

MIKSZÁTH KÁLMÁN
ÖSSZES MŰVEI 36.

MIKSZÁTH KÁLMÁN ÖSSZES MŰVEI

SZERKESZTIK:

BISZTRAY GYULA

KIRÁLY ISTVÁN

36. KÖTET

ELBESZÉLÉSEK

X.

1884—1885

1966

MIKSZÁTH KÁLMÁN ELBESZÉLÉSEK

X.

1884—1885

1986

Sajtó alá rendezte:
REJTŐ ISTVÁN

© Akadémiai Kiadó, 1966

A kötéstervezés Csillag Vera munkája

Szerkesztésért felelős: Pásztor József

Műszaki felelős: Fülöp Antal

A kézirat beérkezett: 1966. V. 13. — Terjedelem: 22¹/₈ (A/5) iv + 4 melléklet

Példányszám: 3400

66.02802 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

EGY JÓ ASSZONY

Érdemes elhagyni a szülőföldet, hosszú-hosszú ideig odalenni csak azért az élvezetért, hogy ismét visszatérhessünk.

Micsoda pompa az, ami ott reánk vár!

Amint jövünk, jövünk csendesen mélázgatva, két kopár hegygerinc, mely egynek kékllett messziről, hirtelen szétválík (mintha a száját nyitná mosolyra), s kitarul az édes völgy füveivel, virágaival. Langyos fuvallat száll a völgyön, mely szemlátomást tágul, hosszabb, öblösebb. A két hegygerinc kijjebb fut, s elcsukja egészen előlünk a nagy idegen világot: nem ereszti oda.

Túl a nevető réteken, a »kilenc fűzfánál« egyszerre csak odaugrik valami a kocsihoz, csörögve-locsogva: Hipp, hopp, én vagyok itt, a »Hollócska« patak!

És vígan fut a kocsi mellett bandériumnak egész hazáig.

Otthon azután megindul a kérdezősködés: Nini, a toronyt újra zsindeleyezték. Be kár, be kár. Van-e valami újság azóta? Nincs biz itt semmi különös, hacsak az nem, hogy a nagy diófánk kiszáradt a tavasszal, úgy megsirattuk apáddal, mintha ember lenne. De neked még eltettem néhány diót a tavalyiból. Tudod-e, hogy semmi krumpli nem terem az idén? Mind megessi a pondró! Igaz biz az, a szegény hajdani dajkád, az öreg Margóné, meghalt, s még a halála óráján is köszöntetett a drága lélek. Hogy azt mondja, legalább azt érhetné meg, míg a mérnökséget kitanulod, de a halál nem akart vele megalkudni. No ni, a legérdekesebb újságot el is felejtettem, hogy az ócska kastélyt megvette egy Horváth nevezetű öregúr, akinek igen csinos, kedves kis felesége van... Most itt laknak, és nagyon jóba vagyunk velök!

Igen, ez volt a legérdekesebb hír. Az ócska kastély misztériumai tehát most már felnyíltak. Hányszor kukucsáltam be gyermekkoromban a kulcslyukakon, ajtórepedéseken át az elhagyott szobákba, melyekben valaha Balassa Bálint, a költő lakott feleségével, Dobó Katával. Azóta sem voltak talán fölnyitva.

— És természetesen kitatarozták a kastélyt? — kérdém anyámtól.

— Annyira-amennyire.

— Szerettem volna ott lenni, mikor a szobákat fölnyitották.

— Nem volt ott, édes fiam, semmi, csak a nagy dohszag, meg a tömérdék patkány.

— Hát a kerttel mit csináltak?

— Rendbe hozták.

— Véték azokért a vad helyekért. Úgy szerettem, mikor a kígyók előmásztak a rekettYES mocsarakból, a szederinda-hálózatokból.

— Kénytelenek voltak kipusztítani, mert apró gyermekeik vannak, s azok is ott szaladgálnak a kertben. Egy fiú meg egy lányka.

— Nagyok?

— Gyámoltalan pici jószágok, olyanok, hogy »jaj mama, mama! a macska rám néz«. Te is olyan voltál különben . . . De hisz éppen idefelé jönnek, ha jól látom.

Csakugyan látni lehetett az ablakon, miképp futnak előzködve a kertünkön, a fiú vesszón ül, a lányka pedig egy nagy nádbuzogánnyal utána. Távolabb a keskeny ösvényen egy apró öregúr tipeg nyúlánk fiatalasszonyba kapaszkodva, ki félkézzel fölemelé kissé szoknyáit a harmat ellen.

— Ejnye, be szép kicsiny a lába annak az új asszonymak!

— Eredj, te gaz lurkó — mondja édesanyám —, hát már azt is meglátod? Ilyet is tanultok ti a könyvekben?

— Hát furcsa, csak tán tudja az ember, mi a kicsi, mi a szép!

Húszéves voltam éppen, s minden asszonyi ruhasuhogásra kigyúlt az arcom, pedig nem tartoztam az úgynevezett ábrándos ifjak közé. Szívem már mozgott, de a mozgalomnak még nem volt tárgya.

Nem is hittem, hogy az első szerelmet az életkor tavasza hozza a saját erejéből, hogy úgy fakad magától, mint a fán a rügy, és rügyből a virág. Sokkal egyszerűbbnek tapasztaltam én a dolgot ezelőtt a diák-pajtásaimnál.

Kapnak egy bicskát otthon a mamájoktól. S ha megvan a bicska, most már egy név is kell hozzá, amit befaragjanak a padba, így gondoltam én az első szerelem ébredését.

Az »új úrék« (így nevezték őket a faluban) csakugyan hozzánk jöttek. Zavarban voltam, alig emlékszem, miképp esett meg az ismerkedés, mit beszélt az asszony, én arra mit feleltem. Csak azzal vagyok tisztában, hogy nem találtam valami különös szépnek. Fekete szeme elég kifejező ugyan, arca lágy, kedves, de az orra nagyon is kicsiny, s az álla túlságosan előre nyúlt. Hanem akármilyen is a szeme, azt nem értem, hogy hol volt, mikor ehhez a vénemberhez hozzáment!

Horváth Pál feje úgy nézett ki alakban, színben, mint egy sárga répa (olaszos hegyes szakállt viselt), a többi testrészei is mind olyanok valának, mintha répákból komponálták volna össze. Csak a füle hasonlított a burgundia-levéelhez.

Különben igen barátságos úriember, meglehetősen jó-módú. Azelőtt hivatalnok volt, s most mint királyi tanácsos ment nyugalomba vagy hét év előtt: azon kezdte, hogy megházasodott. Furcsán fogta fel a nagyságos úr a nyugalomba menetelt.

Másnap délután náluk uzsonnáltunk. Kikérdezte: miféle stúdiók vannak most az egyetemen, jók-e a professzorok (dehogy jók, kérem, dehogy!), elmondott egypár adomát az ő iskolás korából (no, ez ugyan régen lehetett!), s a csattanós mondatoknál mindig odanézett a feleségére.

— Úgy, úgy Erzsébet . . . Ilyen kópé voltam én valami-kor.

De az asszony mindanyiszor csak úgy mosolygott, mint a napsugár ősszel, bágyadtan, erőltetve.

A gyermekek csöndesen, szomorúan ültek az asztalnál. Schasem láttam még ilyen bús gyermekeket. Beteges, vézna portékák voltak.

— Pedig annyit esznek, oly pákosztások — jegyzé meg a konziliárius.

S valóban, ha a tálba nyúltam, mindig irigyen néztek rám nagy kék szemekkel, mintha mondanák: Hát már te eszel itt meg minden ételt?

— Menjetez ki szaladgálni — kergeté az apjok.

Hanem biz ők nem tették meg ingyen azt sem. Egy-egy diós patkóban alkudtak meg.

Akkor is csakhamar visszatértek új zsákmányért.

— Hol voltatok, kedveskék? — kérdé az anyjok, amint csörtetve visszatértek.

— A faluban játszottunk a többi gyerekekkel — felelte Gazsi.

— Mama, mama — gagyogta Ilonka, a tanácsosné szürke szoknyáját rángatva —, mondd meg nekünk, ki a te szeretőd?

Az nevetve ütött a lányka kezére.

— Ejnye, te kis arcá! an: ilyen mersz tőlem kérdezni? Hol tanultad ezt? Valld be mindjárt!

Homlokát összeráncolta szigorúra, s arca átpirult egy kicsit. Illett neki nagyon.

— A többi gyerekek beszéltek — pityergett Ilonka ijedten —, a Bilinyi Mari mondta, hogy az ő mamájának a szeretője mindennap hoz neki cukrot. Hát igazán nincs neked szeretőd, édes mamám?

— Nem is lesz soha, soha, édes gyermekem — mondá a szelíd, szomorú asszony leánykáját szívére zárva, olyan hangon, hogy sohasem fogom elfelejteni.

A konziliárius úgy kacagott, hogy egyszerre csak megeredtek a könnyei.

— Ezek a gyermekek... Ezek a bohó gyermekek!... de hát iszen mi is gyerekek voltunk valamikor! Hanem már most csináljunk valami okosabbat.

Felém fordult: tudok-e preferanszot játszani?

— Hogyne tudnék! (Hiszen az egész egyetemi kurzus alatt egybet sem csináltam.)

— Nos, akkor rajta! Hallod, Erzsébet — figyelmeztette vékony, reszelős hangján —, partnerünk akadt. Elő hamar a kis asztalt!

Az asztal hamar megvolt, de a játékból nem volt meg a vörös alsó. Elhánnya valahová a Gazsi gyerek.

— Nem tesz semmit — biztatott meg a tanácsos. — Ki segít bennünket a »szellemi kártya«.

— Hát az mi?

— Ezt a módszert ezelőtt ötven évvel találták ki a móri nemesek. Egy nem létező kártyát létezőnek kell tekinteni. A kiosztásnál mindig az osztónak marad, s mikor az ütésre kell rádobnia, nem ad ki semmit, csak jelezi: »Megy rá a szellemi kártya«... Dejszen, okos emberek voltak a mi apáink!

Ezentúl igen gyakran játszottunk hármásban. Az öregnek különben a tarokk a szenvedélye, s mert otthon falun nem volt társasága, minden pénteken bement a városi kaszinóba tarokkozni. Máskor sohasem távozott otthonról, bár igen gyakran mondta: »Teringette, nem bánám, ha két péntek lenne hetenkint«.

Engem eleinte csak a kártya érdekelt, később Horváthné is nagyon megkedveltem. Napról napra nemesebb alak lett szememben. Mindig fedeztem föl rajta valami új bájta, új erényt. S mikor ezekből kifogytam, akkor a hibái kezdtek mind átváltozni. Az orra lett kedves, páratlan orrocaska, az előre hajló álla ígésző gyönyörűség.

E családka tükör nem szennyes érzés volt. Hiszen azt tartottam, hogy egy szent — mintha látnám is a glóriát feje körül — mikor nagy a füst a csibukokból. Meggondolt okos szavaival, engedelkeny nyájasságával, lemondó jóságával úgy tűnt föl, mintha anyám lenne, sőt mintha a konziliáriusnak is anyja lenne.

Csak néha történt meg, hogy mikor ránéztem, rajtam találtam a tekintetét. Hirtelen visszarántottam szemeimet, s ilyenkor ő elmosolyodott.

Ez a mosoly már nem a szenté volt. Nem, úgy a férjére soha nem mosolygott. Olyan csiklandozó volt az, mint a tavaszi napfény.

Szívemet megdobogtatta lázasan, s a kártya megreszkedett s összefolyt kezemben.

— Jaj, kedves barátom uram — dohogott a konziliárius —, maga ezt napról napra rosszabbul csinálja. Minden pénzünket elnyeri az asszony.

— A lovagiasság is azt kívánja.

— Köszönöm szépen — kedélyeskedett az öregúr. — A kártyajáték nem lovagjáték!

Pár nap múlva az asszonyom kezdett infámisan rosszul játszani.

A tanácsos bosszankodva csapta össze a kártyákat.

— Nem játszom többé, hagyjuk abba. Látom, hogy ez magoknak csak kín. Gyöngédségből teszik, hogy engem mulattassanak. Nem fogadok el áldozatokat.

A kártyapartik tehát megszűntek. Kimondhatatlan üresnek éreztem a világot. De csak rövid ideig, mert Horváthné kétszer is átjött hozzánk naponként. Csodálatosan megváltozott. Arca teljesebb, pirosabb lett, s ő maga beszédes, majdnem csacska és olyan fürge, mint a karika.

Anyám éles tekintetét ki nem kerülte a modora.

— Te gyerek — mondá egy napon, s megfenyegetett azzal a jó kezével, melynek puhaságát annyiszor éreztem —, vigyázz magadra! Valami csúfot ne hozz a házamra!

— Én! Csúfot?

— Úgy van, Péter, csúfot, mert az az asszony szerelmes beléd.

Összerezentem, elhalványodék az első percben, majd lángra gyúlt arcom, s megbizsergett a vér minden ereiben.

— Oh, mama, mama! — kiáltám.

— Amit én látok, azt el nem boronálsz. Azért hát azt mondom, Péter, nekem ezzel az asszonnyal hagyj fel, hanem itthon láss valamihez, itthon keress magadnak szórakozást. Itt a cirkalom meg a linea, rajzolgass valamit, mutasd meg, mit tanultál.

— Jól van. Csakhogy mivel mutassam én meg a tudományomat idehaza? Lehet is azt valamire használni? Hacsak egy napórát nem mérek ki azzal a cirkalommal a házunkra.

Másnap bele is fogtam. Egy csomó paraszt mindjárt összejött a csodájára: mit méricskélek olyan szorgalmasan?

— Hát egy napórát. A nap fogja az órákat mutatni rajta.

— De már azt csak nem teszi — véleményezte Letániás Istók, a mezőbíró. — Megvan annak a maga dolga a mennyégben, kérem alássan.

Anyám is ki-kijött, s büszkeséggel szemlélte, miközben jól összeszidta Marmancsok Mihályt, az éji őrt, ki Letániás

Istóknak bizonyítgatta nagy fejcsóválásokkal: »Nem lesz a naphól soha bakter.«

— Kurta ahhoz a kend esze, Matykó! Azon ijedt meg, kend, hogy a kenyerét veszi el a nap, s ő fogja ezentúl kikiáltani az órákat maga helyett a faluban . . . Menjen íziben dolgára, ne zavarja itt a fiamat, én is mindjárt megyek, csak csináld, fiacskám . . . Kár, hogy pénteken fogtál hozzá: félek, nem sikerül.

De bizony sikerült; már majdnem készen lettem estefelé, midőn egyszerre megcseng hátam mögött a Horváth Pálné hangja:

— Hát maga mit pepecsel azon a falon?

(Nem pepecselek már én semmit. — Azon módon kiesett kezemből ecset és festékes findzsa.)

— No, hagyja abba, hisz nem lát már. Itt voltam magoknál. Kísérjen haza egy darabon. Félek a kutyaíktól, hogy lehet oly csúf állatokat tartani?

Leugrottam a létráról, s csendesen, szótlánul mentem mellette, majdnem félénken, attól tartva, anyám utánunk néz valahonnan.

Gyönyörű nyári este volt. A nyájak, gulyák akkor jöttek mindenünnen hazafelé. A csengők szava betöltött mindent.

Az estecsillag kigyúlt a Tóthék pajtája fölött. A káposztalevelekre (mert éppen a Komárek káposztásán haladtunk) kékes szürkéség kezdett leszállni.

— Szép este van — szólt Horváthné, álmodozó arcát felém fordítva.

— Valóban szép este van — hadartam, egy futó pillantást vetve rá.

Sötét kartonruha volt rajta csipkeujjakkal, karjai ingerlően látszottak ki a fehér muszlinból. Az ég is olyan színű volt nyugaton, mint a kecsketej, mint az ő karja.

A mocsarak, kenderáztatók töméntelen népeisége elkezdte kaotikus lármáját. S az est zsvivaja békésebb, mint a nappal csöndje. Alszik a természet, s főséges ez az álom. A föld alulról meleg párákat lehel a növényzetnek: ez a párnájok, az ég homállyal borítja be őket: ez a takarójok. S mint őr, a torony óriási árnya végigfekszik a teknős síkon embert, állatot elnyelve, ha arra megy.

— Íme, itt vagyunk a kertünkben. Ne ülünk le egy padra? Odaértünk. Két ős bükk közt suhan el az örök csevegő, a Hollócska patak. Tiszta vizén át apró, lapos kövek élni, mozogni látszanak lent. A vízi boglárka indái görbén fonott betűkkel írják tele az ezüstlapot, be gyönyörűség lehetne azt olvasni! — Én akkor olvastam.

Az egyik bükkfára egy keskeny pad hajlik, arra ült le Horváth Pálné. De mennyi keccsel ült le! Ahogy a szoknyáját odaigazgatta, ahogy a szép fejét a százados bükkhöz odatámasztotta, két gömbölyű karját bágyadtan leeresztette...

— Üljön hát maga is közelebb. Csak nem fél tőlem?

— Nem félek, dehogyan félek. — S ügyetlenül húzódtam hozzá közel.

— Maga tán még sohasem volt szerelmes... szegény kis csirke? — szól gúnyosan.

— Én... — feleltem tompán, rekedten. — Nem érek rá, kérem a stúdiók miatt.

(Magam is éreztem, hogy ez végtelen gyerekes, ostoba felelet volt.)

Főlkacagott, majd rámszegezte nagy, fekete szemeit hosszán, fürkészőn, szemrehányón.

— Maga nem mond igazat, Péter! — sóhajtá, s úgy csúszott hozzám még közelebb, mint egy kígyó. — Maga csak teszi magát... tudom... érzem.

Hörögtem valamit, de nem tudom mit. Halántékomban a vér sebesen lüktetett, odakaptam izzó homlokomhoz, s eltakartam tenyeremmel.

— Úgy, úgy, hunyja be a szemeit, csak egy kicsit... csak egy félpercre... Mondok magának valamit.

Szempillantásig tartott... Úgy tetszett, mintha fehér galamb rebbenne el hűsen az arcom mellett, s csőréből hirtelen egy égő üszök esnék rá. Megcsókolt. Belékábultam, olyan édes volt, mint a mennyország, de úgy égetett, mint a pokol.

— Csak nem haragszik? — kérde lanyhán, bágyadtan, s mire felocsudtam az ámulatból, már úgy ült mellettem szelíden, csöndesen, mintha semmi sem történt volna.

Leírhatatlan zavar vett rajtam erőt. Hallgatagon meresztém szemeimet a patakra, a fákra. A patak hevesen csör-

gette ezüst vizét, a lombok nyugtalanul hajladoztak az ős fákon.

— Hát nem szeret . . . nem szeret? — tagolá bánatosan, fejét lehajtva félvállra, mint a haldokló madár.

— Tudom is én! — feleltem tompán. — Oh, tudom is én? De nem, nem! — tört ki belőlem a vad indulat. — Szeretlek, Kún Borbála, szeretlek . . .

Talán ez a kitörés fárasztott ki, csillapított le, vagy meglehet, hideg szél suhant át a kerten, mert fázékonyan húzódtam el ismét a lóca szélére.

— Miért megy tőlem, ha szeret? Hát így szokás szeretni?

No, hát nem megyek el. No, hát legyen csurom méz ez az este. Vakmerő dologra határoztam el magam. Oh, hiszen olyan nagyon szép volt! Át akartam karolni. Jaj, nem mertem, kezem a félúton megzsibbadt. Ahol a csipkeujja elszakadt, a könnyekből látszott ki opál színű darabka . . . azt csíptem-meg, azzal elégedtem meg. S az is, istenem, be édes multság volt! . . .

Léptek hallatszottak. Gazsi és Ilonka jöttek nagy robajjal.

Fölkelt, meghimbálta derekát, csábítón, pajkosan.

— Keresnek az enyimek. Nos? Vacsoráljon ma nálunk. Igen?

— Nem, köszönöm — (szédülten fogtam meg a fa derekát). — Jobb lesz (s hangom hörgéssé fajult), talán jobb lesz, ha hazamegyek.

S elindultam lassan, mélázón, beleütődve minden gyökbe, minden rögebe. Fűvek, virágok mind aludtak, de a csillagok ébren voltak, s a sok pislogó égi szem mind engem nézett. »A vörös akol« tájékaról megszólalt a duda, a »Kalapka hegyen« magas lángban lobbant föl a páasztortúz, s bearanyozta a hegyet egy darabon. A hold kibukkant az ég aljáról, soha, milyen nevetető, vigyorgó volt a pufók arca.

— Visszamegyek . . . Azért is visszamegyek ahhoz az asszonyhoz!

Megfordultam, lihegve futván a kastélyhoz, de a kapujtó be volt csukva. Megdöngtettem az öklömmel.

— Hej! Nyissátok ki.

Kisvártatva kezdte is kiáltozni egy hang belülről: »Ki az? Ki akar bejönni?«

Hanem iszen kiáltozhatott az akár éjfélig. Hol futottam már én akkor? Valahol a Komárek káposztásán.

Vége mindennek, vége . . . Mit fog gondolni rólam az az asszony? Ej, hát akármit, mert én ugyan nem merek odamenni többé, és ő sem jön hozzánk.

Nem is jött három napig. Negyednap arra sétált el mellettlünk, s meglátott engem. A férje hátramaradt beszélgetni néhány paraszttal, ő hozzám lépdelt, és megszólított. Modora egészen nyugodt volt és természetes.

— A remeklést jöttem megnézni. Csinos! Lássá nekünk is csinálhatna egy ilyen napórát.

— Szívesen, de előbb alkudjunk meg.

— Hogyan? — kérde kedves ijedelemmel. — Hát mit kíván ön egy napóráért?

— Egy pásztorórát.

Szemeiben megvillant az a csodálatos perzselő fény, mely sajátságos volt.

— Jól van, meglesz — súgta lágyan, odaadóan.

— Mikor? — lihegtem.

— Hát egy pénteken.

— Természetesen, de nekem a legközelebbi péntek kell.

— Jó — felelte elkomolyodva.

Határozott föllépésem, úgy látszik, megriasztotta, s csodálatos volt, miképp cseréltünk szerepet. Most ő ment mellettem félénken, szemlesütve, amint visszamaradt férjéhez kísértem.

Másnap hozzáláttam a munkához a kastélyban. Kimértem a kört, a numerusok távolságát. A tanácsos úr ott sürgött-forgott körülöttem, de a neje ki sem jött; nekem kellett bemenni megkérdezni, melyik órát rajzoljam föl legelőbb? Melyik lesz az az én pénteki pásztoróráam?

Összerezcent, elpirult. Majd küzdeni látszott magával.

— Rajzolja oda az ötöt — szóló fojtott hangon.

Igen, az ötöt! Hadd találja ott a napsugár már holnap, ámbár csak holnapután lesz érdemes megaranyozni. (A többi hitvány számok pedig hadd várjanak sorukra.)

Sokszor elgondolom, milyen nehezen vártam, mily szívdobogva mentem a kastélyba ama pénteken öt órákor — s

mennyire meg voltam lepetve, mikor a kis nappaliban ott láttam ülni taplósipkában — a konziliárius urat.

Éppen a könyveibe volt elmerülve, s kedvetlenül nézett föl rám. Sohasem láttam ily elkényszeredettnek.

— Ühm . . . Ön az, hüm? Nos, nos?

— Erre mentem — hebegém roppant zavarban —, s tiszteletemet akartam tenni a tanácsos úrnál.

— Ühüm! Énnálam? Hisz én ilyenkor tarokkozom a városban.

— Azaz, hogy . . . igenis . . . azaz . . .

— Igenis, azaz, hogyha az ember megházasodik, hát bolondja a feleségének — tört ki az öregúr, dühösen csapkodva csontos kezeivel a könyvek között. — Oh, asszonyok, asszonyok! Húsz esztendő óta minden héten tarokkozom ebben az órában. Húsz esztendeje, uram. S íme, az asszony rávesz, hogy én ma minden áron itthon üljek a kötényén. Hát miért? Semmiért! Mert az ő szeszélye úgy diktálja.

Oh, én tudtam, miért!

Leroskadtam egy székbe, noha üléssel sem kínált meg harapós kedvében, le voltam sújtva, össze voltam törve. Háborgó lelkem testemet is megdermesztette. A tanácsos alkalmasint észrevette dült arcomat.

— Nonono, nem kell az én haragomat úgy venni. Barátom uram egészen meghökkent. Pedig, ha az ember mérges, hát akkor mérges, és az illedelmet sem tekinti.

Kínos szünet állt be. Remegve, türelmetlenül vártam az ajtók nyílását e szünet alatt. Pedig mit várhattam még? Ót! De mit már őtöle?

Nem jött sehonnan . . . Sehonnan.

Fölkeltem, nem tudom, szoltam-e valamit, vagy csak úgy támolyogtam valahogy ki az ajtón.

— Érzékeny fiú — dörmögte utánam a konziliárius, s elkísért a tornácig.

Ah, mégis meg kellett látnom! . . . Ott ült az asszony a kis Ilonkával. Be akart húzódni, amint észrevett, de már késő volt. Némán köszöntöttem távozóban.

Szomorúan, de nyugodtan bólintott szép fejével. Úgy tett, mintha fölemelkednék kissé a székről, miközben folyvást az Ilonka szösze fején babrált az ujjával.

Hallani véltem még a kapunál is, amint hízelgő szavakkal becézgette:

— Csak téged szeretlek én, téged, meg a bátyácskádat . . .
Több szavát sohasem hallottam. Ő is került, én is kerültem.

Anyám még mondta néhányszor:

— Örülök, hogy elszoktál attól a rossz asszonytól.

Azután ő sem emlegette; nem tudom, mi lett belőle, nem kérdeztem, de néha úgy tetszett nekem, hogy nagyon is jó asszony volt . . .

Míg máskor otthon járva, ha látom a félbehagyott napórát a kastély déli falán, amint az odasütő nap folyvást azt az ötöt mutogatja, eltűnődöm biz én azon is, hogy hátha csak az óra volt rosszul megválasztva?

A BALÓTHY-DOMÍNIUM

Ősapák, akik ott lógtok kardosan, buzogányosan az antikvárius boltok limlomja között, mindennap nézlek, ha arra járok, de azt sem tudom, kinek az apái vagytok.

Cédula van akasztva a medveprémes mente valamelyik sarkán vagy a kalpag fölé, hogy »ára négy forint«, némelyiken hat forint, aszerint, amennyit megérték, vitézlő ősapák!

Nem ismerünk, és mégsem vagytok idegenek. Maga a kalmár is, aki árul, kézdörzsölve morogja, ha vértől elborult szeme rátok esik: Ejnye, be ösmerős arc, mintha már lettünk volna üzleti összeköttetésben valamikor.

Nono, öreg kurucok, értsük meg egymást, nem kegyelmetek csinálták az üzleteket, de a kegyelmetek unokái, akik a földjeiket és arcvonásaikat örökölték.

Bizonyosság ez arra, hogy az örökségnek megvan még a fele: az arcvonások.

Hanem a domíniumok bizony elmentek.

Ha úgy megelevenednének kegyelmetek, és meghallgatnának, be szívem szerint mondanám el, miként futott el az a föld lábaik alól.

Ott van példának okáért minálunk a Balóthy nemzetség. Apámtól hallottam, hogy az öreg Balóthy Boldizsár, aki most hordszéken jár, öt szilaj lovon járt, s négyezer holdat szántott.

Áldott kövér föld volt, mind a négyezer hold egy darabban. S ez az egy darab olyan, mintha az egész világ oda volna teremtvén kicsiben. Volt ott folyó végig a hosszú, széles réten, folyó hátán malom, hegy s hegy hátán szőlő, ott volt erdő, ősvadon a fele, szelíd gesztenyéből a másik fele. Körülbelül ilyen lehet a paradicsom, ha nagyon szép.

Balóthy Boldizsár büszke arccal mutogatta vendégeinek a birtokát.

— Pompás fekete agyag — szólt ilyenkor, és meghasított a kampós botjával. — Kenyérre lehetne kenni, mint a vaját.

Igaz is, hogy prima klasszis talaj volt. Egyszer arra jártak a földkóstolók, s az egyik ekképp nyilatkozott:

— Mikor az Úristen a Bánátust teremtette, hát egy darab kiesett a kezéből, s ide csöppent . . .

Ez a mondás nagyon megtetszett Boldizsár úrnak, és tovább szötte:

— S valamelyik Balóthy éppen erre ment, és beleült.

Ebből aztán látszik, milyen régieknek képzelte Boldizsár úr a Balóthyakat, s milyen régen övék a birtok.

Napjában négyszer-ötször is elbeszélte dicsekedve:

— Első foglalás! Ez nem olyan hitvány birtok ám, mint a többi! Ezt nem a királyok adták a Balóthyaknak!

Valami előérzete lehetett, hogy annyira kevesellte a királyokat.

Mert nem ők adták a birtokot, az igaz, hanem megharagudtak, és ők vitték el. (Tudniillik azok a bizonyos négy királyok.)

Az öreg Boldizsár szenvedélyesen szeretett kártyázni, s annyi adósságot csinált, hogy a birtoknak elúszott a fele. Kétezer holdat kénytelen volt eladni. A másik kétezer holdat is csak úgy lehetett megmenteni, hogy a fia, Balóthy István, elvett egy gazdag polgárleányt (bedobta a kútba az unokák elől az aranykulcsot); a polgár ipa pénze tette lehetővé, hogy a kétezer hold megmaradjon az István nevében.

István egész életét arra áldozta, hogy karriert csináljon, s ez úton az elveszett birtokrészt visszaszerezze.

Megpróbált mindent, hanem mindezt a szokott hazai formában cselekedte.

Az pedig nagyon rossz forma (az ember elkölt harmincezer forintot, hogy egy három évig tartó kétezer forintos állást kapjon, s ezt nevezik Magyarországon karriernek), mert nemhogy visszaszerezte volna az ősi birtok felét, hanem még az a másik fele is majdnem elolvadt.

Mikor István elhalt ezelőtt tíz esztendővel, fiára, Balóthy Antalra nem maradt csak kétszáz hold meg a kidúlt-bedúlt kastély.

Antal tanult az ősöktől, se nem kártyázott, se nem politizált, hanem valamit csak kellett csinálnia: ivott. Mégis nagy haladás az apja után, olcsóbb inni, mint itatni.

A kétszáz holdacskához azonban elég egy gége. A birtokot nemsokára ellicitálták. A Balóthy-család elpusztult a vidékünkéről, csak az emléke maradt meg.

Pestre mentek lakni, nem mentettek meg egyebet, csak a bútoraikat.

Valahol a Zöldfa utcában vettek egy szegényes harmademeleti lakást. Ott lakott az öreg nagypapa, az unoka és fiatal neje. Éppen áldott állapotban volt az asszonyka, s mikor a kis Gábor megszületett (a XXIII-ik Balóthy Gábor a családfán), akkorra már nem maradt az ősi földből semmi.

. . . De igen . . . az ablakban volt még egy virágcserep . . . egy szívós rezedavirág, mely dacára a fűtetlen szobának, nem fagyott ki a télen át. Ebben a cserepben még a porhanyós otthoni agyag barnállott. Az adott életet a virág gyökereinek . . . Balóthy Boldizsár be sokszor elnézte a kis virágot elborult homlokkal . . .

Egyszer a kis Gáborral játszott az ablaknál.

Eleven fiúcska volt XXIII. Gábor, s amint ott vickáncozott kis ingecskéjében a szépapa karján, kis kövér lábával úgy meg találta rúgni azt a cserepet, hogy a nyitott ablakon át leesett a magasból, diribdarabra tört a kövezeten, s földje elszóródott a levegőben. Össze nem szedi azt soha senki többé.

Ez volt a legeslegutolsó föld a Balóthy-domíniumból.

Az öreg szeméből egy könnycsepp esett ki, ahogy utána hajlott a lefelé röpködő cserépnek . . .

Azután szelíden, szomorúan simogatta meg a kis unokát, aki valami bolondságot gagyogott összevissza.

— Látod, látod, neked is jutott még az ősök földjéből pazarolni való.

AZ ÍRÓASZTAL MORZSÁI

I. A SZÉP SZEMŰ JÓSKA

Ismertem egy fiatalembert, aki nagy szorgalommal feküdt neki a tudománynak: orvosdoktor akart lenni.

Higgadt, józan gondolkodású volt, s egyetlen ambíciója, hogy majdan szegény öreg anyját nagy kényelemmel tart-hassa.

Szegény fiú lévén, sok akadállyal kellett küzdenie, nem-egyszer érte kellemetlenség is. Az emberek nem sokra nézik a szegényt; ha nem szerény, azt mondják rá, hogy tolakodó, ha pedig szerény, akkor bizonyosan »gyámoltalan« a neve.

De a mi hősünket csak megacélozza a küzdelem és a becs-mérlés: »Azért is megmutatom, hogy nem vagyok a legutolsó.«

Meg is mutatta volna, ha egyszer bolondjába azt nem mondja rá valaki:

— Nini, ennek a Jóskának milyen szép szeme van !

Jóska elpirult, de azontúl mindennap a szemekre vitte a társalgást. Az a megjegyzés, hogy őneki szép szeme van, töké-letesen megülte. Elméje belezavarodott apródonkint. Megkö-vetelte, hogy a szemét dicsérik. S ahol nem szemeiről beszél-tek, az olyan társaságban elálmosodott . . .

»Szép szemű Jóská«-nak hívták mindenfelé, s ő édesdeden mosolygott e nevezetnek.

Most már szívesebben ült az orvosi könyvek helyett a tükör előtt, és a saját szemeiben gyönyörködött.

— Ilyen szemek, ilyen gyönyörű ábrándos szemek ! Igen ! Ezekkel én sokra viszem.

Megerlelődött benne az a gondolat, hogy bele fog szeretni a király leánya, s megosztja vele a fele királyságot. Minek turkálna ő az unalmas, haszontalan könyvekben?

A szép szemű Jóska azonban rosszul számított, sem a fele királyságot nem kapta meg, sem a doktori diplomát.

Mi ott akkor abban a kis városban, ahol Jóska lakott, azt hittük, hogy ez egy sajátos bolond, — pedig azóta látom, hogy csak közönséges bolond volt, mert ilyen »szép szemű Jóska« sok van az okos emberek közt is, a bürókban, a parlamentben és mindenfelé.

II. AZ A BIZONYOS SZEMÜVEG

Abban az időben történt, mikor még a törvényszéki bírákat ülnököknek nevezték, de ebben a mai időben még jobban megtörténhetett volna.

Együtt ült a törvényszék bóbiskolva és kimerülve. Ez már a hatodik kriminális ügy ma délelőtt.

A fórumon ott állt egy kockás nadrágos zsidó és egy ködmönös parasztember. Nagy civakodásban voltak egymással, úgy járt a szájuk, mint a kelepelő. Ugyancsak fül és figyelem kellett volna ahhoz, hogy a tényálladékok megértse.

No de iszen odavigyáznak az elnök, aki alig győzi közbeszólással (»Lassabban, lassabban, mert mindjárt ide állítom a hajdút«), s az öreg Noszlopy István, a legtekintélyesebb ülnök, kinek olyan döntő itt a véleménye, mint Deáké a diétán. A többi ülnökök szórakozottan könyökölnek a hosszú zöld asztalon.

A nagy falióra átellenben a deket mutogatja már.

— No, elég volt, elég — szakítja meg a tárgyalást a szelíd, ragyásképzű elnök —, tudjuk már az egészet. Húzódjának hátra.

A felek a terem túlsó szögletébe vonultak, s az elnök rendes szokása szerint az ülnökökhöz fordult az ítélet iránt s legfőképp a hangadó Noszlopyhoz.

— Mit gondol, urambátyám — kérdezi halkán —, mennyi büntetést szabjunk rá?

— Azt gondolom — felelte az öreg, az ő bölcs nyugalommal —, egy fél esztendő éppen elég lesz.

— Egy fél esztendő? Nem bánom ugyan, de nekem egy kicsit soknak látszik egy malac miatt.

— Ej — veté oda Noszlopy hanyagul —, könnyen állja az ki, szívós a zsidó.

Az ülnökök helyeslőleg bólingáltak a fejeikkel, csak az elnök vetett csodálkozó szemeket Noszlopyra:

— A zsidó? — kérdé habozva, hogy a füleinek higgyen-e inkább vagy az eszének. — *Hiszen nem a zsidó a vádolt, urambátyám!*

— Canis mater — fortyant fel az öreg elpirulva és a dolmányát helyre rángatva —, ha te jobban tudod, hát akkor mi-nek kérdezed éntőlem?

Még neki állt feljebb, amiért a zsidó elhibázta azzal, hogy nem ő loptott, hanem a parasztember lopta meg őt.

III. SZESZÉLYES LEÁNY

Úgy rémlik nekem, gyermekkoromban hallottam beszélni, hogy egy városban záporosó után pocsolya támadt az utcán.

A föld csakhamar megszikkadt, de a hosszan elnyúló keskeny posvány ott éktelenkedett az út közepén zöldből barnába átcsapó undok vizével.

Egy sugártermetű fiatal leány át akart menni a túlsó oldalra. Megállt a posványnál, s aggódva méregette, át lehetne-e ugrani?

Főlemelte kissé szoknyáit, mintha neki készülne iramodni, zavart tekintete, piciny lába, formás bokái lebilincseltek az odatévedt férfit pillantásokat.

Hanem csakhamar lankadtan leereszti ruháit. Átugrani széles egy kicsit, az átgázolásra pedig az evelasztin cipőcskék alkalmatlanok.

Szerencsére éppen akkor ért a pocsolyához két férfi. Az egyik legott észrevette a leány zavarát, pillanat műve volt . . . átnyalábolta szép derekát — s hopp, itt vagyunk! — letette a túlsó partra.

— Ez szemtelenség! — kiáltá a leány, és sötét szemeiben villámok cikáztak . . . — Hogyan merészkedett ön?

Látva a leány bosszankodását a másik férfi, épp oly vil-

lángyorsan ő is átnyalábolta derekát, s visszahelyezte, ahol előbb állt.

A kis szeszélyes arca lángba borult.

— Ez már sok — sziszegte ziháló orrlyukakkal. — Hogyan mert ön, uram? . . .

— Engedje meg kisasszony — felelte az nyugodtan —, de nem akartam eltérni, hogy önnel igazságtalanság történjék!

. . . Ez a kis utcai jelenet eszembe jut, valahányszor a közvélemény felförmed az ellen is, aki előre vinné, az ellen is, aki hátravinné.

Legokosabb hozzá nem nyúlni.

A KÁLLAYAK FEHÉR ASSZONYA

Nemcsak a bécsi Burgnak van »fehér asszonya« és nemcsak Lőcsének. A Kállay-családból is futja egy »fehér asszony«.

A Kállay-család primea occupationis familia. (Kállay Bénin most is meglátszik az a vonzalom az okkupált földhöz.)

Valóságos oligarchák voltak a Kállayak a középkorban. Az ő birtokaikat nem úgy mérték, hogy hány hold, mennyi jövedelmet hajtanak, hanem olyanformán, hogy a »Tiszától a Berettyóig«. (Persze még akkor nem voltak kataszterek.)

Hanem meg is szolgálták azt a földet elég sokszor.

IV. Béla idejében a zömök Ubul lakott a nagykállói várban, akinek hat fia volt: András, István, Pál, Simon, Béla, Péter.

Szép, daliás levante volt mind a hat, kettesével szülte őket az anyjuk, Ágnes de genere Gutkeled.

Mikor körülhordozták a véres kardot az országban, az öreg Ubul maga elé hozatta a fiait s a feleségét.

— No, legények, melyiktek kit szeret jobban közülünk? Aki engem szeret, ide álljon mellém, aki az anyját szereti, álljon oda mellé.

Ubul mogorva ember volt, s azonfelül is a gyerekeket mind az anyjuk nevelte szelídnek, igazmondóknak. Mindnyája azt mondta:

— Az édesanyánkat jobban szeretjük!

Az öreg nagyot ütött mérgesen buzogányával az asztalra.

— Arról van szó, hej, hogy az anyátok mellett ki akar maradni, s ki akar velem a háborúba menni?

A hat legényfiú egyszerre mind az apját szerette jobban. Gutkeled Ágnes pedig sírva fakadt.

— Nem úgy — mondá Ubul —, nem akarom őket mind elvinni. Osztokodjunk! Maradjon neked három fiú, s én is viszek három fiút. Te válaszd ki magadnak azokat, akik mellett maradjanak.

Egy hétig tartottak a készülétek. Egy hétig volt ideje az anyának kiválasztani, kik menjenek a háborúba elvérezni, s kik maradjanak biztonságban az ő anyai szárnya alatt az erős kállói várban.

Nehéz választás volt. Hiszen mind egyformán szerette őket. Százszor megcsinálta a tervet; egyszer úgy, hogy András, István és Péter marad, a másik percben már a másik három akarta otthon, utoljára is kisült, hogy mind akarná. De ha nem lehet, nem lehet . . . Sok álmatlan éjeken majdnem beleőrült ebbe a válogatásba.

S mikor már az utolsó napon, az utolsó órában ott künn a csatlósok a négy lovat kantározták, még akkor is egyre habozott.

— Oh, még csak egy percet engedj, édes férjem.

Pedig ugyancsak hiábavaló töprengés volt, mert igaz, hogy az apjával csak három fiú ment, de a következő éjjel megszökött utánok a másik három is.

A szegény Gutkeled Ágnesnek legalább amiatt nem kellett örökké búsulnia, hogy miért nem a másik három fiút marasztotta otthon.

Mind elmentek, s mind ott maradtak. Piros vérüket a Sajó homokja megitta.

Kidőlt a fa gallyastól.

Egymás mellett hulltak el mind a heten.

Még csak egy sem maradt, hogy a hírt megvihesse az anyának.

Vége lett a harcnak. A nép rémülve futott erre-arra, amerre tatár nem érte. A hősök egyenkint szállingóztak haza, borzalmas dolgokat mesélve.

Ubulné is várta az ő hét emberét, de csak egy lélek sem jött Kálló felé. A temető csendje ült az egész tájon.

Éjjel-nappal ott állt egy ór a bástyafalon, akinek szigorúan meg volt hagyva, hogy a nagyasszonyt híja elő, ha az övéi jönnek, ha alszik, költse fel.

Hát egy éjjel megharsan a kürt, s kopogtatnak a nagyasszony kamrája ablakán:

— Jönnék az uraink! Jönnék! Jönnék!

— Hányan vannak? — kérdi a felriadt asszony félénken.

— Heten.

— Hála neked, isten.

Hirtelen fölvette fehér alsóruháit, s futott a bástyára. A haja is fehér volt a gondoktól, az arca is fehér volt az álmatlanságoktól. A hold halványító fénye még fehérebbre festette.

Hét levente közeledett a várhoz, lassan poroszkálva jöttek a fáradt lovak.

— Ők, ők! — kiáltá az asszony. — Fiaim és férjem. Add ide a dárdádat! — parancsolá az őrnök.

Ebben a pillanatban egy nyíl süvített a levegőben alulról, s a fehér asszony szívét találta.

— Fiaim, mit cselekedtetek? Hisz én vagyok! — kiáltá, és összerogyott.

Nem a fiai voltak azok, hanem portyázó tatárlovasok, kik a »fehér kísértet«-re ráléptek, s halál paripáján fiaikhoz küldték.

Ez a Kállayak »fehér asszonyá«-nak a története.

Csendesen alszik a kállói várromok alatt sok száz eszten-dő óta, de ha azóta valahol hét férfi Kállay összejön egyszerre, akkor ő elhagyja síri lakát, és besuhan fehér mezében megnézni őket.

Hét Kállay nem mer azóta egy földél alatt hálgni.

MEGINT MEGKERÜLT A CSÁKÓ

Bizony csodák esnek énrajtam! Valaha be sokszor előfordult, hogy megírtam egy elbeszélést, és az úgy ott maradt (a szerkesztői papirkosárban), mintha sohasem írtam volna meg. Nagy temető az a bolond kosár, sok kedves halottam fekszik ott örök semminek válva.

A sors azonban kárpótolni akart a halottak helyett, mert most ellenkezőleg az történt, hogy az egyik elbeszélésem magamától megfiadzott, és egy másik elbeszélést szült: a kigondolt mese helyett egy igazit, de éppen olyat.

Fa ha virágzik kétszer, azt is érdemes fölemlegetni, de hogyha egy mese valósággá nővi ki magát a saját tövén, az már leírni méltó dolog.

Úgy történt pedig, hogy a legújabb könyvemben, »A tekintetes vármegyé«-ben, van egy »Aranyos felhők« című elbeszélés, ahol az özvegy papné a megtakarított pénzén megvesz egy tehenet.

A derék »Csákó«-nak (mert ez a neve a tehénnek) nagyon örülnek a családban. A papné kis lánykái, a Kriska és... nem tudom biz én már hogy hitták a másikat, elmennek megnézni a legelőre, elcsalják a szolgálót, aki a tehenet őrizte, magvast szedni. Mire visszatérnek, a tehén el van veszve. Mindenütt keresik, de sehol sem találják. A szolgálót kétségbeesésükben híradással menesztik anyjuk után a szőlőbe, ők maguk bejárnak ungot-berket, a »Csákó« nevet kiáltozva, de a Csákó nincsen sehol. Végre, mikor kimerülve érkeznek este haza, hát meglepetve látják, hogy a Csákó vígan ropogtatja otthon az istállóban a szénát. Csakhogy új bonyodalom támadt. A Csákó megvan, de most már nincs meg a mama!

Pedig már leszállt az est. A mama bizonyosan a vízbe ölte magát bánatában. Nagy aggodalommal rohannak a szülő felé, s íme azt látják, hogy a tiszteletes asszony csak azért késett el, mert elaludt jóízűen a nagy diófa alatt.

— Mama, mama! Megvan a Csákó! Megvan, megvan!

A tiszteletes asszony kidörzsölte az álmot a szemeiből.

— Mit? Hát el volt veszve?

— És te nem tudod?

— Nem én — kiált az fel elsápadva.

— Tehát nem mondta meg a szolgáló?

— Nem is láttam.

Erre aztán összesolyognak, amiért hiába járták a bondyját, majd hirtelen zokogni kezdenek, hogy hátha a szegény Csákó mégis elveszett volna!

Ilyenformán volt — mondom — kigondolva, én odaadtam az egész könyvet, az illusztrátoromnak, Mannheimernek, s az megösmarkedett hamarjában a tárgyaimmal, embereimmel, és lerajzolta őket, ahogy ő elképzelte.

Ott volt a többi képek közt Kriska is, a másik leány is, meg a szóban forgó Csákó is szép kis szarvaival, szelíd méla tekintetével. (Szép egy jószág így külső tekintetre! No, ezt ugyan olcsón vette a tiszteletes asszony!)

A képeket, ahogy rendesen szokás, elküldtük Angererhez Bécsbe, visszakerültek a nyomdába, beleillesztették a szöveg közé, kinyomták, s meg volt a könyv az utolsó borítékig.

— Nem kell már ahhoz egyéb, csak vevő.

Átlapoztam tízszer, hússzor, de bizony nem láttam én abban semmi hibát, hanem amint a piktorom a kezébe vette, egyszerre felkiáltott:

— Nini, a Csákó nincs itt!

Keressük a Csákót, hát csakugyan nincs meg sehol.

Idegesen forgatjuk a lapokat, hasztalan, csak a fekete betűk ásítanak ránk a Csákó nélkül. Ki tudja, hol vészett el? Hová tévedt? Talán Bécsbe sem jutott, nem akarták Marchegg-nél áteresztetni? Vagy ha eljutott Bécsbe, ott történt vele valami szerencsétlenség!

Vége-hossza nem volt a sopánkodásnak. Mit ér most már az egész könyv a Csákó nélkül. Még az árát is olcsóbbra kell szabni! Olyan szép volt pedig az a kis tehénke! Szegény tiszteletes asszony, de nagy malőrje van ezzel a gonosz tehénnel!

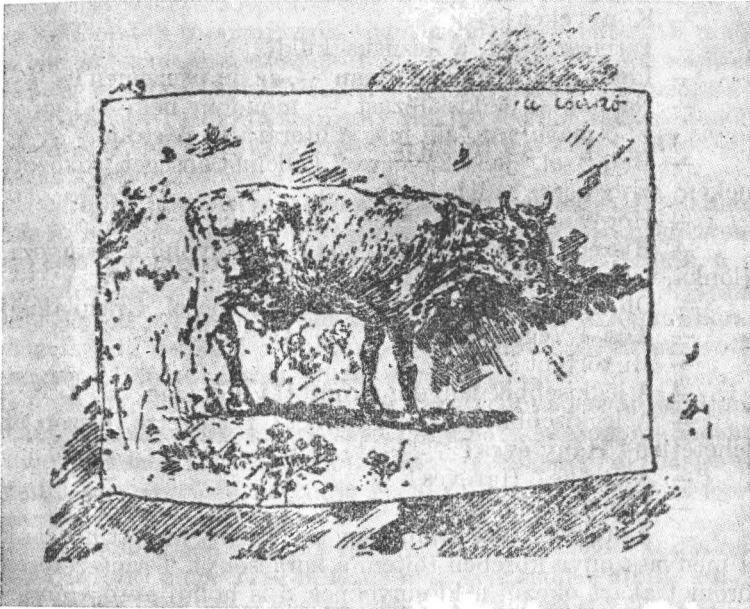
Egy darabig sirattuk, bánkódtunk felette, mikor a könyvet dicsérték, mindig sóhajtottunk egyet: »Hátha még a Csákó is benne lenne!«

Hanem hát arra már nincs mód, lassankint ki kellett békülni a gondolattal, hogy a Csákót többé ne lássuk, mikor ma délelőtt váratlanul megjött Bécsből egy kis csomagban.

Tévedésből a »Neue Illustrierte Zeitung« képei közé lett

beekzekválva. Hisz a magyar ember tehenét mindig a német viszi el!

De ez egyszer a Csákó nem kellett nekik, sok viszontagságon keresztül hazakerült, és most itt van eredeti alakjában. Méltóztassanak megnézni:

Nekem sok keserűséget okozott, hogy lemaradt a vásárról, de az olvasó csak úgy járt vele, mint a tiszteletes asszony: akkor tudja meg az elvesztését, mikor meg is került.

Igaz, hogy bele nem jut így sem »A tekintetes vármegyébe (mert ami onnan egyszer elsikkasztódik, az meg nem kerül), hacsak az új kiadásban nem.

Ámde az új kiadás olyan messze van még, hogy azt már a szerző meg sem éli, de talán még a vármegye se.

KINEK MI KELL AJÁNDÉKBA?

(Gyermekhistória)

Találkozom ma az utcán Nesztey Miklóssal, az osztálytanácsossal. Egy nagy csomagot vitt a hóna alatt.

— Szervusz, Miklós! Mit cipelsz?

— Könyveket!

— Természetesen a Jézuska küldi?

— Igen — mondja bosszúsan —, az én pénzemen!

— Ne bántsd a kis Jézust — mondom neki —, most úgyis csak ő maga van, aki még a literatúrát pártolja.

— Hadd el, kérlek, nagy kellemetlenséget okozott nekem ez az egész vallási poézis . . .

— Hogyhogy?

— Hiszen talán olvastad, hogy a nagyobbik leányom, Ilonka, jegyben jár?

— Oh, igen! A gazdag Czingeri Ferencsel. Gratulálok!

— Késő! Vége van!

— Mi történt?

— A legkisebbik lányom elrontotta a dolgát.

— A legkisebbik a legnagyobbét? Teringette, hiszen az lehetetlen! Hány éves?

— A Birike? Hatéves!

— Hát mit csinált?

— Az történt, barátom, hogy a vőlegény idejött hozzánk a menyasszonya körében tölteni a karácsonyt. Természetesen örömet akart okozni a kicsinyeknek ő is holmi apró ajándékokkal, s megkérte Ilonkát, tudakolja ki nagy titokban, hogy mit szeretnének kapni a Jézuskától.

Ilonka belevágott a kedves feladatba, s összehítta a csipogó gyermekhadat a szobába.

»No, apróságok — mondá nekik —, én most levelet írok a Jézuskának. Sújjátok meg nekem, hogy mit küldjön nektek! Ahogy én ismerem, hát megteszi!«

Komoly ráncokba vonódtak össze a piciny homlokok, mert sok mindenféle óhajtás dagasztja ezeket az apró szíveket: nehéz kikeresni közülök a legédesebbet.

Hanem azért mégiscsak odajárultak Ilonkához, és bevallozták: ki lovat, ki könyvet, ki egy nagy babát, de hogy csi-

pogni is tudjon, a ló meg hogy kereken járjon. Biz azt nem könnyű lesz úgy összehozni a kis Jézusnak, aki megszületik kedden éjszakára, s aki mindjárt azon kezdi, hogy minden gyerekeknek hoz valamit; holott neki magának, amint a mama mondta, még fehér paplan sem jut az idén, mert semmi kilátás sincs havas karácsonyra.

Nem fog ropogni, csikorogni a hó a csizmatalpak alatt odakünn, hanem a kandalló most is pattogni fog odabent, és kihajt majd a szobák padozata, mint minden évben, fák nőnek ki egy varázsütésre arany diókkal és almákkal gazdagon megrakva. Mégiscsak gyönyörű nap ez, mely az erdőket beviszi a meleg szobákba.

Ilonka mind feljegyezte a kívánságait a levélbe, hanem biz a levél nem a kis Jézushoz ment, csak amolyan lajstrom volt az a Czingeri bácsi részére, aki azzal bejárja Sárkányt, a Légrády testvéreket, meg a játékboltokat.

Persze a kicsinyek ezt meg nem sejtették, Czingeri bácsi nem árulta volna el a világot, sőt inkább olyan ravasz volt, hogy az Ilonka háta mögött is ármányt szőtt.

Mert mikor megtudta a kis pulyák kívánságát, az Ilonkát szerette volna kifürkészni, hogy hát annak is mi okozna nagy örömet? Hiszen az Ilonka csak bakfis még, aki maga se tudja mit akar, de ha tudja is, pirul bevallani, csak a fejét rázza.

Hanem iszen majd bevallják azt is a kisebb testvérei. Úgy is tett Czingeri bácsi. Ilonkának nem szólt semmit, külön összehívta titokban a gyermekeket. Az volt még csak az érdekes gyűlés ott a kis fülkében, a nappali szoba mellett.

— Pszt! Lassan legyetek! De egy se moccanjon. Azt hallom előre, hogy a Jézuska mind megküldi, amit kívántatok, csak éppen az Ilonkának nem küld semmit.

— Szegény Ilonka! — sopánkodának. — Talán rossz volt?

— Nem! Ilonka jó. Ő csak azért nem küld neki semmit, mert nem tudja, mit küldjön. Ti talán tudjátok, mi okozná neki a legnagyobb örömet, elöttetek talán említette. Hát mármost ki vállalkozik rá, hogyha ő a ti kívánságtokról írt a Jézuskának, ti meg az ő kívánságát írjátok meg. Nos, melyitek tudja, mit szeretne ő?

A gyermekek gondolkodva hallgattak el egy percre, míg nem az Aladár fiú közberikácsolt:

— Egy ostort!

— Oh, te ostoba! — felelte Birike a legkisebbik, a legcsacsakább. — Én tudom, mit szeretne legjobban az Ilonka. Én megírom a levelet a Jézuskának.

— Jó — mondá mosolyogva Czingeri bácsi. — Itt a toll és tinta, fiacskám. Írd meg őszintén, én majd aztán elviszem a postára.

— Hát jár a posta a mennyégbe?

— Jaj, bizony jár.

A kis Birike felgyúrte a kék ruhácskája csipkés ujját, felállt a papa székére az íróasztal mellett, s úgy állva írta a levelet. Soká, soká elgondolkozott egy-egy betűnél, hogy miképp is néz az ki, némelyiket ki is hagyta, de azért mégis készen volt az uzsonnáig . . . hanem jaj, a csipkeujjat betintáztta. Csak valahogy reggelig ne tudja meg ezt a rendetlenséget a Jézuska!

Czingeri bácsi hamis mosolygással várt odakünnt a levélre, melyet Birike be is pecsételt, dugta rögtön a zsebébe, hogy a postára viszi. Oh, csak el ne késne vele az a mennyei postaszekér!

Czingeri bácsi vette a kalapját, és elment, de útközben természetesen felbontotta a levelet, és olvasta:

»Kedves Jézuskám!

Mondd meg a Király bácsinak, hogy küldje haza a katonaságból a mi Ilonkánknak Réthy Pistát, azt akivel a tavalyi bálon annyit táncolt, és mondó meg az ördög bácsinak, hogy vigye el a nyakáról a Czingeri bácsit, akit ő ki nem állhat.

Birik e.«

Czingeri bácsi elsápadott, szörnyen hatott rá, megrendítette az a levélke, visszajött, és letette a karácsonyfa alatt álló asztalkára azt a gyűrűt, amit az Ilonka adott neki, és elment örökre; de azt már nem merem mondani, hogy az ördög vitte el, mert a Czingeri bácsi is jó ember. Csakhogy vőlegénynek már nagyon öreg.

A JUS GLADII

Csak két férfitagja élt már a múlt században a hatalmas Tarczaly nemzetségnek: István és Endre.

Óriás birtokaik voltak a felföldön II. András óta. Valaha hatvan családtag bírta a sok várat és földet, most ez mind a két Tarczalyé.

S ezek közül is éppen haldoklott az egyik, az apa, s magához hívatta a fiát, Endrét.

— Látod ott az ősi címerünket a falon, édes fiam. Nézz oda a páncélos vitézre a kék mezőben. Ez az alak megelevenedett az imént, és az ujjával intett. Ne rázd a fejedet, jól láttam. Ez annyit jelent, készüljek. Hát nem is protestálok, készen vagyok. Csak még hozzád van egy komoly szavam.

— Hallgatlak, atyám.

— Ha én a szemem behunyom, te leszel az utolsó Tarczaly a világon.

Endre a fejével intett némán, hogy úgy lesz akkor.

— Egyszer, háromszáz év előtt volt egy ósanyánk: Balassa Anna, Tarczaly Boldizsárné, aki megtébolyodott, s tébolyában mindenféleket jövendölt, amik egytől egyig beteljesedtek. A környék szentnek tartotta. Most is processzióval járnak még a népek a zborói várba. Ott fekszik a nagy, faragott kapu alatt.

— Hallottam róla valamit.

— De egyet nem; ami fiúról fiúra száll a családunkban, és azt titokban tartja, a világnak ki nem kürtöli senki, azt a rettenetes jóslatot, hogy az *utolsó Tarczaly fogja elárulni Magyarországot*.

A fiatal főúr fölszisszent, s föluggrott térdeiről.

— Ne jöjj indulatba, fiam. Nem gyanúsítlak. Jól ösmerlek, én neveltelek téged. Nem félek tőled. A te lelked erősebb, mint a kísértetek előrelátása. Hanem mi következhetik *teutánad*? Irtózatot nyomást érzek a szívemen. Szörnyű fellegeket látok kavarni a magasban. Mihelyt a szemem behunyom, úgy rémlik, mintha már a föld alatt feküdném, s egy borzasztó fekete macska ülne a síromon, melynek két szeme helyén két égő parázs világít.

— Csillapodj, atyám, — a jóslat nem fog beteljesedni, esküszöm.

Esküre emelte a két ujját.

— Aludj nyugodtan, ha elpihensz. Megértettelek. *Tarczalyt nem szül anya többé.*

Az öreg főúr szeme fölcsillogott, kinyújtotta aszott kezét, hogy a fiáét megszorítsa.

Egyéb dolga nem is igen volt már idefönt, behunyta a szemeit, és meghalt.

Eltemették nagy pompával, még a nádorispán is eljött a temetésére, s maga Mária Terézia királyasszony sem átalált ékes vigasztaló levelet írni a főúrnak, hogy az isten rendelésének ki nagyon téve mindenki, amiért is keressen vigasztalást a vallásban, s mikor on azt ott megtalálta, nézzen be az udvarhoz Bécsbe, mert a vigasztalásnak a másik testvére, amelyik nem a vallásban van, az az udvarnál várja az ilyen nagy urat . . .

Egyszóval meghívta búfelejteni az udvarához.

Arra pedig nem lehet azt mondani, hogy »nem megyek«.

Mert a király akkor is parancsol, amikor kér. Hát még mikor a király azonfelül »asszony« is.

Hanem iszen talán éppen az fordult bajra, hogy asszony volt. A korona sok mindent el bír nyomni, a férfiúságok gyakran ott vesznek alatta, de az asszonyi kedvtelések mind kicsiráznak alóla.

Mária Terézia, noha országokat kormányozott, háborúkat viselt, mégiscsak azt csinálta mellékesen, amit a strikkelés mellett szokás, házasságokat hozott össze.

Mire Tarczaly Endre az udvarhoz jutott, már ki volt szemelve mátkájául egy báró Folkenstein leány: Mária Aurelia.

Szép aranyhajú leány volt, alabástrom fehér nyakkal, kifogástalan délceg termettel, finom hosszúkás arccal. Úgy hitták az udvarnál, a »kis körte«.

Az ember nem tudja fölfogni, miért hitták úgy. Talán hogy édes volt, mint a körte? Azaz dehogy, dehogy . . . hiszen, csak nem kóstolta meg tán senki?

Tarczaly nem akart tudni a dologról; mikor úgy félfüllel itt is, ott is, majd a hoppmestertől, majd az udvarhölgyektől

Szerkesztőség.

V. sas-utca 11. szám.

Kiadóhivatal

V. sas-utca 11. szám.

Kéziratok vissza nem adandók.
Megrendelések felszámolók a kiadóhivataltól érkezők.

A JOG

(ezelőtt MAGYAR ÜGYVEDI KÖZLÖNY.)

NYELV: AZ ORSZÁGNYI ÉRDEKEINK KÉPVISELETÉRE, A MAGYAR ÜGYVEDI, BIRÓI, ÜGYVIZELI ÉS KÖZJERŐI KAR KÖZLÖNYE.

Számos kiváló szakférfi közreműködése mellett szerkesztik és kiadják

Dr. RÉVAI LAJOS — Dr. STILLER MÓR.

üggyedek

Felolvasó szerkesztő: Dr. STILLER MÓR.

Megjelen minden vasárnap.

Előfizetési árak:

helyben vagy vidékre bérmentve külföde:

egész évre . . . 6 fr. — kr.

fél . . . 3 . . . —

negyed . . . 1. 50 .

Az előfizetési pénzek bérmentesen legzélszeröbben postautalványnyal küldendök.

TÁRCZA.

Leveles menyecskek.

A Jog eredeti tárcza.

Írta: MIKSZÁTH KÁLMÁN.*

Ami falunkban semmi sem volt abból ami város. Volt ugyan csizmadriánk vagy husz év előtt, aki kitéte a valyogos házára a firmáját, de azután ellejelette nálunk lassankint a csiznavarrást s paraszta lett a parasztek között.

A másik emberöltöben egy szücs vetődött oda — ropant eseménnek tűnt fel az eset.

Hallatlan! Mi mindent megel az ember! Nagy dícsőség ez a fatura! A birkat ezentul ki sem viszik innen; itthon békességben minden fáradság nélkül éri meg, hogy ködmönne lesz! . . .

— Ez csak a kezdet! — kevélykedének a kovacs műhely és a fatu-haza előtt. Meglátsatok, hogy valamikor még mezőváros lesz belőlünk!

De a szücs beköltözése még semmi sem volt ahhoz a riadalomhoz képest, mikor rá egy esztendőre hozzánk jött lakni egy fiskális . . . igen igen, egy igazi fiskális.

Czibaky Mihálynak hittak és a tisztartó ocska házat vette meg; abban ütötte fel a kalamársát.

Nagy vörösös haju, szemöldök nélküli ember volt, aki azonfelül még a bajuszát is nyirta. (No már lehetetlen, ember lehessen!)

* Jelen humoristánk ígértét bírjuk, hogy a becsü rajzaval gyakrabban gazdagítani fogja.

szarvát nagy-Szerk.

A városban nem bírt megélni. Ó maga azt allította, azért, mert ott nagyon drága az élet, mások ellenben arra logták, hogy ott nagyon keveset kereset. Ostoba embernek a hureben állt s valóban a birka szeméből nem nézett ki semmi ész.

Hanem azért mégis nagy dísz volt az a falunk, hogy egy valóságos eleven fiskális van! Megel az itt köztünk, ha csak annyi esze van is mint a mennyi a koszarvaba fél!

Pör böven terem ami falunkban még a rozsz esztendőkbén is. Mikor fiatal az idevaló ember a kocsmában nagy újat az ellenfelevel, ha megörögszik, a varmegyén folytatja.

Én magam ugyan soha sem viseltettem valami nagy szeretettel a pörök iránt (ami természetes is, ha az ember aljeresnek születik).

Volt egy nagybátyám, aki elvesztette a pörét és amiatt ment tönkre, van egy sógorom, aki megnyerte a pörét, de mégis tönkre mért, mert többe került neki az igazság keresése mint a menovit aztán a megtalált igazság ért.

Van egy unakaicsém, kire az apja negven ezer forintot hagyott. A pénz bekerült a megveti arvaszékhez, hogy nőjön addig, míg a fiu nagykorú lesz.

A fiu nőtt is (miert az nem az arvaszéknel volt deponálva) hanem a negyven ezer forint elfogyott és soha sem bírta ki-pörölni.

Mind Ezeket otthon hallottam és már azzal a hittel neveltem fel, hogy az igazság szép dolog lehet, de nem kell azt megkeresni. Ugy láttam lefestve, hogy egy vak asszony. No bizony érdemes is egy vak asszony után szaladgálni!

Az ügyvédkedestől (noha ügyvédnek keztek nevelni) még

A Jog c. folyóirat 1885. jan. 4. 1. számának fejléce és részlet MK Leveles menyecskek c. elbeszéléséből

épen ezekben az időkben a metőbe udvarlóival s megrugta a gonosz pöllőjét

pedig még lözhegati annyi i való, ii fonakasz néha la mi az ab össze tében, igázza olttes

árosra, az ó akasz

s visz- ő ott neki

az az tt lesz orbála. azért üzen- János

p asz- elkes-

— II med B uram. áll az al

Igy mecziv bala sz nem mi denkito meg l lo-en.

A so soha s különö: lentöse állami épen n

Mert várak kó, Z mind a védelm vezve. sok ki hogy ő az elle

De h meczre akkor a selme

Ráko alatt a

célzásokat hallott őfelsége kegyes tervéről, szomorúan rázta a fejét.

— Én sohasem házasodom meg.

Pedig a gazdag magyar főúr nagy fogás volt. Azt nem lehetett elereszteni olyan könnyen. Az ellenállása még csak fokozta a házassággyártók kedvét.

A szép Folkenstein Mária Auréliáról nem lehet azt mondani (én ugyan nem veszem a lelkemre), hogy kacérkodott volna a magyar ifjúval. De nem is volt neki arra szüksége. Hiszen a »kis körte«, meg a »kis alma« (Eszterházy Annát hitták így) volt a legszebb az udvari bálokon.

Csakhogy az volt a kettő között a különbség, hogy a kis körte már a piacon volt, a kis almát pedig nehéz volt az ágról leszakasztani.

Tetszett a Folkenstein leány Tarczalynak kétségkívül, de ő az az ember volt, aki a szívének meg merte mondani: »szeretned nem szabad«.

De hát nem is az ő szívét akarták itt, hanem az uradalmait.

Egy udvari vadászon az történt, hogy a vadászó társaság elvesztette Mária Aurélia bárónőt és Tarczaly Endrét. Ki tudja, hogy volt ez rendezve?

Azok nagy bolyongás után összetalálkoztak egy tisztáson, mert külön-külön vesztek el. Hiába fújták a kürtöt, nem felelt rá csak az erdő. Egész nap együtt csavarogtak, míg végre rájuk bukkant az udvari nép egy völgynyílásnál, s egyszerre gúnyossá vált minden arc.

Maga az uralkodóné elfordította a fejét kedvenc udvarhölgyétől, és kedvetlenül vágta meg selyem korbácsával a pej paripáját, úgyhogy az éppen arra vitte, ahol Tarczaly Endre állt.

— Micsoda falu az? — kérde őfelsége szigorú arccal a lovagtól.

Egy kis stájer falu fehér házai lapultak meg távol a hegyoldalon.

— Friedau, fölség — felelte Tarczaly.

— Az a magas nagyobb ház, gondolom, a plébánia? -- folytató a királyné.

— Nem tudom, fölség.

— Pedig én azt hittem, hogy ön *innét* csak odamehet.

Tarczaly elsápadt, és meghajtotta magát engedelmesen.
— Ahogy fölséged parancsolja.

A vidám vadászeregből így lett víg lakodalmi népesség.
Tarczaly Endre megesküdött Folkenstein Máriával, s még abban a hóban hazavitte ifjú nejét a szépesi várba.

Nagy lakodalmi ünnepélyeket tartottak otthon is külön.
A szép menyecske megtanult magyarul, s igazi öröm volt elnézni, hogy tudott simulni az új hazájához.

Tarczaly Endrén egy csöppet sem látszott, hogy rátukmált asszony a felesége, kényeztette, kastélyt épített neki, pompás kerteket ültetett a számára, fölhordta Bécsbe a farsangokba, mindenki azt hitte a legboldogabbak, nem hiányzik már ezeknek semmi a világon, legfeljebb egy gyerek.

Hanem iszen azt is majd csak meghozza a gólya...

Gólya járt is arra, rászállt a kunyhókra, az udvarházak kéményeiről lelógatta a lábát, de a Tarczaly kastélyt kikerülte sok ideig.

Azonban addig-addig beszéltek, hánytorgatták ezt a témát az emberek, hogy végre is engedett a közvéleménynek, hiszen jó madár a gólya!

Tarczaly Endre amint egy nap benyitott a felesége szobájába, észrevette, hogy az asszony elpirulva dug el előle valamit.

Meglátta: finom fehér csipkéből volt, egy gyermekfőkötőcske volt.

A nagy erős férfi elsápadva támolgott ki a szobából.

Úgy járt-kelt napokig a kastélykertben, mint az órült.

Az asszony kereste a szobájában, be nem eresztették, izengetett neki a frajlítól mindenféle szerelmes szavakat, de Tarczaly nem akart hallani semmit.

Ahelyett előhívatta öreg major domusát, Kazay János uramat, azzal tanácskozott reggeltől estig bezárkózva.

— Van még egy modus vivendi, nagyságos uram! Van még egy — mondá az ősz major domus könnyezve.

— Mi?

— A jus gladii! Elő kell venni a pallost.

S reszketett a hangja, amikor ezt mondta.

Tarczaly összehívatta az úriszéket, s odakérette a megyéből a »testimonium legalé«-t, két vármegyei táblabírárt a saját ítélő bírái közé.

A pirosposztagás képű kedélyes urak összejöttek, és még egyik sem tudta, ki a vádlott.

— Majd mindjárt bejön — mondá Tarczaly.

Az ajtó megnyílt, s két urasági huszár közt belépett halványan Folkenstein Mária Aurélia.

A csodálkozás fölszisszenése hallatszott a teremben.

— Asszonyom — szólt Tarczaly —, én önt szeretem, de önnek mégis meg kell halni.

— Halljuk a vádat — szólalt fel az egyik bíró.

— Én hűtlenséggel vádolom nőmet.

Az asszony fölemelte dacosan a fejét.

— Az nem igaz! Ön hazudik!

— Előadom a vádat. Hallgassák meg!

Elő is adta, de soha senki sem tudta meg mi volt a vád, és hasonlóan senki sem tudta meg, mivel védelmezte magát az asszony; ami a jegyzőkönyvekbe jött, arról Tarczaly testamentumában azt jegyezte meg húsz év múlva, hogy az falsum, csak a forma végett lett beiktatva.

Beszéltek azután utólagosan mindenféle dolgot, hogy az asszonynak viszonya volt Bécsben, hogy Tarczaly sohasem tekintette feleségének, és ha mégis . . . no, de kár feszegetni.

Az asszony védelme ügyes lehetett, mert az egyik testimonium legale fölkelt a helyéről, és eltávozott azokkal a szavakkal: »Én hóhér nem vagyok«.

A többi bíró azonban kimondta a halált.

Éppen zöldcsütörtökön virradóra legurult a szép asszony feje a pallós alatt.

Ki tudja, bűnös volt-e? S miben volt bűnös?

Vagy csak azért kellett meghalnia, hogy az utolsó Tarczaly meg ne születhessen?

LEVELES MENYECSKÉK

A mi falunkban semmi sem volt abból, ami város. Volt ugyan csizmadiánk vagy húsz év előtt, aki kitette a vályogos házára a firmáját, de azután elfelejtette nálunk lassankint a csiztavarrást, s paraszttá lett a parasztok között.

A másik emberöltőben egy szűcs vetődött oda, — ropant eseménynek tűnt fel az eset.

Hallatlan! Mi mindent megél az ember! Nagy dicsőség ez a falura! A birkát ezentúl ki sem viszik innen; itthon békeségben minden fáradság nélkül éri meg, hogy ködmönne lesz!

— Ez csak a kezdet! — kevélykedének a kovácsműhely és a faluháza előtt. — Meglássátok, hogy valamikor még mezőváros lesz belőlünk!

De a szűcs beköltözése még semmi sem volt ahhoz a riadalomhoz képest, mikor rá egy esztendőre hozzánk jött lakni egy fiskális . . . igen, egy igazi fiskális.

Czibaky Mihálynak hitták, és a tisztartó ócska házát vette meg: abban ütötte fel a kalamárisát.

Nagy, vöröses hajú, szemöldök nélküli ember volt, aki azonfelül még a bajuszát is nyírta. (No, már lehetetlen, hogy, jó ember lehessen!)

A városban nem bírt megélni. Ő maga azt állította, azért mert ott nagyon drága az élet, mások ellenben arra fogták hogy ott nagyon keveset keresett. Ostoba embernek a hírében állt, s valóban a birkaszemeiből nem nézett ki semmész.

Hanem azért mégis nagy dísz volt az a falunak, hogy egy valóságos, eleven fiskálisa van! Megél az itt köztünk, hacsak annyi esze van is, mint amennyi a kos szarvába fér!

Pör bőven terem a mi falunkban még a rossz esztendőekben is. Mikor fiatal az idevaló ember, a kocsmában húz ujjat az ellenfelével; ha megöregszik, a vármegyén folytatja.

Én magam ugyan sohasem viseltettem valami nagy szerepvel a pörök iránt (ami természetes is, ha az ember alperesnek születik).

Volt egy nagybátyám, aki elvesztette a pört, és amiatt ment tönkre, van egy sógorom, aki megnyerte a pörét, de

mégis tönkrement, mert többbe került neki az igazság keresése, mint amennyit aztán a megtalált igazság ért.

Van egy unokaöcsém, akire az apja negyvenezer forintot hagyott. A pénz bekerült a megyei árvaszékhez, hogy nőjön addig, míg a fiú nagykorú lesz.

A fiú nőtt is (mert az nem az árvaszéknél volt deponálva), hanem a negyvenezer forint elfogyott, és sohasem bírta kipörölni.

Mindezeket otthon hallottam, és már azzal a hittel nevelkedtem fel, hogy az igazság szép dolog lehet, de nem kell azt megkeresni. Úgy láttam lefestve, hogy egy vak asszony. No, bizony érdemes egy vak asszony után szaladgálni!

Az ügyvédkedéstől (noha ügyvédnek kezdtek nevelni) még jobban féltém, mióta Czibaky odajött. Majdhogy én is ilyen nevetséges ember legyek, aki minden harmadik szónál a tubákpiksziséből szippant egyet, aki olyan rövidlátó, hogy amit a kezével ír, azt az orrával letörli. Hosszú kaputot visel, és a kutyák megugatják a faluban. Nem, én soha nem akarok fiskális lenni!

Különben is kezdett a Czibaky renoméja alászállni, amint jobban megösmerték. Hogy azt mondják, csak amolyan tyúkprókátor, s az sem bizonyos, hogy diplomája van. De ha van is diplomája, ki tudja, hogy jutott hozzá? Hátha lopta valamikor valami Czibaky Mihály nevű embertől? De ha nem lopta is, ha az övé is a diploma, mit ér, ha az isten észet is nem adott hozzá! Nem tud az semmit, atyafiak, hiszen a betűi is csak olyan girbe-gurbák, mint a pók szövése!

A falusi parasztok híreket hoztak felőle a városból is, azok nem voltak kedvezők. Akinek hát nagyobb pöre volt, az mind a híres ügyvédekhez vitte be a városba. Neki alig jutott valami.

Én akkor mentem el elsőéves jogásznak. Szentül meg voltam győződve, mire visszatérek, Czibakyt már nem találom ott. »Megszökik az innét«, mondogatták a tapasztalt emberek.

De mennyire csodálkoztam egy év múlva, mikor hazatérve Czibaky fiskális urat in floribus találtam. Az ócska ház ki volt meszelve szépen, s a kertből valóságos kis paradicsom

vált. Éppen akkor is apró gyümölcsfákat ültetgetett Czibaky úr. (Ez csak nem akar talán ezeknek a gyümölcsseiből itt enni!)

— De bizony akar — mondá a nagybátyám —, itt is eszik. Megvetette az itt a gyökerét erősen. Hatalmas fiskális lett abból.

— Lehetetlen!

— Megnyer az, öcsém, minden pert. Roppant talentum! A legkétségbeesettebb ügyet is keresztülviszi, ha az ő kezébe jön.

— De hát mit csinál vele?

— Ki tudja? Szolgabíró, törvényszék, mind az ő inye szerint ítél. Egyszóval nagyon érti a dolgát.

— Nem néz ki pedig belőle.

— A szemét alatt terem a jó fű, édes öcsém. Tudod-e, mit gondoltam? A vakáció alatt odaadlak hozzá, hátha kitanulná a mesterfogásait. Jó iskola lesz, mondhatom. Többet tud az, mint az universitás!

Ráálltam, kivált, mert egy év óta magam is hajlani kezdtem kissé a prókátorság felé. Olvastam Cicero fölséges beszédeit, s elképzelttem magamban, hogyha ügyvéd leszek, majd én is mondok olyanokat a klienseim védelmére. Azonfelül egypár ügyvédi bravúr- esetet hallottam, kolosszális perbeszédokről, melyek meglágyították a bírák szívét, ravasz furfangokról, melyek gúzsba kötötték az ellenfélt. Egyszerre át voltam félig-meddig melegedve a jövőbeli pályám iránt.

Néhány nap múlva csakugyan bekerültem Czibakyhoz. Instanciákat másoltam, és íveket léniaztam különböző rubrikákra.

Tömerdek kliens járt hozzánk az egész környékről, s hozták a rengeteg mellékhonoráriumokat, malacot, bárányt, borjút.

Az öreg keveset dolgozott. Volt egy instanciam-formulája, annak a kaptáján csináltatta meg velem a keresetet vagy a panaszlevelet. Néha diktált, de akkor annak nem volt sem füle, sem farka.

És mégis majd minden pört megnyertünk! Sokszor lehetetlen pöröket is.

Csodálkoztam, de nem bírtam fölfogni. Egyszer megkérdeztem az öreget:

— De hát van eszök ezeknek a bírácoknak?

Utálatos nevetésre vonta szét duzzadt ajkait:

— Van, igenis van nekik . . . mert nekem van.

— Nem volt, kérem, egy csepp igazságunk sem ebben a Nagy Péter-féle pörben.

— Igazság? Nem volt igazunk, hehehe? Hogy tudja maga, domine?

— Hiszen magam írtam a keresetlevelet, láttam mi van benne.

— Hümm, de azt nem látta, amit a menyecske vitt?

— Melyik menyecske?

— A Nagy Péterné.

— Igen! Igen! Emlékszem annak egy levelet tetszett adni az alispánhoz címezve.

— Nos, hátha abban volt benne az igazság, hehehe? Mit tudja azt maga, amice, hogy hová teszem én be a legnagyobb ügyvédi argumentumokat.

Ezentúl figyelmesebb lettem a principális eljárására: valóban volt abban sok különös. Mikor a tényálladékot végighallgatta, gyakran mondá a félnek:

— Rossz ügy, nagyon kétes ügy. De majd meglássuk. Van-e leánya?

— Van, kérem alásson.

— Hogy néz ki? Szőke, barna? Csinos? Férjnél van? Majd megpróbálunk valamit. Küldje ide hozzám! Sok szaladgálni való lesz a pörben levéllel ide-oda. Friss lábú fehér-cseléd való az ilyenre.

Szép kacér menyecskék, tüzes szemű, kevély lépkedésű hajadon leányzók sűrűn fordultak meg az irodában.

Az öreg suttogva beszélt, legfeljebb néha ütötte meg a füleket egy-egy szó, amint levelet adott az egyiknek vagy másiknak.

— Elviszed, fiam, a szolgabírónak holnap reggel.

Máskor az esküdt urat mondta aszerint, ahogy a cím kívánta.

Mi az ördög lehet ezekben a levelekben? Ide rakja be tehát a legfontosabb ügyvédi argumentumait. Ott vannak a

»griffek«, ott van a fogassága. Ezek a levelek teszik meg a hatást a vármegyénél.

Nagybátyám, aki erőnek erejével okos prókátort akart belőlem nevelni, váltig biztatott: szerezzem meg a levelek titkait.

Egyszer végre rászántam magamat, s mikor a principális ilyen levelet adott át a hetyke Kristó Erzsébetnek, utána szaladtam a kapuba egy készen tartott borítékkal.

— Adja vissza, menyecske, azt az írást, és várja meg itt, igazítunk még benne valamit.

Mohón bontottam fel az ambituson.

Hát nem volt a levélben semmi, csak üres papír.

Most voltam még csak nagy zavarban, most nem tudtam csak igazán, hol van hát az az argumentum?

Honnan eszelhettem volna én ki még akkor, mi az ilyen üres levél dolgában a bírósági praxis?

. . . Hogy ilyenkor a menyecskék kívánatos piros szájáról kell leolvasni a többit.

SELMEC VÁRA

A mulatságos emlékezetű II. Ulászló királynak kincstáráról tudvalévő dolog, hogy mindig üres volt. És az nem is csoda; de csoda aztán az, hogy a kincstárnokai mégis többnyire meggazdagodtak. Hogy történhetett ez, nem fejtegetem.

De hogy így kellett lennie, bizonyítja Roesel Rázmán esete is, aki az akkori kornak valóságos Rotschildja volt. Pedig egyszerű selmeci polgár vala, s igen lelkiismeretes kincstári igazgató. Róla beszélték azt, hogyha egymás mellé rakná egy vonalban az aranyait, Budáig érne a pompás sárga szalag . . .

Roesel Rázmán 1520-ban meghalt, s egy derék fia maradt, meg egy csodaszép leánya, Roesel Borbála. A végrendeletben két gyermekére hagyta vagyonát, azonban Lőrinc, a fiú nem sokára szintén meghalt, és a töméntelen kincs mind a szép és kényes Borbáláé lett.

Sereglettek is a Roesel-házba kérők mindenünnen. A nagy örökségnek híre ment sebesen szerte az országban. Jöttek az elszegényedett lovagok szerencsét próbálni, hogy hátha megtetszenének a leánynak, sőt egy-egy kincsvágyó főúr is megakadt köztük.

De Borbála el volt kaptva a kitüntető versengések és roppant kincsei által; elhatározta, nem megy férjhez, csak egy királyi harceghez.

És ebben volt is valami filozófia. A szegény királyi családnak valóban jól esett volna akkoriban, ha valamelyik tagja egy jó partit hoz vala a házhoz. No, de azon is múlt, hogy nem is igen volt fölösleges herceg.

Borbála azonban (nehogy azt higgye valaki) nem élt ám ezalatt apácaéletet, hanem kárhozatos rossz útra tévelyedék. Selmeci háza a tivornyák bűnös fészke lett. Úgyhogy becsületes polgárok keresztet vetettek magukra, mikor az utcán megpillanták az angyal alakjában járó ördögöt, sőt még akkor is, ha a háza mellett elmenének.

Lőn, hogy ezekben az időkben a nemes városi magisztrátus egy akasztófát emeltetett éppen szemben a Roesel leányasszony házával.

Az akasztófa pedig akkor még nagyon is nélkülözhetetlen közigazgatási eszköz vala, annyi volt az akasztani való, hogy mint valami fontos pozíció, az akasztófa alig jutott néhánéhá üresedésbe.

Roesel Borbála, mikor kitekintett az ablakon, gyakran összerázkódott ijedtében, látván amint lógázza ott a vihar a holttestet . . .

Ráírt a városra, hogy vigyék el az ő ablakai elől az akasztófát.

A magisztrátus visszaírta, hogy ő ott akasztat, ahol neki tetszik.

— Márpedig az az akasztófa nem ott lesz — erősködött Borbála.

— De bizony azért is ott lesz — üzengette Buriusz János bíró uram.

S amit a szép kisasszony föltett ez elkeseredett versengésben, ki is vitte ravaszsággal; egy ideig hagyta aludni a dolgot, aztán egy ajánlatot nyújtott a városhoz, hogy ő egy várat akarna építeni, mely Selmecnek nehéz háborodott időkben menhelye lehet majd, hát engedje meg azt neki a magisztrátus, ő csak azt köti ki, oda építhesse, ahova akarja. Persze hogy nagy örömmel engedték meg (az ördögtől is el kell fogadni a jót — mondogatták a tanácsbeliek), és Borbála felépítette a várat oda, hol az akasztófa állt.

De mikor már készen volt az egész, mind a négy szöglet tornyával, hatalmas külső falaival, Buriusz János uram nem élt már, az akaratos szilaj Borbála kiment akkor a temetőbe udvarlóival, és megrúgta Buriusz sírját a gonosz sárga cipellőjével.

— Hallja-e, kegyelmed Buriusz János uram. Az én váram áll az akasztófa helyén.

*

Így épült fel a selmeci vár, Roesel Borbála szegényen, majdnem mint koldus, mindenkitől megvetve halt meg 1575-ben szept. 15-én.

A selmeci várnak sohase volt valami különös hadászati jelentősége. Legalább állami szempontból éppen nem.

Mert a körülfekvő várak, Csábrág, Kékkő, Zólyom, Bozók mind a bányavárosok védelmére voltak felszerelve. A bányavárosok kincseit védték, hogy oda ne juthasson az ellenség.

De ha egyszer Selmece jüt be, hát akkor mit védjen már a selmeci vár?

Rákóczi hadjárata alatt a selmeci vár is kuruc kézre jutott. S itt folytatták aztán a béketárgyalásokat.

Legutoljára barátok lakták.

Most pedig lakatlan, de vidámabb, mint akár Roesel Borbála idején, pajkos diákgyerekek labdáznak az udvarában.

A BECSUKOTT KÖNYV

— Igaz történet —

Kis kedves zömök emberke volt a mi tanárunk. Arról volt nevezetes, hogy Petőfi Sándort is ő tanította, mikor még azt Petrovics Sándornak nevezték. Hideg, száraz arca volt, semmitmondó szemei, melyekben sohasem látszott visszautkröződni semmi érzelm, se öröm, se bánat, se harag, se kevélység, semmi, semmi. Talán a pápaszemei okozták azt, melyek egészen eltakarták ez apró színtelen szemeket? De egyet azonnal észrevehetett mindenki: a félnétségét. Mindentől összerezett, mindenkitől félt, mindenki iránt nyájias viselkedet tanúsított, még a tanítványait sem merete erősebben korholni, ha azok valamely helytelenséget követtek el, nyájias volt és szelíd megrovásaiban is.

A tanártársai gyöngé szívűnek mondták emiatt. Csodálatos, hogy éppen azok ítélték el az öregúr modorát erősebben, akiknek az kényelmes volt. De úgy van az mindenben a világon.

S valóban, Damos Gábor uram félénk volt, éjjel sohase mert künn járni az utcán, mert félt a rossz emberektől, nappal is csak a népes helyeken fordult meg, mert nappal is félt: a kutyáktól.

Ilyen jó, egyszerű ember volt Damos uram, hogy dohányt lehetett volna vágni a hátán, mikor én megösmertem mint tanáromat.

Pedig különös idők voltak akkor, és éppen nem kedvezők a bátortalanoknak.

Ezt a földet, hol élünk, halnunk kell, nagy veszély fenyegette. Mert ehhez a földhöz hozzátartozik a levegője, azt pedig mi magyarok csak akkor tudjuk beszívni, ha szabad és tiszta, ha meg nem fertőztette azt semmi idegenszerű. Nagy panaszaink voltak, s ezek a panaszok végighangoztak az országon, s olyanok voltak, mint a kiáltó hangok a sziklák között, minél tovább hangzottak, annál nagyobbra növekedének. S a mi panaszainkra azok, akiktől orvoslást követeltünk, azzal feleltek, hogy még jobban megsértettek. Ekkor aztán kitört belőlünk is a harag főségesen. Talpra állottunk férfiasan, s mellünket kitárva daccal kiáltottunk ennek a földrésznek:

»Jól van hát. Itt állunk. Aki nem akar bennünket megtérni jogainkkal, hazaszeretetünkkel, jöjjön idebb! Birkózzunk össze!«

Nem hordozták körül a véres kardot, mint hajdanta, csak a zászlót kellett kibontani. Alatta volt mindjárt minden magyar. Meglátták azt a zászlót akármilyen messziről, akármilyen sötétben. A honszeretet élessé teszi a szemeket, s világosságot szór szét az utakra, amelyeken menni kell.

Talán nem is kell mondanom, mikor volt. Mindenki emlékszik erre az évszámra. A ti apáitok, kedves olvasóim, sokáig hordozták ezt az évszámot kokárdán, a kalapjukon, még akkor is, mikor már másképp jegyezte az éveket a kalendáriumcsináló. Évszám, amelyből mondat lett. S minő

mondat! Varázsige, melytől melegebben dobog fel a szív, kigyúl az arc! Megelevenül az emlékezet, s felhőket lát s villámokat mögöttük, azután pedig ismét örökösen csak felhőket villámok nélkül.

Ilyen varázsige az az 1848.

Fiatal fiúk voltunk még akkor a hatodik osztályban. Az újságok még ritkák voltak, hogy gyorsan elhozták volna az események hírért. Csak hallomásból tudtuk a nagy forrongást, mely az országban volt. Egy-egy Selmecre vetődött utazó beszélt néha valami újat, s az villámhirtelen terjedett az izgatott lakosság között.

Az emberek kimentek a város végére, ahol a zaj nem zavarta őket, s ott a földre lapulva fülükkel hallgatták a távoli ágyúdörgést. Az anyaföld volt a legbiztosabb hírvivő a panaszos morgásával. Háború folyik valahol messze... Az ég alja kigyúlt esténkint vérpirosra, s a harmadik határból is pernyéket hozott a szél. Falvakat gyújtottak fel valahol messze...

Tudtuk, hallottuk mi is ezeket, s a mi kis szívünkben is volt akarat, volt szeretet az édes haza iránt. Bizonyos izgatottság tartott lázban bennünket is, s restelni kezdtük, hogy nekünk most a káposztás kertekben azt kell magogatni: »Parve nec in video...«

Irigyeltük azokat, akik ott lehetnek, ott, ahol a dicsőség van, meg a kötelesség, meg a halál. Egy fényes angyal, egy fakó asszony és egy borzalmas szörny; Istenem, de jó lehet ott közelükben!

Ez a három perszona egészen más formát adott mindennek, csak az öreg Damos maradt a régi. Minden nap feljött előadást tartani, a régi egykedvűséggel, nyugalommal. Hanem egy napon szokatlanul halványnak látszott, midőn belépett. Amint felment a katedrába, le sem vette magáról a Kazinczy-féle hosszú kék köpönyeget, mely a sarkáig érvén, elfedte még a bokáit is. A szemeiben sajtószerű tűz csillogott...

»Haragszik-e az öreg — találgatták —, avagy pedig láza van?«

Mintha vívódnék valamivel, ajkai megnyíltak, szólni akart, homlokáról, szemeiből szinte lekéredzkedett valami,

de mintha még küzdene magával, keze is reszketett, mint a nyárfalevél, s kihullott belőle a könyv, amelyből a prelekiót volt tartandó.

A könyv zöreje eszméltre hozta. Egy tanítvány kiugrott az első padból, s átnyújtotta neki a könyvet, mely lecsúszván a katedréről a mediumra esett volt le.

Az öreg láthatólag megkönnyebbült . . . egyet sóhajtott, és félénken összezugorodva, fejét a vál-lapickái közé behúзва, leült, ujjait megnyálazta, s lapozni kezdett benne:

— Hol is csak . . . hol is hagytuk el csak? — motyogta szórakozottan, s ujjai még mindig reszkettek. Forgatta, sokáig forgatta, de csak sehogy sem bírt ráakadni arra a helyre, ahol tegnap végeztük.

— Ej, ej — szólt bosszankodva —, talán a macskák ették meg azóta az Iliászból azt a lapot?

Megint lapozott. Feszült kíváncsisággal néztük, mert már kezdett átcsapni ez a dolog a mulatságosba. Egyszerre felugrott, mint valami kis hörcsög, s apró tenyerével odacsapott nagy mérgesen a katedrára. Majd megdermedtünk a csodálkozástól. Azután becsapta a könyvet haragosan, s így szólott harsány hangon (sohasem fogom elfelejteni a szavait):

— Fiúk! Betettem a könyvet, csukjátok be ti is a könyveiteket.

Olyan hatalmas parancsoló volt a szava, hogy mintegy versenyszóra becsuktuk könyveinket valamennyien.

— Mert a könyvek ideje elmúlt, fiaim. Majd eljön megint . . . Bizonyosan eljön még.

Kivette zsebkendőjét, s kigyúlt arccal letörölgette a forró izzadságcseppeket, azután folytatta még nagyobb hévvel.

— Újra kinyitjuk őket, hanem addig . . . magunknak kell csinálni egy Iliászt. Megértettétek?

Nem bizony mink; egészen bele voltunk zavarodva a csodálatos viseletébe. Ekkor hirtelen félretolta vállairól a köpenyeget, s a jó öreg ott állt a katedrán, fekete karneol-gombos atillában, s széles rezes kard csüggött az oldalán.

— No hát, értsétek meg egészen!

Meg is értettük. Lelkesülve ugrottunk ki a padokból, s egyszerre szívből kitört ajkainkból az éljen.

— Ki jön a csatatérre? — kiáltá mennydörgő szavakkal.

– Mind egytől egyig. Csak vezessenek bennünket.

– Majd elvezetlek én, fiaim.

S el is vezetett azután. Huszonnégyen mentünk vele, s csak öten kerültünk vissza aztán, hogy ott folytassuk, ahol elhagytuk.

Csakhogy ő vissza nem jött soha többé. Meghalt hősieleg a szélaknai csetepatéban.

Nekünk pedig, akik visszajöttünk, borús volt a Homér derfús ege azután . . .

De ne folytassuk, mert még belemennénk az Osszián ködös-homályos hangulatába.

AKI ROSSZKOR SZÜLETETT

A redakcióban sok mindenféle dolog történik. Az a munkatársunk, aki kibontogatja az érkező csomagokat és leveleket, sokat mosolyoghat rajtuk.

Az egyikben azt írja Pozsonyból egy előfizető, hogy a lappal nagyon meg van elégedve, csak az a kár, hogy *nagyon filozemita*, mert ekkor és ekkor egy zsidópártoló kifejezés fordult elő benne.

A másik levélen szegedi bélyeg van. Annak meg az a panasza, hogy isten ellen való vétek, mennyire antiszemitává teszi a lapot Bartók Lajos.

Egy harmadik levél azt kívánja, hogy több fordított beszélyt adjunk, egy ötödik jóakarató érdeklődő csupa eredeti költeményeket kívánna.

Ördög legyen az, nem ember, aki ezeknek mindnek a kedvére teheszen.

Krisztus urunk hétezer embert elégített ki két hallal. Nagy dolog volt.

De egy lappal talán még ő sem bírt volna kielégíteni hétezer embert. Nekünk pedig húszezret kellene kielégíteni! Búsan vakarjuk a fejünket: »Nem lehet, nem lehet!«

Azért hát nem is vehetjük kötelességnek, amit az érkező levelek a nyakunkba varrnak, legfeljebb mulatságnak.

Többnyire ezek a témák variálódnak örökké. Vagy pedig kérdezősködések egy vagy más tárgyban, amelyekre a szerkesztői üzenetekben felelünk.

Ritka kivételképp történik valami egyéb.

Ilyen ritka kivétel volt a mai.

Egy piciny csomag érkezett Homok-Szt.-Györgyről Glöckner úrtól. Úgy nézett ki a kis dobozka, mintha valami ékszer volna benne. Nézem a szállító levelet, hát az van odaírva: tartalma *cserebogár*.

— Mi az ördög? Lehetetlen az!

Nézem az értéket, oda van írva: *két forint*.

— Bolondság! — Két forint árú cserebogár csak nem fér be ebbe a kis skatulyába. Aztán minek néz bennünket a beküldő? Csak nem teszi fel rólunk, hogy cserebogarakat eszünk, mikor láthatja a lapból, hogy embereket eszünk . . .

Nézem a naptárt (mert az újságíró semmit sem tud bizonyosan), s íme látom, hogy januárius hó van.

Nézem a lexikont, s megtalálom benne, hogy a cserebogár májusban születik, s ősszel elpusztul.

Hát ki bolondult itt meg? A beküldő-e, a naptár-e, a lexikon-e vagy pedig én?

Ideges félelemmel tépem le a pecsétet a spárgákat a kis dobozról, felnyitom, s íme a zöld fűből csinált fészek kellő közepén csakugyan ott barnállik egy igazi cserebogárnak a kávészínű háta. Fehér pettyesnek kezdődő hasa alól virgoncan nyújtogatja a németes vékony lábát. Tehát egy egész eleven cserebogár!

A redakció öreg gyerekei mindjárt körülveszik nagy örömmel.

Faluról érkezett apró vendég! Mintha magával hozta volna az egész falut.

Itt még nyáron sincsen, ott meg télen is van. Oh, a boldog falu!

Leteszem köszömlére »egy kutyanyelvre«.

Rovatvezetők, politikusok, nemzetgazdászok, képviselők gyönyörködve nézegetik. Ugyan tud-e járni? Oh, ni, most mindjárt felszáll, kezdi kieresztgetni az alsó hártvány szárnyacskáit. De nagy öröm lenne, ha felszállna!

A nemzetgazdász végignézi, s így szól:

— Korán lesz a tavasz, uraim!

Az újdondász fontoskodva jegyzi meg:

— Ritka eset! Megírom.

A külföldész azt az észrevételt teszi:

Budapester

Tagblatt.

Druckereianzeige... Druckereianzeige... Druckereianzeige...

Druckereianzeige... Druckereianzeige... Druckereianzeige...

Nr. 169.

Sonntag, 21. Juni 1885.

2. Jahrgang.

Der Reisende aus dem Jenyitsi

— Eine Klauenzeit —

Der Reisende aus dem Jenyitsi... Eine Klauenzeit... Der Reisende aus dem Jenyitsi... Eine Klauenzeit...

Es traf sich jedoch, ferlich erst nach vielen... Der Reisende aus dem Jenyitsi... Eine Klauenzeit... Der Reisende aus dem Jenyitsi... Eine Klauenzeit...

löhner, immer schneller ging's, gleich einem... Der Reisende aus dem Jenyitsi... Eine Klauenzeit... Der Reisende aus dem Jenyitsi... Eine Klauenzeit...

Az Egvetlen német(A Ném Herceg család levelei)

Dr. Kápol ~~szöveg~~ az országban az első német nyelvű
 so is keltett érdeklődést, nem már egy puccosabb kedvelt
 met Teni miden házasság, amit érdeklődés, hogy ~~szöveg~~
~~szöveg~~ elhatározta, hogy a Winter Tereia Magyarországra utazni
 helyi rendelkezések útján Tette meg öntörvényűen. Ha jól emlékszem
 a nagy események között a házasság után a
 Tereia határozat.

Alig egy hónapra is kellet az egy német házasság
 csak megkezdett emléke a hivatalka.

— Milyen? —

— A Winter Tereia házassága ~~szöveg~~ — mondta.

Tereia az új házasság.

— De lehet Dr. Kápol helye? —

— Az egész. A házasság után nagy esemény.

~~szöveg~~

~~szöveg~~ Egvetlen

~~szöveg~~

~~szöveg~~

— Milyen az új? — Tereia — a házasság.

— Milyen? — Kérdés közben.

— Egy kis ~~szöveg~~ Szöveg.

— Ez?

— Jellemző.

Tereia az első házasság, s az első házasság.

— Tereia az első házasság.

— Tereia.

— Kérdés nem mond?

— Nem kértél.

— De a házasság meg van írva?

— Egy házasság.

~~szöveg~~ Tereia az első házasság.

— Nem, egy nagy házasság.

— Hogy néz ki a házasság?

— Tereia az első házasság.

— Tereia az első házasság.

— Tereia.

— Tereia az első házasság.

— Tereia az első házasság.

— Tereia az első házasság.

— Tereia az első házasság.

— Tereia az első házasság.

— Tereia az első házasság.

— Tereia az első házasság.

— Tereia az első házasság.

— Tereia az első házasság.

— Tereia az első házasság.

— Tereia az első házasság.

— Tereia az első házasság.

MK Az egvetlen német c. elbeszélése első lapjának
 kézírata

— Lefőztük a németeket. A bécsi lapok múlt decemberben dicsekedtek egy osztrák cserebogárral. Ez több, mert ez januáriusi!

A politikus keserű szarkazmussal dörmögi:

— Előbbre jár a társainál. *Nem lesz belőle semmi!*

— Botrány — elméskedik a kiadó. — Mióta én naptárakat adok ki, azóta már a természet sem tart naptárt.

Mindenki mond valamit: persze nem nagyon okosat, mert ami okos eszünkbe jut, azt a lapnak írjuk meg. Csak még a poéta van hátra, ő nézi a legfigyelmesebben.

Égészen el van érzékenyülve:

— Szegény picikém — sóhajtja a hegyes író tollával megpiszkálva —, te ugyan rosszkor születted. Azt hitted, meleg tavasz van . . . Hát tinektek hitvány bogaraknak is vannak *csalódásaitok?*

S elérezékenyülve törül ki egy könnyet a szemeiből.

De megvigasztalja a humorista:

— Ne búsulj a sorsán! Hátha jól járt? Elküldjük Herman Ottónak, s az, ha megösmarkednek, egy könyvet kanyarít róla.

CSICSÓVÁR

IV. Béla király megbetegedett. Doktorok, javasasszonyok, kuruzslók jártak messze földről az udvarába, hogy meggyógyítsák. De nem találkozott senki.

Midőn aggódó arccal tanakodának a beteg király ágya előtt, egyszerre belép egy idegen ősz ember, s így szól, könnyökével lökve szét a kuruzslókat.

— Ej, mit beszéltek itt össze-vissza! Egy király nem közönséges ember. Egy király mástól gyógyul meg, és mástól egy rabszolga.

— Talán tudod, öreg, mitől gyógyul meg a király? — kérde a nádorispán tőle.

— Tudom bizony. Azért jöttem ide, hogy megmondjam. Nem kell a királynak semmi, csak az, hogy hét napig viselje annak az embernek az ingét, aki a birodalmában legbaldogabb.

Megörültek ennek a tanácsnak a körülállók, mert leg-
alább reményt nyújtott. Nosza, elő kell hát keresni az ország
legboldogabb emberét.

Csakhogy hol találják azt meg? Puhatólítottak nagy ura-
dalmak, várak tulajdonosainál, fényes méltóságok viselőinél,
de mindenkinek volt még valami olyan el nem ért kívánsága,
hogy nem nevezhette magát a legboldogabb embernek.

Amint mennek, mendegélnek a királyi csatlósok a leg-
boldogabb embert keresni, egy éjjel egyszerre elibök áll a
sötétben egy alak:

— Ide is elhozta már a hír, hogy mi járatban vagytok.
Ne menjetek tovább, vitéz urak, álljatok meg, mert én érzem
magamat az ország legboldogabb emberének.

A csatlósok felette megörültek, ezeket mondván:

— Jöjj hát velünk rögtön a királyhoz, hogy átadhasd
neki az ingedet.

Az ország legboldogabb embere föl kacagott.

— Bolond egy kívánság! Van is énnekem ingem.

S valóban, amint a holdvilág kibukkant, most látták,
hogy egy meztelen szegény Lázár áll előttük. S most már ők
nevelték, hogy boldognak mondja magát, pedig még inge
sincs a nyomorultnak.

De azért csak mégis elvitték a királyi palotába. Az ősz
ember ott volt még, s az ahogy ránézett, menten elhitte neki
a boldog voltát, s inget készítettetett neki, hogy azt viselje
egy darabig, s mikor már szennyes lesz a testén, akkor vegye
fel a király.

Így is történt, és lett heted napra nagy öröm, mert a
király egészségesen kelt fel az ágyból. Maga elé hívatta a
koldust, és így szólt hozzá:

— Mit kívánsz, amiért meggyógyítottál?

— Semmit sem kívánok, uram.

— De én nem engedhetlek el üres kézzel. Van egy üres
szép váram, Csicsóvár. Nemessé teszlek, neked ajándékozom, s
előbbi állapotod emlékéül a »Lázár« nevet fogod viselni.

A koldus vállat vont, hogy isten neki, úgy is jó lesz, és
ha már vára volt neki, elment bele lakni, nagy úrrá lett, szép
asszonyfeleséget hozott a házhoz egy erdélyi főnemzettség-
ből.

Így meséli el ezt a korhagyomány Csicsóvár első uráról. Azonban hozzá teszi, hogy egészen kikerekítse a történetet, a hatalmas Lázár nem volt boldog, a szép feleség sokat keserítette, úgyhogy egyszer feléje vágott egy buzogánnyal, hogy az holtan leszedült, mire hogy embert ölt, maga is megjéjt, s kétségbeesésében leugrott a magas várfalakról. Ahova vére folyt, most is sajtáságos piros színű füvek nőnek vára alatt a sziklás talajban.

Csicsóvár nem messze fekszik Déstől hatalmas, úgyszólván egy a félország fölött uralkodó sziklán. Körös-körül egész Kolozsvárig, Besztercéig, Szilágyig el lehet onnan látni tiszta időben.

A hajdan erős fészek ma már rom, évről évre fogy a fal fent, de majdnem arányosan fogy a hegy is alóla. Malomköveknek alkalmas a szikla, hasogatják hát, és szállítják mindenfelé, kereskedést úzvén vele a szomszédos falvak lakosai.

A vár múltjából az elbeszél regén kívül is van elég történeti adat. 1320-dika táján a király Tamás vajdának engedte át Csicsót, s azontúl hosszabb ideig bírták az erdélyi vajdák.

A XV. században, ki tudja hogy, de a moldvai vajdák kezébe jutott a vár. Öt-hat vajda következett egymás után, aki Csicsót és uradalmát birtokolta, mit természetesen mindig rossz szemmel néztek a magyarok, hogy olyan erősséget nem szabad idegen kézben hagyni. Neki is rugaszkodtak egynehányszor, hogy elveszik, de csak mindig úgy fordult, hogy megmaradt Csicsó a vajdáknak.

Hosszú százasztendeig tartó pör volt ez.

Ha János Zsigmond eldisputálta, Ferdinánd csak azért is nekik ajánlta.

Ha a vajdáké volt a vár, a magyarok folyton visszakövetelték, ha a magyaroké volt, a vajda követelte folyton vissza tőlük.

Csicsó volt az akkori erdélyi életnek a tengeri kígyója.

Végre Zápolya János megharagudott, s pör és egyezkedés helyett ostrom alá fogta, és megvervén Péter vajdát, elvette tőle Csicsót.

Mire természetesen az új vajda, István, összeszedvén apja szétvert hadait, kis idő múlva ismét visszatért a várat elfoglalni.

János király Martinuzzit bízta meg a védelemmel.

A nagy államférfiú ravaszul mosolygott, s ahelyett, hogy a hadakat odavinné, küldött egy pár száz munkást, s leromboltatta a szép kevély várat irgalmatlanul.

— Legalább ne veszekedjünk érte többet.

S Martinuzzinak igaza volt, hogy lerontatta. Nemsokára jött a szultántól a parancs: vissza kell adni a várat a moldvai vajdának.

Igen, de már nem volt meg, szerencsére.

Szerencsére, mondom, mert ha meglenne, és persze ha a moldvai vajda is meglenne, még tán mai napig is hajigálnák ki felváltva egymást a csicsói híres várból.

TÖRÖK JÁNOSNAK VALÓ TÖRTÉNETEK

I. A MEGGAZDAGODÁS ÚTJA

Az unokaöcsémnek, aki iskolás deák Selmecen, megígértem tavaly, hogyha jól teszi le a német nyelvből a vizsgát, egy szép ezüstórát kap tőlem.

Megígértem, mert azt hittem, sohasem fog tenni jó vizsgát a német nyelvből; azonban megcsalt a gyerek, nekifeküdt, s kitűnőt kapott a német nyelvből; legott is megírta tiszta német nyelven:

»Tessék már most bácsi az órát elküldeni.«

Mire én megdicsértem, s a következőt feleltem neki:

»Utánanézek, kedves öcsém, s mihelyt véletlenül beleütődöm valami jó olcsó órába, rögtön megveszem neked.«

Az imponzor megharagudott ezért, s fogta magát, visszairt ő is:

»Majd én is kultiválom a német szót, ha véletlenül beleütődöm.«

De nem ütődött bele a gazember, még abban a tiszta német városban is olyan ügyesen tudta elkerülni: meg is bukott belőle az első szemesztrisben derekasan.

No, már csak nem engedhetem, hogy miattam maradjon valaki számár egész életében, s komolyan kezdtem foglalkozni az eszmével, hogy csakugyan veszek neki egy ezüstórát.

A nebulónak segítségére látszott jönni a véletlen is.

A minap bemegyek egy ötödrendű ezüstműveshez az Üllői úton, hogy ott a nemesi koronás inggombjaimhoz csináltassak még egyet, mert egy demokrata bankettre vagyok hivatalos március tizenötödikére, ahova ki kell magamat csípnem.

Alig vagyok bent néhány percig, midőn egy kopottas, összetöporodott zsidó legényke gurul be egy színes papirossal a kezében.

— Nem veszi meg ön ezt a zálogcédulát? — kérdé az idegen az ezüstművestől.

— Nem — mondá az ezüstműves kurtán.

— Pedig csak egy forint! — kiáltá a zsidó bánatosan.

— Ingyen sem kell.

— Egy ezüstóra! Egy óra, amelyre tizenöt forintot adtak Fölséges óra! Megbánja az úr!

— Menjen a pokolba az órájával — utasítá ki durván.

A zálogcédula tulajdonosa kikullogott, de én hirtelen visszakiáltottam.

— Jöjjön be, atyafi, megveszem én a cédulát. Itt van az egy forintja.

Hirtelen zsebregyúrte, s víg ugrándozással futott el.

Mialatt én a tizenöt forint kölcsönrel terhelt cédulát vizsgálgattam, az ezüstműves odavetve mondá:

— Kár volt megvenni.

— Hogyan? Hisz ez kész nyereség, az órának legalább is huszonöt forintot kell érnie, ha annyit adtak rá.

Az ezüstműves a fejét rázta, és mosolygott hozzá.

— Vagy azt hiszi ön talán — kérdém csodálkozva —, hogy a cédula lopott?

— Hiszen ha még csak lopott volna, jó volna.

— Teringette, hát még annál is nagyobb baja van? De hát mi?

— Az, hogy nemigen ér többet öt-hat forintnál. Ha ön kiváltja, éppen tíz forinttal fölözik le.

— Az lehetetlen. Hiszen nem ment el az esze a zálogháznak, hogy akkor tizenöt forintot adjon rá.

— Az ám, csak hogy ez nem a nagy zálogház cédulája.

— Látom, ez a közvetítő zálogházé, de annak még több esze van, mint a nagy zálogháznak.

— Hiszen éppen az a *több ész* a bibe.

— Nem értem.

— Elhiszem, mert egy kicsit furfangos a csalás. Elgondolhatja uram, hogy én is megvettem volna a cédulát, ha érne valamit.

— De az isten szerelméért, öntsön már egy kis világos-ságot is a fejembe.

— Ej, hiszen nem nehéz megérteni. A becsületes közvetítő intézet azokat a tárgyakat, amiket nem váltanak ki, elzálogosítja magamagánál nagyobb kölcsönre.

— Mégsem vagyok egészen tisztában.

— Megmagyarázom. Például ez az óra valamikor zálogba volt ugyanazon közvetítőnél hat forintig, s bentveszett; most tehát fogta magát a közvetítő, írt róla egy tizenöt forintos cédulát, s azt most eladatja az ügynöke által, s aki lépen ragad, kiváltja tizenöt forinton . . .

— Hallatlan! Ez a kopottas legény tehát . . .

— Igen, ez a legény tehát annak a közvetítőnek az ügynöke, s egy egész légió ilyen ügynöke van a gazembernek. Már legalább ötször jártam meg így magam is. S ha kifognak a tárgyak, összevásárolnak újakat potom áron, s a kibocsátának róluk tetszés szerinti összegben cédulákat . . .

— No, ez borzasztó! . . . Be kellene jelenteni a főkapitányságnál.

— Hiábaváló lenne. A csalás kinyomozhatatlan a közvetítő intézetek mai szervezete mellett. Miként derítse ki ezt a rendőrség?

Valóban én magam sem bírom elképzelni. Hanem amit nekem az ezüstműves beszélt, az szóról szóra igaz volt.

Elmentem az órát kiváltani. Ott egy elegáns tolvaj ült az ő ketrecében.

Lefizettem a tizenöt forintot, mire ő kikereste, s odalökött élém egy skatulyát.

Felnyitom, hát egy hitvány öt forintos klepszidra volt benne.

— Ez a hagyma, uram, nem ér meg tizenöt forintot. A tolvaj vállat vont.

— Ez az óra nekem nem kell, uram — mondám ingerülten —, újra itt hagyom zálogba. Adja ide a pénzemet!
— Sajnálom, de az ezüst értéke esett, legfeljebb négy forintot adhatok rá.

Káromkodtam egyet, s aztán magyar természetemnél fogva, belenyugodtam.

Hiszen a gyerek ezzel is csak úgy megtanulhat németül, hogy az arany remontoir órával sem különben.

Aztán valamit én is tanultam ezzel az órával, és talán tanulhat belőle valamit a jövőre Török János uram is.

II. A HALÁL MINT CSALÓ

Sok mindenféle alakban szerepelt már a halál, melyet kaszával kezében rémletes szemüregekkel képzelünk, de mint csalásnál bűnrészeset talán most először állítjuk a vádlottak padjára.

De hogy sorjával menjek, azon kell kezdenem, hogy Budán lakom, s többnyire éjjel járok haza Pestről.

Tessék elhinni ilyenkor százszor szebb a Duna idresbodros, titokzatos vizével. Ámbár nem állítom, hogy a Duna szépségeért maradok oly soká Pesten.

A méltóságosan hömpölygő folyam, úgy látszik ilyenkor, mintha az égből kihalásított széles, haragos kék pántlika lenne. Ha összehasonlítom színét a mennyboltéval, néha egészen egy szövet. Csakhogy a felsőnek csillagai vannak.

Így elábrándozva megyek a Lánchídon a múlt hónapban egy éjjel, midőn körülbelül a híd közepén valami fehér tünik a szemeim elé. Amint közelebb érek hozzá, látom, hogy egy öreges férfi vetkőződik ott, s ruháit, előbb a blúzát, majd a mellényét lassú flegmával lerakja a hídkarfára.

Körülnéztem . . . egész hosszában néptelen volt a híd, senki sem jött, sem ezen, sem a másik oldalon, csak messze, a budai hídfőnél derengett egy kis világosság.

Ez bizonyosan öngyilkos — gondoltam, és szívem háborgva nagyot dobbant.

A férfi ezalatt mélyen sóhajtott, s egyik lábát keresztül-tette a karfán . . .

E pillanatban rohantam oda, s visszarántottam.

— Mit akar tenni, szerencsétlen!

Rám nézett dühösen, s aztán megrázta magát, s makacsul kirántotta piszkos ingét kezemből, mert az ingénél fogva tartottam.

— Hagyjon engem! — szólt elkeseredetten.

— Mit akar tenni?

— Meg akarok halni.

Megfogtam a kezét barátságosan.

— Ne tegye ezt. Meghalni mindig ráér. Hiszen ön még erős, munkabíró férfi. Ne okoskodjon, no, húzza fel a mellényét és a kabátját, aztán menjen haza.

— Haza? — mondá, s a kétségbeesés tompítá el hangját. — Ahol egyetlen gyermekem fekszik halva. Nem, én a gyerekekkel megyek...

S újra nekirohant a karfának.

— Istenemre mondom, nem engedem. Hej, rendőr, rendőr! — kiáltám, s teljes erőmből megfogtam a szerencsétlent.

Rendőr természetesen nem jött, s az én szerencsétlen emberem most már rimánkodásra fogta a dolgot, hogy az isten is megáld, ha én most a vízbe hagyom ugrani; neki csak teher az élet, már két napja nem evett, s gyöngö az éhségtől velem küszködni.

— Lássá uram, nekem nincs revolverre pénzem, se arzenikumra, ez az egy Duna van itt, amihez ingyen jutnék, s ön abban is megakadályoz. Hát már a szegény embernek nemcsak élni, de meghalni is lehetetlen?

— Ha éhes ön, jöjjön, még találunk valahol kocsmát nyitva, ahol jóllakhatik.

— Mit ér az? Holnap megint éhes leszek.

— De hát mért nem megy ön dolgozni?

— A gyár, ahol eddig munkás voltam, megbukott, s nincs munkám. Úgy állok, uram, hogy a holt gyermekemet sem tudom eltemettetni. Eresszen, ha istent ösmer...

Én ekkor kivettem a tárcámat zsebemből.

— Itt van öt forint. Segítsen magán valahogy, és kereszen addig munkát. Az öt forintot átadom, ha lemond az öngyilkosságról, és velem jön a szomszéd kocsmáig, ahol valami meleg ételt vesz magához.

Szemeit az égre emelte, és fájdalmasan sóhajtozott. Azután lehajolt, és megcsókolta kezemet.

— Az isten fizesse meg az úrnak. Adjon ezer annyit érte. Jól van, megteszem a tekintetes úr kedvéért, csakhogy tíz forintra volna szükségem, hogy élhessek. A temetés maga belekerül nyolc forint ötven krajcárba.

Erre csendesen felhúzta a ruháit, s elindult utánam folytonos sóhajok közt . . .

— Tíz forint sok pénz . . . Magam is csak nehezen bírnék annyit nélkülözni. Hogy hívják önt?

— Vandrák Jánosnak, kérem alássan. Itt van a kereszt-levelem, itt vannak az okmányaim. Jójáratú, becsületes ember vagyok, kérem alássan.

Megnéztem iratait, s láttam, hogy szentendrei születésű, kitanult lakatos.

— Hát isten neki, megadom magának a tíz forintot, de azzal a kikötéssel, hogy ha valaha hazakerül a szülőhelyére, Krausz Lajosra fog szavazni.

(Nota bene, én is szeretek tréfálni a halállal, de Vandrák János nem értette el ezt a rossz viccet.)

Elfogadta a tíz forintot, s nagy hálálkodások között váltunk el.

— Ha valaha egy emberre vagy egy hú kutyára lesz szüksége a tekintetes úrnak — mondá hálásan —, akkor kerestessen fel engem. Sohasem fogom elfelejteni azt, akinek életemet köszönöm. Imádságaimba szövöm naponkint.

Így történt ez a múlt hónapban szórul szóra, de nem azért említettem fel a szerencsétlen Vandrákot, hogy dicsekedjem a jótékonyságommal, hanem egész más okból.

A tegnapi tárcámban említett *demokrata banketten* ugyanis egy fiatalúr ismerősöm ült mellettem, a gomblyukában *rendjellel*.

— Ah, ah, ön tehát elhozta a rendjelet is ide.

A szomszéd elpirult, s aztán mentegetőzve hebegé:

— Ez kérem, nem afféle rendjel . . . Ezt én életmentésért kaptam.

— Igen? Kit mentett meg?

— Egy Vandrák nevű embert, aki a Lánchídról a vízbe akart ugrani. .

— Vandrák nevűt? Lehetetlen az! Hogy nézett ki?
— Egy szőke, zömök.
— Hohó! Hisz azt én mentettem meg!
— Hogyan? Ön? Ne tréfáljon.
— Éppen nem tréfálok. Lakatos, Szentendrére való.
— Az, az! — kiáltott föl csodálkozva. — No, ez furcsa eset! Mikor mentette ön meg?

— Körülbelül egy hónap előtt.
— Oh, a gazember, pedig hogy esküdött nekem az életben maradási szándékára.

— Ne kárhoztassa szegényt. A gyereke feküdt halva, s nem bírta eltemettetni. Ilyenkor, tudja, az atyai szív...

— Hát hány gyereke van annak az embernek? Hiszen tavaly is éppen így feküdt halva egyik gyereke...

— No, ez mondhatom szép história!

A bankett körülbelül éjfél után egyre ért véget, s hangos szél fújt, s borzolta tarajosra az öreg Dunát, mikor a Lánc-hídon hazafelé ballagtam.

Egy ember sem ment a hídon. Lépteim kísértetiesen kopogtak a pallókon.

Amint elhagyom a középső kőoszlopot, egyszerre elém bontakozik a múlt havi dráma.

Látom a vetkőződő Vandrák Jánost.

Ezúttal letérdelt az átjáróra, és kezeit összetéve imádkozott, akár Csatár Zsiga a csongrádi templom előtt.

Midőn közelebb jöttem hozzá, jobb lábát a szokott metódusban áttette a karfán, s ugrásra készen állott.

Csendesen, nyugodtan lépkedtem feléje, mire ő újra imádkozni kezdett az ugrási pozícióban, s bizonyosan csodálkozott rajta, hogy oda nem rohanok.

Nem én, azért is megálltam, kissé távolabb, hadd lássam mit fog csinálni.

Lopva felém pillantott, és felemelte a lábát, és két kezét kétségbeesve kitárta.

Úgy tettem, mintha észre sem venném.

— Isten veled, élet! — kiáltá szívszaggatóan. De én erre sem mozdultam meg, csak néztem csendesen.

Elkezdett rettenetesen sóhajtozni, mialatt az egyik kezével görcsösen kapaszkodott a karfába, hogy valahogy le ne essék.

Most már nem állhattam meg szó nélkül.

— Hát mért nem ugrik már be, Vandrák bácsi? Mit várakoztat itt a hidegben hiában?

Visszarántotta lábát, és kedélyesen föl kacagott . . .

— Nini, nini, hiszen a tekintetes úr az. Hát mért nem tetszett közelebb jönni, hogy lássam? Istenuccse nem ismerem meg.

— Nem ösmert meg, öreg?

— Hisz ha megösmertem volna, csak nem csinálom ezt a komédiát. Bolond időnk van, tekintetes uram, bolond időnk! Félek, rossz esztendő lesz.

— Hát hogy van, Vandrák? Már azt hittem, megint meghalt valamelyik gyereke.

— Megvagyok valahogy, köszönöm alássan a kérdésért, a gyerekek is egészségesekek.

— Hát a munka, hogy megy?

— Meglehetősen, kérem alássan, meglehetősen.

— Pedig mégis úgy veszem észre, hogy igen gyakran híja a halált.

Elmosolyodott Vandrák ártatlanul.

— Nem árt az a halálnak, kérem alássan.

NE NYITOGASSUK A TÖRTÉNELMET

Két nemes vitéznek a nevét kapta fel a hír őfelsége, Rákóczi Ferenc Urunk kuruc hadaiból. Pedig ugyancsak azóta sem volt a dicsőségnek alkalma, hogy olyan magas cenzussal dolgozzék.

Ikertestvérek voltak, Imre és Gábor (a családi nevüket elhallgatom), mind a kettő vakmerő lovag volt, harcban szerencsés, hadi tanácsban bölcs, de különösen Imrét bálványozták a katonái. Legendák szerint nem fogta a golyó, s a kard elvesztette életét, ha a testéhez ért.

Nem is esett semmi baja, egészen 1707-ig. Sitkénél azonban a Rabutin ellen vívott csatában belefűródött egy kartács a lábába.

S most már vége lett volna a legendának, ha Imre vitéz nem sajnálja vala a villanyozó hittől megfosztani a kurucokat. Eltagadta a sebet, és azért fekszik ágyban, híresztelé, mert a csizma törte fel a lábát, s amikor fölgyógyult, azután is mindég azzal sántított, hogy a sárga csizma szoritja. (Így keverik rossz hírbe mindenféle bolondságot a csizmediákat.)

Hanem sántán is éppen olyan vitéz volt, s diadalról diadalra szállt híres hóka paripáján, melyet az irigy Bezerédy »Pemeté«-nek keresztelt el.

Nem érte azt többé seb, csak még egyszer, de azt már nem lehetett eltagadni.

A Gábor bátyja átment a labancokhoz. — Ez a seb halálos volt neki.

Tízezer aranyat ígért Gábornak a bécsi udvar és bárói rangot.

Elárulta ezért az összegért a hazát, pedig Gábornak is volt egy szent amulett a nyakában, azzal a visszafelé is olvasható körirattal: »Sator Arepo tenet Opera Rotas«, a kuruc asszonyok azt hitték, az ilyesmi megóvjá a férjeiket a kísértetbe jövéstől.

Imre Kassán vette a meggyalázó hírt, s maga sietett azt jelenteni a fejedelemnek.

Rákóczi az arcát a tenyerébe temette.

— A legjobb két vitézem voltatok! — sóhajtott szomorúan.

— Én magam harcolok ezentúl kettő helyett!

Valóban kettő helyett harcolt, két csatát nyert egyvégbé, pedig már akkor rossz pénz volt a »pro libertate«. Károlyi Sándor nem messze járt már Majténytől.

Azonban a gyanakvó Bercsényi, akit hóbortos jósa, a híres Koncz Márton izgatott Imre ellen, nem győzte leveleiben figyelmeztetni a fejedelemet, hogy Imre is árulásra készül.

A fejedelem nem hitte el egészen, hanem mégis megidézte Sárospatakra, s ilyen nagylelkű modus vivendit gondolt ki:

— Ha megjelenik, akkor nem bűnös, tehát nem nyakaztatom le; ha pedig meg nem jelenik, akkor azért nem nyakaztatom le, mert nincs a kezeim közt.

Imre már tudta, mit jelenthet az audiendum, és nem tette az egyiket sem, sem ő nem ment, sem pedig nem dacolt,

hanem átment újra a Dunántúlra, és addig kereste a labancokat, míg megtalálta a testvérét, dandárját szétverte, őt magát elfogta, és vasba verve küldte Sárospatakra, üzenvén hű emberétől, Bozó Mihálytól, hogy ő maga is nemsokára elmegy, s kérve kéri a fejedelmet, ne ölesse meg a bátyját, hanem csak fogságban tartsa. »Nekem is, neki is apró gyermekei vannak — írta a levelében —, az kinek gyámolra van szüksége.«

Útközben azonban kiszabadították Bozó uram kezéből Gábort a labancok, a kíséretet lemészárolták, csak ő maga menekült meg, s futott egyenesen Sárospatakra.

Lőn tehát, midőn két hét múltán a semmit nem gyanító Imre is Sárospatakra érkezett, hogy ott a fejedelmi várban legott foglyul ejtették. A haditanács összeült, s belépett a vádló, Bozó Mihály.

Bozó Mihály azt vallotta, hogy Imre csak játékot űzött a fejedelemmel, elfogatta bátyját, s vason küldte Patakra, de értesíté a labancokat, merre kísérik, hogy kiszabadítsák útközben. Furfanggal akarta még egy darabig áltatni a fejedelmet hűségéről. Ki tudja, miféle céljai voltak ellene?

Imre mindent tagadott, de a hangulat ellene volt, s némileg a látszat is.

A haditanács halálra ítélte a legjobb kuruc vitézt, s le is fejezték Sárospatakon 1708-ban december 18-án.

Vérbe mártott fejét magasra emelte a hóhér, és megmutatta a népnek:

— Így járnak mindazok, akik a haza ellen vétkeztenek.

Noha látta a nép a hősnék fejétől elválasztott testét, alig néhány hét múlva azon hír kezdett izgatott lázongást kelte szárnyalni, hogy a nagy bajnokot élve temették a földbe, mert tetemei fölött megmozgott a föld.

A hír egész a fejedelem füléig elhatott, s hogy megnyugtassa a zsidongókat, kiásatta Imre holttestét, mely közszemlére lett kitéve.

A nép tódult az egyszerű kápolnába, s hitetlenül, fejcsoválással mondogatta:

— Csakugyan meghalt? Ez mégis különös!

De még különösebb, hogy vagy száz esztendő múlva megtalálták a bécsi archívumban a Gábor báró nyugtáját a tízezer aranyról.

És megtalálták a Bozó Mihály uram kvitanciáját is szintén tízezer darab aranyról, amelyeket Gábor szabadon bocsátásáért, és az Imre fejéért hiánytalanul fölvelt.

A bécsi aerariumnak az egyik testvér is tízezer aranyba került, a másik is. Egyenlően becsülték meg őket.

De a magyar főrendiházban csak az egyik testvér maradvékai ülnek.

Nem a nagy szabadsághősé, akit a golyó nem fogott, csak önfelének igaztalan pallosa, akinek holttestét visszakérték katonái a földtől, aki ott pihen a sárospataki vártemplomban kettészelt nyakkal.

Hanem annak a másiknak a maradvékai, kinek a neve ott van a nyugta alatt . . . azok ülnek ma a főrendiházban, és hivatkoznak a történelemre.

A HALÁL UTÁN

Még nagyon kisfiú voltam, mikor az első megyei közgyűlést láttam a karzatról. Anyám elvitt Balassagyarmatra, s útközben azt mondta: »Felnézünk a karzatra is, fiacskám, mert megint magyar világ van.« Arra még akkor nem voltam kíváncsi, hogy »hát ennek előtte milyen világ volt?«

Sok úr jött ott össze, lármázó, zsibongó öregemberek. Beszéltek, ki tudja miről, kiabáltak és haragoskodtak, ki tudja miért? Nem értettem én még ahhoz.

Egy emelkedett hely is volt a teremben. A legközepén cseresznyeszín mentében, arany ékszerektől csillogva ült egy ember. Anyám azt mondta, hogy ez a főispán. Szép aranyos kardja keresztbe fektetve hevert előtte. A kalpagja is ott volt a könyöke mellett, s a vakító fehér kócsagtoll megrengett rajta, valahányszor az ajtó nyílott, s a légáramlat érinté. Ezt az urat irigyeltem én akkor a legjobban.

— Ott szeretnék én ülni, anyám — mondtam —, vegegyen nekem is olyan kardot.

Anyám mosolygott és a szájamra ütött:

— Az csak grófoknak való, fiacskám.

- Hát mik azok a grófok, édesanyám?
- Majd megtanulod még te azt valamikor.

(Igaza volt. Megtanultam már azóta.)

A főispántól jobbra egy másik nagyszakállú úr állt, és neveket olvasott fel egy papirosról.

- Gróf Forgách Antal — peregtette le harsányan a listáról.
- Meghalt! — kiáltá rá száz meg száz torok.
- Mamám, hát a grófok is meghalnak? — kérdém, mialatt amaz úr tovább olvasta a neveket.
- Meg bizony, fiam, ha rosszak.

.. Sok-sok esztendő elmúlt azóta, én is megkoptam, a megyei közgyűlések is megkoptak, minden megkopott; nincs már abból az akkori lármából, akkori levegőből semmi, de semmi, csak egyetlenegy dolog ismétlődött, hogy Forgách Antal gróf még egyszer meghalt.

Meghalt?

Hát melyik az igaz a kettő közül? Akkor halt-e meg vagy későbben?

Hisz annyi száz ember mondta rá határozottan, és szegény édesanyám is erősítette.

Valóban Forgách Antal már régen meghalt, sok-sok év előtt, s ha láttam is közöttünk járnunk, ha ösmertem, és hallottam is beszélni, de az már mind a halál után volt.

Magas, erőteljes alak volt, széles, kövér arccal, kiülő nagy kékes szemekkel. Súlyos léptei alatt szinte a föld rengett, tüskés szemöldjeit ha összehúzta, sötétté, zordonná lett a tekintete, villámok jelentek meg a szemekben. Fázni kellett a közelében.

Nagy úr volt, helytartó volt, kancellár volt — beszélték —, a császár után az első ember. Egyszerre azután semmi sem lett . . . hát hazajött.

Hiszen az volt, éppen csak az volt elhibázva, mikor a fényes útját futotta fölfelé, nem jutott soha eszébe, hogy haza is kell majd egyszer jönni.

És hogy ő is ott van odahaza, ahol mi.

A kedves völgyek, a nevető mezők, a keresztül-kasul tekergő erdők szelíd nyírfáikkal, a cserjesek pirosuló szamócaikkal, a fecsegő patakok, amik fölé odahajlik gránitbogyóival a szederinda, mind, mind ösmerősei neki is. De vajon tud-e azoknak örülni?

Hát a fehér tornyok a völgyekben . . . hát a város .
a város?

A mezőt az isten teremtette, hát az megvan, de a várost az emberek építették, rossz emberek jöttek, azok lerontották. . A város bizony nincs meg egészen. Itt-ott még romokban hever egy-egy ház, amit az oroszok földúltak.

Hanem ő azért mégis hazajött, mert hát hova mehetett volna a világon egyebüvé?

A hatalmas embernek, aki a császár után első volt, aki két várnak, két uradalomnak ura, akinek családja felnyúlt végig az Árpádokon, nem volt még a megyei gyűléseken sem szavazata. Az utolsó falusi parasztnak is több köze volt az ország ügyeibe, mint a nádorispánok ivadéknak.

Hanem ő azért mégis itthon maradt, és megismerte, mi a haza, akit szeretni kell, hogy szeressen . . . aki jó, gyöngéd, puhakezű édesanya mindenkinek, csak neki nem. Hát mégsem üres fogalom, festett kép? . . . Hiszen erős, sújtó keze van!

Elkezdte kiengesztelni. S az kiengedett, de nagyon lassan és sohasem egészen.

Gróf Forgách József lett a főispán, s az kinevezte Antal grófot tiszteletbeli főjegyzőnek, hogy mégis legalább a közgyűlésekre járhasson. A tiszteletbeli hivatalnoknak joga volt a tanácssteremben beszélni is, csak szavazni nem.

A férfiú, kit a király a legmagasabbra emelt, belátta, hogy ez az egyoldalúság nem ér semmit, oda kellett lépnie így összetörve a nemzet elé, és azt mondani: »Előlről kezdem, s legalul. Én elfelejtem, hogy mi voltam; felejtsd el te is.«

Losonc választotta meg képviselőnek. Éppen Losonc. A lapok gyászkeretben hozták a választás hírért. A következő országgyűlésre már a balassagyarmati kerületben lépett fel. Azok a tekintetes urak, akik akkor azt kiabálták, hogy »meghalt«, most mind azt harsogták, hogy »éljen !«. Hanem az őszinte hang volt akkor, a bírák hangja . . . ez meg csak a korteseké.

Ezekben az időkben ismertem én meg a grófot. Deputációban voltunk nála a szép kékkői várban, mely a Balassáké volt azelőtt.

Sohasem láttam még embert, aki annyira tudott volna imponálni társalgásával, s oly ügyesen elkápráztatni.

Vagy tízen voltunk a küldöttségben, mely a követséget ajánlotta fel neki. Csupa hivatalnokok, mert más nem akadt, ezekből is csak az apróbbak, akiknek ki volt adva rendeletben, a pohos szolgabíró, a sovány várnagy, a tudákos levéltárnok, a rövidlátó iktató, a kedélyes csendbiztos, és néhány, ez alkalomra felöltötött díjnok. Én a pohos szolgabírónak voltam a járuléka.

A gróf azt hitte, hogy igazi választóközönség vagyunk, s megnyerő modorát egész fényében csillogtatta előttünk. Ebéd alatt kivezetett az üveg folyósóra, s ott mutogatta a ritkaságait.

— Itt van, uraim, Magyarország térképe — és odabökött az ujjaival. — Ez itt Gödöllő, innen kellene vasutat építeni stratégiai szempontból, eminnen pedig kereskedelmi szempontból.

S elmondott egy csomó elméletet olyan szépen, olyan kézzel foghatón, hogy a sovány várnagy elragadtatva suttogta a szolgabírónak: »Ez aztán az indzellér, sógor!«

Ekkor sarkonfordult a gróf, s csak úgy véletlenül megpillantotta a Forgách-család nemzetségfáját.

— Ez, amint méltóztatik látni, a nemzetségfánk, ámbár én keveset adok az ilyenekre, mert én demokrata vagyok. Az ott legfölül az első ősünk: Hunt Pázmán. Különben nem is volt magyar ember. Amennyire történeti búvárlataim tudni engedik, Patzmann volt . . . német származású.

— No, ezt mindjárt gondolhattuk volna — szaladt ki önkéntelen a szolgabíró szájából.

— Ez itt alul a címerünk, egy meztelen koronás nő. Csiklandós címer egy kicsit. De van bizonyos rációja. Mert amennyire történeti búvárlataim tudni engedik, Mária királyné sokszor mutatta magát így is Forgách Balásznak.

— Nagy historikus! — sziszegte a tudákos levéltárnok.

Öxcellenciája karonfogta most a levéltárnokot, és elvezette a folyósó legvégére, ahol a régi Egyiptomról függött egy térkép. Itt szellemesen csevegett az egyiptomiak életmódjáról, kultúrájáról.

— Itt volt a város . . . emitt vannak a gúlák. Itt fekszik, uraim, Szemiramisz királyné. (A rövidlátó iktató felágasko-

dott a lábujjaira, mert Szemiramisz királynét ő is szerette volna látni fekve.)

— Kolosszális régész! — kiáltott a csendbiztos áhítattal eltelve.

Azután egy kis kabint nyitott fel, s így szólt:

— De már ide csak az jöjjön be, aki tudós ember.

A nemes vármegye összenézett, de egyik sem mert belépni. Az volt a grófnak az ásványgyűjteménye, egy egész kis múzeum a legritkább példányokkal. De volt ott más is, csigák, kagylók és természeti furcsaságok.

Miután elmagyarázta a hozzájuk fűződő érdekes részleteket, kedélyesen jegyzé meg:

— Ezek az én ritkaságaim, most már megmutatom a kincseimet!

(No, erre aztán igazán kíváncsi volt a nemes deputáció. — Hja, biz az szépen összeszerezhetett magának: hiába olyan helyen volt.)

Forgách kivezetett bennünket a hajdani felvonóhidé elé, és mosolyogva kiáltá:

— Gyertek csak ide!

Három vagy négy gyönyörű gyermek ugrándozott felénk, és pajkosan, zajos viháncolással kezdtek kapaszkodni rá, ki a lábán, ki a karján.

— Lassan, gyerekek, nem látjátok, hogy nem magunk vagyunk. Adjatok pacsit a bácsiknak. No, mondjátok meg, hogy hívnak, mutassátok be rendre magatokat.

A kedves kis grófocskák és comtesse-k engedelmesen teljesítették apjuk parancsát.

A nagyobbik hozzánk lépett:

— Én V-ik Antal vagyok — mondá.

— Én XXIII-ik János — selypíté a kisebbik.

A volt kancellár felhős homlokára odalopódzott most a verőfényből egy sugár . . . Van hát a halál után is élet!

— Az utódokat már láttuk, kegyelmes uram — kezdé a tudákos levéltárnok. — Most már talán kegyes lesz megmutatni az őseket. Tudom, nagy képtár van.

A gróf elkomorodott, s a hangja tompán kongott:

— Az őseimet? Nem! Minek?

Majd hozzátette zavartan:

— Annak a szobának elhányódott a kulcsa »valahol«.

(Már én akkor tudtam, hogy hol. Hogy a »pozsonyi konventikulumban«.)

Ez nap láttam Forgách Antalt először életemben, de nem utoljára. Sok év óta vagyok mindennapos az országház karzatán, s ő is sok év óta ült lent a jobbkarzat legszélén, komoran elgondolkozva, majdnem idegenül.

Lecsüggesztett fejét fel nem emelte élénken, ha vihar zúgott a termen végig, ajka el nem mosolyodott, ha rengő hahota támadt. Úgy ült ott, mint egy szobor, némán, hidegen, érzéketlenül.

Valami láthatatlan súly lenyomta, nyelvét egy csodálatos erő megzsibbasztotta. Vagy tízszer iratkozott fel, hogy beszélni fog, de mindig kitörültette magát. És ha szemeit fölvetette, végigjártván komor tekintetét az embereken, a falakon és a pirosló országcímerén az elnök feje fölött, szinte ki lehetett olvasni ilyenkor arcáról a hamleti tünődést: »Hogy jöttem én ide?«

Itt sem volt otthon, de most tán végre otthon van egészen.

Mely befödi, a föld, mindent befedjen, ellenség lovának dübörgő patkója hagyja békén a földet, s a föld vegye át békén az ő porát a magáénak.

A CSODÁLATOS PARLAMENT

Kazuvich Mirkó szép, deli fiatalember, aki Varasd megyében született, előkelő horvát szülőktől (mert előkelő horvát atyák vannak, csak előkelő horvát honatyák nincsenek). Pedig Kazuvich Mirkó éppen horvát képviselő, s mihelyt a mandátumát megkapta, egy nagy utazást tett Amerikában; Pennsylvaniában hosszabb ideig tartózkodván, megismerkedett özvegy mrs. Grummal, egy igen csinos, köpcös menyecskével, s legalább az asszony azt állítja, hogy házasságot ígért neki, sőt egyszer tanúk előtt meg is csókolta. Amit Amerikában, nem tudom miért, komolyan vesznek.

Sőt az asszony, miután megígérte, hogy most hazamegy ugyan az ügyeit rendezni, de egy félév múlva visszajön és elveszi, pénzt is kölcsönzött neki.

Mrs. Grumm egyszersmind hírneves ügyvéd Pennsylvániában, s Kazuvichot mindenféle ügyekbe bonyolítá, hogy magához kösse.

Kazuvich hazatázott Zágrábba, és eszeágában sem volt többé Amerikába menni. Elmúlt a félév, s rá még egy negyedév, és mrs. Grumm türelmetlenkedni kezdett. Levelet írt Kazuvich képviselőnek Zágrábba, hogy mi lesz már? Jön-e, vagy nem jön?

Kazuvich azt felelte kurtán:

»Annyi bajom van nekem, asszonyom, az ügyvédekkel, hogy eszemágában sincs még feleségül is ügyvédet venni.«
Erre méregbe jött az asszony, és visszafelelte:

»Jól van, uram. De hát törvények vannak az ön országában is.«

Ez bizony perrel való fenyegetés volt. — Kazuvich még egy korrespondens-kártyát nem sajnált:

»Hogyne volnának? Hiszen mi magunk csináljuk.«

No, de ettől már elájult a mistress, s mihelyt az iroda segédei föllocsolták, nyomban hajtatott a vasúthoz mindenféle adóssági kötelezvényekkel, és szerelmes levelekkel el látva. Volt azok közt egy-két kompromittáló bűnök-mány is.

Ahogy felült, meg sem állott Zágrábig, pedig az jó nagy darab út onnan.

Ott mindjárt a hotelben megkérdezte:

— Ki ebben az országban a legmagasabb hivatalnok?

— A bán — mondták neki.

Tehát elment a bánhoz.

— Uram! — kezdé. — Nekem valami ügyem van egy Kazuvich Mirkó nevű horvátországi törvényhozóval.

— Mit akar vele, asszonyom?

— Vagy el akarom venni férjnek, vagy le akarom foglalni a fizetését, vagy be akarom fogatni. Vagy az egyiket, vagy a másikat.

— Hja, az bajos lesz itt, asszonyom — mondá a bán —, mert igaz ugyan, hogy Kazuvich horvát képviselő, de ő most a magyar törvényhozás tagja Budapesten.

Mrs. Grumm hitetlenül csóválta a fejét, azt hitte, ámítja

a bán, elindult kérdezősködni a városba is, de mindenütt azt felelték, hogy valóban úgy van, Kazuvich Mirkó most Magyarországon hoz törvényeket.

No, mindegy, egy kis út, és egy vasúti jegy még nem a világ, rohant Budapestre, s egyenesen beállított a képviselőház elnökéhez.

— Van itt Kazuvich Mirkó nevű képviselő, uram?

— Van bizony — mondá Péchy Tamás. — Jó ember, szelíd ember, nekem nem okoz soha semmi bajt.

— Okozott nekem eleget. Hol találom én azt az embert?

— Mit akar vele, asszonyom?

— Török a fizetése, a keze és a szabadsága ellen, mert így és így áll a dolog.

— Hja — mondá az elnök —, igaz ugyan, hogy Kazuvich magyar képviselő, de most Bécsben a közös törvényhozásnak a tagja.

A mrs. újra hitetlenül rázta a fejét. Elindult a városban tudakozódni; mindenki azt felelte, hogy Kazuvich Mirkó ez idő szerint valóban Bécsben hoz törvényeket a delegációban.

Isten neki, még egy vasúti jegyet megeresztett Bécsig.

Bécsben a delegáció elnökét kereste legelőbb. Hanem iszen kereshette azt. Mindenki azt felelte neki:

»Az igaz, volt delegáció, de már szétment, ha hát delegáció sincs, hogy volna akkor annak elnöke?«

Itt egyáltalában semmi felvilágosítást sem kaphatott Kazuvich Mirkó uramról.

Kétségbe volt esve, hogy hol keresse most? Az majdnem bizonyosnak látszott előtte, hogy ismét egy új országba és városba ment törvényeket hozni. De melyikbe?

Felkutatta a szomszéd városokat, tudakolt, fűt-fát kérdzett, de Kazuvich Mirkóról sem Stuttgartban, sem Münchenben nem tudtak semmit.

Visszament Amerikába leverten, elfáradva, kiköltekezve, de egy tapasztalattal meggazdagodva, melyet útjának leírásában ki is emel egy előkelő amerikai lapban, midőn ezeket írja:

»Európában csak egy parlament van, de ezt aztán úgy szállítják városról városra, mint a cséplőgépet szokás falukon, hogy mikor egy faluban elvégzi a cséplést, a másik faluba viszik kölcsön.«

A KASZÁT VÁSÁRLÓ PARASZT

Tanúja voltam egyszer, midőn Csomák Gergely uram benyitott a vaskereskedésbe.

— Szerencsés jó napot! — mondá.

— Mi tetszik?

— Kasza kellenék.

A kereskedő ugrik, és egy csomó kaszát tesz eléje. Csomák uram ellenséges szemmel bandzsít a kaszák felé.

— Ágyú-jegyűt adjék az úr — szól megvetőleg elfordulva a kaszáktól.

A kereskedő visszarakja a bika-jegyű kaszákat, s az ágyú-jegyűekből hoz néhányat.

— Termett ott még több is — szólta oda félvállról.

A kereskedő türelmesen eléje szállítja minden ágyú-jegyű kaszáját.

Csomák Gergely szeme végigsiklik valamennyin, de a világért sem nyúlna egyikhez sem. Elkezdti a fejét vakarni.

— No, mi a baj még?

— Hogy voltaképpen mégiscsak hadd lám a bika-jegyűeket.

Mit lehetett tenni egyebet, mint újra visszahurcolni a bika-jegyű kaszákat.

Gergely gazda most már szinte maga is röstelli a dolgot, s csak úgy találomra látszik a sok közül kezébe venni az egyiket.

Behunyja először a jobb szemét, és úgy néz végig rajta, azután a bal szemét hunyja be, miközben már függőlegesen tartja a kaszát, majd leereszti a hegyével, végül pedig föl-emeli a feje fölé, s alulról sandít rá hosszadalmasan.

— Hogy ez? — veti oda közömbösen.

— Két forint.

— Ez a kasza? — kérdi gúnyosan. — Nem lehet az! Már hogy ez a kasza?

Végigfekteti a pudlin, s a kezével egy vonalat húz a levegőben, amerre a nyél fog következni, hogy miképp veszi majd ki magát. Aztán a bütykös nagyujját végighúzza a pengéjén mind a két oldalon, megkopogtatja négy-öt helyen a

mutatóujja kalácsával, majd leereszti a földre, és a féltérdén meghajlítja.

— Hüm. . . No. . . igazán két forint ez a kasza?

A kereskedő esküdzik, nem adhatja olcsóbban. Neki magának is annyiba van.

— Pedig nincs jól kiégetve, hallja az úr.

— A legfinomabb angol kasza.

— Ugyan ne tegyen bolonddá az úr. Ócska kaszából van ez megalapálva.

— Kitűnő matéria! Holtig eltart.

— Ha ki nem csorbul — teszi hozzá nevetve Csomák Gergely.

— Ilyen kaszája még nem volt kendnek.

— Már mint nékem? Hát minek gondol engem az úr?

— Csak nézze meg, kérem, azt a kaszát.

— Megnézzem? Minek nézzem? Kasza, kasza. Egyik olyan kasza, mint a másik. Nem nézem biz én. Amelyik éppen a kezembe került. Azért csak ki a színnel szaporán, mit kíván érte, nekem sürgős dolgom van a piacon.

— Mondtam már, két forint!

— Hát van istene az úrnak? Két forintot kérni egy ilyen jószágért. Csak már legalább tudnám, mi van rajta.

S azzal ismétlen vizsgálat alá veszi a kaszát, suhint vele egyet, majd fölkerelkedik, s kifelé viszi a nagyobb világosság okáért. A küszöbről bekiált:

— A kalapomat odabent hagytam.

Ott künn megtáncoltatja a pengén a napsugarakat, amik pajkosan futnak át a kékes sima lapon. A szájához emeli, rálehel, s várja mély áhítattal, mekkora darabon vonta be hályogosra a lehelet, s mily gyorsan illan. Azután megpengeti a kövezeten.

— Bolond egy csengése van — dörmögi, s erre besompolyog a boltba, még ott is ezen nyargal: — Nem tetszik nekem a csengése. Ideadja az úr egy forint nyolcvan krajcárért, vagy nem?

— Isten neki, egy hatost engedek. Vigye el egy forint kilencvenért.

— Nem lehet, nem éri meg. Kiátkoznának a gyermekeim. Adja, nem adja úgy?

-- Nem adom alább.

— Akkor isten áldja meg!

Kioldalog, de csak az utca közepéig, onnan legott visszatér, és még egyszer bekurjant:

— Adja vagy nem adja?

— Nem adom.

Zavartan, fejcsóválva forgatja zsíros kalapját a markában.

— No, még ilyen kemény lélekkel sem volt dolgom, mióta az eszemet tudom. Hát tudja mit az úr? Tegye félre ezt a kaszát ide a sarokba. Majd meggondolom még egy kicsit odakünn.

Egy jó óra múlva visszatér egy más atyafival.

— Eljöttem — lihegi a verejtéket törülgetve homlokáról —, ez itt a keresztkomám Dorozsmáról, a Komót Istók. Azt gondoltuk ki, hogy ő is kaszát vesz, ha már így van, mert hogy hát az volna a rendje, ha ketten két kaszát veszünk, mindenik olcsóbban kapja a magáét.

— Nem adhatom olcsóbban . . . százszor megmondtam.

— Fontolja meg az úr, ne hirtelenkedje el a dolgot.

— Egy szó, mint száz.

— Nem enged? — pattan föl dühösen.

— Nem engedek — felel az határozottan.

— Hát akkor én mit mondjak? — toldítja engesztelődve.

— Mondjon, amit tetszik. Én többet nem beszélek kennyel.

— Nono, nem kell ám mindjárt megharagudni. Ha a szavát sajnálja tőlem az úr, akkor hát adja ide a tenyerét.

Csomák Gergely uralom most már belecsap a vaskereskedő tenyerébe nagy vidáman.

— Eb, aki megbánja. Megvan a vásár!

Lassú ünnepélyességgel kezdi kigombolgatni a lajblíját, mialatt a világért sem venné le a tekintetét a sarokról, ahol a megvett kasza áll megtámasztva.

— De nini — villan fel agyában —, mintha görbébb, kisebb lenne az a kasza.

Gyanakvó arccal fürkészi a bolt személyzetét. Majd felkapja a kaszát, s mérlegeli a súlyra nézve.

— Ez más kasza — tör ki zordonan —, akármilyen legyek, ez nem az én kaszám.

S hirtelen összegömbölyíti az ólom-pitykéket a mellényén.

— Már hogya volna az a kasza? Ne okoskodjék, Gergely bácsi, mert kijövök a béketúrésból!

— No már, no már ej, ej . . . De minek is vitt el az ördög innen? Magam vagyok az oka. Itt van ni! Most már mit csináljak?

— De ha mondom, hogy az a kasza.

— Mármint ez? Hiszen nekem is megvan a két látó szemem.

Végighúzza pengéjén az ujját, meghajlítja a térdén, megkopogtatja, kiviszi az utcára, odaveregeti a kövezetbe, rálehel, suhint vele, és betámolyog nagy szomorúan.

— Ez nem az a kasza! Ezért nem adhatok többet négy váltó forintnál.

— Ne csináljon komédiákat. Ha nem tetszik a kasza, ott van valamennyi, válasszon közülök másikat.

— Azt a bolondot nem teszem, hogy előlről kezdjem a vesződséget. Maradjon ez a kasza, de az illendő árán, amennyivel kevesebbet ér.

— Egy szót se többet.

— Mi? Csakugyan nekem kell károsodnom? Jó. Hát csakugyan elveszi az úr tőlem azt a fölösleget? Ráfér a lelkére?

— Fizessen kend hamar, és ne tartson itt prédikációkat.

— Jó — kiált fel Csomák Gergely uram keserűen. — Legyen az úrnak igaza. De vágjuk az igazságot kétfelé, hogy én rajtam se essék igazságtalanság. Felezzük meg az egy váltó forintot.

— Nem felezek.

— Akkor hát itt van a pénze! Fogja!

Újra hozzálátott a lajbli kigömbölyésítéséhez, amelynek a belső zsebéből nagy nehezen kihalász vala egy harisnyát, aminek a legfenekéről kivett egy forintos bankót, és odaadta a kereskedőnek.

— A többit mindjárt hozzáolvasom.

A mellény külső zsebéből előhúzott egy kéthatosost, a másiktól egy négykrajcárrost . . .

— Hogyis csak? Ez huszonnégy . . .
Benyúlt a nadrágzsebébe, ahol 33 krajcárra akadt.
— Huszonnégy és harminchárom, az ötvenhét . . . Meny-
nyi kell még?
— Még harminchárom krajcár . . .
— Annyi — teszi hozzá jámbor képpel —, de nehezen
lesz.

S ezalatt ártatlan, jámbor arccal kémleli a kereskedő
hangulatát.

— Hopp . . . azaz, hogy . . . Megállj csak, megállj. Hová
is tettem? Mit gondol, komámuram? Aha, itt lesz a kendő
csücskében . . .

A fehér gyolcskendő szélibe csakugyan egy kéthatos volt
bekötve.

— Ez az irmag, nemzetes uram — mondja nyájasan —,
ott az isten se vesz, ahol nem talál.

— Még tizenhárom krajcár — sürgeti a kereskedő kö-
nyörtelenül.

— Ugyan ne okoskodjék, nemzetes uram. Mire való az?
Így is rosszabb kaszát kaptam, mint kellett volna. Oszteg
nincs nálam egy garas sem, ott hagytam a szekeren a guba
ujjában, azt csak nem kívánja, hogy olyan messze szaladjak
azért az egypár fillérért. Majd kipótolom máskor.

— Nekem az egész összeg kell. Menjen a pénzért, addig
a kasza el nem szalad.

De már erre méregre gyulladt Csomák Gergely:

— Mit? Nekem annyi becsületem sincs? Nekem az
apám, nagyapám is bíróságot viselt perszóna volt, hallja az
úr! Nem kell nekem senkinek a kegyelme. Nem a szemeten
szedtek fel engem. Lökje neki oda, komámuram, azt a ti-
zenhárom krajcárt!

S azzal sértődve felkapja a kaszát.

— Gyerünk, komámuram . . .

A boltajtónál visszafordult kárörvendő, kaján szemek-
kel, egyet rántott a vállán, s a kaszát diadalmasan megvil-
logtatva, harsányan bekiáltott:

— Annyit azonban mondhatok az úrnak, hogy ez volt
a legjobb kaszája, az a többi nem ér egy hajítófát.

AZ ÜGYESBAJOS EMBER

— Szabad!

Az ajtó megnyílik lassan nyiszorogva, s betolja rajta legelőször a jobb vállát Toportyán Mihály uram. Azután beérkeznek a többi testrészek is, de nem minden akadály nélkül.

— Ejnye te, nini . . . Csiba, kilincs! Beleakad az ember testi ruhájába. No nézd, nézd . . . Szerencsés jó reggelt kívánok, téns fiskális úr. De jó, hogy itthon találom, mert azért jöttem, nem egyébert, mivelhogy úgy esett, azt mondja az anyjukom: »eredj be, fiam, a fiskáriushoz, mármint a teens úrhoz, és vidd be neki az írást, ha beteg nem volnék, magam cihelődnék fel« . . . mert biz az megbetegedett a jó pára, pedig mondtam neki a nyavalyásnak: »Erzse, mért nem húzol ködmönt ilyen hűvös időben?« . . . Nem is emlékszik még ilyen őszre eleven ember. Azt mondják, valami planéta az égen elkoppantotta volna a napnak a lángját. Már ahogy lesz, úgy lesz, de nem szeretem a dolgot. A kolompér még a föld alatt van, a kukorica ott tepsed a szárán. Búndában szüretelünk az idén, tekintetes uram.

De mit is akartam mondani? Hogy hát mondok, miért nem jár az asszony ködmönben? Mert még meg sem vettem neki a ködmönt. A tavalyi ködmönét, az ócskát, talán hallotta is a tekintetes úr, ellopták a kékkői vásáron a szekérről.

Nem hallotta? Jobb is olyat meg se hallani. Az a pléhkező Mucsár Jóska nálam a kocsis, megverte az isten, akihez az szegődik, különben jóra való ember, de nem győzi az italt, egy-két gyűszűnyi nem sok, de amint benyeli, mindjárt megárt a természetének, mert nem minden ember egyforma, kérem alássan. Mihelyt, mondom, megiszik egy-két kortyot, az mindjárt elzárja a jobbik eszén a csapot. Ott ült a mihaszná-
való a szekeren, s mégis ellopták a ködmönt mellőle. Hát hallott valaha ilyet a tekintetes úr? Pedig a tekintetes úr sem mai gyerek. Ösmertem még az édes tatáját is. Az volt még csak a derék ember! Hja, ha az élne, sima volna az én fejem. Pedig van is rajta egy behegedés, ahol ni, a bal fülem fölött, éppen a restelláción törték be, amikor szolgabírónak választottuk. Hanem az aztán szolgabíró volt. Tekintetes

úr csak keresi az igazságot, de őkelme osztogatta az emberek közt. Higgye meg, tens uram, mióta ő kihúzta a lábát ebből az árnyékvilágból, azóta kedve sincs az embernek bajba keveredni a megyeházán. Most sem tudom, miképp virít ki részemre az igazság, mert azt öntözgetném most, abba járok . . . Nini, oda nem adtam még az írást? Az ám, az ám! Melyik zsebembe is tettem? Ej, ej. Hol vagy már no, kutya? Biz' isten a fejemet sem találom. Pedig a múlt héten hányattam magamra kilenc köpölyt a kilógussal Szécsényben, hát nem mondhatnám, hogy valami testi bajom van. Hiába, tessék elhinni, az egészség a legelső dolog, ámbátor a tekintetes úr is jó színben van . . . hanem a tekintetes asszonyka, amint az ámbituson elment mellettem, úgy nézem, hitványabb, mint volt. Kár, hogy nem az anyjukom jött be, hadd mondta volna meg azt a marmancs füvet, nincs annak párja, még az apró baromfi jószág is kigyógyul attól. No, van az én rétemen szekérszámra, de lekaszálni nem érdemes, mert a nagyobb marha nem eszi, kérem alássan. Azért hát nem is javaslom a tekintetes úrnak, hanem a gyöngébb vászoncselédnél megteszi a módját, kivált ha az anyjukom főzi meg. De biz az már egy hete feléje se néz a bögrének . . . egészen levette a lábáról a nyavalya, meg ez a szerencsétlenség, mert százötven forint nem tréfadolog a mostani világban.

Hogy miféle százötven forint? Hát nem mondtam volna még el? Oh, oh, lelkem, ténsuram, hiszen a ködmönben volt benn, az ellopott ködmönben! Úgy ám, lelkem! Ott volt az írás róla Herkentyű Andrástól. Hát uramfia, aki a ködmönt elvitte, az elvitte az írást is. Volt nagy óbégatás emiatt otthon, hogy már most Herkentyű Andrásék, ha akarják, meg se fizetik a százötven forintunkat. — Mit csináljunk, mihez fogjunk? Rostát forgattunk, de a rosta is hogy ismerne minden embert azokból, akik a szekér körül megfordultak? Tanakodtunk okos emberekkel. A Csutorás István, az a veres orrú vastag ember, aki a Keresztelő Szent Jánoska mellett lakik, váltig biztatott (nagy esze van annak, tens uram, ha egy rakáson tartja): »Ha — mondja — százötven forinttal tartoznak kendnek a Herkentyűék, akkor annak be kell jegyezve lennie a megyénél a telekkönyvben.« Bementünk ennélfogvást az anyjukommal a megyeházára. Megkértük a

percsőszt, aki azt a rengeteg sok pert őrzi, ne restellje meg-nézni a telekkönyvünket: hátha benne van a százötven forintunk. Megnézi, azt mondja, nincs benne. Erre aztán feltalálja magát az anyjukom, és így szól: »Ugyan nézze csak meg, nemzetes úr, a Herkentyűék telekkönyvét, hátha abban van.« Megnézi a percsőszt: — »Van itt — feleli — kétezer forint is: hogy hívják kendteket, hátha közte lesz?« »Már annyi sok pénz közt bizonyosan ott van a mienk is. Mi vagyunk a Toportyán Mihályék.« Nézte szegény, nézte, de bizony a mi pénzünk nem volt beírva. Hallott már a tekintetes úr ilyen fátumot? Pedig torkunkig ér a pénzsükség! Az egyik lovunk, a rudas, vemhes lett, éppen most az őszi munka idején nem használhatom semmire, van is már kinézve a zahorai tótoknál egy hóka lábú, csak a pénz lenne meg hozzá. Azt kellenék most sebtiben kipörölni. De hogy és miképpen? A törvény vagy hiszi, vagy nem hiszi, ha nincs írás róla. Ej — mondja az anyjukom —, a felét mégis csak könnyebben elhiszi, mint az egészet. Hát hogy legalább a fele hiteles legyen, kivettük az írást a helységtől, mely szerint a ködmönt Kékkőn ellop-ták. Hogy aztán a ködmönben benne volt a kontraktus, olyan igaz, mint ahogy most a tekintetes úr rám néz, tulajdon kezeimmel tettem bele a mellső zsebbe.

Azért hát azt mondja az anyjukom, hozzam be az írást sürgősen a tens fiskális úrhoz, mint ösmerőshöz, keresse ki vele a pénzt... Mi a ködmönt bizonyítjuk, hogy megvolt, a tens fiskális úr pedig bizonyítsa az írást, hogy megvolt. De elő is kotorászom már. Melyik zsebembe is tettem, no? Hopp! Most jut eszembe. A Zsuzsi leányom kicserélte reggel a pruszlikomat. Pedig a másik pruszlikomba volt. Ejnye, Zsuzsi, de nagy galyibát csináltál!... No semmi az, — majd behozom, kérem alássan, a jövő héten...

AJNÁCSKŐ

Rimaszombat közelében két várrom van, egyik Fülel felé, másik a kies Gortva völgyben. Ajnácskő az, Várgede emez.

Mind a két vár eredetét nehéz kutatni. — A történelem alig mond róluk valamit, mert szerepük úgyszólván korábbi, mint maga a történelem.

Csapjuk el hát a történelmi adatok száraz könyvét, s kérdezzük meg a regétől. Annak szabad tudni mindent.

Ezer év előtt volt . . . Az ország meg volt hódítva teljesen. Még imitt-amott tartotta magát egy-egy lézengő csapat a Zalán embereiből. De az már csak olyan foghegyre való volt.

A honfoglalási csaták lezajlása után most azután következett az ország felosztása a vezérek, alvezérek és katonák közt. Volt föld elég, nem kellett fősvénykedni!

E tájra Huba vezér indult a maga népével, s útközben osztogatá a javadalmakat. Ez a szép völgy azé, ez meg ott amazé. Nem sokat méricskéltek láncsal, de még mapát se csináltak a birtokosok. A vezér szava volt a telek-könyv.

Ez osztozkodó pályázásban részt vett az egész törzs ipastól, fiastól, asszonyostól, leányostól. Ott volt Huba vezér gyönyörű leánykája, a tegezes Hajnácska is.

Legelőször értek a Gortva völgyi bűvös forráshoz, mely fölött egy vár emelkedett. Elkezdték ostromolni, s csakhamar sikerült bevenni, kivált Gedő hadnagy vitézségének miatta.

— Tied a vár s a környék — mondá Huba vezér —, ameddig naplementig érünk, mind a tied legyen a vidék.

Azonban nem kellett sokáig menniök, midőn elibök bukkant egy völgymederből kiemelkedő sziklacsúcson egy gyönyörű tündérvár.

— Oh be szép, be szép! — kiáltott fel elragadtatva Hajnácska. — Apám, add nekem ezt a várat, ha bevesszük.

— Nem lehet — mondá Huba —, a vár a Gedőé lesz, neki ígértem.

Erre Gedő is könyörögni kezdett, hogy elég neki a másik

vár, csak adja ezt oda a leányának, ha olyan nagyon megnyerte a tetszését.

— Nem szeghetem meg a szavamat — szólt a vezér —, ám jó van, legyen Hajnácska leányomé a vár, de akkor legyen a leányom a tied.

Így keltek össze Gedő és Hajnácska, s sokáig éltek boldogul a két szomszéd várban, melyet »Gedő« és »Hajnácskő« várnak említenek sokáig a krónikák.

A mohácsi vész idején Balassa Menyhért birtokában találjuk Ajnácskőt, 1604-ben Rédey Ferenc volt az ura, majd Széchy György, 1645-ben török kézre jutott. Thököly leveletése után az onnan kitakarodni kénytelen Hasszán bég felgyújtotta, hogyha az övé nem lehet, ne legyen soha többé senkié.

Azóta aztán omlik, romlik, minden évben kisebb a rom, csak a szép kőszirt ugyanolyan ma is, mint aminőnek a szép Hajnácska látta ezer esztendő előtt.

A RENDJELEK

Nemcsak a nézőknek van örömük a kiállításból, hanem a kiállítóknak is.

Az első öröm a zsüriválasztás, a másik öröm a végén jön: a rendjelek.

Matlekovitsnak a leghatalmasabb segédjei a rendjelek. Ha ezek nem volnának, semmi sem volna.

Minden deszka, minden üveggöreb, minden búzaszem és minden porcelántányér azt kiáltja a kiállításon: »Rendjelet kérünk!«

Zichy Jenő rózsái a kígyózó utak mellett mosolyogva suttojják, amint az esti szél meghimbálja: »Oh felség, oh felség, végy észre minket.«

A pavilonok aranyozott tornyocskái kacéran csillognak a napfényben: »Minket illet itt a legtöbb!«

A Göndöcs mézesköpűje azt látszik a nyíláson kifelé lehelni: »Van még valami édesebb is a méznél.«

Sőt még a debreceni híres Bisutka uram kiállított szőrgubája is azt mormolja: »instálok alássan egy ezüst keresztetcskét.« (Pedig vétek bevinni abba a kálvinista városba keresztet.)

Így állván a dolgok, s mert az első kitüntetések már kezdenek szállingózni (ezúttal még csak az építők számára), célszerűnek látom elmondani készletben levő históriáimat a rendjelekről.

I. EBERS KÖNYVE

Ebers, de nem az az egyiptusi Ebers, hanem I. Ferenc idejebeli tudományos író csinos könyvet írt az elmebetegségekről. (A könyv manapság is kapható, ára két p. forint.)

A könyvet elolvasta a császár is, aki nagyon fölvilágosodott ember volt, s igen megtetszett neki az alaposan írt munka, melyet franciára is lefordítottak.

— Szeretnék az írójával megösmernedni — mondá az udvarmesterének.

— Mikorra parancsolja, fölség?

A császár kitűzött egy napot és egy órát, s az öreg Ebers megjelent a Burgban.

— Ön írta az elmebetegségekről szóló művet?

— Én írtam, felség.

— Nagyon meg vagyok elégedve, s igen örülök a sikerének.

Az öreg Ebers dadogott valamit.

— Ön tüzetesen foglalkozott az elmebetegekkel, mert látom, finoman különbözteti meg a különböző elmebetegségek egyes fajait.

— Egész életemben az elmebetegeket tanulmányoztam.

— Nagyon derék munka, nagyon meg vagyok elégedve — ismétlé a fejedelem nyájasan, s biccentve kissé a fejével, ami udvari nyelven azt jelenti, hogy »elmehet kend«.

De Ebers uram ökelme még nem akart elmenni. Valami szaggatott szavak törekedtek elő ajkairól, miközben kékült, vörösödött, és izzadott.

— Kíván még valamit mondani? — szólt a császár megütődve.

— Oh, felség . . . könyörgöm . . . esedezem, hogy meg nem érdemlem ugyan, de hát mivel . . . azonban.

— Szóljon bátran.

A tudós tompa hangon, majdnem hörögve suttagá:

— Azt merészkedem kérni, hogy felséged magas megelégedése valamely látható jelben nyerjen kifejezést.

— Ah úgy! Ön rendjelet akar? Nemde?

— Azt, fõlség — mondá a tudós szemérmes lágý hangon.

— A patvarba is — kiáltott a császár nevetve. — Nagyon szívesen teljesítem óhaját a rendjelre nézve, de megjegyzem, a könyvének második kiadását bővítse ki oda, *hogy ez is egyik fajtája az elmebetegségeknek.*

Az öreg Ebers nyilván nem élte meg a második kiadást, mert nem foglaltatik ott a »gomblyuk betegség«, pedig megvan, pusztít, és nincs ellene medicina.

II. AZ ISTVÁNKÁK

A rendjelek közt tudvalevõleg legtöbbet ér nálunk a Szt. István-rend. Ezt osztogatják a legszûkebben, tehát ennek van a legtöbb bece.

Báró Sina Simon, aki nagy barátságban állt báró Wenckheim Bélával, e nemes jellemû gavallér miniszterünkkel, elővette egyszer a rendjelosztogató minisztert, hogy õ is szeretne valamit.

— Te is fiam, Brutus? No, jól van, hát mi volna a szíved szándéka?

— Egy Istvánka — mondá a báró édes hunyorgatással. — Természetesen a nagyokból.

— Hogyisne! — felelte a miniszter egyszerre elkomolyodva. — Arra ne is gondolj. Abba a fiókba bele ne nyúlj. Ott vannak a többi rendjelek fiókjai, válassz azokból. Azokból nagyon szívesen. De megmondom neked õszintén, hogy a nagy Szent István az ilyen magunkfajta embereknek ne bábáncsvirág. Ahhoz nem elég a nagy vagyon, nagy pozíció, ahhoz már az is szükséges, hogy itt is legyen valami . . .

És a miniszter megkopogtatta a homlokát.

— Nekünk nem osztogatják az efféléket, barátom. Jó

nekünk egy-egy nagy Leopold is. Hiszen Leopold is derék ember volt.

Hát ebbe aztán megnyugodott báró Sina. Hiszen csakhogyan derék ember volt Leopold is. Megkapta a nagy rendjelét, és viselte békességgel a nyakában. Elég szépen veszi ki magát az is.

Azalatt azonban, míg a Lipót-rend a Sina szekrényében állt, a világ forgott. Báró Wenckheim Béla király oldala melletti miniszterből miniszterelnökké lett — a Tisza kabinetben.

Mert a kabinet mindjárt a Tiszáé volt. Csak telekkönyvileg volt a Wenckheim nevére jegyezve.

Ott is hagyta Wenckheim csakhamar, s mikor távozott, a Szent István-rend nagykeresztjét kapta.

Amint ezt Sina megolvasta a Pester Lloydban, apprehenziós arccal sietett Wenckheimhez.

— Hát micsoda dolog ez? Hát mért kaptad te az *Istvánt*? Hiszen azt mondtad, hogy ezt magunkféle ember nem kaphatja, hogy ahhoz ész kell.

— Igen, azt mondtam — felelte Wenckheim zavartalanul —, s úgy is van. A korona méltányolta, hogy volt annyi eszem, elmozdulni Tiszának a lába alól.

INTRA DOMINIUM

Partecédulát kaptam a minapi postával, hogy keökönyesi és iváncsai Gudry György jobblétre szenderült.

Itt áll kinyomtatva, elhiszem a »jobblétre« szó kivételével. Mert ez az egy nem igaz benne. Egy Gudry csak rosszabblétre szenderülhet. A Gudryak uralkodó família azon a vidéken. Olyan jó dolguk van, hogy már jobb sohasem lehet. Urak, királyok, istenek odahaza!

Az öreg, hallom, az utolsó percében is az igazi virtust mutatta meg, hogy miképpen hal meg a magyar dzsentrí.

Mikor már nagyon rosszul volt, forró lázban, félig öntudatlanul, intett a kezével, vigyék el az orvosságos üveget, s halkan suttozta:

— Adjátok ide a kártyát.

Felült ágyában nagy nehezen, szemei megcsillogtak, viaszszínű arcára valami bágyadt mosolyféle ült ki, s elkezdte egyenkint sorba hajigálni a kártyákat a paplan zöld selyem felületére, miközben egyre a megboldogult Panity Lacival és a Siroky Miskával beszélgetett. A rokonok hűledezve, sápadtan hallgattak.

— Nagyapa, jaj, mit csinál, nagyapa? — siránkoztak az unokái, de az öreg nem hallott semmit abból, ő tovább játszott a hajdani pajtásaival, bizonyosan ott látta őket ülni az ágya mellett.

— Ne kontrázzuk meg, Miska, mit gondolsz? Adj ki, Laci . . . Mennykő sovány vétel, mondhatom! Bele a XXI-est! Mit tartogatód? Szint hittál volna, te bolond! . . . Bika ne legyen belőle, mert megeszlek . . .

S addig-addig játszott, évelődék a két láthatatlan alakkal, s adogatott ki nekik, míg a kártya kiesett kezéből, feje alá hanyatlott erőtlenül, kékülő ajka rángatózni kezdett, mintha szavak után kapkodna (talán pagát ultimót akart mondani), aztán lehunyta szempilláit, egy tompa hörgés, és nem volt többé.

Szép halál jutott osztályrészéül. Panity Laci és Siroky Miska eljöttek érte a másvilágról, s bevették harmadiknak . . . Így urasan, tarokkozás közben sétált át a mennyekbe . . .

De ha urasan halt meg, még urasabban élt, fényes karriert futva meg megyéjében.

Mindig nagy hivatalokat viselt, s mindig közmegelegedésre; mint alispán hat évig tartotta magát, pedig igazán nem csinált semmit, se jót, se rosszat.

Később azután szolgabíró lett . . . mert a dzsentrinek olyan volt a lajtorjája, hogy *lefelé* haladtak rajta (s mégis ezt a mait nevezik »szamár-lajtorjának«, amelyiken *fölfelé* mennek a hivatalnok urák).

De az természetes is, hogy ők *lefelé* haladtak. Mert mikor még megvan a kétezer holdjuk, kiállják az alispánságot, mikor már csak ezer holdjuk marad, elvonulnak a világtól a fővárosba képviselőnek, s ha az ezer holdnak is elfogy a fele (mert a mennybéli hold sem fogy gyorsabban, mint a földi holdak), elmennek a falujokba összehúzódni szolgabíráknak.

Mondom, később azután szolgabíró lett Gudry György. (Szép restoráció volt az, akkor ütötték agyon Siroky Miskát az alsóoldali kurtanemesek, Panity Laci is abban az esztendőben halt meg.) Akkor érződött ki az elmúlt alispánsága. Borzasztó rendtelenségben és maradiságban volt a megye. Úgyhogy új, szigorú főispánt kellett kinevezni, aki ráncba szedje a tekintetes urakat.

A fiatal Kevermesy János gróf lett a főispán. Egy csöppet sem bánja azt Gudry György, hiszen Kevermesy gróf is atyjafia anyai ágon, s a szomszéd megye túlsó széléig, Kevermesig ment eleibe, mikor a bevonulását tartotta.

Kevélyre kinyújtózkodott hosszú két megye az egymás mellett. Hajnalban indult el a két hintó Kevermesről, s már kilenc óra lett este, még mindig a szomszéd megyében jártak.

A gróf már álmos volt, s szunnyadozni akart hintójában, de mert az új megyéjét még nem látta, türelmetlenül kiáltozott minduntalan előre. (NB. A Gudry hintaja vezetett.)

— Mikor érjük el már a határt, Gyuri bácsi?

— Majd csak elérjük valamikor.

— Költsön fel, Gyuri bácsi, ha majd a határhoz érünk.

— Csak aludj el, öcsém, nyugodtan — mondá kevélyen

Gudry —, és ahol fölébredsz, *ott lesz a megyei határ.*

Ez noha úgy hangzott, mint a delphi-beli orákulum, mégis beteljesedett, mert egyszer úgy éjfél tájban egy veszedett kátyúban nagyot nyekkent a grófi hintó, s majd kilökte a méltóságos urat.

— Hopp, hó! — riadt föl a gróf. — Mi baj, mi történt?

Gudry György nagy flegmával kiáltotta:

— A határhoz értünk, kedves öcsém. Itt már nem alszik élő lélek. Nem olyan akármilyen megye ez!

Egész a székvárosig ilyen kátyús, gödrös, süppedékes volt az út. Küllőig huruttyoltak réti helyeken a kerekek, s a szárazon úgy járt a hintó házikója, mint a szita.

De hát az utak még hagyján! Sokkal inkább volt még elhanyagolva az ügymenet, a közigazgatás és törvénykezés. Az igazság szekere jobban döcögött ezeken az utakon, mint amazokon a főispáné.

Kevermésy gróf elhatározta, hogy mindenekelőtt szemléket és vizsgálatokat fog tartani az egyes hivatalokban, s maga fog bepillantást vetni a folyó ügyekbe.

Biz ez egy kicsit lealázó volt a megyei urakra, de bele kellett nyugodni. Így történt egy napon, hogy a főszolgabíróhoz, Gudry Györgyhez is benyitott óméltósága.

- Szervusz — mondá az öreg Gudry familiárisan.
- Hivatalos ügyben jöttem — szólta a főispán feszesen.
- Úgy? Mi bajod van, kedves öcsém?
- Át akarom nézni az aktákat.
- Tessék.

A főispán fölvetett az asztalról taláalomra egy iratot.

- Miféle ügy ez?
- Ez? Ez a Katáng Márton föllebbezése.
- Mit föllebbez?
- Az ítéletemet föllebbezi a gazember.
- Mi volt az ítélet?

— Huszonnégy botot vágattam rá... Azt mondják, hogy a szentmise alatt odahajolt a Tornyos Istvánnéhoz... egy szép zahorai menyecske... és megcsókolta a nyakát. Akasztófárávaló selymája! Még a mise alatt tesz ilyet!

— És már rá is verette az illető huszonnégy botot? — kérdi a főispán összevont szemöldökkel.

- Rá én, azon melegében.
- De, kedves bátyám — tör ki a főispán szemrehányóan —, hiszen föllebbezett az a szegény ember!
- Hát persze hogy föllebbezett.
- De azt csak figyelembe kellene vennie önnek, hogy *intra dominium* kell föllebbezni, és nem *extra dominium*. Birtokon belül és nem birtokon kívül. Ez a legr primitívebb tudnivaló.

De már erre kijött türelméből az öregúr, és sértődve mondá a bajuszát rágva:

— Ejej, kedves öcsém, hová gondolsz? Nem vagyok én már mai legény a tudományban. Hiszen éppen *intra dominium* van a dolog, mert az *ipse birtokában van a huszonnégy botnak*. Hiszen csak én is tudom a törvényt.

A főispán elmosolyodott, és a szomszéd hivatalba nyitott be folytatni a ráncbaszedést.

Hanem ez eset után természetesen mégsem lehetett az öreget sokáig túrni a törvénykezésnél.

Látom a partecéduláról, hogy úgy halt meg, mint tanfelügyelő.

VÁROSUNK ATYÁI

Egy ősz hajú aggastyánt láttam egy idő óta a kiállításon, aki sorba járja a pavilonokat, s mély figyelemmel szemlél mindent. Azt hittem valami angol, mert tele van a zsebe katalógussal, s mert feltűnő az a báméskodás, az a csodálat, mely egész lényét elönti. Ennyire csodálkozni csak az angol tud — unalomból!

Nekem régóta feltűnt, mert szép öregember, haja, szemöldje, bajusza hófehér, de a szeme fiatalos és az arcszíne piroszposzgas.

Amikor elfárad, leül a 3 kr.-os padok egyikére, és úgy szemléli a gyönyörű panorámát nagy érdeklődéssel. Semmi kétség, hogy idegen. Hisz a magyar ember sohasem nézi meg Pestet alaposan, mert tudja, hogy még sokszor visszajön ide.

Egy nap fáradt voltam én is, leültem a mellette levő székre, és rá akartam gyújtani, de nem volt mivel. Az öregúr szivarja égett, de nem volt mivel megszólítani, mert nemigen vagyok járatos a külföldi nyelvekben, midőn odajön a hírlapokat árusító gyerek, s az én öregem a Pesti Hírlapot veszi meg tőle.

Teringettét, hisz ez valami derék magyar ember! »Szabad kérnem egy kis tüzet!«

— Tessék — szólt nyájasan.

Egy darabig hallgatagon szíttuk szivarjainkat, a fölséges képbén gyönyörködve. Mert a pavilonok már rég be voltak csukva. A természet kezdte felhúzni az esteli szürke alsószoknyáját, hogy csakhamar barnát vegyen fölibe.

Csakhogy ezt itt nem engedik, mert kigyúlnak a villanylángok, s a szép kupolák, karcsú tornyok még tündériebbek e mesterséges napok világánál. A finom selyem gyeptelyes árnyék fekszi meg. A gráciák láthatatlan alakban suhognak a puha füveken, apró aranygeréblyékkal fésülgetik. A szökő-

kút pajkosan locsog, a hús szellő a rózsák illatával őr kolportázst.

— Kár — szólalt meg egyszerre az öregúr —, hogy nem úgy van mint Bécsben volt, ahol a rotunda kupolájára föl lehetett menni, és végignézhette az ember az egész várost.

— Az itt nem éppen szükséges, mert ott van a Gellért-hegy, onnan meg lehet látni kényelmesen.

— Igaz, de csak a dunai frontot, pedig most már alighanem szebb innen. Ezek a rengeteg háztömbök! — Sohasem hittem volna, uram. Én sírtam ma két hete, mikor végigkocsiztam a várost.

— Hogyan, ön most látja először Pestet?

— Éppen azért sírtam, mert nem most látom először. Ön is sírna, ha akkor látta volna.

— És mikor látta?

— Vagy ötven évvel ezelőtt laktam benne, tisztviselője voltam a városnak, koncipista. Akkor halt meg az apám, aki Erdélyben lakott, Brassó mellett, elmentem haza a kis birtokomba, azóta sohase voltam itt. S otthon még mindig úgy képzeltem Pestet, ahogy akkor hagytam az utolsó napon.

— Képelem, milyen lehetett!

— Éppen közgyűlésünk volt aznap, melyen aztán apám halálhírét vettem. Maig is emlékszem minden szóra, minden beszédre, mert nekem kellett volna megcsinálnom arról a gyűlésről a protokollumot, de biz azzal, hogy rögtön útra kellett szállnom, egész mai napig adósa maradtam a városnak. Pedig érdekes jegyzőkönyv lett volna . . .

— Úgy? Akkor is voltak már »kínos jelenetek« a gyűléseken?

— Oh, hogyne! Csakhogy ami akkor kínos volt, az most csak mulatságos.

— Természetesen. Az idő gyúrja a fogalmakat, hol így, hol úgy. Ami most nekünk mulatságos, esetleg kínos is lehet valamikor az utókornak.

— Az én utolsó gyűlésem, amint most az eredmény mutaja, mulatságos volt. Ha nem untatja önt?

— Oh, kérem. Én hozzá vagyok szokva mindenféle gyűlésekhez. S egy ötven év előtti ülést még nem élveztem. Ez nekem új lesz.

Az öregúr új szivarra gyújtott, s elmondta az ötven év előtti protokollumát, amellyel adósa még a városnak.

Nehogy most már én legyek adós vele, helyette reprodukálom a nevezetes jegyzőkönyvet:

Fölállott a polgármester (egy nagy tekintélyű, de kis baszusú ember), és azt indítványozta, hogy a mostani Széchenyi tért (ki tudja mi volt akkor a neve) fásítsa be a város, és hagyja szabad térnek.

A városatyák összenéztek (mint ahogy most is össze szoktak nézni, ha ki akarják találni, mit gondol a többi). Egy alacsony szőke polgár, név szerint Pisztóry István felugrott, s imígyen szólt:

— Uraim, tudtommal Pest város, és nem erdő. Mármost kutassuk, miből áll a város? Házakból. Igaz-e, vagy sem? (Közbeszólások: Igaz.) S miből áll az erdő? Fákból. Igaz-e, vagy nem? (Ez is igaz!) Mármost tehát, kérdem én, miképp támadhat a polgármester úrnak ilyen csodálatos gondolata, hogy egy városnak a közepére erdőt ültessünk. Soha ilyet, uraim!

A bölcs városi atyák meg voltak győzve. De a küzdelmet nem adhatta fel a tanács egyhamar. A főkapitány kelt fel Pisztóry uram szavaira válaszolni.

— Uraim! A tért ott meg kell hagynunk, mert ránk van felsőbbbbségileg parancsolva, hogy a katonai kaszárnya miatt kell ott térségnek maradnia. Az tehát kétségtelen, hogy oda házakat építeni nem lehet, amint Pisztóry úr szeretné, s azért is óhajtható lenne a befásítás, hogy a fák díszesebbé tegyék a puszta helyet, mely ronda pocsolyává válik, ha be nem fásítjuk.

A kapitánynak is igaza volt. Most már ide hajladoztak a városatyák.

Azonban felállott Sartóry János gazdag prókátor.

— Én a magam részéről Pisztóry István nézetén vagyok, s arra nézve, amit a főkapitány hoz fel, azon hitemnek adok kifejezést, hogy a katonák elmennek a városunkból maguktól is, de a fák, ha azokat beültetjük, el nem mennek innen maguktól. Tehát ne okoskodjunk ezekkel a mihaszna fákkal. Tessék megnézni, uraim, Angliát. Ott van London, a világ legnagyobb városa. (Halljuk!) Ki látta azt, hogy ott fákat ültessenek a város falain belül, ott minden talpalatnyi tér

fölhasználtatik házépítésre. Igenis, uraim, hivatkozom Anglia példájára. (Élénk helyeslés.)

Már-már győzött volna Sartóry és Pisztóry, de ebben a percben egy ötlete támadt a polgármesternek, s így vág közbe:

— Angliára hiába hivatkoznak az urak. Mert Anglia és köztünk nagy a különbség. (Halljuk!) Mindjárt megmagyarázom. Angliában vannak toryk és hightoryk, itt pedig vannak Pisztóryk és Sartóryk.

Óriási hahota támadt erre. Pisztóry és Sartóry elvörösödve rohantak ki a teremből.

S így lett meg Pesten az első sétány.

Milyen különbség akkor és most!

Ma már húsz szebbnél szebb sétány van, hála istennek.

S ez annál nagyobb eredmény, mert a Pisztóryk és Sartóryk még mindig megvannak a városházán.

FALUSI VENDÉGEK

Tegnapelőtt reggel beállított lakásomra a hidvégi kurta nemesek kolomposa, nemzetes Kaparkay András uram a feleségével.

— Adjon isten jó reggelt, tisztelt képviselő úr. No, már jó, hogy itthon találom, mert különben lakatossal nyitattam volna ki az ajtót, bölcsen tudván, hogy mi a becsület. Mondtam is a feleségemnek: »Asszony — mondok —, ha itthon nem volna a követünk, mi bizony akkor is odaszállunk, hogy feljöttünk a kiállításra, nehogy sértve érezze magát.«

— Hát úgy is illik — feleltem fanyarul.

— De bizony nem maradhatunk sokáig, mert otthon is halomra szaporodik a munka; a búza már rég kihányta a kalászatát, a rozs pedig maholnap sarló után kezd integetni a fejével.

— No, de mégis itt marad, Kaparkay úr, néhány napig.

— Körülbelül addig szándékozom itt maradni, még a fiamat el nem helyezi a képviselő úr.

— Melyik fiát? — kérdém ijedten.

— A nagyobbikat — felelte ő nyugodtan —, ámbátor

üsse kő, nem bánom a kisebbiket sem, ha alkalmas hivatala akad.

S ezt olyan prepotens hangon mondta, mint aki érzi, hogy hetven-nyolcvan vokсот reprezentál a kerületben.

— És hol vannak a fiatalok?

— Az egyik itt jár az egyetemen, mindjárt itt lesz, üzenem neki a hordártól, a másikat pedig most csapták ki Kolozsváron. A holnapi vonattal ideérkezik.

— Baj, nagy baj — szoltam savanyú képet vágva —, most a miniszterek sincsenek itt, most nagyon nehéz lesz.

Kaparkay uram édesdeden vigyorgott, mintha örülne rajta, hogy nehéz feladatot sózott a nyakamba.

— Nem szoktam én — jegyzé meg hetykén — holmi hiábavaló apróságokkal alkalmatlankodni másoknak.

Mit cselekedhettem egyebet, odaadtam nekik a szállásmat, s én magam elhurcolkodtam a vendéglőbe, azt adva ürügyül, hogy egy nagybátyám fekszik betegen, annak az ágyánál kell virrasztanom éjjelenként, azért hát ne is apprehendáljanak érte, hogy itthon nem leszek.

— Hisz éjjel úgyis alszik az ember — nyugtatott meg Kaparkay uram. — Nekünk csak nappal kell a képviselő úr, mert anélkül járni sem tudánk ebben a nagy városban. Hanem most már elég volt a beszédből. Csak jönne az a kölyök is. Aztán majd kivezet bennünket a kiállításra.

Isten neki, gondoltam magamban, s kezdtem apródonkint beletörődni bánatos helyzetembe. Az legalább mégis egy kis mulatság lesz, hogy ilyen naiv falusi emberek mint fognak csodálkozni a fény és pompa fölött. Elbódulnak tőle, mintha a paradicsomba járnának.

Elvezettem őket mindjárt aznap, s künn voltunk egész estig. Sorba jártuk a pavilonokat, az asszony úgy tett, mintha csodálkoznék, apró kékes szeme tétovázva, bizonyos félenk áhítattal járt a tárgyakon. Láttam az arcáról, hogy azt szeretné eltalálni, mi itt a néznivaló.

Maga az öreg Kaparkay sem beszélt sokat, csak néha-néha vakarta meg a feje búbját, törülte le homlokáról az izzadtságot, megeresztett egy »hüm-hüm« vagy »hej-hej«-t.

Az iparcsarnokban megnézte a Bisutka uram gubáját, és így szolt:

— Kapitális guba!

A Jókai könyves szekrénye előtt felsóhajtott.

— Hogy ezt mind egy ember írta?

— Igenis egy ember.

— Úgyan hogy akaródzott neki?

Akkor megint nem szólt semmit vagy egy óra hosszáig.

Csak az üvegkiállításnál vettem rajta észre egy kis élénkséget, amint elkezdte sorban olvasgatni a poharakon az idézeteket a magyar költőktől.

Az egyik poháron ez áll: »Fölfelé megy borban a gyöngy, jól teszi.« A másikon »És igyék bort az, akinek pénze nincs, Az övé lesz a világon minden kincs«. A harmadikon: »És igyék bort az, akinek búja van, a bú tőle nyakra főre elrohan.« A negyedik pohár feliratát is elolvasta: »Addig iszunk mi kettecskén, — Míg a német nem szánt kecskén.«

Elmosolyodott: »Ezeket a poharakat szeretném« — mondá.

Természetesen megvettem neki ajándékba. Nyolcvan voks nem tréfadológ.

Örült neki, s rábízta az anyjukra:

— Úgy vigyázz rájuk, fiam, mint a két szemed fényére. (Örömmel tapasztaltam, hogy az emberi elme mégis megtalálta azt a formát, amelyben a magyar ember is beveszi a költői irodalmat.)

Innen a Múcsarnokba mentünk, hol Tisza Kálmán arc képe előtt tartott sziesztát.

— Hej, kopasz, kopasz! — dörmögé. — Hiszen jó volna az, csak azokból a nagy adókból engednél már.

Kért, vigyem el megnézni Kossuthot is.

— Mert noha nem szavaztam rá a programjára, mégis szeretném látni az öreget. — Azt mondják, itt lappang valahol az arcáról a mappa. De nem merték behozni ide, hogy a rendőrség meg ne lássa.

Elvezettem hát őket a Bulyovszky-féle villába.

— Ez az? Ez no, hát ez az — motyogta, és nem győzte csóválni a fejét.

Majd felém fordult, s halkán mondá:

— Nagy teher esett le a szívemről, nagyságos uram.

— Miféle teher, András bácsi?

— Mindég azt gondoltam, hogy kivitte az öreg a renge-

teg kincseket az országból, de most már látom, hogy nem igaz.

— Miből látja?

— Hogy ilyen szegényes ruha van rajta. Csodálom a fiait, hogy már legalább jóra való kalapot nem tudtak neki venni; ilyen sipkában jár szégyenszemre. Hanem a Tisza Kálmán, szó ami szó, szépen ruházkodik. Az már döfi. Az már gavallér. Szeretem a dolgot. Ha már fizetjük azt a rengeteg adót, legalább legyen látszatja!

A rózsakiállítás is megnéztük. Kaparkay uram fumigálva szemlélte:

— Lányoknak való takarmány.

Az orrát olyan kellemetlenül ráncolta össze, mintha a bűz kiállhatatlan lenne neki. Hanem a konyhakertészeti produktumok őt is érdekelték.

— Boszorkányság! — kiáltott fel, mikor a dinnyéket és az uborkákat megpillantotta.

S azontúl szögrül-végről meg kellett neki magyarázni minden egyes kiállított plántát. Kió ez? Hol termett? Mit csináltak vele, hogy ilyen nagyra nőtt?

S valóban a konyhakertészet a legbecsesebb része e teremnek, s ez még azért is érdekes, mert egyebütt mindenütt az állam verte le az egyeseket, csak itt nem; itt az állam vallott kudarcot az egyesekkel szemben.

Amit a budai vincellér-képezde kiállított, néhány kedvetlen borsószemet, piszkét, retket, ribizlit és epret, az volt a leghitványabb.

Ezelőtt két héttel már minden kofa különbet árult a piacon.

Mondta is Kaparkay uram:

— Ezekre bizonyosan neheztelt az anyaföld; hanem azoknak a többieknek átkozottul hízelgett.

Mint hogy mameluk képviselő vagyok, kénytelen voltam védelmembe venni az állami vincellér-képezdét.

— Azért, tudja András bácsi, ez az intézet mégis megfelel a maga hivatásának, mert mindegy az a növendékre nézve, akar azt tanulja meg, hogy kell okszerűen gazdálkodni, akar azt, hogy miképpen nem szabad gazdálkodni. Ez csak a metódus dolga. A vincellér-képezde a rossz gazdálkodás módjait és tévedéseit csepegteti a tanítványokba mondván: »Előttetek van az elrettentő példa!«

Kaparkay uram vagy hitte ezeket, vagy nem hitte, de mikor aztán hazamentünk, a kapuból még egyszer visszanézett a hátunk mögött elterülő tündér városra, mely a hanyatló nap fényével versenyt csillogott cifraságai és arany kupoláival, s így sóhajtott fel:

— Hogy sajnálhatják, nagyságos uram, azok, akik tavaly haltak meg, hogy már nem élnek.

A PARASZT ZIRZABELLA

Az összes magyar írók között a gróf Teleki Sándor írói nimbusza tart a legkevesebb ideig.

Mert őt addig tartja jeles írónak az ember, míg beszélni nem hallja. Beszélni, előadni még érdekesebben tud, mint írni. Ámbátor ez is csak futó benyomás. Mert amint újra valamit olvasunk tőle, ismét azt hisszük, hogy de talán mégis jobban ír.

Az isten ennek a megmondhatója.

Annyi azonban bizonyos, hogy ezt a szegedi szobalány históriát jobban mondta el, mint ahogy mi képesek vagyunk leírni. De már mindegy. Ha beleugrottunk, produkáljuk előadása után legalább haloványan:

»Az én városom Debrecen, de az ember úgy van alkotva, hogy megkívánja néha a másét is. Azért hát felrándultam Szegedre a minap, megnézni, mi lett immár abból a derék városból és népéből.

Hát biz az megurasodott egy kicsit, a város is, a nép is. A házacsákák helyett paloták, de nem ritka jelenség, hogy a paloták ablaktáblái, ahol kitörtek, be vannak ragasztva a »Pesti Hírlap« papirosával. Mert a »Pesti Hírlap« Szegednek kedvenc lapja, s egymaga jobban van elterjedve ott helyben, mint az összes fővárosi lapok. Az is gyakori az első emeleti ablakon, hogy egy paraszt kötény van kiakasztva függönynek ott, ahová finom muszlin illenék.

Különben fölösleges tanulmányozni a haladást, meglátzik az mindenen. Minden kő, minden tárgy mutatja, mint

lesz a hernyóból selyemszárnyú lepe. De persze még a kiforratlanság stádiumán.

Nem beszélek arról, mint lett faluból nagyvárossá. Mi képp támadtak varázsszóra szép sétányok, pompás középületek, hanem hogy a mindent átölelő haladásról mintegy mértéket vegyek, egyszerűen előállítom a kis Zsuzsit.

Azt kérdezitek, kicsoda Zsuzsi. Zsuzsi egy kubikosnak a leánya, akit kislány kora óta ösmertem, valóságos vadmacska volt, egy közönséges sült parasztgyerek.

Most ahogy leszálok az Európába, felviszik a pakkomat, kiugrik elélem fürgén, kacéran egy csinos szobacicus.

Szép, pirosposztság arc, nagy tenyerek, francia szabású à la Madame Rothschild japonikában, lapos, szegedi homlok, de a haj elől megnyírva dáma módra.

— Ön itt, gróf úr? Fogadja bájos üdvözetemet.

Szétnézek, hogy ki szólt hozzám, a pajtásom, az öreg Dumas stíljében. A hang olyan ismerős . . . Ejnye, ejnye . . .

— Magácska szólított meg? — kérdém a szép cicustól kétkedőleg.

— Én valék oly szerencsés, gróf úr . . .

— Igen? Ejnye, honnan ismerem én kegyedet?

— Én vagyok a Kolompér Susanne.

— No, ne izéljen. Maga lenne a kis Zsuzsika?

— Szolgálatjára, gróf úr.

Megcsóváltam a fejemet: mégis, nagy dolog az a civilizáció, mely így idomítja át az embert.

Miután rendbe hoztam magamat, behíttam Zsuzsikát.

— Mit lehet itt most csinálni, Zsuzskó fiam?

— Méltóztassék átsétálni a Stefánia térre, ahol igen jól lehet a hangászok zenéletében gyönyörködni.

— De még arra egy kicsit koránlom az időt, Zsuzsika.

— Na, az való, még csak négy óra. Azalatt úgy hiszem, a legcélszerűbb lenne rekonstrált városunkat megtekinteni.

— Köszönöm, Susanne! Meg fogom tekinteni. — Meg is tekintettem, pedig már fölösleges volt, mert *immár teljesen informálva voltam az új állapotokról.*»

AZ UTOLSÓ OLIGARCHA

BEVEZETÉS

Az erdélyiek sokat beszélnek egy grófról (Béldi Ferenc grófról), aki a legközelebbi években halt meg Erdélyben, s aki még igazi nagyúr tudott lenni.

De ő is már csak képzelődött. S majdnem jogosan, mert a szemüvegét, melyen át a világot nézte, senkinek sem volt bátorsága összetörni.

Nem lesz érdektelen följegyezni róla néhány vonást, annál is inkább, mert ő volt az utolsó, aki úgy halt meg, mint oligarcha. Ezentúl már a képzelődés sem fog érni semmit!

Bejött a bolondos korszellem, és lefújta a címerekről az aranyos zománcot. Az utókor már csak gazdag és szegény grófokat fog ismerni, de nagyurat nem.

Hát vegyük elő a méltóságos urat, tegyük úgy vele, mintha még meg sem halt volna. Ámbátor ő megnehezteli ezt még a másvilágon is. Mert ő meghalni is úgy tudott, mintha az is a saját akaratából történnék.

Gyönyörű ember volt, a természet mindent ráhalmozott, ami a szemnek tetszetős és kellemes. Mint fiatalember künn járt Londonban, s ott megismerkedett György királlyal, mikor ez még walesi herceg volt a szónak mai értelmében. György herceg szerette. A leghívebb cimborája lett. »Nincs országomban olyan előkelő lord« — szokta mondogatni vidám pohárcsengés között. (Mert egy walesi herceget már nem is képzelhet az ember másképp, mint csengő poharak között.)

Ferenc gróf jól érezte magát Londonban, és még ki tudja meddig éldegélt volna ott, ha a walesi herceg időközben nem lép a trónra, s ez már derogált a magyar nagyúrnak.

Egy királynak nem lehet az ember cimborája, mert azt a cerimóniák kötik, egyébre pedig ő nem bírta használni a királyokat sem.

Azért hát becsomagolt, és hazajött az erdélyi birtokaira.

I. A NÉGY TARKA LÓ

Jókor jött haza.

Itt éppen akkor kezdődött az a nagy kötekedés, ezer-neoleszáznegyvennyolcat írtak.

Ferenc gróf is végigcsinálta. Bátor, rettenthetetlen katoná volt, aki sok hősi dolgot vitt véghez, de azt mind úgy le tudta magáról hazudni, hogy gyönyörűség volt hallgatni.

Még a saját vitéz tetteit is szétadogatta ajándéknak a hiú tisztecskék közt.

Hanem mikor aztán eljött az az idő, amikor az erények bűnhődése következett, akkor Ferenc gróf még a tisztecskék vitéz tetteit is magára vállalta.

Kastélyát feldúlták, őt magát elfogták, becsukták, haditörvényszék elé állították.

A vádló elmondta a maga vádbeszédét, azután felszólították a grófot:

— Tessék felhozni valamit a mentségére.

A gróf méltóságos, nyugodt hangon kezdte:

— Volt nekem nagyon szép négy tarka lovam, hát azt hallom, hogy azok most a főhadparancsnok istállójában vannak. Én azt tartom, hogy az illetlen dolog. Mert azt a négy lovat az istállóból hajtották el, nem a csatatérről. Azok nem harcoltak a Monarchia ellen és semmiképp sem lehetnek hadifoglyok. Nem amiatt mondom, mintha sajnálnám, de a főparancsnok reputációja végett.

— Maradjon a vádlott a tárgynál . . .

— A nyergest harmadéve vettem, Rárónak hitták, pompás tizenhat markos volt.

— Egy szót se többet a lovakról.

— A hámot is elvitték, pedig annak bizony valami nagy hasznát nem veheti a főparancsnok, mert az én címereim vannak rajta. Hanem az igaz, hogy pompás hám volt, Párizsból rendeltem a múlt ősszel.

— Egy szót sem a hámról.

— Az ostorhegyes a magam nevelése, azt szeretem legjobban, szilaj és mégis kezes állat, megeszi a cukrot a tenyereiből.

— Még egyszer figyelmeztetem a vádlottat, hogy hagyja abba ez ízetlenségeket.

— Igenis. Hát mégis a hámról beszéljek? Mit gondolnak az urak, mennyibe került az a hám? A karikák, csattok, az igaz, hogy rézből vannak, és csak megezüstözve, hanem a bőr a híres Brisson cégtől való.

A haditörvényszék elnöke dühösen vágott közbe:

— Arra feleljen, amivel vádolták.

— Míg az urak vissza nem adják a négy tarka lovamat, én addig az önök témájáról nem beszélek.

És amit mondott, meg is tartotta.

Zaklatták, bosszantották, tízszer, tizenkétszer újra kezdtek vele a hadbírószági ceremóniát, de semmivel sem volt rábírható, hogy egyébről beszéljen, mint az ő tarka lovairól.

A négy tarka lovat ezalatt az a sors érte, hogy a főhadparancsnok még egy nálánál is magasabb személyiségnek ajándékozta őket. Az roppant megijedt a skandalumtól, s szabaddon rendelte eresztetni Ferenc grófot.

A grófnak azonban az mindegy volt. Mikor felhívták s mosolygó arccal közölték vele, hogy szabad, azt felelte nyugodtan:

— Szép, szép, de hát a tarka lovaimmal mi lesz már?

Még harminc év múlva is, ha osztrák emberrel találkozott, a világeért sem beszélt, csak a tarka lovairól, amelyeket ő folyton életben hitt, olyan fiataloknak, tüzeseknek, mint ahogy utoljára látta, s amelyekért folyton kereskedett a Monarchián.

Meg is érdemelték különben, hogy jó emlékezettel legyen irántuk, mert a négy tarka ló húzta ki a börtönből.

II. A BÁLDI ORSZÁGÚT

1867-ben Ferenc grófot is kinevezte báró Wenckheim Béla főispánnak K. megyébe.

Még ilyen nagy hatalom nem ült a főispáni székben! Ő ugyan meg volt győződve róla, hogy ő a legalkotmányosabb érzületű ember, de alapjában zsarnok kényúr volt.

Tisza Kálmánnak háromezred mamelukja van, azokkal nem nagy sor uralkodni tudni, de őneki csak egy mamelukja volt, egy Salla nevű földbirtokos, s ezzel az egy mamelukkal tudta szükség esetén a többséget megcsinálni.

Ott van rá az eleven példa: a bálai országút. Nem akarta azt egyetlen lélek sem, csak éppen a főispán, s következésképp Salla, a mameluk.

A bálai út egyenesen a főispán birtokaira vezetett, s nem

is volt rá szüksége senkinek, csak a főispán úr őméltóságának, no meg azoknak, akik esős időben kártyázni jártak hozzá.

A következő megyegyűlésen csakugyan becsúsztotta a főispán a tanácskozási tárgyak közé a bál-di utat.

— Ha jól látom — mondá szétnézve a teremben —, Salla úr kíván szólni.

Salla úr fölkelt, és ímmel-ámmal elmondta, hogy ezen országút fogja megállapítani Küküllő megye szerencsését. Ha ezt az utat fölépítik, az egész országnak Küküllő megye fog szolgálni mintául. A világ szeme ránk néz, uraim. Egy híres tudós a keményítő fogyasztása szerint gondolta alaposan megősmerni az országok műveltségét; ő (ti. Salla) az utak minéműségéről von következtetést a lakosok életrevalóságára. Küküllő megyét olyan gazdaggá teszi a bál-di út, mint aminő Belgium.

Egyszerre három szónok is felugrott, Sallát megcáfolni.

— Csak egyenkint tessenek beszélni.

Mikor az egyik kibeszélte magát, a főispán fölmordult:

— Salla úrnak észrevételei vannak a szónok előadására.

Salla úrnak nem voltak ugyan észrevételei, hanem a főispáni omnipotencia kívánta, tehát felállt, és hebegett valamit az előttestzőlő érvelésére, újólag melegen ajánlva a bál-di országutat.

Salla replikája után a második ellenzéki szónok tartott egy heves dikciót az út ellen, melyre ő nem szavaz meg semmi költséget, ha tetszik, köveztessék ki jószándékkal, mint a polkba vezető utat.

Amint bevégezte, a főispán egyet pislantott végig a karon és rendeken (ő még mindig azoknak hitte), s újra így szólt:

— Salla úr személyes ügyben kér szót.

Salla megint hebegett valamit, mire fölugrott a harmadik szónok, Dobándi Mátyás uram, és egy álló óráig argumentált a főispánék terve ellen.

— Salla úr kíván még a kérdésre reflektálni. Salla úré most a szólási jog!

S ez így ment az egész gyűlés alatt. A szegény Sallának kellett felállni, beszélni minden ellenző szónoklat után, míg végre őméltósága elunván az ülést, előtte keresztbe fektetett kardjára csapott.

— Tisztelt megyei bizottság! A kérdés ki van merítve. Hallottam néhány véleményt és indokot az országút ellen is, de azok jobbadán meg lettek Salla úr által cáfolva, tehát ki mondom a többség véleményét, hogy a baldi országút ki fog építtetni.

Nagy zsvivaj támadt erre a teremben. A bizottsági tagok izgatottan kezdtek fészkelődni.

Az ellenzék vezére, egy Bethlen gróf, odalépett az emelvényhez, és felkiáltott:

— Szavazást kérünk!

— Hogyisne — szólt a főispán megbotránkozva —, ki hallott olyat, mikor már egyszer az elnök kimondja a határozatot?

— De ha a határozat jogtalan! — felelte fel az ellenzéki vezér.

Az oligarcha szúrós szemeivel rátekintett, s mogorván mondá:

— Ugyan ne tereferélj itt, öcsém, mert mindjárt a nyakad közé vágom a süvegemet.

Majd folytatá emelt ünnepélyes hangon, felállva:

— Uraim, tisztelt bizottmány! Köszönetet mondok önöknek, hogy ily szép számmal megjelentek gyakorolni alkotmányos jogaikat, mert az alkotmány a legszebb jog, mely minden zsarnokságnak és erőszaknak véget vet. Én, aki szerencsés vagyok, mint az alkotmány szolgája az önök határozatainak végrehajtó őre lenni, köszönetet szavazok újabbi hasznos működésükért, és a megyegyűlést ezennel berekesztem.

Hát bizony így épült föl a baldi és még igen sok más út egyebütt — a hazafias és áldozatkész többség akaratából.

III. A REJTÉLYES DOBOZ

Van a belügyminisztériumban, vagy ha nincs, hát bizonyosan volt még Tisza Kálmán alatt is egy skatulya, amit a belügyminiszterek egymástól örököltek már hosszú idő óta. Rajner Páltól előörökölte Tóth Vilmos, Tóth Vilmostól Szapáry Gyula, Szapáry Gyulától Tisza Kálmán.

A skatulyát mindenik miniszter felbontotta, s mindenik

elcsodálkozott a tartalmán, mert egy rendjel volt benne: a vaskoronarend másodosztályú keresztje.

Ez olyan rejtélyesnek tűnt fel a minisztereknek, mint nekünk a »Fuit« sírkő a Városligetben. Egy vaskoronarend, ami itt hányódik, vetődik, és az ördögnek sem kell. Egy rendjel, amihez nem akad gazda Magyarországon, ez hallatlan! Micsoda história lehet ebben a satulban eltemetve!

A legöregebb miniszteri tanácsosok emlékeztek rá, és elre-ferálták.

Én azonban meg akarom kímélni az olvasó publikumot a minisztertanácsosok referádáitól, inkább magam mondom el a rendjel történetét.

Természetesen összefügg Ferenc gróffal. Másképp nem is beszélnék róla.

A gróffal ugyanis az történt az idők hosszú folyamán át, hogy megöregedett. Még akkor is szép és hatalmas ember volt, talán nagyon is hatalmas.

Némely erőszakoskodásai szemet szűrtak Rajner Pálnak, s egy napon az öreg egy pecsétes levelet kapott a minisztériumból.

A levél mellett ott volt a kis dobozka is.

— Bontsa csak fel, barátom, mi van benne? — mondá a titkárnak.

A titkár felbontotta, és kihúzta belőle a vaskoronarendet.

— Hát ez mi? — kérde a gróf, de nem nyúlt hozzá.

— Az egy rendjel.

— Jó. Hát a levélben mi van, olvassa el a levelet is.

A titkár fölolvasta az írást harsány hangon.

»B. gróftól főispáni állásától hanyatló egészsége folytán fölmentem, s hasznos szolgálatai jutalmául a vaskoronarend középkeresztjét adományozom.«

— Ohó, no hó! — kiáltott fel a gróf (ez volt a kedvenc felkiáltása). — Hát ki mondotta, hogy én beteg vagyok? No, ez szép história. Menjen csak, amice, a doktorhoz, hívja ide. Bizonyosan Pesten járt, s fölmentett a miniszternek. Ez már mégis szemtelenség ettől a doktortól. Megcsapatom. De megálljon csak, amice, olvassa csak még fel egyszer.

A titkár még egyszer fölolvasta.

— És mit gondol magam, amice, mit akartak ezzel mondani?

— Azt, hogy méltóságod már nem főispán.
— Azt nem lehet, fráter — mondá a gróf rendületlenül.
— Hiszen az alkotmányt még nem törölték el, hiszen az országgyűlés még együtt van.

(Az utolsó oligarcha még azt gondolta, hogy az alkotmány csupán az ő kedvéért van meghozva.)

Csakhamar előkeresték a doktort, de az égre-földre esküdözött, hogy már hat esztendeje nem volt Pesten, és soha életében nem látta Rajnert.

— Akkor hát más doktor volt. No, majd előkeresem, ha a föld alól is. Hanem most legelőször üljön le, szekretárius amice, és írja, amit diktálni fogok.

A szekretárius reszkető kezekkel pingálta:

»Nagyméltóságú miniszter úr!

Nagyméltóságodat szépen felültette valaki, hogy az én egészségem hanyatlik. Én, hála istennek, teljesen egészséges vagyok, elannyira, hogy még a gomblyuk betegség sem bánt. Azért hát itt küldöm ezen iskátulyát, azzal az alázatos megjegyzéssel, hogy úgy látszik nagyméltóságod bokros teendői közepett nem ért rá eleget forgolódni jó módorú úriemberek között.«

— Punktum, amice. Hozza ide, hadd írjam alá.

Aláírta, és megporozta.

— Most pedig lássunk a többi ügyekhez.

Elővette az asztalról a hivatalos aktákat, és végzéseket jegyzett föl rájuk, mintha semmi sem történt volna.

A titkár csak nézte, nézte egy darabig, de azután nem állhatta meg, hogy ne figyelmeztesse.

— Minek töri magát méltóságod? Hiszen ez már nem a mi dolgunk. Itt már nem méltóságod parancsol.

— Hogy nem én parancsolok? — kérdé megütődve. — Hát igazán azt gondolja, amice! Hát igazán azt hiszi, hogy annak az írásnak több ereje van, mint nekem?

Biz annak több ereje volt.

Különben még sok ideig élt azután folytonos friss egészségben, s mindig kutatta azt a gaz doktort, aki Rajner Palit felültette az ő egészsége hanyatlásával.

Merthogy a saját eszéből ily ráfogással élt volna Rajner Pál, azt már még Rajner Pálról sem lehetett néki föltenni.

Néhány év előtt hunyta be a szemét végképp az utolsó magyar oligarcha, akinek olyan nagy volt a tekintélye, és akit oly tisztelet környezett, hogy tulajdonképpen sohasem merték a szemeit felnyitni.

Halála után a megfenekedett rendjel természetesen újra felszabadult örömtelen vesztégléséből; a belügyminisztérium most már bátran visszaküldehető Bécsbe.

Vissza is küldte, amint halljuk, nemrégén.

(De talán nem is kellett volna elárulnom, hogy van most egy fölösleges vaskorona, a rend kancellárjánál.)

A TŰLVILÁGI UTAS

A vidékünkbeli emberek nem szeretnek utazni. A nagy kéklő hegyek beszegeznek előttük a világot. Mi is lehetne azokon túl?

Még az úri fajta nép is így gondolkodik. Egyetlenegy ember élt a környéken, az is vagy száz év előtt, valami Nagy Ferenc nevezetű, akiről azt mesélik, hogy egyszer Prágában lett volna. Egész nemzetségét úgy hívják azóta: a »prágai Nagyok«, s egyikből sem lett a restoráción semmi.

De ha egy volt ilyen, ezer meg ezer akad olyan, aki sohasem volt messzebb a szomszéd városkánál, s ezek közt is kiváló Rédeky Pál, aki mikor a nagy pöre végett, melyre a fele vagyonát költötte el, fel kellett volna mennie Bécsbe, azt mondta: »Inkább vesszen minden, mintsem én valaha Bécsbe menjek.« És nem is ment egy tapodtat sem.

Népszerű lett emiatt, egész az adminisztrátorságig vitte. Hogy mit csinált, mit nem, biz én már elfelejtettem, de tény, hogy V. Ferdinánd király földézte Bécsbe ad audiendum verbum regium.

Rédeky Pál leült az asztalához, mikor az idézést megkapta, megírta a lemondását s egy instanciát a királyhoz, hogy — azt mondja — esküje tartja soha nem menni Bécsbe, engedje meg neki őfelsége, nagyon sajnálja, de nem mehet.

Hja, messze volt még az akkor az idevaló embernek!

Lőn azonban, de csak sok-sok év múlva azután, hogy az öreg Bécs fogta magát, és közelebb jött.

Fölepítették a szárnyvasutat. A hegyeinket kettészelték, selyem rétjeinkre rárakták a vas paszomántokat, hogy azon menjenek a kerekek.

Maga Rédeky Pál is mellette volt a vasútnak, ő kezdeményezte, ő sürgette. Pénzt, jólétet hoz a vidékre, mondá, megdrágítja gabonánkat. Kár, hogy nem volt itthon, betegem feküdt a budai Császárfürdőben, ahová az orvosok parancsolták, mikor az első fölpántlikázott szekérsor megindult.

Az egész vidék összejött arra a napra kíváncsian és kételkedve.

— Már csak megnézzük — mondták a parasztok —, ha igaz-e?

— Bolond beszéd! — kiáltozó Sóki Márton, a tisztói csizmadia. — Semmi sem lesz belőle! Nem megy az, atyafiak, tíz lépést sem!

— Hát hová menne is ló nélkül? — vélte Koczka Máté nevetve.

Kovács Gábor uram, az egyházi, erőnek erejével a vonat elé akart feküdni, de nem engedték az örök. »Pedig — jegyzé meg — ha nem használna, hát bizonyosan nem ártana.«

A vasúti bakterek nem győzték zsebre rakni a sok csúfolódást: »Te gyék már fel kendtek a kantárt, mert kendtek fogják húzni ezt a német falut.«

(Falunak nézték a mieink az egymás végibe kapcsolt hosszú sor házikót.)

Ezalatt összejöttek a meghívott úri vendégek, fölszálltak a vagonokba, s a nagy bolond gép egyszer csak prüszkölni kezdett, mint a kehes ló, miközben kieresztette a füstöt nagy kérékben, hogy mint a felleg szállt szürkén a kukoricás földeken.

Egy fütty, s uramfia, a nagy szekérsor csakugyan megindult robajjal, s hovatovább mindig gyorsabban, mint a kilőtt nyíl.

Kovács Gábor ájtatos keresztet vetett magára, és hüldezve hebegé:

— No, ez nem istentől van, emberek! Ez az ördög munkája!

— Hiszi a piszi — felelte Tóth István. — Ló van abban, sógor, azt mondom én még most is.

— De hol? Hisz láttuk volna!

— Jaj, el van az ott, lelkem, bújtatva. Úgy lesz az, hogy minden második házikóban két parádés paripa húzza az utána következő házikót.

Ez volt a legvalószínűbb, ez vált hitté; csak az ájtatosabbak és vakbuzgók vették istenkísértésnek és az ördög incselkedéseinek.

S ezeknek lett igazuk, mert mihelyt visszaérkezett délre a próbavonat, elkezdődtek az ég csodái, isten haragjának nyilatkozásai.

A nagy lakomán, mikor éppen a távollevő Rédeky Pál egészségére emeltek poharat, s fölhangzott a harsogó »éljen«, sürgöny érkezett Budáról, hogy Rédeky Pál meghalt. Pont kilenc órakor halt meg, éppen mikor itthon a vonat elindult. Együtt indult vele a lelke (tessék most már . . . ha kellett neki a vasút!). Ott künn azalatt kegyetlen vihar kerekedett, kicsavarta a fákat tövestől, kitépte a házak fedeleit, az árrá nőtt záporosó fölszakította több helyütt a vasúti síneket, a toronyban a nagy harang, mellyel a felhő ellen harangoztak, megrepedt, a villám belecsapott egy vasúti órházba, a Rédekyék kaszásai, akik haza menekültek a mezőről, véres esőcsöppeket láttak a fűszálakon . . . (De úgy van az, ha az istent megkísértik.)

Harmadnapra volt a Rédeky temetése kitűzve délután három órára. Mert félháromkor érkezik meg a vonat a koporsóval. Nagy pompa lesz, olyat még nem látott Gernyefalva! Nyomtatott cédulák mentek szét a környékbeli urakhoz. Kilenc pap jött el a szomszéd falvakból, köztük a prépost is. Az érkező hintóktól óriási darabon feketedtek az országutak. A familia elhozatta a diákkántust is Selmezbányáról. Megérdemli a boldogult, mert derék, jellemes, szavatartó úriember volt egész holtig. Hanem azért mégis meg kellett elégednie a kis haranggal, mert a nagy meg volt repedve tegnapelőtt óta.

A Rédeky-kastély zsúfolásig megtelt halottas gyülekezettel. A feketével bevont ravatalt felállították a hársak alatt, a székeket kirakták, a fáklyákat meggyújtották, a kántor a torkát köszörülte, s a rokonok könnyes szemekkel foglaltak helyet a ravatal fejénél.

Senki sem hiányzott már, csak maga a halott.

A prépost, aki teljes ornátusban volt, türelmetlenül húzta ki óráját:

— Már jöhetne.

Petróczy Károly (ő rendezkedett, intézkedett a halottas háznál) sietett megnyugtatni:

— A sógor mindjárt itt lesz. Már kiment érte a kocsi az indóházhoz.

Kevés vártatva csakugyan berobogott a kocsi, könnyű hullámvás támad ilyenkor a tömeg közt, mindenki ágaskodik, előre töri magát.

De a kíváncsiság csak sitteg-suttog; ahelyett a bámulat és megdöbbenés fölszisszenése hangzott. A családtagok zavartan futkostak ide-oda.

— Mi baj van? Mi történt? — kérdezték az emberek összenézve s egymás tyúkszemére taposva csörtettek a ravatal felé, ahol a családbeliek suttogtak sápadtan egymás között.

Petróczy kétségbeesett hangon, képéből kikelve adta a magyarázatokat:

— A sógor nem jött el. Megkésett!

Valóban az történt, a halott elkésett a saját temetéséről...

Keresték a vonaton, de nem volt sehoh, pedig itt a távirat Budáról, hogy a holtest reggel útnak lett indítva.

Itt most már nem lehetett egyebet tenni, mint engedelmet kérni a halottas gyülekezettől, amiért hiába fárasztották ide.

— Hogy megváltozik az ember, ha meghal — hajtotta egyre főtisztelendő Mukucsek plébános úr bosszankodva —, míg élt, milyen pontos volt a megboldogult!

A gyászszereg eloszlott, a család pedig sietett sürgönyileg reklamálni a halottat. De biz az nem jött sem másnap, sem harmadnap, sem negyednap: nem volt annak se híre, se hamva.

Végre egy hét múlva megtalálták Bécsben. Ott biz azt Bécsben, ahova semmi áron nem akart elmenni.

A halottas-vagont valamely állomáson tévedésből a bécsi vonathoz kapcsolták, s a szegény Rédeky Pál egy hétig utazgatott valahol Ausztriában a halála után.

Azért állítom én váltig, hogy legjobb otthon meghalni, vagy egyáltalában meg sem halni.

A MARCSA ÖCSÉM

Mikor a szegedi árvíz volt, magam is elmentem megnézni a rendkívüli szomorú, de érdekes eseményt. Egész Szegedből csak mintegy másfél holdnyi terület maradt szárazon, s ezen a Hungaria szálloda. Hanem hát szoba nem jutott benne ilyen magamszórú embernek. Nagy úrnak kellett annak lenni, aki ott szobát kaphatott. Maguk a miniszteri főhivatalnokok is ott háltak a töltésen, ócska kupékban. Egy ilyen kupéra tisztán emlékszem, fel volt írva krétával: »*Református lelkészi hivatal*«. Egy kupé volt az istenháza is. (Nagy dolog az, hogy már az isten is igénybe veszi a vasutakat.) Abban a kupében adta össze Varga tiszteletes úr a házasulandókat (ámbátor nem igen volt házasulási kedv ilyenkor), s keresztelte meg az újszülötteket (mert ezeket éppen nem zsenirozta a nagy szerencsétlenség).

Természetesen, hogy kupét sem kaphattam, s elkeseredve gondoltam rá, hol hálók az éjjel, amikor véletlenül megpillantom, amint a Tisza-parton csónakba ül egy Pestre sokat járó szegedi ismerősöm, a derék Csukay Mihály.

Rákiáltok a töltésről, megismer, s nyájas arccal száll ki kezét fogni.

— Hol veszi itt magát?

— Eljöttem ezt a nagy veszedelmet megnézni.

— No, ugye szomorú dolog? Hol van ön szállva?

— Sehol, az isten szabad ege alatt, éppen azon töprengek, hol hálók meg az éjjel.

Az öreg gondolkozni kezd egy darabig.

— Igaz, hogy mi is sokan vagyunk, de azért tessék velem jönni, majd csak elférünk valahogy. Ugye, Anna?

A köpcös polgárember kérdőleg nézett a csónak felé, ahol egy csinos, javabeli asszonyka ült az evezős legények közt.

Az asszony mosolyogva biccentett fejével.

— No, hát szálljunk be szaporán. Az én öregem! — mondta aztán az asszonykára mutatva.

Beültem, s az evezős legények vígan hasították a vizet a Felsőváros felé:

— Önök is vízben vannak? — kérdém útközben.

— A földszint bizony úszik, de a ház erős, kiállja. Most

mindnyájan az emeletre szorultunk, pedig sokan vagyunk, s a hely egy kicsit szűkecske . . . azért hát külön szobát nem is adhatok, mert nem jut. Reményilem nem nehezelt meg . . .

— Oh, kérem, így is nagy hálával tartozom.

— Majd elrendezi azt az anyjuk. Ugye, Anna?

— Ne búsulj te azon — felelte Csukayné asszonyom kedélyesen. — Kedves vendégünk elhál a kis kék szobában a Marcsával.

A Marcsával? — akartam fölkiáltani önkéntelenül, de Csukay úr megelőzött, megütődő hangon közbeszólva:

— Hogyan? Hát a Marcsa itthon van?

— Igen, délután jött be a tanyáról a nagy csónakon.

— Nem szeretem, hogy bejött. Ott kellene lennie folytonosan. Mert a vízi kalózok oda is elrándulhatnak.

— Azt mondja, fél ott.

— A gyámoltalan — sziszegte nemzeti Csukay Mihály uram —, már látom, hogy férfi kell oda. S magam megyek ki holnap reggel.

Az arcvonásai bosszankodó jelleget vettek fel, de ami meglepett, az volt, hogy semmi észrevételt nem tett az ellen, hogy mi ketten foglaljuk el a kis kék szobát a Marcsával.

Csodálatos dolog! De hát meg vannak az emberek boldulva? Hogy egy fiatal leányt . . . Hallatlan ez! Vagy én nézek ki olyan öregnek? Hisz nem vagyok több harminc évesnél.

Bah! De miféle ostobaság az tőlem, hogy fiatal leánynak képzelem, hiszen azt senki sem mondta, hátha valami élemedett anyóka . . .

Kíváncsiságom hatalmasan föl volt ébresztve, alig vártam, hogy már helyén legyünk.

Egy-két evezőcsapás, s a csónak becsusszant a kapu tetején egy kis hézagon.

— Itthon vagyunk — mondá a gazda, s maga segített kiemelni a csónakból, míg az asszonyka fürgén ugrott ki a saját erejéből; fölmentünk vagy négy lépcsőn (ennyi volt ki a vízből), s egy igen kedves lakályos fészek nyílt meg előttünk.

— Ez az ebédlőnk — szolt a gazda —, de csak a jobb napokban, mert most ez is tele van ágyakkal. Tessék magát kényelembe helyezni.

Az asztal már meg volt terítve az estelihez. Volt azon tán tizenöt teríték is.

— A familiám is nagy, de még menekülők is mindég vannak — veté oda Csukay mintegy magyarázatul a nagy asztalhoz.

Kisvártatva mindnyájan összegyűltek az estelihez.

Csupa leány és asszony. Szép pirosposzsgás menyecskék, alabástrom arcú leányok. Vajon melyik ezekből az én Marcsám?

— A sógorném . . . a lányaim . . . özvegy Ketarczyné Horgosról . . . a cousine-om — mutogatta be rendre a nemzetes úr.

Leültem a háziasszony mellé, de az egész estély alatt szórakozott valék, folyton tűnődve, melyik a Marcsa? Volt is már kinézve egy szép barna asszony, akit annak óhajtottam; de reményem csak a pite felhozataláig tartott, mert akkor odaszólt a háziasszony hozzá: »No, ez a te kedvenc ételed, Viktor, egyél!« (tehát Viktor a szép barna!) Most aztán egy szőkére esett szemem, de arról is csakhamar kisült, hogy Tecka.

Elüldögéltünk az asztalnál majd tizenegy óráig, de a Marcsa név nem fordult elő. A legfeszültebb kíváncsiság ölt, midőn végre felkeltünk, s a gazda hirtelen neje felé fordult:

— Igen ni. Hiszen a Marcsa nincs itt. Hát mit beszéltél te nekem?

— Dehogy nincs! Fáradt volt, lefeküdt még mielőtt hazajöttünk volna.

— Vacsora nélkül?

— Alkalmasint jól meguzsonázott.

— Eszerint a kék szobában fekszik?

— Igen.

— Ott vetettél ágyat vendégünknek is?

— Minden készen van. Csak tessék kérem nyugodtan aludni reggel, ameddig tetszik. Senki sem fogja háborgatni. A zsalukat leeresztettem, hogy a világosság be ne hatoljon.

Házigazdám karon fogott most.

— Ha úgy tetszik, kérem.

Kivezetett a folyosóra, onnnan nyílt a kék szoba ajtaja, kezembe adta a gyertyát, és a szoba küszöbén kezét fogott velem.

— Jó éjt — mondá.

— Jó éjt — hebegtem izgatottan és beléptem.

De amint az ajtó bevágódott utánam, a hideg széláramlat elfújta a gyertyát, s én a sötétben maradtam.

Mármost hol vegyek én itt gyufát? Az egyik szögletből jóízű szuszogás nesze hallatszott. Oh, Marcsa ott vagy hát! Oh, csak már láttalak volna.

Elkezdtem tapogatódzni a szobában, s ráakadtam végre az ablakra. Leeresztettem a zsalukat, hogy lássam a gyufa merre van, de a zsaluk roppant robajjal zuhantak le, s Marcsa fölébredt.

— Ki az, mi az? — kérde egy megriadt hang.

— Bocsánatot kérek, én vagyok.

— Miféle én?

— Én, a vendég.

— Miféle vendég?

— Mindjárt megmagyarázom, kisasszony . . . csak gyertyát gyűjtök.

— Megbolondult?

S közben hallottam, amint a gyufa megsercent a falon, s egyszerre kigyúlt a fény, bevilágítván a kis szobát.

Az ágyban vézna szabólegényféle alak feküdt nagy kecskeszakállal, és hosszú vörhenyes bajusszal.

— Aha — szólt szemeit törülgetve —, a sógorném, amióta alszom, tábori ágyat tett ide. Most már én kérek bocsánatot. Nem tudhattam, hogy vendég van a háznál.

— Nem tesz semmit — dadogtam fogvacogva.

— Kihez van szerencsém? — kérde megszelídülve.

— Én egy régi barátja vagyok a ház urának. Ön talán rokon?

— Hát nem mondták meg, hogy itt fekszem?

— Nekem, megvallom, egészen mást mondtak, s ezt egy kissé furcsa eljárásnak is találom.

— Mást?

— Azt mondták, hogy egy Marcsa nevű asszony vagy kisasszony alszik az ágyban.

A szabólegényes ember föl kacagott.

— Hisz akkor igazat mondtak, mert engem hívnak Marcsának. A testvérbátyám »Marcsa öcsémnek« hív mindég.

- Mondhatom, izetlen egy szokás!
- Értem önt — mondá, és újra nevetett —, de nincs oka apprehendálni, mert csakugyan az az én valódi nevem.
- Valódi neve?
- Ez van bejegyezve az anyakönyvbe: *Csukay Mária!*
- A Felsővárosban különösen sok férfi Mária és Terka van.
- Órülség!
- Nem órülség biz az. Nagy értelme volt annak, amikor én születtem a Bach-szisztem alatt. Furfangos apáink kifundálták, hogyan lehetne kikerülni a katonáskodást. A fiú csecsemőket bediktálták leányoknak, s az ördög sem kérdezősködött utánunk, mikor a huszadik évet elértük.

*

Másnap sokat nevettek az én esetem fölött a »Marcsa öcsémme!«. Tudakozódtam Mihály gazdától e szokás felül, s ő is megerősítette a fentebbieket:

— A golyhó igazat mondott, csakugyan Marcsának kereszteltette atyám, talán azért is maradt ilyen asszonyos gyámoltalan legény. Nem ritka eset ez nálunk kivált a Felsővárosban. Vagy negyven ilyen asszony nevű fickót tudok. Mert az volt a jelszó: »Kárt okozni a németnek, ahol lehet!«.

A TANÁCSÚR FURFANGJA

Természetesen a derék Apafi Mihály ónagysága idejében történt az alábbi pörös eset is, mert nagyon bolond dolog. S a későbbi kor gyermeke minden bolondot bizonyos emberek kormányzása alá kommasszál.

Volt pedig ezen időben két nagyon kemény regula a fejedelmi udvarnál, az egyiket az istentelen Teleki Mihály uram, a fejedelem minisztere hozta, a másikat az istenes fejedelem-asszony, Bornemissza Anna.

Hogy azt mondja: »aki a fejedelem iránti hűséget megszegi, és a sereget háborúságos időben elhagyja, halállal bünhődjék.«

Ez volt az egyik regula, a másik pedig ekképpen szólott vala:

»Aki korhelykedik és dobzódik, egy havi fogságbüntetés érje.«

Hogy melyik volt a Teleki uramé, és melyik a fejedelem-asszonyé, azt — noha már hosszú idő folyt le azóta — még ma is könnyen kitalálhatja minden ember.

Hanem biz azt nem vették nagyon komolyan egyiket sem, de kivált a fejedelemasszonyét nem respektálták, mert ha respektálták volna, akkor a fogságban halt volna meg az utolsó erdélyi fejedelem is.

Hát még Gyulafehérváron mi történt?

Lakott ott egy fősvény tafota-kereskedő, név szerint Kartigám Gergely.

Kartigám Gergelynek volt egy legény fia, de ez korhelységre adta magát. Egy napon összeverekedett a korcsában a székely vásárosokkal, s azok annyira fejbe verték, hogy csak a másvilágon józanodott ki. No, legalább kikerülte a fejedelemné paragrafusát.

Ezt aztán nagyon szívére vette a Kartigám-család, s előbb az asszony, utána pedig Gergely úr is elhunyt, itt hagyva összeharácsolt aranyait, számszerint hetvenötezer darabot. Szép kerek összeg volt az abban a szűk világban.

Kartigám Gergelynek nem lévén egyenes fiutódja, egy unokaöccsére, Szél Pálra hagyta vagyonát, aki egyszerű közkatona volt a fejedelmi gárdában a palotások közt.

Kartigám Gergely elhívatta a város bíráit, s a következő testamentumot diktálta nekik:

»Összes vagyonom legyen kedves unokaöcsémé, Szél Pálé, ha majd eléri a huszonötödik esztendőöt, és ha megtartja parancsaimat, melyeket Mihály fiam szerencsétlen halálából okulva, eléje szabok. Mégpedig először: „*Kerülje a sokadalmat*”, másodsor: „*Óvakodjék az erős italoktól*”.

Ha netalán vétékbe esnék ezek ellen, amik boldogult fiam halálát okozták, összes vagyonom legyen a gyulafehérvári barátoké.«

Mihelyt az öreget bekaparták, és a végrendelet köztudomásúnak kiszivárgott, az első dolga volt a gyulafehérvári barátoknak, dévajkedvű, mulatságos képű frátereket átöltöz-

tetni duhaj úri kamaszoknak. Akik mindenütt nyomában járjanak Szél Pálnak, és belekeverjék a végrendelet elleni életbe. Egészen szép hivatal volt az. Persze pénzt is kaptak hozzá a fráterek.

S azonfelül könnyű hivatal is volt, mert Szél Palkó egyházi segítség nélkül is megtette volna azt, hogy minden este becsíp a jó rózsamályi boroktól, s utcahosszat víg kurjongatással rontja vala a becsületes kolozsvári polgárok álmát.

Ámbátor sokat ért mégis, hogy a barátok ott voltak, és pénzt kölcsönöztek neki, ha az övé kifogyott.

Pénz pedig kellett, mert noha a végrendeletben nem volt megtiltva, mégis beleszeretett a szép szöszke Nadályinéba, aki abban a nagy sárga házban lakott a főpiacon.

Az volt akkor a legszebbik menyecske Kolozsvárott, nefelejcs nyílott szemében, piros rózsák az arcán, fehér rózsák a vállán.

S az volt a szokása, hogy aranyokra váltogatta a rózsáit.

Azonfelül úgy le tudta bilincselni az embereket magához, hogy a jó Szél Palkó a hírhedt lippai csata napján — pedig ott is nyíltak ám piros rózsák — meg nem állhatta, hogy el ne szökjön, s Kolozsvárig csak meg is álljon.

A lippai csata rosszul sült el, az öreg Teleki Mihálynak még a sarkantyúja is ott maradt. Kár, hogy nem a feje maradt ott. Ámbár akkor, az igaz, most meg sem írhatnám ezt a furcsa történetet . . .

Bosszús kedvében volt, amint hazaért, s mikor a rossz emberek besúgták (szinte kedvem volna találgatni, ki tehette), hogy Szél Pál vitéz megillant a seregtől, vasra verette a gyereket, s becsukatta a legsötétebb tömlöcbe.

Harmadnapra összeült a bíróság felette, hogy lefejeztesse. A gyulafehérvári barátok nyilván meghallották az örömhírt, s türelmetlenkedve járulnak vala a fejedelem elé, hogy immár rendelje el a hetvenötezer arany kiadatását számukra.

— Miféle hetvenötezer aranyról beszélnek kigyelmetek?

— Hát van itt, nagyságos uram, egy Szél Pál nevű palotás katona, akinek megboldogult derék emlékéú Kartigám Gergely tafota-kereskedő hetvenötezer aranyat deponált, de azon föltétel alatt, hogy az erős italoktól és a nagy sokadalmak-

tól őrizkedjék. A beste lélek korhely lett, nemhogy nem óvakodék az erős italoktól, de a vizet csupán mosdásra használta, most a lippai csata napján megszökött s a halál vár reá. Minthogy a megboldogult Kartigám Gergely őkegyelme, isten nyugtassa meg ott, ahol van, azon esetre, ha nevezett unokaöccse megszegné rendeléseit, ránk hagyta a hetvenöt-ezer aranyat, alázatosan szuplikálunk tehát nagyságodnál . . .

A fejedelem közbevágott:

— Tegyétek írásba kegyelmetek így, ahogy nekem elmondták. Majd megbeszéljük Teleki Mihály urammal.

Ahogy ebéd táján Teleki Mihály uram szokás szerint udvarlás okából megérkezék a palotába, eléje megy a fejedelem.

— Mért vág kegyelmed olyan savanyú arcot?

— Mert pénzem nincs, nagyságos uram. A magamét költöttem Lippánál. Most is a lányom aranymarháit voltam kénytelen zálogba vetni.

— Mért nem született kegyelmed fehérvári barátnak? — mondá nevetve a fejedelem.

— Van azoknak egerük, de nem pénzük.

— Most örökölték hetvenötezer aranyat valami embertől, akit kegyed nyakaztatott le nekik.

— Én? Nem láttam én ma még egy kanálnyi embervért sem, nagyságos uram.

— Valami Szél Pál van szóban.

— Ahá, a palotás! Igaz biz ez, most ítélnék fölötte, a Naláczy uram elnöklete alatt! De a hetvenötezer arany mi legyen? Tréfált velem nagyságod?

— Eszemben sem volt. Itt van az egész eset leírva, ebből legott okos lehet kegyelmed.

Okos is lett Teleki Mihály uram nyomban. Megmozdult benne a kálvinista lélek. Halántékáról verejtékcseppek gyön-gyöztek, s köszvényes lábaival nagyot dobbantott a padlóra.

— Hetvenötezer aranyat a beste embereinek? Inkább gyomlálom ki enkezemmel minden hajam szálát!

Erre az emlékezetes nyilatkozatra fakadt őkegyelme, s azon melegében átüzent a tanácsnak, ahol Naláczy uram ült legfelül, hogy az ítéletet meg ne hozzák, míg ő meg nem jelenik.

S ugyanekkor elszalasztá a fejedelem apródját, Kornis Pált, keresse meg a barátokat valahol, hozzák az ügyüket az ítélőtanács elé.

— Mit akar tenni kegyelmed? — kérdé a fejedelem közönnyel.

— Azt, hogy a barátok semmit se kapjanak.

— Az lehetetlen! — mondá a fejedelem elhűlve.

— Semmi se lehetetlen — folytatá a ravasz eszű miniszter —, csak te szaladj utánuk fiam, Kornis Pál. Itt legyen az egyik lábad!

— Végredelet van — folytatta a fejedelem —, s az írás írás.

— Az írást magyarázni lehet.

— De törvény is van, s a törvény törvény, Teleki Mihály uram.

— A törvény írásból ítél. Majd meglátja nagyságod, milyen szépen nem kapnak a barátok semmit.

Apafi Mihály a fejét rázta kétkedően.

— No, azt szeretném hallani.

— Hát jöjjön el nagyságod a tanácsba.

— De már azt nem teszem, hallja kegyelmed, hogy én a kegyelmed istentelenségeit strázsáljam. Ha kegyelmed a Themis istenasszonyt összerugdossa, én meg nem állhatom, hogy közbe ne kiáltsak.

— Egy mukkot sem fog szólni nagyságod. Csak vegye fel szaporán azt a zöld mentét.

A fejedelem csakugyan rá hagyta magát venni, s mikor a gyulafehérvári barátok megérkeztek, átment kardosan, zöldmentésen a palota túlsó végibe, ahol Naláczy uraimék reggel óta ültek törvényt.

A fejedelem félreült a zöld asztaltól a mennyezetes székre, maga Teleki Mihály uram azonban egyenesen Naláczy uram felé tartott. »Mozduljon félrébb egy kicsinyég« — mondá, s legott belekönyökölt az elnöki székbe.

— Hadd jöjjön elő Szél Pál!

A palotás katonát bekísérték a drabantok vasra verve.

Zömök, alacsony homlokú, de jóarcú legény volt. Búsan, bágyadtan állt ott, mint aki tudja, hogy a halál vár reá. Kivált, hogy a szigorú Teleki is jelen van.

— Adja elő Sós Máté uram a vádat.

Az »advocatus diaboli« elmondja, hogy Szél Pál Lippárol a csata napján megszökött, s itt korhelykedett Kolozvárrott. Ennek pedig a büntetése pallos általi halál.

— Úgy van — mondá Teleki Mihály s a tanács többi tagjai is bólingattak. — Vétett a katonaregula ellen.

— S azonfelül is úgy ösmeretes — tette hozzá az advocatus diaboli —, mint korhely, parázna életű ember, aki részegen csatangol az utcákon, s közmebotránkozására vagyon a tisztességes keresztény lelkeknek.

— Ez is fontos vád — véli Teleki Mihály uram —, de nemcsak azért, mivel fogsággal büntethető, de mert egy nagy örökséggel áll kapcsolatban, amely némi módon összefügg ezen ügygel. Amott állnak ni, a gyulafehérvári becsületes barátok. Lépjenek közelebb. Adják elő kegyelmetek a mondanivalójukat.

A barátok bemutatták a testamentum hiteles kópiáját, s így szólt a főemberük:

— Ha Szél Pált elítélik, és halált szenved, a vagyon ügyis a miénk, ha ellenben el nem ítélik halálra, akkor is miénk a vagyon, mert vétett a végrendelet ama második rendelése ellen: hogy az erős italoktól tartózkodjék. Tehát a vagyon mindenképpen a miénk.

— Úgy van! — mondák a tanácsurak. (Hanem Teleki a maga vizslaszemeivel észrevette, hogy kelleetlenül.)

— Nem úgy van! — kiáltott most fel Teleki, s a kardjára ütött, hogy csönd legyen.

Pedig anélkül is csönd lett volna, mert mindenki meghökkent a »nem úgy van«-ra. Maga a fejedelem is idegesen rágta a ritka szakállát. Az a csúnya szokása volt, hogy mindig a szájában tartotta.

— A vagyon sehogy sem a kegyelmeteké, mert nekem új világosság áradt a fejembe. Ez az ifjú a legpontosabban tartotta be nagybátyja végső intézkedését.

Minden arc Teleki felé fordult, hogy talán megbolondult a nagyeszű miniszter.

— Hallgassanak, uraim, hadd folytathassam. Íme, mit parancsol a végrendelet? Azt, hogy óvakodjék a nagy sokadal-maktól. Éppen ezt tette ő, éppen ezért áll a törvényben.

Hiába rángatja kegyelmed a mentéjét, Apor uram, hiába vág furcsa képeket, Toroczky Miklós uram. Hát nem-e a legnagyobb sokadalom egy hadsereg, mely háborúra áll készen?

— Az ám — dörmögi Apor István gúnyosan —, ott csakugyan sokan voltak, de nem kegyelmetek, hanem őkegyelmeik, az ellenségek. Hüüm! Mégis kegyelmetek kevesbedtek meg.

Teleki Mihály úgy tett, mintha nem hallaná a vágást, hanem folytatá nagy leleményességével a bámulat fölszisszenései közt.

— Eszerint a vádlott bűne nem vehető oly szigorú mértékben, mint közönséges esetekben. Itt két kötelesség összeközléséről van szó. Ha az egyiknek eleget akart tenni, okvetetlenül meg kellett szegnie a másikat. Itt a törvény szigorát alkalmazni igaztalanság lenne.

— Igaz! Helyes! — hangzott a zöld asztal körül. Teleki sunyi tekintete diadalmasan villant meg a fejedelem felé:

— Most térjünk át a másik pontra, mely ez örökséggel áll kapcsolatban.

A barátok mosolyogva hallgatták, gondolván magukban: »Beszélhetsz, amit akarsz, száz tanunk van a részegeskedésére.«

— Mit mond a végrendelet, uraim? Azt, hogy az erős italoktól óvakodjék. S mit mondanak most a barátok a fejedelemhez írt instanciájukban? Azt, hogy korhely volt, folyton ivott, és itt áll ni, megírva szóról szóra a vád, hogy »a vizet csak mosdásra használta«. Igen, de mármost azt kérdem, ki határozza azt meg, hogy melyik az erős és melyik a gyöngye ital. Én a magam részéről azt tartom, hogy a legerősebb ital, amittől a fiatalember annyira óvakodott, a víz.

— A víz? — kiálták csodálkozva a bírák.

A fejedelem ijedten hajolt hozzá:

— Az isten szerelméért, ne tegye magát csúffá!

De a tanácsúr még a szemöldjeivel sem hunyorított.

— Igenis, a víz — mondá rendületlenül —, mert a víz olyan erős, hogy malmokat hajt, és gátakat tör.

De már erre kiverte a halálos szeplő a gyulafehérvári barátokat.

A kálvinista tanácsurak ez egyszer hálásan pislantottak a gonosz praktikájú nagyúr felé, s megítélték Szél Pálnak a hetvenötezer aranyat is, meg az aranyszabadságot is.

Mikor elhagyták a tanácsstermet, Teleki diadalmasan kérdé a fejedelemtől:

— No, hallotta-e nagyságod?

— Jól van, jól, Teleki Mihály uram — szolt a fejedelem elgondolkozva —, de mit mond majd hozzá a fejedelem-asszony, hogy kegyelmed most így ledevalváta a szeszes italok virtusát.

A BÖLCS KIRÁLY ÉS A KÉT GYŰRŰ

Egy Tomo nevű király uralkodott Sinangiában, akinek igen sok baja volt a minisztercivel. Amint elcsapta az egyiket, s jött a másik, folyton előhozakodott a saját eszméivel és irányával. S az ország dolga mindég olyan maradt, mint egy bevégzetlen hímzés . . . Mert megint új miniszter jött, aki új dolgokat kezdett szőni.

Tomo király hiába mondta neki: »Csináld az ügyeket tovább a régi kerékvágásban«, az új miniszter rendesen azt felelte: »Mit gondol felséged, nekem múltam van. Nekem hűnek kell maradnom a saját elveimhez, irányomhoz.«

Váltig bosszantotta ez a királyt, midőn egy nap vadászat közben eltévedt az erdőben, s már éppen szepegett, mitévő legyen, amint az erdő kellő közepén észrevett egy kovácsműhelyt. Messze elhangzott a pöröly zaja.

Bemegy a király, és látja, hogy ott bent a kovács aranygyűrűket kalapál.

— Kinek csinálod ezeket a gyűrűket?

— A tündéréknek — felelte a kovács közömbösen.

— Meglehetős gyűrűk — jegyzé meg a király. — Hol veszed hozzájuk az anyagot?

— A tündérék hozzák.

— Az én udvari ötvösöm, megvallom, különbeket készítene nekik.

Az izmos kovácsmember ajkán, melynek térdig érő szakáll volt a folytatása, kétkedő mosoly futott át.

— Nem hiszem, fölséges uram, pedig én csak kétféle gyűrűket készíték.

— Nos, éppen azért mondom, mert az én ötvösöm százfélekéte tud. Az ő gyűrűi mind különböznek: smaragd, gyémánt és opálszemek villognak rajtuk, aki hogyan szereti.

— Az én gyűrűim is különböznek, fölséges úr, de csak úgy, hogy van olyan, amelyiktől az, kinek ujjára húzzák, egyszerre mindent elfelejt, ami vele valaha történt . . .

— Hogyan? — kérde a király elcsodálkozva.

— És viszont olyanokat is készíték, amelyektől az, aki viseli, mindenre visszaemlékezik.

— Hallod-e kovács, akkor a te gyűrűid többet érnek birodalmam minden ékszerénél. Az én ötvöseim kontárok hozzád képest. Adj el nekem a gyűrűidből egy párt.

— Egy föltétel alatt.

— Hadd hallom.

— Ha ez erdő körül oly nagy és széles mélységeket ásatsz, amik azt, ha majd megtelnek vízzel, úgy fogják körül, mint a tengerek, hogy senki ide többé ne jöhessen, és ne tudhasson az erdő felől. Ha végleg eltorlaszolod az emberektől a »tudás szigetét«.

— Jól van, beleegyezem.

A király megkapta a két gyűrűt, s legelőbb is azt húzta fel, amelyiktől mindenre visszaemlékszik az ember.

Valóban legott visszaemlékezett minden fára, minden bokorra, amely mellett elhaladott reggel óta, midőn palotájából elindult, s természetesen minden baj nélkül jutott haza.

Útközben elgondolta, mire fogja használni becses szerzeményeit.

Hopp, megvan, most már csupa öröm lesz uralkodni! A miniszterem ujjára húzom a felejtés gyűrűjét, s ha eleresztem szolgálatomból, ujjára húzom a visszaemlékezését.

A bölcs király úgy is tett, a kötekedő Bovat minisztert rögtön maga elé hívatta, s így szólt:

— Húzd fel az ujjadra, Bovat. Ezentúl viseled, ez a jelvényed.

A miniszter, mihelyt a gyűrű érinté, nem emlékezett

többé semmire, sem a népre, melynek szószólója volt azelőtt, sem a törvényre, melyet megalkotni segített, hanem csak azt tudta, amit királyi ura parancsolt. S így egészen a király tetszése szerint folytak az ügyek.

Lőn azonban, hogy Bovat megöregedett, a lábaiba belecsapott a podagra. Képtelen lévén minden foglalkozásra, a király elbocsátotta hivatalából s »hű szolgálatainak elismerésül« ujjára húzta az emlékezés gyűrűjét.

Új miniszter jött, a fiatal Dourmet, az kapta a felejtés gyűrűjét; Bovat pedig nyugalomba ment.

De a nyugalmat és a visszaemlékezést ritkán ringatják egy bölcsőben. Egy ember, aki miniszter volt s most nem az, ritkán lesz elégedetté, kivált ha egy percre sem képes elfelejteni, hogy miniszter volt.

Bovat olthatatlan gyűlöletre gerjedt a mostani miniszter és kormányzat iránt. Konspirált ellene, az államtitkokat, melyekbe be volt azelőtt avatva, kifecsegte, és a népet ezzel is a király ellen izgatta.

A király ekkor így gondolkozott magában:

— Nem kielégítő a helyzet! A visszaemlékezés gyűrűje nem oly veszedelmes a tényleges miniszter kezében, mint az exminiszterében. Ezen segíteni kell.

Elhatározta magában, hogy még egyszer fölkeresi a »tudás szigetét« s rajta a kovácsot, mielőtt egészen eltorlaszolná azt mesterségesen vájt tengerrel.

Elment, és megtalálta a kovácsot.

— Baj van — szólította meg nyájasan —, az egyik gyűrűd pompásan bevált nekem, jó kovács, hanem a másiknak nem tudom hasznát venni.

— Ej, ej, király — mondá a kovács —, mért nem húzod fel a visszaemlékezés gyűrűjét a saját kezedre.

— Nem, nem isten őrizz, ezt én a visszalépő minisztereknek szoktam adni, hanem azok mindenre visszaemlékezvén zúgolódnak elvesztett hatalmuk miatt, és a státus-titkokból a legveszedelmesebbeket kifecsegik. Ezen segíts kovács, ha lehet! Íme elhoztam az egyik gyűrűt, igazíts rajta, ha tudsz.

A kovács megfogta a gyűrűt, kétfelé törte, megoldaszította, s újra megalapácsolta, mígnem egy kereszt alakját nyéré.

— Ímé, itt van. Ezt akaszd nyakukba a lelépő minisztereknek, s habár úgy is mindenre visszaemlékeznek majd, mégis *mindenről hallgatni fognak*.

A bölcs király ezentúl boldogan uralkodott, míg meg nem halt.

Az országát azóta már eltolták a földszínéről a geográfusok, de az a feledékenységi gyűrű a belépő miniszterek számára, s az a hallgatási aranykereszt a lelépőknek, mintha még ma is megvolna.

A ROMLOTT FÉRFIAK ORSZÁGA

Egy szép királyné uralkodott Smargaza nevű országban, és az a fejébe vette, hogy a férfiak mind gonosz csontok. (Különbén én is abban vagyok.) Szigorú törvényt hozott, hogy amely férfi valamely nőt behálóz, a nőnek joga van azt követelni, hogy vagy vegye el feleségül, vagy ha szigorúbban akarná büntetni, kívánhatja a halálát is.

Itt hát bizony nagyon kellemesen éltek az asszonyok, volt sok lakodalom az országban, s maga Mirtha királyné igen büszke volt, hogy ilyen pompás törvényt tudott hozni.

Egy reggel azonban az történt, hogy két hölgy jelentkezett a királyné azon elfogadó szobájában, hol a véres pallos függött az ajtó fölött, míg az asztalon menyasszonyi koszorúk heverték egy sorban. Mert csak erre a kettőre volt szükség az ilyenfajta ügyekben.

A két panaszos nő nagyon szép volt. Harmatos arcú lányok, barna az egyik, villogó sasszemekkel, merészen hajlott orral, hollófürttel; szelíd tekintetű, aranyhajú a másik.

— Mi bajotok? — kérde Mirtha királyné.

— Egy lovag behálózott engem, királyné — mondá a barna, és a szeme villámlott.

— Engem is — hebegte lesütött szemekkel a szőke.

— Hogy hívnak téged? — szólt a barna felé fordulva.

— Én Aróta vagyok, a gazdag kalmár leánya.

— S hogy hívják, aki törbe ejtett?

— Bólus vitéz, a gárdakapitány.

A szóke leány összerezzen.

— S téged hogy hívnak?

— Az én nevem, Delma, a hajóács leánya.

— Kit vádolsz?

— Bólust, a gárdakapitányt.

Most a barna Aróta rezzent össze, s arca vérvörösre gyúlt.

— Hogyan, Bólus? A gárdakapitány? — kiáltá a királyné és ajkai reszkettek a dühtől. — Kettőt egyszerre! Ily erkölcstelen ember még nem akadt országomban! Hóhér!

A hóhér, aki ilyenkor ott állt veres ruhában a tornácon, kedélyesen diskurálgatva az esketésre várakozó pappal, bejött a szólításra.

— Menj, vezesd elénkbe Bólust, a gárdakapitányt.

Kisvártatva belépett; zömök, jól megtermett legény volt, nagy kiülő pofacsontokkal és meglehetősen kopasz fejjel. Egyébként nem volt valami nagyon csábító külseje.

— Tudod, mivel vádolnak?

— Tudom, felség.

— Igaz?

— Azt mondtam, hogy tudom, mert igaz.

Mirtha királyné magánkívül volt haragjában, és a lányokhoz fordult.

— Tudjátok a törvényt, mely országomban mindenkor megtartatik, s mely nektek kétféle elégtételben ad válogatást. Mit kívántok?

— Vegyen engem nőül — mondá Delma.

— Pallost neki! — kiáltott Aróta.

A királyné megszeppent. Csak most látta, mi gombolyodott itt ki, — hogy a híres nevezetes »női bulla« (mert így nevezték ezt a törvényt), melyért az egész földrész uralkodói magasztalták a nagy asszonykirályt, ostobasággá zsugorodik össze. Hírének megvetője, bölcsességének oszlopköve porrá mállik.

— Leányok — szólt zavartan —, engem kétségbeejt ez az eset. Ilyen még nem történt, hogy egy órában két nő vádoljon ugyanazon bűnnel egy férfit... Te azt kívánod, Delma, hogy Bólus nőül vegyen, te meg azt követeled, Aróta, hogy öltessem meg, s mind a kettőtöknek egyforma joga van ahhoz, amit kíván.

— Úgy van, királyné — szólta a királyi pecsétőr, ki a női bulla arany betűin tartja ujjait, míg a királyné ítéletet mond.

— Ha megöletem, akkor nem adhatom Delmának férjül, s ha Delmának adom őt, akkor neked nem teljesíthetem törvényes kívánságodat, Aróta. Hanem van egy mód, amellyel a törvény becsületét meg lehetne menteni, ha mind a ketten egy kívánságon volnátok. Ez úgysis kivételes, rendkívüli eset.

— Nem, nekem a vére kell — felelte Aróta határozottan.

Mirtha királyné kérésre fogta:

— Végy példát, Aróta, Delmáról. Látod, ő szelíd, nagylelkű, galambszíve van. A nőnek ilyennek kell lennie. Aztán engem is végy számba, boldogtalanná teszel, ha oly helyzetbe sodorsz, hogy a törvényeknek nem tudok eleget tenni. Kérlek, Aróta, légy könyörületes.

Aróta sokáig küzdött magával, míg végre így szólta:

— Ám legyen, osztom én is a Delma kívánságát.

Mirtha most könnyebben lélegzett fel, de csakhamar kedvetlenül jegyzé meg:

— Ismét új bonyodalom... Erre nem is gondoltam. Kettőtöket nem vehet nőül Bólus.

Némi gondolkodás után Bólushoz fordult.

— Azt hiszem, itt most csak egy mód van, ha magad választasz.

Bólus megnézte a leányokat lopva, ott állott durcásan a büszke Aróta, és kínálkozóan, de mégis szendén a karcsú Delma.

Egy pillanatig habozni látszott. Majd határozottan mondá:

— Arótát választom felség.

Aróta még büszkébben emelte föl a fejét, s arca a diadal fényétől sugárzott.

— Te hálátlan cudar! — sikított fel Delma. — Királyné! A halálát kívánom ennek az embernek.

A királyné maga is felháborodott Bólus úr választásán, aki azt mellőzte, kinek életét köszönheté.

— Valóban — így szólta —, e férfi csak a halált érdemli. S ha már most Delma is a halálát óhajtja, úgy, mint te, Aróta,

aki csak irántam való szívességből kegyelmeztél meg neki, ám haljon meg. Hóhér, vedd le a pallost!

De ebben a percben kétségbeesetten kiáltott fel Aróta:

— Nem, nem, királyné! Én a törvényre hivatkozom, megölni nem engedem, férjemül akarom.

A királyné elsápadt.

— Hát meg vagytok örülve, asszonyok? Azaz hogy én vagyok megörülve, amiért benneteket védelmezlek a férfiak ellen, és nem a férfiakat ellenetek . . . Hej, pecsétőr, szakítsd szét azt a »női bullát«, aztán hajítsd ki az ablakon!

A pecsétőr összetépte a híres bullát, kidobta a szemétdombra, — s azóta az egész világon azt csinálhatják a férfiak az asszonyokkal, amit akarnak.

AZ ORSZÁG OSTOBÁJA

A krónikák sok mindenféle apróságot jegyeznek fel a kiváló okos emberekről. A középszerűségekkel nem törődnek. De a nagyon ostoba embert megint felkarolják. Mert a nagyon ostoba ember is rendkívüliség.

Azért kerül be most kend ide, Tima Jóska uram.

Hanem az olvasók mindnyájan talán nem is ösmerik, ki volt kend. Hát én megmagyarázom.

Tima Jóska obsitos huszár volt, de olyan együgyű, hogy a butaságával minden embert meghódított, még az öreg Deák Ferenc is szerette, és bámulta a hülyeségét, s mikor kiült a folyosóra, néha egész órákig csak a Tima Jóska dolgait beszélte képviselőtársainak.

Az »ország bölcse« révén lettek ismeretesek az »ország ostobájá«-nak a viselt dolgai.

Tima uram a szabadsághős Csányi László inasa volt, somogyi születésű, kit még a katonaságtól hozott magával.

Hú volt urához az önfeláldozásig, de bárgyú a hihetlenségig. A Deák Ferenc adomáin kívül még egy egész anekdota-kör fűződik hozzá Dunántúlról, s ha valaki valamit elügyetlenkedik, ma is azt mondják azon a környéken: »valóságos Tima

vagy.« Tima Jóska neve most már élni fog mindaddig, míg egyetlen emberek lesznek, tehát örökké.

Egyszer Csányi László pénzt olvasott a szobájában, számadásokat csinálva, midőn hirtelen elhívják valami rendkívül sürgős ügyben.

Előszólítja sebtiben Timát.

— Ide álljon, kend, a szoba elé, érti-e. És be ne eressenélve ezen az ajtón senkit, érti-e kend?

— Persze, hogy értem — mondá Tima, kinek a »persze« volt a szavajárása.

Felkötötte a régi jó fringiját, és odaállt az ajtó elé mint a cövek, ahonnan el nem mozdult volna a világért sem, míg az ura vissza nem jött.

— Nos, nem volt itt senki?

— Persze hogy nem volt, már persze az ajtón át.

— Miért mondja kend, hogy az ajtón?

— Azért, jelentem alássan, mert úgy rémlett nekem, mintha ott bévül a szobában mászkált volna valaki, de az uccsegengem, csak az ablakon ment be, mert én itt álltam, mint a parancsolat.

Csányi ijedten szakította fel az ajtót. A pénz persze már nem volt az asztalon. Valami élelmes szegény ember bejött érte, és kivitte nagy kényelmesen az ablakon át.

Egy másik alkalommal Balatonfüredre ment Csányi, és meghagyta Timának keményen:

— Aztán ha valaki jön azalatt, míg oda leszek, szívesen lássa kend.

— No persze.

Visszajön Csányi harmadnap, s legott kérdezi Timától:

— Volt-e itt valaki azóta?

— Persze hogy volt.

— Kicsoda?

— A nagyságos Deák Ferenc úr.

— Mikor jött? Mikor ment?

— Tegnap este jött, itt hált meg, s reggel elment.

— Ejnye, ejnye, hogy nem voltam itthon — sopánkodék

Csányi —, de csak szívesen látta kend?

— Hát persze!

— Adtak neki vacsorát?

- Persze hogy nem adtunk, mert nem is kért.
- De hát reggelit? — riad fel Csányi ijedten.
- Bizony mi azt sem adtunk, pedig azt már kért is.
- Hát hogy mertek ilyet tenni? — dühöngött a házigazda.
- Hejszen nem mondott a nagyságos úr a szíves látáson kívül egyebet.

Ilyen buta fickó volt az öreg Tima, kit a gazdája szomorú halála után az ország bölcse vett pártfogásába, s el is helyezte valamelyik minisztériumba az őszfejú ráncos aggastyánt hivatalszolgának.

Minduntalan kérdezősködött azontúl is az egyes miniszteri hivatalnokoktól:

»No, hogy van, mit csinál az öreg Tima?«

Hanem azok nem tudtak róla semmit mondani.

... A minisztériumban már úgy látszik nem volt feltűnő az öreg Tima együgyűsége.

A JUS PRIMAE NOCTIS

A régi földesuraknak nagy jogaik voltak. Ki győzné azokat elszámolni? A szó szoros értelmében osztozkodtak a királyokkal, sőt némelyekben talán felül is haladták: nekik jutott több.

A jus gladiival, a pallosjoggal, széltiben éltek a nagyurak. Egy Krucsay még e század elején nyakasztatta le saját hitesejét, született Pogány Karolinát. A Kállayak és Balassák néha egyetlen rossz szeszélyért oltottak ki emberi életet — törvényesen.

Óriási jog volt a pallos hatalma, aminő csak királyokat illethet meg, s mégsem ez volt a legnagyobb joguk.

Akadtt még nagyobb is ennél: »a jus primae noctis«.

Amit a magyar asszonyi társaságban nem akart hajdan megértetni, azt latin nyelven mondta el, már persze ha tudott latinul, és persze ha az asszony nem tudott (mert az asszonyok közt sem volt ritkaság a latin nyelvet tökéletesen be-

szélő). Ha az asszony tudott diákul, akkor egyszerűen elhallgat-
ták a kétes értelmű, sikamlós helyeket előtte, azzal a tréfás
indokolással: »nem mondhatom el a többit, mert az latinul
van.«

Hát én is azért írtam fel e kis elbeszélés címét latinul,
mert az igazán latinul van, s nincs magyar fordítása.

Annyit azonban mégis tudni kell, hogy ez a jog, amelyet
most a női olvasók előtt csak bizonyos fátyolon keresztül tár-
gyalok, éppen a nőkre vonatkozik. Takarják el kérem arcukat
legeyzőikkel azalatt, míg én elfecsegem a penészes időknek
ezt a különös kinövését.

A kiskirályok, a gögös nemesek nem elégedtek meg, hogy
az uralkodóktól minduntalan több jogot csikarjanak ki. Tel-
hetetlenségükben rámentek az Istenre, s annak a dolgát is
megszabályozták.

Mikor az oltárnál elmondta a jobbágylegénynek a job-
bágyleány a holtomiglant, ami ettől a perctől kezdve a koporsó
bezártáig számít, s az Isten rámondotta szolgája által az
»ament«, még joga volt a hűbérurak unokájának odalépni, és
így szólni: »Ennek a hosszú időnek enyém legyen a legeleje.«

Ez volt a jus primae noctis.

Középkori maradvány, mely azon alapult, hogy föld
és jobbágy egyformán tulajdona a földesúrnak, azt teheti
vele, amit akar. A jogtudósok így magyarázták, a hatalom is
meg volt hozzá, de becsületes ember nem élt vele.

Csakhogy a régi jó világban sem volt ám mindenki becsü-
letes. Azonkívül a szenvedélyt sem szabad számításon kívül
hagyni. Hát még a parasztleányok szépségét? Uraim és höl-
gyeim, higyjék meg (önök, uraim, tudom, el is hiszik), vannak
enyhítő körülmények, melyek e barbárságot, ha nem is iga-
zolják, de legalább megértetik.

Ilyen enyhítő körülmény volt a szép Baléti Magdaléna,
akihez fogható formás hajadon talán egész vármegyében nincs.
Ha selyem viganót viselne, király lányának is beillenék. Nagy
fekete szeme, mint a szentjánosbogár, úgy csillogott, arany-
szőke haja térdig érő vastag fonatban csüngött le, termete úgy
hajlott, mint a husáng, s volt benne valami bódító kecs, ami
az embernek a szívét, hacsak nem kőből való, sebes dobogásra
hozta.

Nem csoda, ha szemet szúrt a fiatal földesúrnak, Zeley Lászlónak. Hiszen húsból, vérből volt Zeley László is, aztán mint afféle szép karcsú legény hozzászókot, hogy amit a szeme megkívánt, azt meg is kóstolja.

Nem akarta ő a hatalmát használni. Egy idő óta meg is kopott az a hatalom, minél öregebb lett a század, annál sebesebb léptekkel kezdte elhagyogatni az elődjeit, az elmúlt századokat. A prima nox sem volt már nox. A XIX-ik század világot gyújtott, s eloszlatta vele a sötétséget. De meg mit is ér a kicsikart szerelem? Zeley a rábeszéléshez folyamodott. Öregasszonyokkal diplomatisztatott a juhászgazda leányánál, hálót font finom, furfangos szálakból, amibe a szép kis halacska belemenjen, s aztán ott vergődjék benne kínosan, míg csak újra vissza nem csapja a vízbe, ahonnan vette.

De Magdalénka dacos volt, azt izente a földesúrnak, van őneki derék, jóra való vőlegénye, a Molnár János, megvolt már a kendőrakás is múlt pünkösdkor, meglesz a többi is. Hagyjon neki békét a nagyságos úr.

Természetesen Zeleyt még csak tüzelte az ellenállás. A hatalmas úr, kinek huszonnégy határban volt birtoka, nem ősmerte azt a szót »nem«, kivált asszonyi ajakról.

Minden utat megpróbált, minden módhoz hozzányúlt, ő maga leste ki Magdalénát a mezőn, s megszólitotta, kísérgette:

— Ne okoskodj, Magda, mert bizony megbánod a makacsságodat!

— Erős az Isten, megvéd engem.

— Az is az urakkal, mivelünk tart, Magda!

— Én rábízom magamat.

— Majd kárát vallod. Mert ami rózsza az én kertemben nyílik, az az én rózsám. Azt én másnak letépni nem engedem.

— Megölne engem az én apám, nagyságos uram.

— De hátha beleegyeznék?

— Akkor a vőlegényem ölne meg.

— De hátha ártalmatlanná tenném a vőlegényedet?

— Akkor meg én ölném el magamat.

— De mi kifogásod van ellenem? Fiatalnak is vagyok olyan fiatal, mint a szeretőd, szépnek meg szebb vagyok. Megbecsüllek, elhalmozlak mindennel, ami szemednek, szád-nak tetszik. Hát mi kivetni valót találsz rajtam?

— Azt — felelte Magda durcásan —, hogy nem az én fajtám!

Hízgelgő szavakkal, csábító enyvelgésael megkörnyékezte.

— Ha csak az a bajod, azon is segíthetünk. Van nekem messze, az erdélyi hegyek közt egy kis házam, éppen úgy az erdő szélén, mint a tietek, abba viszlek téged, ott élünk boldogan, ameddig te akarod, én magam is levetem az úri gúnyát, s szakasztott olyan ruhában járok, mint a János, a kedvedért. No, jó lesz-e úgy?

Magdalénka a fejét rázta.

— Nem megyek én sehová, hagyjon engem. Keressen magának a nagyságos úr valami kisasszonyt. Tudom, akad elég.

S ezzel a gereblyéjét a vállára emelve, ijedten fut ottel onnan, a réteken és kukoricásföldeken át hazafelé.

Zeley azt gondolta magában, amit a gereblye föl nem vesz a lekaszált szénából, az ott marad, de ha sűrű fésűvel öcsölnék a rétet, hát egy szál sem maradna ott. A cél majd mindig biztos, csak az eszköz nem.

Utána kiáltott a leánynak önkéntelen.

— Azért te mégis az enyém leszel, vagy így, vagy úgy.

Magda a kukoricás földekről elkanyarodott az erdő felé, hova a sziklás és árkos hasadékos hegyháton csupán egyetlen szűk és nagy erőfeszítéssel vájt út vezetett. Tíz évig dolgoztak rajta a Zeley-család jobbágyl.

Szép nyári este volt, de még alig napszálltakor. Friss szénaszag vegyült össze a számóca illatával. A föld langyos párákat lehelt, csak az erdő felől fujdogált hűs szellő.

Magda még mindig riadtan, lihegve szaporázta lépteit föl a hegynek, mikor a cserjésből egyszerre szemben jött rá főtisztelendő Padra Pál plébános úr apró, méltóságos lépteivel. Kalapját levette, hogy az erdő üde lehelete jobban hűsítse fejét, melyet az aggság fehér hava borított be tisztelen.

— Hova olyan sietve, édes lányom? — kérdé szelíd, pásztori hangon. — Haza, ugye haza?

— Igen, főtisztelendő úr. Apámnak én főzöm odahaza a vacsorát, előbb kell a mezei munkát abba hagynom, mint másoknak.

— Láttalak fent a hegygerincről, amint futottál. Ki volt az a fekete alak, aki veled beszélgetett?

A leány elvörösödött.

— Az urunk volt — dadogta.

— Miért pirulsz el, fiam, ha az urunkról beszélsz? Ejej, Magdaléna!

Az öreg plébános összeráncolta nagy, nemes homlokát, melyen ritka vendég a felhő, mert leginkább a nyugalom és fenség honol rajta.

Magda szemeiből kibuggyantak a könnyek.

— Ne higgyen engem rossznak a főtisztelendő úr. Oh, ne higgyen, kérem!

S fuldokló, görcsös zokogásba tört ki.

— No, ne pityeregj, fiam, nem illik az olyan nagy lánynak, hanem mondd el őszintén a lelki atyádnak, ha valami teher nyomja a lelkedet. Mi dolgod van neked a földesúrral?

— Rá akar beszélni, hogy őt szeressem.

Eltakarta arcát a kötényével, s annak az egyik szélét rágcsálva, folytatá:

— Hízeleg, ígérgyet fűt-fát, fenyeget, rémítget.

— Mit feleltél neki?

— Az ígéreteire, hogy nem kellenek, a fenyegetéseire pedig azt feleltem, hogy megvéd engem az Isten.

— Helyesen, édes lányom.

Az ősz pap szeretetteljesen simogatta meg a lenszín haját.

— Ugye megvéd az Isten, szent atyám?

— Megvéd, gyermekem, és megacélozza erődöt, hogy ellentállhass a gonosz incselkedéseinek. Maradj hű ahhoz, akit szíved választott, s ha valami veszély vagy baj fenyeget, értesíts róla. Az Isten szolgálja arra való, hogy előhívja szükség esetén a maga urát.

— Köszönöm, szent atyám.

— Találkoztam künn az erdőben atyáddal, s azt mondta nekem, a jövő vasárnap már hirdesselek ki benneteket, jőjj el hát hozzám a vőlegényeddel még e héten.

A béke megtért Baléti Magdaléna szívébe, vígan dalolva lépegetett az erdő felé, ahol a major volt, melynek nádfedelét fák fedték be sűrűn, gondosan. Ezüst vizű patak mellette csörgött, az otthon hagyott nyomorék bárányok ittak belőle.

Itt született Magda ebben a majorban, itt nőtt fel, itt tanulta meg a szerelmet, s ha férjhez megy is, itt marad, mert a Molnár Jancsi is itt juhász, az apja keze alatt. Ebben a patakban nézegette magát, mikor kicsiny volt, ez volt az ő tükre, s a lány — szokásmondás — együtt megy vagy marad a tükrével.

Az öreg Baléti maga is észrevette, hogy a földesúr szemet vetett a leányra, s kelletlenül vakargatta a fejét:

»Ez nagy baj, nagyon nagy baj, ez ellen nincs más orvos-ság, mint hirtelen menyecskévé tenni a leányt.« Ő maga mondta a tisztelendő úrnak: »Isten neki, ne várjuk meg az új bort, hiszen az óbor sem rossz.«

Kihirdették háromszor lent a falusi templomban, összehítták a környékbeli juhászfamiliákból a násznépet, s megtörtént az esküvő a harmadik vasárnapon délután.

Elég nagy pompa volt, de persze juhász módra. Négy, föl-pántlikázott szamár volt fogva a menyasszonyt vivő szekér elé. Jól jártak a csacsik, hogy csak a templomig kellett vinni a menyasszonyt, meg vissza és a tulipános ládát nem, mert az ugyancsak nehéz lett volna. A többi szekereken három juhász ült dudával. Künn a major udvarán pedig húsz hófehér bárány volt különválasztva, mindeniknek piros pántlika a nyakában. Ez a menyasszonyi hozomány. Két év ilyenkorra már harmincra szaporodhatnak, mire pedig ötven éves lesz Magdalénka, ötszáz vagy tán ezerötyszáz birka is lehet belőle, ha az Isten megőrzi, és a farkasok meghagyják.

Mínthogy Magdalénka anyja már régen meghalt, a Baléti húgát, Kuruttyó Andrásné hozták el Terényből sütni, főzni, vendégek körül forgolódni.

De nem is volt ott hiány semmiben. Az igaz, hogy halál-nak halálával bánta meg néhány juh, de hát nem mindennap történik olyan esemény, hogy az egész környék legszebb leánya kicseréli a pártát a főkötővel. Vidám kurjongatásokkal tölt be az erdő. Képzelem, mint csikorgatja most a fogát otthon a kastélyában nagyságos Zeley László úr. Néha egy-egy pisztoly durran el, hadd hallják meg odalent a faluban, és hadd gondolják, hogy Baléti Magdalénkát éppen most csókol-gatja a vőlegénye: Molnár János.

Főtisztelendő Padra plébános úr is hallotta a lövéseket, amint a kertjében szunyókált a méhesben. A derék férfiú azon elmélkedett, hogy ezek a köpük éppen úgy állnak egymás mellett, mint az országok, az egyik sovány ország, a másik megszedte magát. Az egyik kaptár méhei néha rátörnek a másokra, s vagy a betörők pusztulnak el, vagy a megtámadottak. Az emberektől sokat tanultak el a méhek, hanem a méhektől keveset az emberek. Ejnye, mákos adta, ez jó téma, ezt bizony behozom egy prédikációba a jövő héten!

Ilynemű gondolatok közt aludt el a kukoricahéj matracon a mámorító virágillat között. Álmodott is nyilván valamiről, midőn egyszerre fölriasztá kétségbeesett zokogás.

— Ki az, mi az? — Hirtelen kidörzsölte szeméből az álmot, s előtte állott Baléti Magda.

— Mi bajod — kiáltá a pap elcsodálkozva. — Hol veszed itt magadat?

— Nagy szerencsétlenség történt — mondá pihegve zokogással.

A haja szét volt szórva, s a fehér menyasszonyi ruhája megtépvé, a koszorú is félrecsúszott a fején.

— Mi történt — kérde a pap elsápadva.

— Egy óra előtt, amint javában folyt a vigalom, megyei pandúrok érkeztek oda és elhurcolták...

— Kit? Az apádat?

— Azt is.

— Hát még kit? Csak nem a vőlegényedet?

— Őt! — felelte Magda szívszaggató hangon. — Pedig nincs más bűne, szent atyám, mint az, hogy én szeretem. Oh, jaj, szerencsétlen volt az az óra, amikor én születtem, börtönbe vittem saját ősz apámat, a vőlegényemet! Hogy átkoznak azok most engem!

— Légy erős, gyermekem, és ne zúgolódj az Isten ellen.

— Oh, szent atyám, hát minek adott nekem csinos termetet, formás arcot, ha aztán ellenem fordította? Mit tegyek, mit tegyek?

— Hát legelőször is beszélj valamivel nyugodtabban. Mit mondtak a pandúrok, miért viszik be őket?

— Valami »méretlen húst« emlegettek. Birkadolgot.

— Hiszen ilyesmi mindig van a juhászoknál. Gyerekség

az! Ne félj miattuk semmit, két-három nap múlva haza eresztik őket.

— Az bizonyos, hogy a földesúr kívánatára történt.

— Én is azt hiszem, s ha ő tette, nyilván célja van vele.

A plébános úr gondolkodva sétálgatott egy darabig fel s alá a szilvásban.

— Semmi kétség — dörmögé —, Zeley fejében a jus primae noctis motoszkál. Meg kell akadályozni, meg fogom hiúsítani.

— Ne félj semmit, Magduska — szólt azután, s ez oly ünnepélyesen, bölcsen hangzott, mint a próféták szava, hogy ebben lehetetlen volt kétkedni. — Menj békével haza, s bízd rám a többi.

— Félek hazamenni, szent atyám, valami szerencsétlenség ér otthon.

— Ne aggódj semmit. Megígértem, ha szükség lesz rá, segítségül hívom az Istent. Atyád, férjed haza fognak jönni, s neked sem történik bajod.

A leány vigasztalódva hazament.

*

Az esti szürkület kezdett leszállni a vidékre. A fűszálakon harmat csillogott, a nádasokból és tócsákból a békák kuruttyolása lett az uralkodó hang a természetben. Az emberek hazaszállingóztak a mezőről, s eközben a sűrű ruha helyett felöltötte a természet a barnát, este lett. Majd később feljött a holdvilág az égre, s búvós, varázsoló fényt öntött az egész mindenségre, keresztülvilágított a fa legsűrűbb lombján, megfestette ezüstszínűre a sás levelét. Mély, ünnepélyes csend honolt, csak lent a faluból hallatszott néha regényes kutyaugatás.

A meredek hegyi úton egy kis könnyű úri szekér haladott lépésben. Hátral egy úr ült köpenybe burkolva, elöl a kocsis és a huszár. A koci elé négy szilaj paripa volt fogva, melyet még hegynek fölfelé is vissza kellett tartani.

E pillanatban nagyon hőkölte a lovak. Az ostorhegyes prüszkölve ugrott vissza, s a koci is hátrazökkent.

— Mi az? Mi történik? — kiáltá az úr felriadva. (Hangjában nem nehéz felismerni Zeley Lászlót.)

— Valami van az úton — mormogta a kocsis.

A cifra tarsolyos hajdú leugrott megnézni az akadályt, s ijedten rázkódott meg.

— No hát, mi az ott? — rivallt rá az úr.

— Maga a Jézus Krisztus — hebegte fogvacogva.

— Az eszed ment el, te szamár — mondá Zeley, és maga is leugrott, s előre lépkedett.

A holdvilág, melyet az imént egy kis tenyérnyi felhőske takart el, kibúvott egész tányérjával, és odasütött az útra.

Hát ott állt az út kellő közepén, mélyen a földbe beverve egy magas kereszt, rajta a megfeszített vértől csepegő Üdvözítő. Haldokló szemeit (melyeket pedig csak valami falusi piktor festett) mintha kinyitná és haragosan, feddőleg szegezné Zeleyre.

A hatalmas földesúr elsápadt, de csak egy percre.

— Ki merte ezt cselekedni? — dühöngött a másik percben.

— Forduljunk vissza, nagyságos uram — szólt a huszár.

— Még csak az kellene! Vedd a fejszét a szekérről, és vágd ki azt a keresztet, hogy tovább mehessünk. Szaporán!

— Nem merem tenni — szabódék a huszár habozva.

— Nem mered tenni, nyomorult gyáva? No jó, majd kivágom hát én magam. Hol az a fejsze?

A fejsze ott volt a saroglyában, előhozta, és nekisújtott a keresztnek. Egy fejszecsapás nem volt elég, de még kettő sem; egy negyedóráig küszködött vele, míg végre a szent jelvény porba hullott.

A szolgák eltakarták a szemeiket e pogány cselekedetre. Felült nyugodtan.

— No, most már hajts előre!

*

Jó másfél óra múlva fordult meg a kocsi. Innen a majorig s a majortól vissza.

A tisztelendő úr, aki estefelé a falu népével beásatta a keresztet a meredek hegybe vágj út közepére, jól számított abban, hogy a földesúrnak útja lesz arra az éjjel, de nem jól számított abban, hogy visszafordul.

Az Isten nem volt elég erős a régi magyar urak ellenében.

A szép Magdalénka a Zeleyé lett.

Mikor visszafordult, processzió várta a porbaesett kereszt helyén, a pappal. A főtisztelendő úr fölemelte kezeit az égre, és megátkozta.

Zeley kacagott, és tovarohant a szekéren.

Az istentelenségért panaszt emeltek a primásnál, a primás a királynál.

Zeleyt megidézték Bécsbe.

Vissza sem tért sokáig. A nép azt beszélte itthon, hogy tíz fejszecsapást mért a kereszt ellen, tíz fejszecsapásért, a rettentő bűnért bűnhődésül tíz font húst vágatott ki a király a Zeley László testéből. Úgy kellett neki, a gonosznak!

Egy napon aztán, vagy két év múlva, mikor már e regék^o nagyon jól elterjedtek, visszajött Zeley László — de nem hogy kevesebb húsa lett volna tíz fonttal, hanem több volt vagy ötven fonttal.

Meghízott odafönt Bécsben a nagy mulatozásban.

Hát a törvény? — tűnődtek magokban az emberek.

Hja, a törvény sem volt elég erős a régi magyar urak ellenében!

A TRÉFÁK KIRÁLYAI

A mulatságos víg emberek kezdenek egészen kiveszni. A nagy adók és a megélhetés gondjai nem kedveznek a kedélynek. Ma már mindenkinek legalább látszania kell komolynak, mert különben nem egzisztál meg nagyképű társadalmunkban. Vidor embereket, akik csicseregve, mint a madár, gondtalanul töltik el életüket, már nem produkál többé az idő méhe. Kiasztak az emlői. Még csak Beöthy Algernon áll egyedül. Még csak ő teszi meg, hogy fényes nappal odaáll a postapalota szekrényei mellé, s habozó, jámbor arccal kérdi meg az első arra menőtől:

— Kérem szépen, melyik ezekből a nagyvárad levél-szekrény?

— Hogyan érti azt az úr? — mond [sic] a megszólított mosollyal.

— Úgy, hogy egy levelet szeretnék behajítani, de nem tudom, melyik szekrénybe dobjam, hogy Nagyváradra érjen.

— Akármelyikből odamegy — feleli amaz nevetve. Mire azután Beöthy vág csudálkozó képet, tettetve magát, hogy a dolog neki megfoghatatlan.

Az idegen aztán egész nap abban a hitben van — dicsekszik főnek-fának —, milyen bolond emberrel találkozott ma, s az esze ágában sem fordul meg, hogy őt tették most bolonddá.

Bajból is nehezen menekül meg valaki oly könnyen, mint Beöthy Aldzsi, akit egy párbaj színhelyén, miután már a többiek elpárologtak volna, ott talált a rendőrség.

— Ki volt a fele? — vallatja őt a rendőrtisztviselő.

— Engedje meg, de azt meg nem mondom.

— Hát akkor nevezze meg a szekundáns társát.

— Azt se tehetem.

— Majd kinyomozzuk. De az ellenfélt mégiscsak megmondhatná.

— Egy föltétel alatt.

— Hadd hallom.

— Adja becsületszavát a tisztviselő úr, hogy nem mondja meg, kitől tudja.

— Itt a szavam rá.

— Most már elárulhatom: *a miniszterelnök volt.*

A rendőrtisztviselő elsápadt, majd ijedten kiáltott fel:

— Adja szavát a képviselő úr, hogy senkinek sem árulja el, hogy nekem ezt megmondta.

Beöthy szavát adta, s persze a párbajt nem merte többé inkvirálni a rendőrség.

Hát mondom, Beöthy Algernon talán az utolsó víg ember, már akit érdemes megbecsülni, mint unikumot egy kiveszendő zsánerből.

De én fiatal koromban még ösmertem alakokat a szégyenebb osztályban is, akik egész életükben egyebet nem csináltak, mint barátkoztak, mulattak, egyik vendéglőből, lakodalomból a másikba jártak, s örökké tréfákon törték a fejüket.

Ilyen alak volt például Szomor Miska és Rigó Dani. Persze, a Mihály és Dániel névig egyik sem vitte.

Mind a kettő bocskoros nemes volt, az egyik, Rigó élt a hét holdján, de azt sem szántotta, Szomor pedig mézár-
széket tartott, de abban is csak nagy ritkán volt hús kapható.
Hiszen örökké egymással lakodalmaskodtak! Mert a két
cimbora nagy barátságban és nagy ellenségeskedésben élt
egymás közt. Egymás nélkül el nem lehettek egy nap sem,
de a csínyjeik éle is mindig egymás ellen irányult, s az volt
a boldogsága mindenkinek, ha a másikat lefőzhette, meg-
haragíthatta. A többi embert keveselték a tréfa királyai.

Ötlete, leleményessége mindenkinek bőven volt, s kifogy-
hatatlan a vidékünkbeli krónika viselt dolgaik elbeszélésé-
vel. Ami vidámság, bohóság megesezt, azt mind Szomor
Miska és Rigó Dani csinálták. Persze sok van ezek közt, ami
latinul lévén, nem lehet elmondani, hanem a szelídekből is
kitelne akár egy egész kötet.

Egyszer együtt indult Szomor Rigóval a székvárosba
hetivásárra, együtt fogadtak fuvarost, mindjárt otthon ki is
fizették.

Útközben leszállt Szomor Buny községben, hogy, úgy-
mond, a bíróval van egy kis dolga, addig csak várja meg
Rigó uram a szekéren.

Visszajön kevés vártatva Szomor, fellép a ballábával
(mert a lutheránus ember mindig ballábbal lép be a fűrhécs
kocsiba), leül Rigó mellé, de amint odább mennek, elkezd
panaszkodni, hogy beteg, hogy valami sajtászerű rángásokat
érez a testében.

— De mi az ördög lelhetett, kedves komám? — kérdezős-
kodik Rigó részvétellel.

— Nem bírom elképzelni — dadogta amaz fájdalmasan.

— Talán hideg vizet ivott a bírónál?

— Brr! Dehogy ittam . . . Iszonyodom a víztől . . . Ne is
említse.

— Talán valami árkot ugrott, és megszakadt magában
valami?

— Nem biz én . . . Hiszen árok sincs arra.

— Gondolkozzék csak, komám.

— Ha csak, ha csak — kiáltott fel most Szomor kétségbe-
esetten.

— Mi történt?

— Egy kutya harapott meg a tisztartó portája előtt. No iszen, csak ez kellett Rigónak, s kétségbeesetten ugrott le a szekérről, s gyalog folytatta útját a székvárosig, hol a vendéglő kapujában vidám hahotával várta már Szomor Miska.

Egy lakodalomban azonban Rigó kerekedett felül a csinyek nagymesterén. Összebeszélte a pályi molnárral, s amint Rigó elkezdett henecegni a lakodalmas nép előtt, hogy neki olyan szimatja van, ha valamit eldugnak, ő azt bárhol a világon megtalálja, a pályi molnár azt mondta, nem hiszi.

— No, hát fogadjunk.

— Áll, tíz akó bor!

Fogadtak, s Rigó kiment az udvarra, a pályi molnár egy tojást kért, hogy eldugja. Sok keresés után a legalkalmasabbnak találta erre a célra, hogy a tojást a Szomor fejére tegye annak a turi süvege alá. Ott csak nem meri keresni a pokol pozdorjája!

A lakodalmas nép kíváncsi volt. (Hogyne! Mikor még hetven évvel ezután is bámulták Cumberlandot Bécsben.) Rigót behitták az udvarról, szimatolt, keresett, fülkében, almáriumok tetején; szakajtók alján, párnák alatt, a mestergerendán, végre kimerülvén, verejtékes homlokkal csüggedten borult a Szomor nyakába.

— Vesztettem pajtás... végem van.

S e döntő percben kétségbeesésében nagyot ütött a Szomor Miska fejére, minek következtében annak az arcán, szakállán a lakodalmások harsogó kacaja közt, kezdett aláfolyni a sárgás, folyadék.

„Képzhetni a hetyka Szomor Miska megszégyenülését.

De tromfra tromf! Mikor az installáció volt a városban, mindketten más-más párthoz tartoztak, az alispánjelöltek kontójára.

Szomort a »Griff«-hez kvartélyozták, Rigót pedig a »Zöld-fá«-hoz (Rigónak fán a helye — élcelődék Szomor).

Reggel, mielőtt még Rigó uram, a híres kortes felkelt volna, a szállodaszolga éppen a nevezetes ezüstpitykés dolmányát keféle künn, mikor jön egy ember, és azt kérdi a szolgától:

— Felkelt már Rigó úr?

— Még ágyban van.

— Vidd be neki ezt a levelet, de szaporán.

Rigó feltöri félálmosan a levelet, s ezt olvassa belőle hangosan: »*Ha elsül jó, ha el nem sül, akkor is jó.*« Ejnye, miféle ostoba firka ez! Szaladj ki hamar, fiam, és kérdezd meg attól, aki hozta, mit jelent.

Kiszaladt a szolga, de vissza is jött legott:

— No, hát mit jelent?

— Azt, hogy elsült, nemzetes uram — feleli siránkozó képpel.

— Mi sült el, te golyhó?

— Az, sőt elvitte azalatt az ezüst pitykés dolmányt.

Ezüst pitykés dolmány nélkül nem lehetett tekintélyt tartani, vége volt a korteskedési vezérkedésnek. Rigót annyira megzavarta ez az eset, hogy immár nevetségessé van téve, elbújt a párthívei elől, s mellékutakon hazasettenkedett a falujába.

De milyen nagy volt a meglepetése, mikor az ezüstgombos dolmányt otthon találta a szögön.

— Ez a Szomor műve volt— hörgé ökleit emelgetve.

De már késő volt a harag, azalatt megbukott a jelölt, s Szomorék győzedelmeskedtek.

Száz meg száz ilyenforma esetet mondhatnék róluk. Kacagva, incselkedve éltek. Még a temetőbe is muzsikaszóval kísérték ki őket a nagyszámú rokonok.

Pedig a pap sehogysem akarta eltemetni őket.

— Bolondok azok! Talán meg sem haltak, hanem csak úgy tettetik magukat az imposztorok.

Hanem bizony nagyon is meghaltak, és nem hagyának maradékot.

A MÁLNA

Mikor Visegrádon voltunk Csiky Gergelynél, valakinek eszébe jutott délután, hogy jó volna megnézni a várat, tehát átmentünk Nagymarosra. Mert ahogy Somogy vármegyében legszebb Zala vármegye, Nagymaroson (noha különben is csinos község, szelíd gesztenyeerdővel fent a dombon) legszebb a visegrádi vár, amint nagy foltot vet csonka árnyéka a Duna vizén.

Ott fenn uzsonnáltunk a gesztenyeerdőben. Két izmos szolgáló hozta utánunk görnyedezve az ennivalót, s egy kis pesztonkaféle leány vitte egész könnyedén, ami megmaradt. Legtöbb maradt meg a málnából, melyet csinos kézikosárban hozott vissza.

Meg is fonnyadt, meg is törődött. Karmazsin pirossága sötét gránátszínbe ment át, finom pelyhei lekoptak, igéző ripacsai behorpadtak.

— Ej, mit cipeled azt a málnát — mondá az úrnő, midőn leértünk a községbe. — Azzal is könnyebb lesz, add oda a gyerekeknek!

Éppen kapóra állt ott két parasztgyerek a vasúti deszka-kerítés mellett.

— No fiúk — szólt a pesztonka —, esztek-e málnát? Ez mind a tietek!

Az egyik fiú közömbösen nézett szürkés szemeivel majd ránk, majd a málnára, aztán durcásan elhárított.

— Nem kell a málna, vagy mi?

Egy szót sem felelt, hanem még odább somfordált. A másik vörhenyes hajú kópé megállt kissé közelebb kerekre nyitott szemekkel, tátott szájjal.

— Ha nem akarják, öntsé ki, fiam, a gyepre.

A palánk mellett szép pázsitos mező van, fehér gyalogúttal kettészelve. A pesztonka éppen a gyalogút mellett borította ki a málnát a gyepre.

A két gyermek felmászott a palánkra, és onnan nézte hiúz-szemekkel, mi történik.

Ugyanekkor három más siheder ólálkodék a palánkkal átellenben egy tyúktól mögül. Mindent láttak, és megértettek. Málnát öntenek a főre! Igen, igen, ez nem álom! Nosza, föl-

másztak az ól tetejére, s a nádfédélre ültek, mint a varjak, onnen cernírozva a mezőt.

A mező pedig néptelen volt köröskörül, csak egy eltévedt fiókkácsa mászkált a széleken hápogva. A község felől piciny gyermekleány jött tipegve, kék karton-szoknyácskája kioldózott derékban, egyre csúszva lejjebb-lejjebb úgy, hogy minduntalan elbotlott benne, és elesett.

— Mama! — kiáltá — mamama!

Föltápáskodék, s tovább lépegetett a gyalogúton anyját keresve.

De a katasztrófa kikerülhetetlen volt: a szoknya addig csúszott róla, míg végképpen leesett. — A kihámlott gyermek bámészan állt ott fehér ingecskéjében. Kövér pufók arca mord kifejezést öltött, meggondolkozott egy darabig, azután egykedvűen odább ment, otthagya a szoknyát és szaporán szedegetve meztelen lábacskaikat.

Amint ment, ment, egyre közelebb jutott a málnagarmadához, mely messzire piroslott ki a haloványzöld füvek közül. A Duna felől hűs fuvalom csapott el, széttépte a levegőben ringó békanyalakat, fölkapta a pimpó megőszült bojtjait, s vitte velük együtt a málnaillatot az ól felé.

A gyermek odaért a málna-gulához, s a nagy kincs láttára fölgagyogott:

— Huh! Huh!

Dermedten állt meg eleinte, majd repeső örömmosoly tündöklött piszkos kis arcán, melyet az izzadságtól összecsapzott kender-szőszke haj körített. És mégis tartózkodva hajolt le, hogy a málna-boglya legtetejéről elvegyen egy szemet.

Megkóstolta, édes volt. Gyönyörrel nyújtotta ki nyelvét a szájszéleit megnyalogatni. Huh be jó, be jó!

Szíve megdobbant. Óvatosan tekintett körül a mezőn, hogy a nagy mindenségből látja-e valaki?

Minden csöndes volt. A mezőn nem járt senki, mi a palánkhoz támaszkodva vártuk a vonatot, és tettük magunkat, hogy nem ügyelünk oda; de a palánk és ól tetején nem úgy tettek azok az imposztorok.

Megfenyegették a kis gyámoltalant ökleikkel.

Megijedt, széthúzta szájacskáját, szemkarikái átnevedtek, sírni kezdett, és visszafordult a falu felé.

A házak hamar elnyelték, de eközben, honnan, honnan nem, villámként terjedt el a hír mindenfelé, hogy a vasút mellett a pázsiton málna van.

Az utcák önteni kezdték a gyerekeket. Jöttek egyenkint és csoportban, az alvégről és a felvégről, ki parittyával, ki vesszón nyargalva, fustéllyal, kampaverővel, némelyek be voltak fogva kenderhámba, és lóhalálban vágattak a pázsit felé. Az egyik egy fenyőfahordó fenekét gurította maga előtt, a másik néhai lónak a lapockacsontjával hadonászott mint buzogánnyal, volt olyan is, aki napraforgónak gyökerestől kitépett szárát emelte magasra, és úgy rohant a mesés esemény hírére le a völgybe. Zsivajtól, kiáltásoktól rengett a levegő: »Málna van a pázsiton. Jertek, jertek! Hol van? Merre van? Nem igaz! Hohó, hó!«

Akik az alsóvégről jöttek, azokat a palánkon ülő fiúk állították meg, a felsővégieket az ólon ülők toborozták össze, miközben megindult a két csapat között a feleselés:

— Mit akartok, ti zsványok? — rivalkodtak a palánkiak. — Mienk a málna! Az urak nekünk akarták adni!

— De ti nem akartátok elvenni! — ordították az ólról. — Mi pedig akarjuk, tehát a mienk!

— No iszen, csak merjetez hozzányúlni! Fűbe-fába van az orvosság!

(Ami azt jelentette képletesen, hogy a fűbe fognak harapni s hogy a fa puhítja meg a hátukat.)

Egymást csúfolva sóvárgó szemeket vetettek a málna felé, de egyik fél sem mert közeledni addig, míg be nem mentünk jegyet váltani a pályaudvarba.

Hajrá, amint látták, hogy a málna egykori gazdái közül már egy sincs ott (én túlról néztem őket a kerítés repedésén át), leugrottak hirtelen, emezek a palánkról, amazok az ólról, s ádáz dühvel csörtettek a málna felé.

Isten ne adj olyat, hogy hozzáférhetett volna valamelyik, hanem ott mellette, ahol találkoztak, megütközének roppant elkeseredéssel, fiú fiúval összefogódzva, hátulról gáncsot vetve, ököltetésekkel, karmolással, husángokkal, botokkal és veszőkkel.

— Üsd, vágd! Mindnyájan elveszünk, de a málnát nem adjuk!

A süketítő harci lármába belevegyült egy-egy bögés. Egy része elszaladt, kergették, némelyiknek az orra vére indult meg, s pirosra festé a füvet, másoknak a ruháját tépték össze, s üvöltve rohantak haza. A gyengébb gyerekek ott fetrengtek kékre verve s elgázolva a gyepen, maguk a küzdők összegubancolódva óriási sündisznónak látszottak, amint előre vagy hátra gurul.

A nagy gomolyag hol kifejtőzött, hol ismét összekuszálódék, minduntalan kisebb és kisebb lett, míg végre rekedt diadalkiáltás tört fel az égnek.

A palánkiak megfutottak.

A rivalgásra aztán előkullogtak a bokrokból, kórákások mögül a félnkebb ólpártiak. Az egyik a gyávákából megtalálta a kisleány szoknyácskáját, és a botjára emelte lobogónak.

— Győztünk! — kiálták, s míg a tulajdonképpeni verekedők a sebeiket borogatták a közeli pocsolyánál, ők a málnára vetették magukat.

Ott volt most már a kivívott gyümölcs szabadon, a lemenő nap sugarai átmelegítették, megfonnyasztották, petyhüdt, pépes lett és tüdőszínű.

A falánk kölykök mőhőn fogtak a győzelmi lakomához.

— Pompás! — mondá a legidősbik kamasz, és nagyot fűjt.

— Meg lehet enni — szólt egy másik.

— Az még kérdés — fitymálódék egy nyápic siheder, ki eddig marékból pofázta mint csemeget, s egész szájkörnyéke be volt majszolva —, mert ha meg lehetne enni, akkor az urak nem öntötték volna ki.

— Hűm! Csakugyan! Hátha csináltak vele valamit az urak?

— Persze — kiáltott fel egy piros-mellényes suhanc. — Biz isten, érzem is . . . Valami furcsa szaga van?!

S ezzel a markában levő málnát odacsapta a palánkhoz, hogy az nagyot csattant ott, és nedve messzire szétfrecsegett . . .

Ebben a pillanatban indult meg a vonat velünk, de még láthattuk, amint valamennyien lehajolnak, s az összes málnát versenyezve odapaskolják a deszkához.

— Íme az örök emberi — mondá egy útitársunk nevetve —, küzdenek valamiért, s mikor nagy fáradsággal hozzájutottak, könnyedén elhajítják.

A TEKINTETES ÁRVASZÉK

I. BEVEZETÉS

Az újságírók körme másfelé járt . . .

Pihent a megye, senki sem gyomlált a vetései között. Alispán, szolgabíró nyugodtan tarokkozhatott a leeresztett redőnyök mögött, újságok kellemetlenkedései meg nem keserítették a feketekávéjukat. Szélcsend volt. S most íme ez a bolondos *barsi eset* megint rossz szóbeszédbe hozza őket.

Publicista a tollát hegyezi, a közvélemény háborog, a miniszter a kését feni ellenök, s maguk a megyeisták is elszorodva morogják: »*Hát már megint?*«

Pedig isten ellen való véték ez a rettenetes agyarkodás! Hiszen mi a megye ma? Egy amputált ember. De hogy van amputálva? Az egyik lábát levágták (nota bene az egészségeset), s tettek helyette gumilábat (amelyik hajlik, de nem jár), az egyik fülébe ólmot öntöttek, hogy nagyot halljon, az egyik kezét (az egyik alispánt) elvágták, hogy keveset markoljon, és mégis azt kívánják tőle, hogy erőteljes legyen.

Pedig milyen eredeti institúció az, még így is!

II. AHOL REND NINCS

Van egy ismerősöm, aki árvaszéki ülnök volt a vidéken, néhány év előtt nagy gyomorhurutja támadt, kiaszott, mint az ujjam, belesárgult, mint a viasz, járta Marienbadot, evett nyers sonkát és Graham kenyeret, de nem használt neki semmi, utoljára az orvosok is lemondtak róla, kijelentvén, hogy meg kell halnia.

— No, ha meg kell halnom — mondá —, akkor semmi okom titkolózni. Én becsületes ember vagyok, szeretem az egyenes utakat. Bevallom őszintén, hogy elsikkasztottam tizenhétezer osztrák értékű forintot.

— Nem lehet az, te — mondá a vicispán —, félrebeszélzs.

— Komolyan mondom, Nézzétek meg! Kevés volt a fizetésem, pajtás, s én teljes életemben gavallér ember voltam, onnan vettem a pénzt, ahol volt. Vizsgáltasd meg a pénztárt!

De erre meg az alispán jött méregbe.

— Én is gavallér ember voltam teljes életemben, s nem szoktam senkinek a dolgait kutatni. Hanem ha azt akarod, hogy megvizsgáltsam az árvapénztárt, tégy magad ellen jelentést az alispán hivatalnál.

A gyomorhurutos ember megtette a jelentést, de nem írta alá a nevét, mire az alispán visszahozta:

— Névtelen följelentésekre nem szoktam hederíteni.

Csak miután aláírta a nevét, rendelte el a hivatalos vizsgálatot, melynek folytán megtalálták az említett tizenhétezer forintot, azazhogy meg nem találták.

Most aztán nem lehetett tenni egyebet, mint letartóztatni az ülnök urat, s becsapni a hűvösre a többi rabok közé. Hiszen úgysis meghal a szegény Gyuri két hét alatt.

De nem az történt, hanem éppen az ellenkező. Félév alatt a rabkoszton elvesztette a tekintetes úr a gyomorhurutját, s mikor három év múlva kiszabadult, két mázsát nyomott, és olyan piros volt, mint a kapos.

Most is ép, egészséges, mint díjnok van a megyénél alkalmazva, és áldja a mennyei gondviselést, mely olyan csodálatos módon gyógyította ki.

— A vármegye pénzén szereztem a hurutot — szokta mondogatni —, és a vármegye kosztján vesztettem el. Ez méltányos . . . ez igazán méltányos.

Ezen a histórián gondolkozva, gyakran eszembe jut, hogy vétek a megyét bolygatni, és nem is igazságos, mert amit az ülnök úr mond, az igen jól applikálható az összes megyei visszaélésekre, bár kissé megfordítva.

. . . A tekintetes urak a vármegye kosztján szereztek azt a szertelen étvágyat a mások pénzére, tehát egészen méltányos, hogy a vármegye pénzén veszítsék el.

Még egy kis türelem, elnézés, és merem állítani, elveszítik.

III. AHOL REND VAN

Aztán — hogy most már komolyan is mondjak valamit — az mégcsak istenes dolog, ahol sikkasztanak. Az még semmi.

Azok, akiket úgynevezett rendetlen kezelés miatt ítélnek el, olyan valamit mondhatnak, mint a megveeztegetés miatt börtönre ítélt Lord Bacon: »Angliának száz év óta én

vagyok a legtisztességesebb hivatalnok, s kétszáz év óta ez Angliának a legigazságosabb ítélete.»

A rendtelenségekkel tehát még csak kibékülne az ember, de az a rettenetes, *ahol rend van.*

Ahol rend van? — fogják önök kérdezni. — Hát van valahol rend is?

Igenis van.

Én már találkoztam egyszer életemben egy olyan vidéki emberrel, aki midőn a megyei korrupcióról volt szó egy társaságban, hetykén törülte meg a bajuszát.

— No, a mi megyénk, uraim, kivétel!

Minden ember kíváncsian emelte rá a szemeit.

— A mi árvaszékünknel — folytatá — emberemlékezet óta nem fordult elő semmi rendtelenség.

— Ön alkalmasint ugratni akar bennünket.

— Nem én, becsületemre mondom.

— Nagy dolog ez! — mondom. — Szeretnék önöknél árva lenni.

— Már azt én nem mondom — mordul föl nevetve.

— Olyan árvát értek, akinek vagy kétszázezer forintja van az árvapénztárban.

— Nem nagyon vickandoznék abból az úr.

— Hogyhogy?

— Mert ami az árvaszékhez jut, az az ebek harmincadján van. Abból nem sokat lát az árva, vagy éppen semmit.

— De hisz ön azt mondja, hogy sohasem fordult elő rendetlen kezelés?

— Igaz is, de azért a pénzt mégis *elgyámolják.*

— Hogyan?

— Kiadják az árva érdekében kölcsön, jó kamatra.

— No, ez nem baj.

— Nem ám, de mikor olyan embernek adják ki, aki vissza nem fizetheti, mert nincs miből.

— De hisz akkor bolondok.

— Dehogy! Az illető kölcsönvevő rendesen vagy sógora, vagy rokona az illető árvaszéki ülnöknek, s a pénzt ő veszi fel, de aztán titokban megosztja az ülnök úrral.

— Igen, de a többi szavazó ülnöknek nem rokona.

— Hja, de a többi szavazó ülnöknek is vannak rokonai, s mikor X. ülnök úr rokona vesz fel pénzt, akkor Y., Z. ülnök urak azért szavaznak, hogy majd mikor Z. ülnök úr rokona fog kölcsönt kérni, akkor X. ülnök úr is szavazzon.

— Értem... de hol veszi magát az a sok szegény rokonság?

— Ha nincs, hát újat kötnek. Mert a gazdag rokon erre a célra nem alkalmas.

— No, ez rettenetes állapot. Ezeket az embereket be kellene csukatni.

— Hogyisne! Hova gondol ön? Hiszen minden rendben van. Hiszen minden árva megtalálja ott minden percben a teljes vagyonát — *kötvényekben*. Hanem az igaz, hogy a kötvények nem érnek egy garast sem.

Tubus

IV. EPILÓG

Ezt a két történetkét találtam ma az asztalomon, hogy tegyem közzé a Pesti Hírlapban.

Én? A megyei árvaszék ellen? Soha.

De amint olvasom, látom, hogy: ejnye, hiszen ez a megye mellett lesz argumentum. Mert kitetszik abból, hogy pusztán gyűlölet vezeti ellenségeit.

Az egyik történetben azért nem kell a megye Tubus úrnak, mert rend nincs benne. (Pedig lám, így keletkezett szer a gyomorhurut ellen.)

Ellenben a másik történetben (ha ugyan nem rágalom az egész) azért nem kell neki a megye, mert rend van benne.

Hát meg van az úr bolondulva?

A MAGYAROK ISTENÉRŐL

(Szíves üdvözlöt a drezdai sógoroknak)

Az még csak semmi, hogy a magyarok az erdélyi szászokat szeretnék megmagyarosítani, meg a horvátokat, meg az oláhokat; fölmennek azok a magyarosításukkal még az égbe is és az istent teszik magyarrá.

Aminthogy joguk is van, mert külön istenük volt azelőtt, hát még elég szép, hogy megengedik a többi népeknek, hadd imádkozhassanak azok is hozzá.

Hanem azért azt tartják, hogy mégiscsak nekik kedvez, a magyarok istene ő még most is kizárólagosan, mert különben ki tartotta volna meg őket ezer esztendeig.

Nem is tartják őt itt szigorú égi bírónak, hanem bölcs, nyájas és kedélyes atyának, akinek még anekdotákat is adnak kölcsön.

Igen, igen, egy egész anekdota-kör van az istenről. S ezek mind hazafias adomák, amelyekből kitűnik, hogy mégis ő szent felsége a legnagyobb magyar, s ha valami bajuk van a magyaroknak, óvó palástjával befödi őket, és nyújt feljök védő kart.

Az egyik adoma arról szól, hogy az isten hálókabátban ül a trónon, amikor roppant éljenzés keletkezik a menny kapuja előtt. Mellette ül Krisztus urunk és Szűz Mária.

— Miféle zaj az? — kérdi az úr Szt. Pétertől kíváncsian.

— Széchenyi Istvánnak nyitom a kaput — mondja Szt. Péter.

— Széchenyi jön? — kiált fel az úr meglepetve, és oda kiált két angyalnak: »Nosza hamar hozzátok elő az *atillámat*.«

Széchenyi eközben benyit, s az isten nagyon nyájasan fogadja, valamint gyöngéden figyelmezteti Jézus Krisztust is:

— Gyere közelebb, édes fiam, adj kezet Pista bátyádnak.

*

Még előbb történt, mikor József nádor halt meg, hogy, amint jelentkezik a menny kapujánál, kérdezik tőle odafent:

— Ki vagy?

— József, Magyarország nádora.

— Mi jót tettél a magyarokkal?
 A nádor szelleme gondolkozott egy darabig, de bizony nem jutott eszébe semmi.
 — Nem emlékszem semmire — mondá.
 — No, hát akkor eredj vissza!
 Másnap újra jelentkezik a kapunál.
 — Ki vagy?
 — József, Magyarország nádora.
 — Mi jót tettél a magyarokkal?
 — Felgyújtottam ma a német színházat, úgyhogy most már a németek is kénytelenek lesznek a magyar színházba járni.
 — Helyes! Bejöhetsz.
 (Ez az adoma akkoriban igen időszerű lehetett, mert a József nádor halálát követő napon gyúlt ki a német színház, s a tűz oka természetesen homályban maradt.)

*

És még ennél is régibb keletű az I. Napóleon halála idején komponált adoma, mely az osztrák császárság szokásos címét gúnyolta.

Ez is úgy folyik, hogy fölment Napóleon az égbe.
 — Ki vagy?
 — Én a volt francia császár vagyok.
 — Hogy lettél császárrá? — kérdi a mindenható.
 — A nép választott azzá.
 — Elég. Bevezlek ide.
 Megint kopogtatnak néhány óra múlva (mert az évek csak órák odafönt).
 — Ki az?
 — Én a szardíniai király vagyok.
 — Hogy lettél királlyá?
 — Atyámtól örököltem.
 — Elég. Gyere be.
 Nem sok vártatva ismét zörgés hallik a kapun. Nyugtalanlankodva és bosszúsan kérdi az úr:
 — Ki az már megint?
 — Az osztrák császár.
 — Miféle címen?

- »Isten kegyelméből« — felelte a lélek.
- Az én kegyelmemből? Nem emlékszem.

*

Ilyen kedélyes a magyarok istene, és ilyen erősen magyar. Kár vele ingerkedni a drezdaiaknak. Mert ezt az egy helytelenségüket száz esztendeig sem bírják leimádkozni — németül.

AZ EGYETLEN NÉMET

Dr. Kniep gyakorló orvos vala Teschenben, és sok kiállott viszontagság után már éppen paciensekre kezdett szert tenni, midőn hatóságilag arról értesítették, hogy magtalanul elhalt nagynénje, Winter Terézia magyarországi, galábocsi lakos, végrendeletében őt tette meg örökösének. Ha jól emlékszem, én magam expedáltam a hivatalos értesítést a tescheni hatóságnak.

Alig egy hónapra beállított egy hórihorgas, de gyenge kinézésű, erősen megeretvált emberke a hivatalba.

— Mi tetszik?

— A Winter Teréz hagyatékában jövök — mondá.

Kikerestem az ügydarabot.

— Ön tehát dr. Kniep Mihály?

— Az vagyok. A hagyatékot jöttem megtekinteni.

— No, az kár volt olyan messziről — felelém —, a hagyaték csekély.

— Mi mégis? — kérdé tompán.

— Egy ház Galábocson.

— És?

— Semmi több.

Arca elhalványodott, s szemei elhomályosultak.

— Föld nincs?

— Nincs.

— Kézpénz nem maradt?

— Nem találtunk.

— Az a Galábocs messze van innen?

— Egy órányira.

- Természetesen nagy város.
- Nem, egy apró palóc falu.
- Hogy néz ki a ház, emeletes?
- Ördögöt, egy kis négyablakos házikó.
- Mennyi lehet az értéke? — kérde le sújtva.
- Semmi.
- Hogyan? — förmedt fel. — Csak talán nem azt akarja ezzel mondani, hogy itt a házakat ingyen adják?
- Oh nem, de Galábocson nem veszi meg senki, mert akinek ott földje van, annak háza is van, akinek pedig nincs ott földje, az nem megy oda lakni ingyen sem.
- No, ez sajátságos! — kiáltott fel, s hitetlenül rázta a fejét.

Azt hitte, bolonddá akarom tenni.

Később hallottam, hogy fuvarost fogadott, Galábocsa vitette magát, s az elhalt vén szűz kis házikója négy zöldzsalus ablakával vad venyigével befuttatva nagyon megnyerte a tetszését. Rá néhány napra az összes hazai lapokban olvasható volt a hirdetési oldalán: »Egy ház Galábocson eladó, nyári laknak alkalmas . . . Egyszermind jutányos áron bére lehet venni.«

Elmúlt egy félév, de a hirdetés még mindig ott kóválygott a lapokban, még csak egy szúnyog sem kérdezősködött utána a tulajdonosnál Teschenben. Ah, ugyan kinek is kellene egy galábocsi ház?

De a doktornak mániája lett, hogy értékesíteni fogja, s a jövő nyáron egy piktort küldött a saját költségén, aki lerajzolta. Ezentúl a kép is mindenütt ott volt a lapokban a hirdetés mellett. A galábocsi házat úgy ösmerte az egész világ, mint a Csillag Anna hosszú haját.

De nem ment a dolog, mégsem ment . . . A doktor nem győzött költeni a reklámokra.

Így én tönkre megyek egészen — gondolta magában. — Hanem az mégsem lehet, hogy semmi hasznát ne vegyem. Ha nem kell senkinek, hát elmegyek bele lakni én magam, s ott folytatom az orvosi praxist.

Egy morcos őszi napon újra beállított a hivatalunkba, én már megösmertem, s nevetve kérdeztem meg:

— Mi van a házzal, kedves doktor?

— Magam költözködtem bele tegnapelőtt. Most már galábocsi orvos vagyok.

— No, az nagy hiba, mert én nem ajánlottam volna önnek ezt a környéket.

— Miért uram? — kérdé kesernyés ábrázattal.

— Mert itt nincsenek betegek.

— De csak talán itt is halnak az emberek? — ellenveté mélabúsan.

— Halnak, de maguktól.

— Majd hozzá szoknak apródonkint az orvosi segélyhez.

— Sohasem lakott még itt német ember. Kutya tartomány ez, uram!

— Nekem inkább igen nyájiasnak látszik. A természet elbájoló, az emberek jók, szelídek.

— Igaz, de az idegen ember elpusztul itt. A mi parasztjaink nem tudják megbecsülni a honoratiort.

— Ah, az már az én dolgom! — szólt fejét kevélyen megemelve. — Én fogok tudni tekintélyt tartani.

— No, hát akkor csak tessék megpróbálni. Őszintén kívánom, hogy jól érezze magát köztünk.

A doktor berendezkedett a galábocsi házban, egy vén gazdaasszonyt fogadott, úgy élt ott, mint a remete, olvasta a magával hozott könyveket, és várta a pácienseket, de azok bizony nem jöttek.

Orvost e vidéken csak a dzsentrí hí, és az orvosnak meg kell ismerkedni a dzsentrivel, pertu kell lennie vele, ha azt akarja, hogy hívják. Ha meg pertu van a dzsentrivel, akkor az nem fizet neki, hanem azt mondja: »köszönöm pajtás«. Mert hiszen a gavallér nem kínálhatja meg a cimboráját pénzzel apró szolgálatokért. Ha pénzt akar látni a doktor, hát akkor nyerjen tőle kártyán.

A parasztnak ellenben mindent a föld hoz. A bodzafa héja, a torma levél, az ezerjófű, a marmancs megannyi orvosság, ami vagy segít, vagy nem segít. (De hisz a patikai szerekel is csak így van!) Ha pedig a lába törik el, vagy ilyesmi, azt majd helyre rángatja egy véka lencséért a zelenai molnár. De meg nem is élhet ám az ember örökké.

Lón, hát hogy dr. Knieptől egész a tél derekáig még azt sem kérdezték: minek jött ide? Csak a parasztyerekek kiabál-

ták utána, ha a falun végigment, az ő szokott rímes csúfolódásukat: »Doktor moktor! Doktor moktor!« Az egyik akasztófárával suhanc egyszer elébe állt vakmerőn, s komoly képet vágva süvített rá: »Nyújtsa ki rögtön a nyelvét«, mire ugrándozva elinalt.

A doktor lassankint nem is mert az utcákon járni. Egyszer a falusi bika akarta nagy szarvával felöklelni, máskor egy egész kutyacsorda loholt utána éktelen vonítással, hogy összetépje. De a legnagyobb szégyene mégis a galábocsi tisztartó hosszú gyapjú kosa volt, amely a mellette elmenő orvost meg-rúgta a hátulsó ballábával. Hát látott már ennyi virtust valaki egy ostoba kosban?

Képzhetni, hogy Kniep úr nagyon el lehetett szontyorodva, midőn a tél derekán egy zimankós éjjelen ajtókopogtatás verte fel álmából.

— Ki az? Mit akar?

— Keljen fel, doktor úr! — kiáltá kívülről a vén gazd' asszony.

— Mi történt? — riadt fel a doktor.

— Beteghez hívják.

— Az lehetetlen — hebegé.

— Itt vannak kocsin.

Felszökött ágyából a fűtetlen szoba dacára, mint egy párdúc, s míg a fogai vacogtak a nagy hidegben, szemei tűzben égtek. »Íme, az első szerencse! Sötét felhőkön keresztül a napsugárnak az első átverődő szilánkjá.«

— Teringettét! Jöjjön be az az ember addig is — kiáltott fel vidáman.

Mialatt felhúzta a cipőit, a mellényét, azalatt egy szomorú képű, középkorú paraszt csoszogott be vörösre mart képpel a bajuszán és a bundáján zúzmarával.

A doktor úr ránézett szeretettel, azután kikereste a magyar-német szótárt; abban összenézegetett egy csomó szót, mire a következő mondatot formálta ki:

— Mi van baj?

— Az asszonynak van valami változása.

— Beteg?

— Nagyon beteg.

— No, nem kell félni . . . nem kell félni.

Felhúzta a kabátját, a bundát és a botosokat a lábára olyan fűrgén, mintha lakodalomba menne.

— Lehet elmenni — szólta, és fölkászálódott a szekéren a szalmaülésre.

Kegyetlen hideg idő volt, a hasig érő hó csikorgott, mint az új csizma, s ahhoz még erős metsző szél fújt nyugatról, míg keleten már fehéredni kezdett az égből egy darab. A táj is egészen fehér volt, fák, utak, házfedelek, a szekér, a lovak, melyeknek testéből szürkés pára gőzölgött.

— Hova lesz menni? — kérde a doktor.

— Orsódra.

— Messze ide?

— Három óra járás.

— Ühm . . . Mrüm . . . Ördögös klíma . . . — ümmögött belerejtőzve a bundába úgy, hogy a feje sem maradt künn, mialatt a szekér tovább ketyegett a kátyús kerékvágáson.

Kisvártatva megint kidugta orrát:

— Mi a magáé neve?

— Kátyi Ferenc.

— Maga megvan gazdag ember?

— Csak az ördög szegény, mert lelke nincs — dörmögé Kátyi Ferenc.

— Szereti a maga feleség?

— Hogyne szeretném. Hisz akkor nem mentem volna az úrért, mert nincs nekem kihajigálni való pénzem.

Megint egy hosszú szünet állott be. A doktor csöndesen húzta meg magát a bundában, Kátyi pedig mereven nézett a lovak elé. A havon itt-ott elszórt széna barnállott; éjjel menő furmányos szekerek hulladéka, verebek és ugrádozó sármányok egész raja lepte meg. Hát egyszer csak fölriadt közülök a kocsi zörgésére egy nagy fekete varjú, s beleütődött röptében krárogva a Kátyi kalapjába.

— Mit krárogsz, te kutya — ordítá a paraszt sötétén, utána suhintva az ostorával.

Mindég zordonabb, zordonabb lett, görcsösen tartva kezében a gyeplőt, csak néha tekintett vissza a doktorra: nem fagyott-e még meg? De biz annak kutyabaja sem volt. Hallani lehetett a szuszogását.

Nyilván álmadozásba merült, félében, félszenderben észre sem vette, hogy a zelenai magaslaton három szekér jött velük szemben. Csupa orsói gazdák voltak.

Talán azt sem hallotta, mikor azok Kátyit megszólították:

— Siess haza, siess, mert már nem érhetsz haza jókor.

— Meghalt? — szisszent föl.

— Meghalt, egy órára aztán, ahogy elmentél.

— Tudtam — hörgé tompán. — Hiszen a varjú megmondta!

S aztán szilajan, mély keserúséggel közibe vágott a lovaknak. Benne volt abban az ostorcsattanásában minden fájdalma. A két ló ragadta a rozszant szekeret, mintha nadragulyát evett volna.

Az orsói emberek még kiabáltak utána valamit, de ő már ezt nem hallotta, feje zúgott, a világ megfordult vele.

Lila szürkés köd gömörödött a mindenségben, olyan színű, mint a most örölt lángliszt. A zelenai erdőből az éhes farkasok üvöltése hallatszott. A levegő kezdett megtelni csodálatos titkos zsongással, mely a virradatot jelenti. De hát kinek virrad, minek virrad?

Eszébe jutott, amint zsibbadásából fölserkent, hogy azok utána kiabáltak az imént. De mit?

Összeállította a hangokat, s kitalálta, hogy az egyik kiáltás körülbelül olyanformán hangzott: »Későn viszed már a doktort.«

Az ám, a doktort! Hiszen a doktor is itt van! Hohó álljunk meg! Hohó! No, még csak ez kellett!

Megvakarta a fejét, káromkodott egyet, azután megfogta az ostornyelet, és kettétörte mérgében.

Mit csináljak? Már most mit csináljak?

A doktort magammal vigyem? Hát csak azért vigyem magammal, hogy visszahozzam?

Vagy hazavigyem a doktort Galábocsra? De már azt az isten se kívánja tőlem. Mit csináljak? Hova tegyem, hova?

Megállította a szekeret, leugrott róla, körös-körül járta vagy háromszor nagy fejkavarva, azután össze-vissza rugdalta a patkós csizmáival a lovakat, nézett egy darabig az égre... ott apró szürkés felhők futkároztak pajkosan (no, hogy az ördög lepedői legyetek), az egyikből néhány ónos

esőcsepp kezdett leperegni: »Sírhatsz már öreg, sirathatód már, ha elvetted« hörgé, és az öklével megfenyegette az eget.

Majd odacammogott a hátsó tengelyhez, és megrántotta a doktor bundáját:

- Mi az, mi? — riadt föl a doktor ijedten.
- Szálljon le az úr — mondá neki nyersen.
- Valami eltörte magát?
- Ühöm. Csak szálljon le az úr.

S mivel a doktor a sok akadályozó ruhadarab miatt lassan kezdett szedelőzni, türelmetlenül nyalábolta át, s bundásától és esernyőstől letette a hóra.

Ezzel felhajította magát villámhirtelen a szekérre, egyet kurjantott a lovakra, és elhajtatott.

— Jézus Mária! Segítség! Szapperlot! — kiáltozá a doktor kétségbeesetten — de hát nem törődött azzal Kátyi Ferenc körömfeketényit sem. Jajveszékélésire csak a farkasok felelgettek neki a zelenai erdőből.

Reggelre ott találták félig megfagyva a derékig érő hóban az urasági csőszök.

Bele nem halt ugyan, hanem a vidékkel örökre jóllakott.

Még azon a héten elhurcolkodott Galábocsról Budapestre.

. . . Ez volt az első, és remélem, az utolsó német is a mi szelíd, nyájas hegyeink közt.

KÓHALOM

A Homorod völgyéből emelkedik ki az a bazalthegy, melyen Kóhalom vára áll, nem messze Brassótól.

Nem volt sohasem amolyan parádés vár, hol kevély várurak székeltek volna. Nagy ősök arcképei sohasem függtek a falakon, büszke címereknek, száz csatatérről összehordott kopjáknak, pajzsoknak semmi nyoma sincs itt.

Ez a vár nem épült dolyfös vakmerő oligarcha számára, hanem egy szerény ügyefogyott emberke építette a maga részére.

S ennek a neve Ijedelem.

(Látszik ebből is, hogy már közel járunk Brassóhoz!)

Kóhalom helységének német lakói emelték Kóhalom várát közkölségen, hogy veszedelmek idején legyen hova menekülniök, biztos helyre lerakniok féltettebb kincseiket, hogy odaküldhessék asszonyaikat, gyermekeiket, ha baj van. S baj ugyan elég volt mindig a kies Erdélyországban.

Valami nagyobb történelmi múltja nem volt a várnak. Szerény polgári külseje nem takar fényes szerepet. Hanem erősnek elég erős volt, s ez kitűnt 1323-ban, mikor Hening szász ispán fellázadott Róbert Károly királyunk ellen. Tamás vajda ekkor legelőbb is Kóhalom várát fogta ostrom alá s az igen sokáig védte magát.

Háromszáz évvel később meg Bethlen Gábornak volt baja a szászokkal, s később ide záratta az ellene esküdt segesvári polgármestert, Orendi Márton uramat.

Úgy látszik, hogy ezentúl is sokszor használták börtönné az erdélyi fejedelmek. E század elején a vár egyik bástyájában még két roppant vasbilincs függött a falon. Hát bizony ezeket sem kedvtelésből viselték!

Egy helyütt az olvasható a falba vésvé nagy betűkkel: »Én Bánfi András, itt voltam fogva 1678 die 25 julii.«

Ki volt Bánfi András, miért volt itt fogva, krónikák föl nem jegyezték, senki sem tudja.

Hanem a két óriási bilincsről van egy rege.

Helvig Károly királybíró foglyul esett, s elhurcolták Konstantinápolyba, becsukták a Héttoronyba. Az a Héttorony nagy divat volt akkoriban.

Ott ült, üldögélt Helvig uram nagy búsan, már három esztendeje, de az asszonya csak nem küldte érte a váltságdíjat. Váltig sóhajtozott, töprengett, miképp szabaduljon innen. Imádkozott az istenhez naponta a menekülésért.

Volt azonban egy rabtársa is, valami Meneges nevezetű kék darabant, aki azt állította magáról, hogy boszorkány, s valahányszor a rab királybíró imádkozék, mindig dühösen morgott, és rázta a bilincseket.

— Minek imádkozol, uram?

— Hogy az isten kiszabadítson.

— Az isten nem hallgat meg, hanem próbálj egyszer az ördöghöz imádkozni, és én jótállok érte, hogy az engem menten megbíz a kiszabadításoddal.

Helvig úgy el volt keseredve, hogy csakugyan megfogadta a két darabant tanácsát, s úgy mondta el a miatyánkot, hogy az az ördögnek szólt: »Mi atyánk, aki vagy a pokolban, stb.«

Alighogy ezt tevé, kiderült a Menenges ördögi arca, kinyitá a börtön ablakát, aztán leteríté két köpönyegét a földre s reá ült.

— No, uram — mondá Helvignek —, fogózz a köpenyegembe te is, hunyd be a szemeidet, és fel ne próbáld nyitni, míg én nem mondom.

Úgy tett Helvig, ahogy mondva volt, s valóban egyszerre emelkedni kezdtek a köpönyegen, s repülve hasították a levegőt. Mire Helvignek szabad volt a szemeit kinyitni, már ott találták magokat Kőhalom vára előtt, hol is levén a bilincseiket, oda akasztották a bástyafalra.

Helvignek azonban nem volt nagy öröme a szabadulásából, mert amint hazaért, otthon mind a négy gyereke és a két leánytestvére halva feküdt. Csak a felesége élt.

Kétségbeesetten, jajveszékelve borult reájok.

— Minek sírsz — mondá a búbajos darabant vigyorogva —, te az ördöghöz fordultál, az hát nagyon is természetes, hogy az isten meg tőled fordult el, s elszedte, akik az ővéi voltak körülötted. Látod, a feleségedhez már hozzá nem fért, mert ez már miközénk való.

Helvig királybíró uram — a nép pajkos észjárása szerint — e pillanattól fogva ismét az istenhez fordult, kápolnát építtetett, búcsúkat járt, hogy most meg már az ördög is hadd haragudjék meg, és vigye el a feleségét.

De a felesége nem kellett az ördögnek sem, s ha azóta meg nem halt, ma már lehet vagy négyszáz éves.

A NAGYANYÁM FÜVE

A tiszovniki tótok lejártak hozzánk káposztát venni; buja, nagyfejű káposzta nőtt a határban, híre volt messze darabon a hegyi lakók közt, akik élnek-halnak a káposztáért.

Nagyanyámtól megvettek egy közt negyven forintért, kivagdosták, fölrakták a szekérre, melyet két tarka tehén

vont, még a torzsákat is, de a negyven forinttal adósak maradtak; abban állapodtak meg nagyanyámmal, hogy majd meghozzák a pénzt, mihelyt ők is beszedik otthon az isten áldását.

Elmúlt az ősz egészen, a tavasz is beköszönt, de csak nem jöttek a tótok a pénzzel, nem volt arra más mód, mint elküldeni a szolgálót Tiszovnikra.

El is ment Zsuzska, meg is jött, hogy azt mondja, nem fizetnek a tótok, mert csak úgy ígérték, ha az isten áldását beszedik, de bizony az idén nem áldotta meg az isten a tótokat. Hát csak váraкоzzék a tekintetes asszony, amíg megáldja.

A szegény nagyanyám roppan méregbe jött a hírre.

— Gebedjeteк meg a káposztától. Hogy vigyen el az ördög, gazemberek.

— Ne az ördögnek kínáld őket, fiam — szólt bölcsen nagyatyám. — Az ördög nem ér semmit. Hanem bízd őket valami fiskálisra.

Úgy is lett. A fiskális pöرت akasztott a nyakukba, amire aztán ijedten jötteк egy nap.

A legöregebb tót volt a legnagyobb imosztor köztük, aki dúlt arccal adta elő, hogy a gyermekei éhen halnak otthon, hogy a fiskális az utolsó vánkost akarja kihúzni a beteg felesége feje alól.

Addig-addig beszélt, hogy a nagymama ríva fakadt.

— Ne sírjon a tekintetes asszony . . . ne, ne lelkem, mert mégsem fogja elveszteni a negyven forintját. (Mintha bizony azért sírt volna a jó lélek.) Mert hoztunk ám mi a tekintetes asszonynak olyan kincset, ami még az ebecki kastélynál is többet ér. Úgy ám, bizony! Még az unokái is áldani fognak minket érte.

(Még engem is belekevert a gazember.)

Nagyanyám csak nézte könnyein keresztül, amint kivett a halinája alul egy túrógomolynyi nagyságú friss sarat, amiből egy icipici plánta dugta ki a verébnyelv alakú rótpiros leveleit.

— Hát ez mi? — kérdé nagymama.

— Ez az a csodafű, melyet mindenre lehet használni. Az ennek a tulajdonsága, hogy lefelé nő a földbe.

— De hát akkor mit ér, ha nem látszik.
— Mit ér? Minden évben ősszel ki lehet szedni a gyökerei egy részét.

— És aztán?

— Mikor a gyökér megszárad, széttördeli a tekintetes asszony, olyanná lesz, mint a drót, s ha beteg állatnak ebből a fülébe dugnak, okvetlenül meggyógyul. Ilyen fű csak egy van Magyarországon a Tátra legtetetjén, s arról is csak én magam tudok. Hát ezt hoztam el kérem a negyven forint fejébe.

Nagyanyám nevetett rajta. »Isten neki, hadd boldoguljon a szegény ördög«, elfogadta a füvet negyven forintba, és elültette a kertben. Ki tudja még, hátha csakugyan meg is éri a negyven forintot!

A fű nőtt, nőtt . . . Az egész falu a nézésére járt. Negyven forint sok pénz! Azért csak szépen megnőhet a kutya!

Mikor a két húsos levele csucsorodni kezdett, azt hajtották a parasztok: »No, mégis igazat mondott a tót; ahol ni, medicinás üvegek keltekeznek rajta. Majd meglátja a tekintetes asszony, úgy formálódik a levele.«

Őszre terebélyesen eresztette meg a gyökereit, mintha csak a török császár névaláírását akarná utánozni a föld alatt.

A gyökereket kiszedte a nagyanyám, megszáritotta, s ahány beteg állat volt a környéken (alig várta, hogy valamelyik megbetegedjék), azt mind ő gyógyította a csodafüvel.

Amelyik megélt, helyrejött, annak okvetlenül a fű használt; amelyik pedig nem élt meg, azon már nem lehetett segíteni, mert annak a fű se használt.

Az én szegény nagyanyám sok-sok esztendeig büszke volt rá, hogy ilyen füve van, s hogy annyi jót tehetett vele az embereknek.

A fű ezalatt olyan hírre vergődött, hogy egy reggel ijedve azon vettük észre, nincs ott a kertben.

Tolvajok éjszakának idején belopóztak, kiásták, és elvitték, ki tudja hová.

Szegény öregasszony, egész holta napjáig kereste, kutatta, de hiába. A végrendeletében hagyott rám egy csomó birkát, lovakat, ökröket, és azt a megbízást, hogy kutassam fel számukra azt a füvet.

Kutattam is, de híre nyoma sem volt, tudakozódtam, végignéztem a herbáriumokat, a ritka kerteket, de sehol sem leltem olyan fűre.

Hanem mióta nem a herbáriumokat nézegetem, de a népek és institúciók javítására célzó kormányzási szereket és *eszközöket* kísérem figyelemmel, azóta meghökkenve látom, hogy ez a különös fű *köztük van*.

A fűvet hát a végrendelethez képest megtaláltam, de most meg már a birkák, lovak és ökrök hiányzanak hozzá.

... Isten neki, jó helyen van, ahol van. Mert ott megvannak hozzá a birkák.

AZ ELTÉVESZTETT VÁROSOK

Történt, vagy legalább megtörténhetett volna.

Valahol szinte kiállítás volt a legközelebbi években, s elhatározták, hogy meghívják arra a világ két legdivatosabb nemzetének, a franciának és az angolnak a nevezetesebb újságíróit és literátorait.

Nosza, megindult legott vendéghívóba egy jómodorú úriember Párizs felé.

Itthon ellátták bőven instrukciókkal. Egyik is, másik is beleszólt. Csak úgy bugyogott a lelkesedés, és mert a bőkezűség, szívesség is leleményes, változatos programot csináltak pazar lakomákkal, fejedelmi pompával, kényelmes ingyenvonattal.

A vendéghívónak jól a szívére kötötték, hogy felette udvarias és nyájas legyen az illető meghívottakhoz, biztassa, csalogassa őket mézes szavakkal.

A vendéghívó útközben arra a gondolatra jött, hogy Londonba megy először, és csak azután ejti útba Párizst. Jól van, elérkezik tehát Londonba, s bemegy az első nevezetességhez.

— Uram — így szólt, meghajtva magát —, a mi orszá-
gunk ég a vágytól, hogy önt láthassa. Jöjjön tehát, uram.
Különvonat áll rendelkezésére. Én biztosítom, hogy egész
végig pompásan fognak mulatni.

Az angol ember hidegen mondá:

— Mi jut önnek eszébe? Mennydörgettét, uram, nekem nincs időm céltalan utazásokat tenni. Én értékesíteni szoktam az időmet. Fogjon ön magának más bolondot.

Sorba járta a nevezetességeket, de dacára a lelkes meghívásnak, senki sem ajánlkozott.

A vendég hívó búsan hajózott át Párizsba. Útközben azonban gondolkozni kezdett. Ez nem megy így, nem megy. Bizonyosan nem tetszik nekik a formuláre, amelyben hívom. Igen, igen, meg kell azt változtatnom.

Úgy is tett, s Párizsban már ezzel állított be a nevezetességekhez:

— Uraim! A mi országunk egy kiállítást rendezett, mely hű tükörben mutatja népét, iparát. Jöjjenek önök, látogassák meg. Biztosítom, hogy ott sokat fognak tanulni és tapasztalni.

A francia notabilitások mind ingerültek lettek erre a meghívásra.

— Mi jut önnek eszébe? Hogy mi menjünk önökhöz tanulni? Hát kik vagyunk mi, és kik önök? Fogjon ön magának más bolondot.

A szerencsétlen vendég hívó kétségbeesve utazott haza.

— No, mi van a vendégekkel? — kérdék otthon. — Jönnék vagy nem jönnek?

— Nem jönnek — mondá sötéten.

— Sem az angolok, sem a franciák?

— A leghidegebb visszautasítás mindenütt.

— Ez borzasztó! De hát mégis, hogy történt?

— Legjobb azt el sem mondani.

Hanem azért mégis elbeszélte körülményesen, hol járt, mit modott, s mit feleltek amazok. Mikor látta, hogy nem boldogul így, amúgy kezdte őket invitálni.

— Mindent megpróbáltam — kiáltott fel —, de hasztalan!

— Oh, te bolond! — szólt közbe egy bölcs aggastyán. — Hiszen az igaz, mindent felhasználtál, de *megfordítva* cselekedted.

— Hogyan?

— Amit Londonban mondtál, azt Párizsban kellett volna elmondani, és viszont. Siess vissza nyomban, és majd meglátod, célt érsz.

A vendéghívó még egyszer vasútra kelt, s amint újra bejárta a két várost, azt sürgönyözte az otthoniaknak:

»Bámulatos siker! Franciák, angolok tömegesen jönnek. Az utazásra jelentkezők száma nőttön-nő.«

A DZSENTRI-FÉSZEK

AZ ELSŐ LÁTOGATÁS GERELYEN

Szeretem, becsülöm összes rokonaimat (mert nem tréfalog a nexus), de mindig a legszívesebben voltam Kovács Páléknál az Alföldön, pedig távoli atyámfiak. Kényelmes házat vittek, melyből nem hiányzott semmi, még leány is volt három. Egyik szebb, mint a másik, s azonfelül jó partik, hetven-nyolcvanezer forint nézett egyre-egyre. Nyolcvanezer forintnak pedig már nagyon szép nézése van . . .

A véletlen úgy akarta, hogy éppen akkor érkezett a házhoz kérő, mikor ott időztem. Nyalka, szőke fürtös fiatalember, aki két predikátummal írta a nevét (lynkei és boróti Boróth Károly), csókolni való dzsentrigyerek; ivott, lovagolt, kártyázott, s keresztnevükön emlegette a mágánásokat.

Vagy négy-öt napig legyeskedett a lányok körül, s akkor nekivágott bátran, megkérte a legidősebbet, Milikét.

— Látom vonzódnak egymáshoz — mondá az öregúr —, öcsémuram jó famíliából származik, nem ellenzem tehát a házasságot, de mindenekelött . . .

— Parancsoljon velem, urambátyám.

— Atyai kötelességem megtudakolni, hova viszi feleségét? — S mert illetlen Magyarországon az anyagiakat fürkészni, hacsak nem ilyen kerülő utakon, nyomban hozzátette: — »Mert nem szeretném, ha messze szakadna tőlem!«

— Biz az pedig messze van egy kicsit. Gerely pusztája, Kassa mellett.

— Jaj, jaj — dörmögött Pál úr, csak éppen, hogy megadja az ellenkezés színét. — Semmiféle maradékom nem járt ott. Hiszen az már egészen a világ végén van. (A fejét vakarta, mintha gondolkodnék.) Ejnye, ejnye! No iszen majd meglássuk. Szegény kis madaram, ha oly messze repül, tán nem is látom többé a fészket. Minek is hívják azt a helyet?

— Gerely.

— Hogy legalább odataláljak, ha valamikor arra járok. Pedig most is volna dolgom Kassán.

— Bizony nagy örömet okozna urambátyám, ha meglepne.

— Kétszer sem mondom, hogy nem, ha az őszi munka meg nem hátráltat.

De nem öltögetem tovább ezt a közönséges párbeszédet, mert hiszen olyan az már, mint az ügyvédi keresetlevél, mindig ugyanaz, csak a Milike más benne, meg a Károly. A bepillantás az anyagi viszonyokba nagy idő óta körülbelül ilyen diszkrét formában történik a dzsentrí között.

Mondanom sem kell, hogy az őszi munka utunkat nem állta, engemet is rávett az öreg, s elindultunk egy szép napon a Gerely pusztát keresni.

Kassáig csak megvoltunk a vasúton, de bezzeg aztán ideges lett Pali bácsi, mikor a fuvarosok közül egyik sem tudott felőle. Hogy azt mondják, nincs olyan nevű puszta, de ha van is, nem lakhatik ott úriember.

— Te fiú, mit gondolsz? — kérdé sötét tekintet vetve rám.

Vállat vontam, mert semmit sem gondoltam.

— Hallottad-e hírét a svihákoknak?

— Itt vagyunk a tartományukban, Pali bácsi.

— Haj, hej! No, ez szép történet lesz! De mégse hiszem, nem hihetem, hogy megcsalt volna. Hiszen olyan jó képe volt.

Végre akadt egy fiakkeros, aki emlékezett rá, hogy az uszolai országúton jobbról látta a táblácskát s festett kézzel (no, ez valósággal a gondviselés keze) s »Gerely felé« aláírással.

Természetesen mindjárt megfogadtuk. Lengyel Péternek hívták. Roppant fecsegő fráter volt, egész úton járt a szája, a falvakban, amerre mentünk, minden házat ösmert, s a gazdájáról tudott valami mulatságosat mondani.

— Itt ezen a gyepes portán Zsarátnoky Lajos lakik. Valaha gazdag úr volt, minden héten kétszer hozatta ki a kassai cigánybandát. Hanem egy idő óta azt állítja, hogy süket lett, és nem hallja a muzsikaszót. Feszít a bolond! Pedig a verebek is csiripelik, mi a baja . . .

— Hát nem süket?

— Dehogy az, dehogy! Nincs már se hitele, se pénze, s készebb magát süketnek kiadni egy féléleten át, mintsem bevallani a cigánynak: »nem telik már a nótára, more . . .«

A luborcai pagony végén csinos mezei lakot értünk, mely vadszólóval volt befuttatva:

— Ez meg a Csapody Jánosé. Ni, éppen most fogják be a lovakat az udvaron. Hogy leeresztik szegények a füleiket. Hát hiszen csak honvéd-lovacskák . . . Huh, milyen sárkányok prüszköltek még ott tíz év előtt! Hja, forog a világ, minden elmúlik, minden összetörik. Hanem okos ember ez a mi királyunk, kérem alássan. Nagyon, de nagyon okos ember lehet, hogy úgy kitalálta ezeket a kölcsönadott honvéd-lovakat. Enélkül már csak a szegény ember járna gyalog nálunk!

Lengyel uramnak mindenhez volt csípős észrevétele. Kérfalván azt mondta káromkodva: »Itt is a borókaág uralkodik már, nem az armális.« Háncsiban fölsóhajtott ájtatosan: »Oh, én istenkém! Mikor állítod már meg a szaladozó földeket!«

Így ment ez faluról falura, mígnem az uszolai völgyhajlásnál, midőn már teljes lett a sötét színekből összerakott kép, előbukkant az útmutató tábla: »Gerely felé«, és jobbra fordultunk a dűlőúton.

Milike apján nagy lelki nyugtalanság vett erőt, hogy milyen helyzetet találunk Gerelyen; a lovak csak lépésben mehettek a meredek hegyi úton, szemlátomást nőtt hát türelmetlensége, pedig szép tájék volt; hámlott kérgű nyirek, vén cserfák vetettek ránk árnyékot útközben, rezgő fütty hangzott a sűrűségből. (Ezek a bolond madarak nem változnak — morogta Lengyel uram —, most is füttyülnek, mint a forradalom előtt!) Jobbra a kopár dombon régi épület csonka dűledékje barnállott, elvadult rózsák piroslottak a környéken, alant a völgy szájánál elhagyott malom búslakodik, kereke

már sok esztendeje megállott, mert vize nincs többé. De ki az ördög látott ilyet, hogy a patak hagyta ott a malmot?

Mindenütt pusztulás, merre szem lát, pedig messze láthat, kivált a sziklás hegy tetejéről, ahol egyetlen holt bükk meresztí szét töredező koronáját. Valami tréfás ember, aki fent járt, odaakasztott a gallyaira egy asszonyi kötényt.

Meglehet, babonából tette, meglehet, valami célzás, mint-ha az ormon hagyta volna a »signumot«, a zászlót, az ellenség, mely az ősi birtokot feldúlta.

— Nézz oda! — kiáltott fel e percben Pali bácsi.

Amint bekanyarodtunk a tégláégetőnél, hirtelen megnyílt a völgy tágasra, s egy vörös fedeles kastély ugrott elénk. Éppen mint a mesékben. Két búbos tornya volt, kilenc zöldzsálas ablakával mosolygott. A napfény beragyogta a címeres homlokzatát aranyosra. Csak éppen a kacsaláb hiányzott, amin forogjon.

Hanem akitől kérdezősködni lehessen, a juhász, ott állott a birkái mellett az út szélén.

— Miféle kastély ez, hej?

— A Boróth-kastély.

Pali bácsi örömében egy csomó hatost dobott neki, s örömteljesen hebegte: »Ez már valami, öskös! Teringette faszekere!« Fiaatalosan ugrott le a kocsiról a tornác előtt, de senki sem jött fogadni.

— Hopp-hó! Ki van itthon?

Sehonnan semmi felelet, síri csönd honolt mindenfelé.

— Hüm! Csak nem egy elátkozott kastély, ahol az emberekből kövek lettek.

Az oldalt álló kisebb épületből szürke ruhás, kurta nyakú, zömök aggastyán ugrott elő, arcát, mely olyan duzzadt volt, mintha üveget fújna vele, majdnem egészen benőtte a szőr, a lábain, noha ősz évadján vagyunk, vastag téli botos vala, a szemein pedig zöld ernyő.

— Itthon van Boróth Károly úr?

— Nincs az idén — felelte az öregúr hebegve.

— Az ördögbe is — szólt Pali bácsi elszontyorodva —, hát hol van?

— A piski-i csatában — dadogta amaz.

Egymásra néztünk, hogy mire vegyük a feleleteket, midőn a magasból egy női szózat hallatszott:

— Ordítsanak az urak!

Hátrafordultam, hogy miért ordítsunk. Hát az udvar közepén az eperfa ágai közt takaros parasztleány ült, egyik meztelen lábszárát ingerlően leeresztve, mert a szoknyája bal-szélét incselkedő gally fölfogta. A szép piros képe össze volt majszolva eperrel.

— A számtartó úr nagyothall — mondá —, kiáltani kell neki.

— Az uraságot keressük.

— A méhesben lesz, majd elszaladok érte.

Lekúszott, mint a vadmacska, és elfutott Károlyért, aki megörült, mikor meglátott, megölelt mindkettőnket, bevezetett, helyünket nem találta, mire aztán a számtartó is látván a fordulatot, előjött mentegetőzni; ő bizony azt hitte gubacs-kereskedők vagyunk, azért mondta, hogy »nincs az idéne« (mert nincs is, kérem alássan), továbbá pedig úgy rémlett neki, mintha azt kérdeznők, hol vesztette el a hallását; azért felelte, hogy a »piski-i csatában«. (De hát nem akart ő ezzel semmi rosszat.)

Károly eközben ezerféléit kérdezett. Hogy van Milike? Mit üzent? Megtalálta-e medaliont, amit akkor elvesztett? Megvan-e még a Coki agár? (Hát persze, hogy megvan.) Beteg-e még a kis kanári? (Nincs annak, öcsémuram, semmi baja.) Míg így szóval tartott, azalatt csodálatosan elevenedni kezdett a holt kastély. Ajtók nyíltak, csapódtak az épületben, tányérok csörömpöltek, szolgálók viháncolása csengett odakünn. Libériás cselédek jöttek elő minden zúgból, mint-ha a földből támadnának.

Kovács bátyám egészen el volt kápráztatva. Hát még mikor a gazdag vacsorát feltálalták! Aztán a családi ezüst, a drágalátos lenfehérenemű a Boróthok hírmzett címerével, aranycsíkos mezőn ágaskodó oroszlián, nyíllal a szájában. . . Hát csak szép dolog az, hiába!

— Helyes kis tanya ez, öcsémuram — mondá lelkesülten a vacsora után.

— Meglehetős — felelte szerényen Károly —, csak az a baja, messze van a világtól.

— Eh, mit messze! — pattant fel. — Egy ugrás az egész! Aztán ez a fölséges levegő! Ez kell az én Milikémnek.

— A levegő kétségkívül szép dolog, de a társaság végképpen hiányzik. Nincs sehol a közelben úriember.

— Bolondság! Legalább pletykát nem csinálnak. Meglesznek maguk ketten is. Meg aztán hogy is hívják a számtartó urat?

— Antos Márton.

— Nos, az öregúr is itt lesz a téli estékre.

— Köszönöm szépen — kacagott fel Károly —, amióta ösmerem, mindig a piski-i csatát meséli.

Felkelt, s az asztal végén szuszogó öregnek, ki bambán meresztette szemeit a semmibe, pajkosan a fülébe kiáltott:

— Huhuhu! Antos bácsi! Hol hagyta el tegnap a csatát?

— Ott maradtunk, kérem — felelte jámboran —, hogy mikor Bem észrevette az oroszokat a nagyítóüvegen át...

— A Milikének igazi kincs lesz az öreg — vágott közbe élénken Pali bácsi.

— Alig várom, hogy egészen neki adhassam. Hanem ahhoz még előbb Milike kell.

— No, emiatt csak nem fogunk fennakadni. Elhozhatja, kedves öcsémuram, akár a jövő héten.

MÁSODIK LÁTOGATÁS

Természetesen megtörtént a lakodalom néhány nap múlva.

Károly elvitte Milikét Gerelyre, én elszármaztam Pestre, s azóta elnyelte őket előlem a távolság.

Egy egész év elmúlt, míg egyszer arra határoztam magamat, hogy hipp-hopp, a gerelyi kastélyban termék, meglepem őket. Úgy is lett. Egy reggel ott álltam a tornácon plédemmel és a táskámmal.

— Itthon van a nagyságos úr? — kérdém egy künn ácsorgó nőcselédtől.

— Nem lehet bemenni, mert az urak alkalmasint nincsenek még felöltözve.

— Ilyenkor? Tíz órakor?

— Mikor lustálkodjanak — felelte pajkosan —, ha most nem, a mézes napokban?

Bizalom bizalomért. Dévajkodva csipkedtem meg a gödrös arcát.

— Uccu, lelkem! Be sok lehet a méz maguknál, ha négyszáz napig tart belőle. Hisz már egy esztendeje múlt a lakodalomnak.

Rám vicsořitotta az apró fehér fogacskáit gúnyolódón:

— Oh, be tudja! No lám! Hát nem négy nap előtt volt?

— Ne beszéljen bolondokat.

— Márpedig szombaton volt, és most kedd van.

— Jól van, jól, de én a Boróth úrról beszélek.

— Hát én is a Boróth úrról beszélek.

— Elég már. Menjen be, nézze meg, bemehetek-e?

Egy félperc múlva kiáltott:

— Tessék!

Csupa idegenek ültek egy asztalnál reggelizve. Két élemedett asszony, egy fiatal nő fehér csipkés hálóköntösben s egy sötétbarkójú uracs.

— Mi tetszik? — kérdé az utóbbi elém lépve.

— A háziurat keresem.

— Én vagyok — szólt könnyedén.

— Boróth urat — javítottam ki magamat.

— Igenis, én vagyok.

— Ön? — hebegtem megzavarodva. — Hogy izé...

hogyan is tetszik mondani? Bocsánat, uram, de ez... miképp is fejezzem ki magamat? Hiszen az én Boróth barátom, aki a Milikét elvette...

— Az bizonyosan más Boróth volt.

— Nem, nem! Ez a Boróth, ez a gerelyi Boróth. Boróth Károly.

— Ah, a Károly! Hallottam valamit felőle, de nem ismerem személyesen. Én Boróth György vagyok. Kihez van különben szerencsém?

— Bibithy István.

— Bibithy! Hisz akkor hát itthon vagy — kiáltott fel kedves élénk hangon. — Ősmerem a családiadat. Ugye, szabolcsiak vagytok? Bibithy Gáspár jó pajtásom. No, ez derék! Hamar széket ide, tudom, nem reggeliztél még. Igaz ni,

anyósom, Ring Jánosné; a feleségem nagynénje, madame Monfort bécsi bankárné. Ez meg a feleségem, Mária nostra, mert most még a mindnyájunké egy hétig, de ha a mama és a néni elmegy, akkor csak Mária mea lesz.

S ezen a rossz ötletén olyan édesen tudott kacagni, hogy átragadt a derű énrám is.

— No látod — fecsegett tovább. — Hiszen elfelejtetted te azt lassankint, hogy más Boróth-hoz kerültél. Nem eresztlek ám haza egykönnyen.

— Én még mindig azt gondolom, hogy Károlyék tréfát csinálnak velem, s várom őket, amint valamelyik ajtón belépnek.

Mohón a szavamba vágott, majdnem bosszúsan:

— Ne feszegessük. Egy szót se többet. Teát iszol vagy kávé?

— Mert mégis furcsa, kérlek, hogy hová lettek.

— Hát tudom is én! Alkalmasint még most is élnek, ha meg nem haltak.

— Megvetted a birtokot?

Izgatottan tolt elém egy sonkás tányért.

— Nem parancsolsz ebből? Apro-pó. Pesten lakol? Természetesen jársz a kaszinóba. Mennyibe megy most point-ja a pikének?

— Nem tudom, mert . . . — hebegtem zavartan — mert nem olvasom a gabonaárakat.

Rám nézett e visszás feleletre, ha nem vagyok-e megbolondulva, mire elvörösödve kaptam le szemeimet a terítékről és edényekről. Ugyanazok a címerek, színes hímzések, melyek Károly idejében, s hogy még jobban elveszítsem fejemet, az öreg Antos számtartó kellett hozzá, aki éppen most ment el az ablak alatt, mint valami kísértet, nesztelen botosai-ban.

— Hát megvan a számtartó is? — kiáltottam fel.

— Meg.

— És nem szólt neked semmit Károlyról?

Gyuri fejét rázta, hogy nem, s aztán kelleetlenül hadarta:

— Pedig kérdeztem is Antostól, de nem ér rá a szenvedélye miatt . . . mindig azt a boldogtalan piski-i csatát beszéli.

Azután is előhoztam még néhányszor Károlyt napközben, de mindig elboronálta, némelykor ijedt arccal. A szép Mária nostra egyszer közbe is szólt.

— Hogy mit emlegetnek magok?

— Semmit, édesem, semmit.

A mama mindannyiszor letette a kötését, s hiúz szemeit fürkészőn szegezte ránk. Utoljára magam is rájöttem, hogy legjobb itt hallgatagon megelégedni az egyik Boróth helyett a másikkal. Hiszen Gyuri is pompás fiú, vidám kedélyű, kellemetes. A hölgyek meg éppenséggel derék, nyájas toremtések.

Úgy jöttem, mint idegen, s úgy mentem el tőlük másnap a fogatjukon, mint százesztendőös ismerős. A kis menyecske a kendővel integetett búcsút az ablakból, Gyuri pedig utánam is kiabálta: »Elvárom, öreg, minél előbb.«

A négy fekete paripa prüsszkölve röpített, míg én gondolkozva hunytam be szemeimet, hátradőlve az ülésen.

Mit is nézegettem volna? Hisz minden ismerős volt tavalyról.

Az út, a cséza, a lovak és a szerszám a lovakon.

A csengők most is vígan szóltak, csattok, karikák kevélyen csörögtek.

HARMADIK ÉS UTOLSÓ LÁTOGATÁS

Nemsokára külföldre kellett mennem, s a magyar dzsentri-vel nem találkoztam sehol, csak a »Budapesti Közlöny«-ben, az apróbetűs részében. Járatom ezt a lapot. Érdekes. Akár-csak egy dzsentri kaszinó. Szépen egymásután oda szállingóznak az ember ismerősei. Ott mindig található valakit a societastból.

Főlnyitod a reggelid mellé, és felkiáltasz: »Ah, ni, a Kamuti Miska megérkezett!« A másik lapra fordítasz: »Ohó, már a Csetei Feri is itt van!« Ejnye no, mennyire sietnek ezek a gyerekek . . .

Hanem van ott aztán a tekintetes urak beérkezésén kívül néha egyéb is. Pályázatok megüresedett hivatalokra. Hja, az okos ember a kórház mellé építi a patikát!

Egy ily hivatal üresedett meg Kassán, melynek elnyerése végett rögtön odautaztam, s ha már Kassán vagyok, gondoltam magamban, átrándulok egy délután Gerelyre, megnézni, mi lett azóta az én kedves Gyuri pajtásomból. Úgy látszik, jól megvan. Nem volt hozzá szerencsém a »Budapesti Közlöny«-ben.

Éppen tisztogatták a búbos tornyú kastélyt, mikor udvarára értem, ajtók, ablakok ki voltak nyitva, béres asszonyok mosogatták a tábláikat, a túlsó szárnyát meszelték, bent súroltak, fent a fedelen pedig a tört cserepet pótolták. Az öreg Antos az eperfa alatt ült, a munkára ügyelve, szortyogtatta hosszúszerű pipáját.

Megörült, mikor meglátott, mert roppant unhatta magát.

— Mi történik itt? — kiáltám a fülébe.

— Az, ami nagyon gyakran. Menyasszonyt várunk a házhoz.

— Meghalt a Gyuri felesége?

— Gyuri! — mormogta ráncos homlokát nyomogatva.

— Melyik is volt a Gyuri? A szőke? Nem. Az alacsony? Nem, nem, a barna volt az! Jaj, jaj, hol van az már! Az ördög emlékeznék mindnyájára.

— Hogyan! Már nem a Boróthoké a kastély?

Bozontos szemöldjeit felhúzta a homlokára úgy, hogy ott karikák képződtek a kidudorodott ráncokból, miközben a fejét rázta, és az ujjával kalimpált a levegőben annak jeléül, hogy nem értette a kérdésemet. Mint egy beteg medve, becammogott a melléképületbe, ahonnan egy tubust hozott elő, s a markomba nyomta.

— Azt kérdeztem — ismétlém a hangcsövön át —, hogy a kastély mióta nem a Boróthoké?

— Most is az övék.

— Melyiké?

— Egyiké sem.

— Nem értem.

— Mert a mindnyájuké.

— Még kevésbé értem.

— Menjünk a kertbe — dűnnyöge, óvatosan lépkedve botosaiban a maltergödörök között.

A kert végképpen el volt hanyagolva, laboda, muhar, zsály a verte fel a virágpadokat, a licéumtövis és vadbokrok elhatalmasodtak. Bozót elállta az utakat, vadkomló befonta a bozótot. Egy bolondos malac valahogy betévedt az indák, iszlagok közé, és sehogy sem bírt visszavergődni az anyjához, aki ott feküdt rőfögve hanyatt az egykori halastó piszkos iszapjában, s orrlyukain át élvezettel szitta be a számócuillatot.

Antos úr sóhajtozva rázta ki a pipája mocskát egy hófehér lilium kelyhébe.

— Itt majd ráakad valami béres. Elteszem neki. Igaz, miről is beszélünk? Emlékszem már — hogy nem érti az állapotokat. Elhiszem . . . hüm! Hanem én tudom a dolgot. Ez a birtok, uram, egy külön Boróthé volt évek előtt, aki utódok és közeli rokonok híján a név kedvéért mindenét a Boróth-famíliának hagyta. Ott vagyok aláírva a végrendeletén. De a Boróthok nem osztották fel . . .

— Úgy?

— Úgy ám, mert egy egész falu van belőlük valahol Trencsén megyében. Egy egész falu, uram! Mi jutott volna egyre-egyre? Svihákok, nagy svihákok, így sokkal több hasznát veszik.

— Hogyhogy?

— Mind ide járnak házasodni.

— Ah, igazán? No, ez eredeti ötlet tőlük!

— Innen kérik meg a jó partikat, és ide hozzák . . . aztán eltűnnek egy idő múlva, helyet adva a következő Boróthoknak. Mert sok van ám. Csak úgy önti őket az a Trencsén megyei falucska.

— De hát mit szólnak ehhez a lányok apái és mamái, mikor megtudják?

— Mit szólnak? — tört ki Antos úr málabúsan. — Az az ő dolguk! De mit szóljak én, hogy minden negyedévben más gazdám van. Nagy keserűség az, uram! Mikor megszokom egygyel, másik jön. Pedig jó fiúk, mind megszeretem . . . De lehetetlen velök . . . lehetetlen . . . elmennek, ki nem hallgatják az embert.

Elmosolyodtam panaszában.

— Ahá! pedig ugye a piski-i csatát beszéli nekik?

Összerázkódott és szürke szeme megcsillant az ernyő alatt.

— Ott voltam személyesen! — dadogta. — Milyen nap volt az! Oh, istenem! Most harminchárom éve annak... Azaz, lássuk csak...

Hiábavaló volt minden erőlködés, átterelni még egyszer a kastély-témára.

Belezökkent a saját kerékvágásába, s ment... ment... lehetetlenség volt megállítani.

A HALUSKA JÁNOSOK

Hogy ki az a Haluska János, fogja kérdezni a vidéki olvasó.

Haluska János te is lehetsz, tisztelt-előfizető, mert a Haluska János név alatt »választó«-t értenek képviselői körökben, ahol nem igen tisztelik meg a lelkeket így a ciklus közepén.

Ha valamelyik képviselő azt panaszolja szomorúan: »Haluska Jánost várok az esti vonattal«, azt már mindenki tudja, mi legyen az.

Gyakran hallani ilyeneket:

— Haluska Jánosok érkeztek a nyakamra.

Vagy pedig más variációban:

»Hol vacsorálsz az este, menjünk az Orfeumba!« »Nem lehet, kedves barátim, *Haluskám* van.«

S ez aztán olyan kifogás, mintha azt mondaná, hogy »gyomorgörccseim vannak«, vagy »lázam van«, a Haluskás embert senki sem unszolja, az olyan szent kötelesség, amihez nem fér szó és kapacitálás. A Haluskás ember olyan sérthetetlen, mint a viselős asszony.

S Haluskái minden embernek vannak most, akinek mandátuma van. Halomszámra özönlenek a vidékről a kiállítást megnézni. Azzal pedig természetesen meg nem sérthetik a képviselőjüket, hogy vendéglőbe szálljanak, hiszen olyan nyájas volt a nagyságos képviselő úr, mikor fent járt, hogy

nagy harag lenne belőle, ha elkerülnék a hajlékát! No hiszen csak az kellene még!

Szegény képviselők! A száanalom fogja el az embert, ha látja őket reggeltől estig egy csomó kékbeli emberrel hol fiakeren, hol omnibuszon, hol hajón, majd a királyi vár mutogatására loholni, majd a Margitsziget, majd a kiállítás felé. S mikor már ezek a Haluskák betelnek a nézéssel, akkor új Haluskák jönnek a vasúton, s mindent újra kell kezdeni.

A Haluskák nemzetsége a legkíváncsibb a világon, s micsoda éles szemük van azoknak; mindent megnéznek, és meglátnak, mindent megtudakolnak, mindenek megkérdezik az elejét, végét. Ha valaki köszön a képviselőnek, a Haluska rögtön megkérdezi: »Ki volt az?« Ha a képviselő azt mondja, hogy Nagy Ferenc, vagy Kiss Gábor, legott elkezdik kutatni: »Nem-e a bihari Nagyokból való, vagy a borsodi Kissekből?« A képviselő erre aztán vagy azt mondja »nem«, s akkor megindul a szomszédos megyéken a hajsza. (Hüm, úgy hát a szabolcsi Nagyokból van); ha pedig azt feleli, hogy »igen«, erre aztán az áll be, hogy melyik Kissnek a fia, hátha ismerem a familiáját.

S így megy unos-untalan egész nap mindenféle tárgyakról. Igaz-e, hogy a Nathalie királyasszony viselt ruháit a generálisnék nyúzzák el? Igaz-e, hogy mikor Milán a szkupcsinát fogadja, kifüstölik utánuk a termeket? Mi van abban a szállongó hírben, hogy Matlekovitsnak már ezentúl folyton betegnek »kell« lennie? Miért nem ment el Tisza Kremsierbe?

Ezt mind tudnia kell a képviselőnek, mert beszélük, tehát van benne valami. Ha nem tudja, akkor nem bennfentes. S ha nem bennfentes, akkor többé nem választják, mert önkik nagy befolyású ember kell.

Hiszzen könnyű volna megfelelni, elütni így, vagy úgy, ha minden elejtett szavát nem szentírás számba vennék. Hazaviszik, mint valami virágmagot, amiből egész legendák fognak nőni otthon, ha elvetik a kerületben.

A szegény képviselő természetesen örökké tűkön ül, félve, hogy kisül valami, mert kénytelen sok nem igazat mondani, kivált ha mameluk, mert a nem mameluknak könnyű. Az csak káromkodik, szid mindent: ami szép, azt azért, mert drága (minek fecsérelni az adózó nép pénzét ilyenre?), ami

pedig nem szép, azt azért szidja, hogy nem szép. Aztán az ellenzéki Haluska Jánosok sokkal szelídebbek és sokkal hiszékenyebbek; hanem a mameluk Haluska rettenetes az ő fürkésző, vizsgálódó tekintetével és tudni vágyával. A mameluk Haluska érzi, hogy ő hatalmon van, és a hatalmat élvezni akarja. Neki vessék fel a fátyolt a kormányzás titkai elől, ő most látni akar, mert az ő kedvükért lett vakká.

A képviselő akármilyen öreg is, egyszerre megfiatalodik a Haluskák társaságában, úgy értem a megfiatalodást, hogy visszaugrik azokba az édes időkbe, mikor még elsőéves jogász volt, s az öregek feljöttek, hogy megnézzék. Oh, istenem! Menynyi rafinéria és múgond kellett ahhoz, hogy minden rendben, kedvező színben *látszassék*, s hogy az *üres koffert* észre ne vegyék valahogy.

A minap éjjel néhány víg cimbora, összebeszélünk, hogy felmegyünk a Miska barátunk szállására, és felveszük a derék fiút: csapunk ott nála egy kis dinumdánunot.

Tizenegyig künn mulattunk a kiállításon, s a Littke pezsgő rosszalkodott bennünk. Ne menjünk még haza, gyerekek! Nézzük meg a Miska fiút.

Ez a »gyerekek« és a »fiú« szó csak olyan hazafias kifejezés, mert már a negyven és ötven közt járunk valamennyien.

A Miska gyerek képviselő, tehát csupa tréfából kiadtuk magunkat Haluskáknak, az ajtajánál dörömbölvén.

— Ki az? Mi az? — kiáltá belülről egy mérges hang.

— Mi zme pan velkomozsni. (Mi vagyunk, nagyságos uram) — mondá egyikünk alázatos hangon.

Kelletlenül morogta ajtónyitás közben:

— Tu spi us secka sztolica! (Itt alszik már az egész vármegye.) Nach sza pácsi!

Beléptünk természetesen nagy röhejjel és robajjal.

— Csitt, szerencsétlenek! — sziszegte elhalványodva, dühtől villogó szemekkel. — Ott alszanak...

A benyíló szobák ajtajára mutatott, s maga frissen beugrott az ágyba, mely fölött egy akkora feszület lógott, mint egy négy hónapos gyerek.

— Micsoda, hát te kálvinista létedre feszületet teszel az ágyad fölé?

— Pszt, az istenért, pszt! — suttogta rekedtes hangon.
— A kerület katolikus.

— Bánjuk is mi, kelj fel, adj bort! Ihatnánk!

Rémülten kulcsolta össze kezeit.

— Menjetek el, fiúk, ha istent ösmertek, odaadom mindenemet holnap, csak most nem.

— Hát kik vannak ott? Te selyma, te valami asszonyt rejtegetsz előlünk! Nézzük meg, fiúk!

Felugrott, utunkat álta, és siránkozó hangon vallotta:

— Kilenc Haluska János fekszik az ágyakban és díványokon. Hallga!

A pillanatnyira támadt csöndben kihallatszott kilenc toroknak hortyogása közléről, messzebből, szelíd harmóniába olvadva. Oh, Miska, gondoltál-e arra, mikor ez a kilenc torok éljenezett, hogy annak a hortyogását is hallgatni fog kelleni valamikor?

— Menjetek szépen haza, kérlek! Te jó gyerek vagy, Gyurka, hiszen láthatod a helyzetet . . . Te is mindig jó barátom voltál, Laci, ne hozz most veszedelembe . . . No, ne okoskodj te se, Pista. Van nemezis, barátim, van fátum! Hiszen még ti is lehettek valamikor képviselők!

De bizony a Pista és a Gyuri meg nem állhatták (hiába, bor volt a fejükben), berontottak a szobákba, és fölébresztették a Haluska Jánosokat a zörgésükkel.

Csak nagy nehezen sikerült végre Miska barátunknak, hogy tyúkkal, kaláccsal biztatva kituszkolt a lakásából.

Megálltunk az ajtónál, amint becsukta utánunk, és hallgattuk, hogy fogja magát exkuzálni.

— Kik voltak azok az urak? — hallatszott nemsokára egy álmos hang, melyet üvöltéshez hasonló ásítás követte.

— Ilyenkor jönnek! — méltatlankodék Miska barátunk.

— Nem hagyják aludni az embert még éjjel sem. Furcsa szokásai vannak ennek a Tiszának.

— Micsoda? — hangzott fel egyszerre két-három felkiáltás. — A Tisza Kálmán volt itt?

— Ő meg Széchenyi Pali — mondá egészen elfogulatlanul. — A minisztertanácsból jöttek.

— Hallatlan! Éjjel is tanácskoznak?

— Az az ostoba romániai szerződés szerez most nekik gondot. Tőlem jöttek tanácsot kérni. Nagy dolog az, barátaim, nagy dolog. De hát csinálják ők, ha ők szedik fel a miniszteri fizetést, engem hagyjanak éjjel aludni, én majd megteszem a magam kötelességét az »osztályülésekben«.

(Szegény *osztályülések*, ezekre rá lehet kenni mindent!)

A méltatlankodástól haragosan pattogott a hangja, hogy mennyire zaklatják még éjjel is ezek a miniszterek. Sok már, ami sok!

A szegény Haluska Jánosok, alkalmasint ijedten bújtak a paplanjaik alá, míg a nagy ember lecsillapszik.

KÉT TITKOS ÜGYNÖK

I. NYUGTA EGY NÉMETRŐL

Meséljük el, hogy a Schulverein két titkos ügynököt küldött Erdélybe, csinálják, amennyire lehet, a német szeparatizmust, tanulmányozzák a németiség helyzetét, gravamenjeit, s tegyenek otthon jelentést.

Az egyik ügynök, amelyik előbb indult el Drezdából, Schmidt Frigyes úr volt, szőke, hórihorgas német, a pomeraniai fajból. Zay úrhoz kapott ajánlólevelet Budapestre.

Az ajánlólevélben meg volt hagyva Zaynak, hogy ő ismét lássa el ajánlólevéllel tovább.

Schmidt úr Budapestre érkezvén, fölkereste Zay urat, aki finom, művelt gentleman, csak éppen az az egy hibája van, hogy nem az a Zay akit Schmidt úr keresett, hanem egy magyar érzelmű Zay.

Elolvasta a levelet, s megértette abból az egész tényálladékot, hogy most az ő kezébe egy szép madár röpült bele véletlenségből. Azt kár volna elszalasztani.

Nagyon nyájasan fogadta Schmidt urat, és mindjárt elhozatta böröndjét is az »Angol királynő«-ből. Legyen az ő vendége. Ilyen derék embert nem hagyhat a szállodában.

S ezt elvégezvén, rohant fel a belügyminisztériumba, hogy bejelenti a fogást Tiszának.

A minisztériumban azt kérdezték tőle:

— Milyen ügyben jött?

— Politikaiban.

— Tisza most Ostendében van, tehát most nincs politika.

Elment a szabadelvű klubba. Ott bizonyosan lesz valaki az intéző körökből.

Üresek voltak a termek, csak az egyik szögletesztalnál ült még két bajvívó tartlit játszva. Beöthy Algernon volt és Krajcsik Ferenc. Mind a kettőt ismerte.

— Hogy játszhattok ilyen veszekedett melegben?

— Hja, mi még valamikor télen ültünk le — mentegődzött Beöthy Algernon, a sűrűn beírt fekete táblára mutatva.

— Ki van itt a kormány tagjai közül?

— Senki. Azok nem agilis emberek.

— Hát ki csinálja most a dolgokat?

— Tudom is én! Milyen hivatalt akarsz?

— Egy németem van otthon. Azért jöttem, hogy mit csináljak vele?

— Tömesd ki!... Quart felsőig!

— Egy titkos ügynök — folytatá Zay —, akit a Schulverein küldött.

— Bánom is én... quint és egy terc!

— Tévedésből énhozzám jött.

— Hohó! — kiáltá Beöthy, elcsapva a kártyákat, s kirúgva maga alól a széket —, tévedés... hisz ez akkor az én reszortom!

Megtetszett a vállalat Beöthynek, összeültek, s megcsinálták az eljárási szabályzatot.

Zay (már ti. ez a mi Zayunk) meglehetősen enyhe dolgokat fog neki mondani a magyarokról, hogy tulajdonképpen nem olyan fekete az ördög, aminőnek festik, s aztán ajánlólevelet ad neki Kolozsvárra a magyar érzelmű Kampf Jánoshoz, de hogy útközben valahogy le ne terelhessék, Beöthy maga utazik vele Kolozsvárig (hisz úgylis oda szándékozik), s ott *Tisza meghagyásából* nyugta mellett fogja átadni Kampf uramnak azzal a megbízással, hogy Kampf János uram ismét küldje valami jó érzelmű német ismerősehez, hasonló szigorú nyugta mellett Enyedre, aki viszont ilyen módon küldi vagy Dévára, vagy Algyógyra, s így véges-végig az egész szászföldön. Ne

érje a jámbort sehol egy csöpp német levegő sem. Hogy ugyan mit fog otthon aztán referálni?

Úgy is lett, Beöthy elkíserte Schmidt Frigyeset Kolozsvárig, s ott átadta Kampf János uramnak a következő irat mellett:

Nyugta

I azaz egy németről, akit nsgs Beöthy Algernon úr kezéből hiánytalanul átvettem.

Kampf János

Kampf János három napig tartotta ott Schmidt urat tyúkkal, kaláccsal és szép szóval: »Magunk közt legyen mondva, a magyarok jó emberek és szeretnek is bennünket. Higgye meg, kedves Schmidt, mi vagyunk a hibások.«

Mikor már az ügynök jól ki volt preparálva, Kampf úr személyesen kísért el Enyedre Bohne Mátyás uramhoz, s nehogy rajta keresse Tisza valamikor, kivette róla ő is a nyugtát:

Elismervény. Egy németről, melyet átalakítás céljából Kampf János úrtól átvettem.

Bohne Mátyás

Így csinálta végig a szegény Schmidt az ő egész tapasztalati útját; vitetett anélkül, hogy tudta volna; Bohne elszállította Algyógyra Kramer Andrásához, Kramer András átadta a hazafias Götz Mártonnak, Götz Márton pedig a lelkére kötötte Szászsebesen a derék Moerickének.

És mindenütt csak azt hallotta, hogy a magyarok egészen a bolondulásig szeretik a németeket. Higgye meg, kedves Schmidt, az édesanyánk ölében sem lehetne jobb dolgunk.

Beszéltek neki történeteket, teletömték adatokkal, amik mind a magyarok nagylelkűségét és vonzalmát demonstrálták.

Mire Moericke uramhoz ért Szászsebesre, már akkor egészen meg volt fordítva, s éktelenül fenyegetődzött az igazgatók ellen.

»Mihelyet Drezdába érek, az lesz az első dolgom, hogy magam írok egy broschürt, az erdélyi szászok ellen! Majd felnyitom én a Schulverein szemét! Most már mindent tudok.«

S mert már mindent tudott, megírta nyugodtan a jelentését, mit látott, mit tapasztalt, s elhatározta azt személyesen vinni haza. Meg sem áll Drezdáig.

Csak egyetlen egy óhaja volt még.

Ama jeles német hazafiak, akiknél megfordult, mindnyájan egy férfiút magasztaltak (némelyiknek a szobájában az arcképe is ott függött), gróf Bethlen Gábort, a Küküllő megyei főispánt. Oh, be ritka csókolni való ember. Az tud csak jól bánni a szászokkal!

No, ha olyan derék ember, bizony nem sajnálja érte azt a kanyarodást, ami Szászsebestől Szentmártonig hajlik.

Élment Dicsőszentmártonba (most először nyugta nélkül), ott a főispánt kereste, de az nem volt a szállásán, mondták neki, hogy éppen megyegyűlés van, s a főispán ott elnököl.

Hát iszen oda ő is elfér. Eltalált könnyen a megyeházig, s ott föleresztették a hajdúk a karzatra.

Érdekes ülésre bukkant.

Éppen valami iskolaügy volt szőnyegen. A magyarok indítványozták.

A szászok veszedelmesnek találván az iskola-indítványt, nagy német dikciókat eresztettek meg ellene. Tajtékozó szájjal és heves gesztusokkal szónokoltak.

A főispán csendesen szunyókált behúзва nyakát a mentéjébe. Néha ásított közbe egyet-egyet.

Ez így tartott reggeltől kezdve késő délutánig. Mindig dühösebb és dühösebb orátor következett. Irtózatos dolgokat hallott itt Schmidt úr faja elnyomatásáról. Háborgó indulatok nyargaltak idegein keresztül. Lehullt szemeiről a hamis szemüveg.

— Hát hol voltam én? — mormogta, mint az álomból ébredező. — Vagy hol vagyok most?

Majd a büszkeség emelgette mellkasát, amint a szónokok összetörték hazafias frázisok özönében a méltatlankodás hevével az indítványt.

Izgatottan várta: mit fognak hát már most a magyarok csinálni? Ni, szólni se mernek! Hogy ülnek ott csendesen szégyenkezve, mint az erőtlen veréb, akit a sasok támadnak.

Végre ezt is megtudta. Elfogytak a szónokok, s főispán fölállott, s így szólt a kardját megcsörrentve:

— Ellennézetek nem lévén, ezennel kimondom a határozatot, hogy az iskola-indítvány egyhangúlag elfogadtatott, s ezzel az ülést bezárom.

Míntha ezer kígyó egyszerre szisszenne, úgy zúdultak fel a szász urak:

— Protestálunk! — kiálták. — Hallatlan injúria olyat mondani, hogy nem voltak ellennézetek. Hiszen most hagyta abba a negyvenedik szónok, aki ellene szólt.

— Az meglehet — mondá a főispán a szájszéleit megrángatva —, de én nem értettem meg, *mert németül beszéltek*.

— Szavazást kérünk! — tomboltak a szászok.

— Sajnálom, hogy nem tudtam, de már késő: a határozat ki van mondva.

— Jogtalanság! Botrány! — hangzott a méltatlankodás z sivaja.

A főispán nyájasan mosolygott.

— Hja, nem tehetek róla. Mutassanak nekem olyan törvényt az urak, amely azt rendeli, hogy én németül értek.

S egy darabig még ott várt elmenőben az ajtónál a forma végett, hogy addig kikeresik azt a törvényt.

Azután *re bene gesta* szép csendesen hazament, s amint otthon meglátta a Schmidt úr látogatójegyét (hallotta már híret, hogy ő a kvietánciás német), mihelyt átöltözött, rögtön maga ment őt meglátogatni a vendéglőbe.

Schmidt úr éppen azzal foglalkozott, hogy a tegnapi jelentését szétszagatta diribdarabokra, s újat írt, midőn a főispán belépett, s a legszebb németiséggel kezdett vele társalogni.

— Hogyan? — kiáltá szemét kerekre, a száját szegletesre nyitva az ámulástól. — Hiszen azt mondta a gróf ma a gyűlésen, hogy nem tud németül?

A főispán ravaszkságon hunyorított a szemeivel:

— Hát ön a gyűlésen volt! — (Ej, ej, ki eresztette ezt el nyugta nélkül?) Aztán hangosan hozzátette:

— Tudok németül, hiszen tudok. De lássa, mindjárt elfelejték, mihelyt magamra veszem a mentémet.

Kitől hallottam én ezt a történetet? — fogja kérdezni az olvasó. Hiszen nem igaz ennek a fele se!

Mert ha már lehetséges volna is, hogy akadjon olyan magyar Zay, aki kiadja magát egy napra *ama bizonyos Zaynak*, az teszi akkor is lehetetlenné ezt a dolgot, hogy honnan támadt volna, akikre útközben szükség volt, *az a négy-öt magyar érzésű szász ember?*

Én magam nem vállalom garanciát e történetért, de ha jól emlékszem, valami drezdai embertől hallottam a vázát, aki alkalmasint a Schmidt úr jelentéséből komponálta.

De mindegy, ha önöknek nem tetszik a Schmidt úr esete, elmondhatom én a másikat is.

II. A MÁSIK ÜGYNÖK TÖRTÉNETE

A másik ügynököt Schulze Henriknek hitták, ez is szóke és hórihorgas volt, de a mecklenburgi fajból.

Ennek is Zayhoz volt ajánló levele. De ez az *igazi Zayt* találta meg, minélfogva rövidebben végezhetünk vele.

Ez is olyanforma körutat tett: Kolozsváron, Enyeden, Déván keresztül tartott Brassóba az istenfélő Wolf szerkesztő kezelése alá.

Szásztól szászig ment, magyar küszöböt seholse érintve. Képzelteti, miképp volt informálva.

Rettenetes dolgokat hallott a magyarok felől. Égbekiáltó erőszakoskodást: milyen türelmetlenek, jogtapodók, mint tiporják el a fajt, hogyan üldözik a német nyelvet, s irtják ki a szász gyermekek agyvelejéből.

S különösen egy embert piszkoltak a legjobban, mint a szász faj legnagyobb ellenségét, a rettenetes magyarizátort, valami Nagy István nevű alispánt.

A derék Schulze Henrik úgy képzelte már Nagy Istvánt, mint a mongol Bathu kánt szokás.

Irtózatos vörös fej nagy kiálló agyarakkal, rémletesen forgó, vérbe borult szemekkel, s az övében köröskörül csupa gyilkos török villognak.

Éjjel sokszor álmódott róla, s ilyenkor felrettent álmából.

Nem is kellett Wolfhoz mennie Brassóba, már Szászsebesen készen volt véleményével. Meg is írta a jelentését; biz

az rövidre vonva azt tartalmazta, hogy a Schulverein méltóztassék oda működni, hogy ezen ázsiai hordák eltiportassanak. Egy kiáltó szózatot kellene intézni Európa népeihez.

Ezzel a meggyőződéssel ült fel a Brassó felé induló vonatra. Egymaga jutott egy kupéba, mígnem valamelyik szomszéd állomáson őszbe borult öregúr szállt be két suhano gyerekekkel.

A nyájas képű, szeretetreméltó öregúr csakhamar szóba ereszkedett az idegen utitárssal. Schulze is pompás társalgó volt, kedélyesen fecsegték a hosszú, unalmas úton.

Az ügynök végtelenül megszerette az öregurat; nemes tisztult nézete volt mindenben.

— Ezek az ön fiacskái? — kérde a két pajkos fiúra mutatva.

— Az én pulyáim — mondá szerettel, s megsimogatta mind a kettőt.

— Messze tetszik utazni?

— Brassóba.

— Messziről?

— Nem: én itt a szomszéd megyében lakom; Nagy István alispán vagyok.

Ah! — rezzent meg Schulze, s fogai összevacogtak, de csak egy percre, mert hamar erőt vett magán, s bár már kissé zavartan s fojtott hangon, de folytatá a társalgást:

— Talán valamely közigazgatási ügyben méltóztatik Brassóba utazni?

— Oh, nem — szólt az alispán, nyájas szemeit jóságosan pihentetve a kérdezőn —, hanem ezeket a kölyköket viszem oda *német szóra*.

Schulze úr lesütötte szemeit, sokáig ült hallgatagon, nem mert az öregúrra nézni, idegesen fészkelődött, mozgott, míg végre előkeresett a zsebéből egy nagy papírt, s darabokra szaggatva, apró kockákban kieregette a kupé ablakon.

Én nem tudom: de úgy gondolom . . . sőt illendő is volna föltételezni . . . hogy ez a szászsebesi jelentése volt.

A PETŐFI-KERESŐK*

Akik engem meglátogatnak itt a szerkesztőségben, azok jól tudják, milyen rideg, mogorva szobám van: sűrű falak, rajtok semmi dísz, csak a Petőfi és Jókai arcképe, az asztalon egy csorba lámpa, egy fekete tintatartó és egy krémszínű koponya öblös szemüvegeivel és kivicsorított fogaival. (Valamelyik a fiúk közül egy cigaretta-tett a szájába.)

De a koponya nélkül is (melyet három forintot vettem dr. Török Aurél egy szolgájától) oly barátságtalan volna ez a szoba, hogy a világon a legalkalmatlanabb mulatságos tárcák kigondolására.

Pedig okvetlenül ki kell gondolni. Mert mindent inkább, csak olyat nem, ami megtörtént.

Négy évig írtam csupa nem igazat, és sohasem cáfolt meg senki. Egyetlenegyszer írtam igazat a trónörökös konferenciájáról, és mindjárt jött a demencia.

Merengve törtem fejemet a pislogó lámpa mellett, mit írjak olyat, ami ne legyen igaz, de annak látszassék; vagy olyat, ami igaz legyen, de ne látszassék annak (mert tertium non datur), midőn megzörren a koponya harminckét foga, s az orr helyén támadt galambtojásnyi alakú lyukon át a következő hang tör elő:

— Majd diktálok én a tekintetes úrnak.

(Nem lennék igaz újságíró, ha egy tárcza-szüzsétől megszalnék, mégha egy halottól jön is.)

— Kicsoda maga?

— Én, kérem alássan, egyszerű koponya vagyok.

— De hát ki volt azelőtt?

— Én a fehéregyházi borbély voltam, instálom, Tóth Andrásnak híttak, de isten csodája, hogy még eddig nem konfundálódtam, mert mióta koponya vagyok, és az orvosi műtermekben szerepelek (megfordultam én már, kérem, tíz helyen is), a tudós doktor urak közül mindenik mást süített ki felőlem. Az egyik fiatal leány koponyájának állít, a másik öreg férfiénak. Nem tudnak azok semmit. Hányszor gúnyolódtunk mi emiatt fölöttük a koponyatársaimmal.

*Azon akció befolyása alatt íratott, midőn dr. Török Aurél Petőfi csontjait kereste a félegyházi csatatéren a Jókai leírása nyomán.

M. K.

— Hát mit akar diktálni?
— Lássá, én már vagy két hete nézem itt a tekintetes urat, amint az újságot csinálja, néha, amikor kedvem van, bele is nézek a közleményekbe . . . Mondhatom, csupa haszontalanságok! Jogászgyűlés . . . kultúregylet . . . majd a kremisieri találkozás . . . Nevetséges! Csak egy találkozás van, uram! Mikor a koponyák találkoznak ideát.

— Ön nagyon sötéten fogja fel a dolgokat.

— Csak az igazat mondom. Önök a műveltséget, az ismereteket terjesztik. Hát mi az? Önök az emberfejeket bélelik. S a halál kiszedi ezt a bélést a koponyákból . . . De ez mindegy! Ezúttal arról akarok önnel beszélni, ami engem legjobban botránkoztatott meg a közlemények közt.

— Mi az?

— Azt újságolják egy idő óta, hogy a dr. Török Aurél fel akarja ásatni a segesvári elesettek sírját, s ott a koponyák közül felösmerni, és hazahozni a tekintetes Petőfi úrét. Igaz ez?

— Igaz.

— Hát ez, lássa, nem megy. Miért nem hagyják pihenni a szegény Petőfi urat? Minek rontják el azt a szép mítoszt, hogy eltűnt, ki tudja hova, ki tudja mikor . . .

— Bírni akarják csontjait.

— Az teljességgel abszurdum — szólt a volt borbély —, mert lehetetlen lesz felösmerni. Hátha más koponyát hoznak el helyette?

— Hát az se lesz baj — mondtam.

— Mit, nem lesz baj? Hogy mondhatja azt? Hát tudja azt az úr, mi minden történt ideát minálunk? Elmondok önnek egy esetet. De előbb rágyújtok erre a cigarettre, ha megengedi. Siettem tüzet adni a fecsegő koponyának.

»Vagy négy éve annak — kezdé lassú hangon a koponya —, dr. Farkas László dolgozószobájában több csontok között hányódtam; voltak ott új és ócska csontok, amiket a nagy népszerűségű fiatal doktor górcsővön vizsgálgatott. Mi csontok ezalatt kedélyesen diskurálgattunk egymás közt. Az a téma volt szőnyegen, vajon igaz-e az, hogy főtámadás lesz.

»Bár csak ne lenne!« — sóhajtott fel erre egy ősrégi hátgerinc.

»Ki maga?« — kérdeztem kíváncsian.

»Én egy orosz muzsik voltam« — felelte búsan.

»Nem értem magát, hogy nem kívánja a feltámadást.«

»Nekem nagyon alkalmatlan volna az — szólt siránkozó hangon —, mert a csatatérről, ahol elestem, elvitték a koponyámat lengyel hősnek.«

— Nos, mit szól ön ehhez? Ennek a hátgerinének igaza volt. Ebből nagy konfúzió lesz a feltámadás napján. Ezért mondom én, hogy a Török úr terve nagyon szerencsétlen, s azonfelül szörnyen impraktikus. Mert tegyük fel, hogy semmit se hoznak haza: az akkor fiaskó. Vegyük föl, hogy nem Petőfit hozzák haza Petőfinek: ez akkor botrány. S végre vegyük föl, hogy magát Petőfit hozzák haza, de akad-e olyan magyar ember, aki azt elhiszi nekik?

Kezdtém magamat megadni félig-meddig.

— Mond valamit, Koponya bácsi.

— Azért hát legjobb lenne — folytatá rettenetes gúnnyal, s úgy rémlett, mintha az állkapcáit hahotára nyitná —, ha mindjárt két koponyát hozna haza Török úr: egyet a Petőfi gyermekkorából, egyet pedig a férfikorából.

— Lassabban egy kicsit, Koponya uram — vágtam közbe —, most jut eszembe, hogy ön alkalmasint nem olvasott mindent. Tudja, mit mondott Jókai? Hogy Petőfinek valahogy keresztbe volt nőve egy foga, s hogy ő arról a fogról megösméri Petőfit.

— Huh, huh — süvített az én koponyám —, de bizony olvastam. Hiszen éppen ez az, amit le akartam diktálni. Ide hallgasson, uram. Említettem már önnek, hogy borbély voltam Fehéregyházán, éppen a forradalom idején. Petőfi a csata előtti napon az officinámba jött, s földagadt arccal panaszkolta, hogy a foga fáj. Elővettem a szerszámot, s miután megvizsgáltam a fogait, egy rántással kihúztam a legrosszabbat, éppen azt a keresztbe nőtt fogát.

— Ezer villám! Ez nagyon fontos adalék! — szóltam felugorva.

— Üljön vissza, kérem, és legyen szíves ezt becses lapjában közzétenni a nevem alatt. Hátha abbahagyják a keresést.

— Sőt, éppen ellenkezőleg. Hisz most már a fog helyéről fognak ráösmerni Petőfire.

— Lárifári. A keresztbe nőtt fogról sem ösmertek volna rá. Jegyezze, meg hogy a halál országában az Egyformaság a király! Sőt a legtöbbször még az olyan ösmertető jelek sem érnek semmit, melyek fölött a halálnak nincs ereje. A boncterem szolgálaitól hallottam, hogy mikor a régi Váci úti temetőt szabályozták kiásván a sírokat, Megyeri csontjait minden áron meg akarták találni. Nem látszott nehéznek, mert tudva volt, hogy a barátjai az ő egyenes kívánságára egy teli boros palackot helyeztek melléje a koporsóba. Hát csak a palackot kellett megtalálni: az lesz a biztos jel. És képzelje mi történt? A sok száz sír közül hármak ástak fel olyat, amelyekben boros palack volt . . . Hüüm! Valaha vígabban temették az embereket! Biz az én anyjukomnak is eszébe juthatott volna! . . .

— Ön tehát azt gondolja . . .

— Én azt gondolom, hogy Petőfinek bizonytalan lévén nemcsak a halálozási helye, de a születési is, a késő utókor még el sem találja hinni a létezését, kivált ha ehhez még hozzájárulnak majd a hamis csontok is.

— Igen, megeshetik — hebegtem megadva magamat —, kétségbe fogják vonni, hogy Petőfi létezett.

— De egyre mégis jók Töröknek a hamis csontok — vigyorgott a koponya. — Hirdetni fogják, hogy ő létezett.

*

Hús széláramlat erősen becsapta kívülről a nyitott ablaktábláimat. Fölucsdotam a fantazmagóriából, s borzongva néztem szét.

A koponya ott állott a szokott helyén mozdulatlanul, a cigarettli most is a szájában, de meggyújtatlan, s én könnyökömré nehezdedve, félig álmodozóan firkálgattam a papirosra mindenféle krikszkrakszokat, olyanforma önkéntelenséggel, ahogy egy gondolatnélküli ember szokott, ha íráshoz fog.

Mindössze három sorom volt készen az egész tárcából.

Biz az elég esetlenül kezdődött. A következő három sor volt:

»Jókai noha nem keresett, mégis talált egy csillagot az égen.

Most a földben keres egyet.

De hátha éppen ez az, amit az égen talált? . . .«

A NAGY EMBERBARÁT

(Egy kis elmefuttatás a jótékonyaságról)

Isten ellen való véték, hogy a nemes céhek megszűntek. Mennyi elbeszélésnek való anyag termett ott!

Azt mondják az urak, hogy nem voltak jók.

Úgy? Hát akkor minek csináltak most magoknak céheket az ügyvéd urak, a közjegyző és a kaszinós gróf urak? Minek kapkodják el a szegény mesteremberektől, ami nem jó?

De iszen nagyon szép világ volt az, amikor még remeket csinált a legény, mikor még az atyamester volt a negyedik személy a király után. A palatinuson, az alispánon és szolgabíron kívül meg nem előzte rangban más élő ember. De el sem lehet azt mondani, mennyi lélekemelő volt abban! Milyen tisztelet nyilvánul az idősek iránt, teszem azt, a lévő céh alapszabályaiban, melyek szerint tartoznak a fiatalok józanok maradni, hogy az öregeket hazavezethessék. Hát nem szép intézkedés ez? Egyszerű, és mégis bölcs, mert a józanságot mozdította elő a fiataloknál.

De mi lett a mesteremberekből, mióta kioldozták őket a céhekből? Szétestek, alászáltak . . .

Úgy állunk, kérem alássan, hogy szinte szégyenkezem novellát írni a hősről, aki csak egyszerű szabómester. Habozva rágom a tollat. Megírom-e, ne írjam-e meg? Lehetőséges-e az, hogy egy szabóval olyasmi történjék, amit érdemes volna kinyomatni.

Ha még legalább csizmadia lenne, mert a csizmadia félig-meddig politikai egyéniségnek van bevéve; de mi egy szabó? Pária, az egész világ köszörűköve, akin a nyelvét élesíti. Hiába írom én ki Dákos Mihály uramról, hogy köpcös, izmos egyéniség vala. El sem olvassák, mindenki azt hiszi, nyápic és cingár volt, vasalót hordott a zsebében, hogy a szél el ne fújhassa. Esküt tehetek a sűrű körszakállára, azért oda képzelik neki a ritka kecskeszakállt. Az is haszontalan erőlködés tőlem, hogy ezüstgombos mándliban mutatom be ökelmét, mert önök erőnek erejével valami tarka kaputba öltöztetik. Pedig hát furcsa, aki annyi ezüstgombos mándlit varrt másoknak, miért ne csinálhatott volna egyet magának? De önök el van-

nak fogulva a szabók iránt! Az egész emberiség üldözi őket.

Én melléjük állok, s csak azért is elmondom a Dákos uram történetét, azaz hogy a vinnyei erdőt, azaz hogy a nagyságos Demethey Lőrinc kurátor úrét.

Egyébiránt akárkié, mégiscsak Dákos Mihályon kezdődik, aki fiatal korában csinos legény létére nemeslányt vett feleségül a vinnyei kurta nemesek közül, a Csathó Veronikát.

A nagyralátó familia természetesen bosszankodott. Mit ér a kutyabőr, ha immár egy »kecske« leszen közöttük, aki megfertőzteni! Volt mit szenvednie otthon a szegény fiatal menyecskének. Sövények és falak mögül kiabálták utána csúfondárosan a Csathó hadak: »mek-mek!«

Ez a mek-mek elüldözte őket otthonról, de bár sorra telepedtek le a körülfekvő városkákban, egyikben sem bírtak gyökeret verni. A mestersége rosszul ment, pedig kitűnően értette. Se neve nem volt, se tőkéje. Azonfelül a kollégák sem szenvedhették a kevélysége, meg a »tekintetes felesége« miatt.

Ha barátságosan kérdezték, mikor az ablaknál pipázgattott: »mit csinál Dákos uram?«, dölyfös modorban felelte:

— Mit csinálnék egyebet? Várom a feleségem jussát.

(Addig ugyan szépen felkophatik az állad — morogták aztán az ilyen kifizetett kérdezősködők.)

De ha a büszkesége sok kellemetlenségbe keverte is, egy-szersmind ez vágta ki minden bajából.

A dolog úgy történt, hogy egy nap, amint künn ácsorgott az udvaron (alkalmasint a juszt várva), éppen az alacsony viskó mellett ment el a megyefőnök, s egy futó tekintetet vetve a cégtáblára, megszólítá Dákos uramat.

— Maga ugye, amolyan foltozó szabó? Tud maga zsírpeccéteket kivenni?

Dákosnak a fejébe tódult a vér a sértődéstől, s tompán hörögte:

— Ki tudom venni, igenis.

— No, akkor délután elküldöm a szalonruhámat.

Mikor délután csakugyan megjött a ruha, Dákos uram izgatottan sétált fel s alá szegényes szobácskájában sokáig, míg végre egy merész elhatározással megfogta a villogó ollót, s ahol pecsét volt a szöveten, azt szépen kinyírta onnan,

s azzal gondosan összehajtogatván az öltönydarabokat, ahogy illett, fölvitte hóna alatt a megyeházba.

Csak a komornyik volt otthon.

— A méltóságos úr ruháit hoztam haza. Kivettem belőlük a zsírfoltokat.

Képzелhetni, milyen dühös lett a megyefőnök, mikor a tallérnyi lékeket meglátta a finom fekete posztón. »Ez az ember vagy örült, vagy gazember, be kell csukni.«

Negyvennyolc órára bezárták, de a szerencséje meg volt állapítva. Gyorsan híre terjedt az esetnek, mindenki Dákosról beszélt, mindenki szeretett volna egy kabátot vagy egy öltözet ruhát bírni, amit Dákos varrt. Egyszóval Dákos divatba jött, a bús magyarok (mert ebben az időben voltak a legbúsabbak) előzönlötték megrendelésekkel. Egy félév múlva már boltja volt a főpiacon és nagy műhelye, melyben tíz legény dolgozott éjjel-nappal.

Egypár év alatt derekasan megszedte magát, a nemes atyafiakkal is kibékült, s mikor most nemrég meghalt az öreg Csathó, egészen órájok bízta a juszt.

S azok bizony nem nagyon erőltették meg magokat. Dákosné miatt. Hadd legyen a »kecskéé« a vinnyi erdő! Úgyis a kecskének való az!

Dákos uram rá nem ért elmenni az osztályhoz. Csikorgó hideg volt, farsang ideje, sok megrendelés a nyakán. Verona pedig betegeskedett.

— Majd elmegyek tavaszkor — mondá ismerőseinek —, mikor az erdő új ruhát vált. Akkor nézem meg a nemesi birtokomat!

A városban élénk benyomást tett az örökség híre, egymást érte a sok szerencsekívánat, még Demethey Lőrinc úr is megszólította Dákos uramat.

— Hallom, valami erdőt örökölt?

— Igenis, nagyságos uram, a vinnyi erdőt kaptam az osztálynál.

— Jó helyen fekszik? — kérdé a nagy ember nyájasan.

— Gondolom — felelte Dákos, kidüllesztett mellél. — Volt esze a Csathóknak a honfoglaláskor, hogy a legjobb helyet válasszák ki.

Ennyi volt, nem több, ami szót ekkor váltottak.

Mondanom sem kell, hogy mihelyt a tavasz megjött, fölkerelkedett Dákos uram, sőt meghítt egy kiránduló társaságot is az erdő megtekintésére. Három szekérral szedelőzködtek fel, s két hátikosár kalácsot és hideg pecsenyét vittek ki magukkal.

Ott volt Bátyi István csizmadia a feleségével, a hórihorgas Kásztony Endre, aki a Dákosék kalászsín hajú leányzója, Eszter körül legyeskedett (a bőjt óta jegyben jártak), továbbá a Hupka és Kásztony familiák. Olyan erdő-felszentelés lesz ott ma, mint a pinty.

Magasan járt a nap tányérja, mire a vinyei erdőséghez dőcögtek, mely hosszan és szélesen zárta el láthatárt. Dombok, völgyek és sziklás hegytömegek sűrűn váltakoztak, de az erdő sehol meg nem szakadt. Minden be volt növe hatalmas tölgyekkel és fenyőfákkal. Balról az uradalmi erdők, jobbról a kisebb családok erdőrészei. Ezer madár dala csattogott, s méla zúgás hangzott a titokzatos öblökből és sűrűségekben.

— Most már nem messze lehetünk a magunkétól — biztatta magát Dákos uram. — Majd csak útba igazít valaki.

Jött is nemsokára egy erdőkerülő puskával a vállán.

— Hej, földi — szólítá meg. — Melyik itt a Dákos-féle erdő? Merre van az útja? Mi?

— Nincs itt Dákos-féle erdő sehol!

— Ej, hát mondjuk, hogy a Csathó-féle erdőség.

— A Csathó-féle? — szólott amaz mosolyogva. — Csak tán nem oda akarnak menni az urak?

— De bizony, odamegyünk.

— No, azt már szeretném látni.

Felmutatott kezével a legmagasabb, legmeredekebb hegyoldalra; a nyaka dagadt meg az embernek, amíg oda fölnezett.

— Az ott a Csathóék része! Attól a szürke sziklától kezdve a cikcacos hasadékig!

Dákos uram elsápadt, meg elvörösödött.

— Hogyan lehet oda fölmenni? — kérdé zavartan.

— Sehogy. Emberemlékezet óta egyszer voltak ott emberek, kik fákat vágtak, s leeresztegették a hegyről, de azokból is csak kettő jutott haza élve. Nem jár a Csathó-részben más, csak a csipogó madár.

— Megcsaltak, kijátszottak — hörögte Dákos megsemmisülve. — Nem tehetek semmit ellenök, aláírtam az osztálylevelet.

Dákosné ríva fakadt, Dákos uram pedig egy hosszú, de bús pillantást vetett a családi fák felé, melyek nem fölfelé de oldalvást nőttek bele a levegőbe.

Azok is olyan szomorúan integettek neki, mintha tudnák, hogy az övéi, de nem találkozhatnak vele.

Dákos uram elérzékenyült, s szemrehányásokat tett nekik a lelkében:

. . . Szamarak, cudarok, hiszen a ti károtok az, hogy oldalvást nőttek. Más becsületes fának legalább megvan az a gyönyörűsége, hogy az elsárgult levelei aláperegnek őszkor, s ott enyésznek el alatta, a talaját hízlalva, de a ti leveleitek alápotyognak a hegyháton szikláról sziklára.

— Sose lágyljon úgy el, komámuram — vigasztalta Bányi, a csizmadia —, ahogy van, úgy van. No bizony! Nem valami nagy szerencsétlenség! Azért az étvágy megmaradt, hála istennek. Hiszen nem kötjük mi magunkat egészen ahhoz, hogy éppen a kegyelmed erdejében fogyasszuk el a holmit . . .

— Ni a szikla, a szikla! — kiáltá e percben a kalászhajú Eszter.

Mindenki fölnézett, s látni lehetett, amint nagy robajjal, csattogva gurul alá egy szikladarab, cserjéket összetaposva, útban eső fákat széthasítva vagy derékba törve.

Kásztorny Endre a sikítózó Eszter elé állt.

— Csak az én holttestemen keresztül!

Ami gallyat, cserjét a guruló kő előtalált, letörte, összezúzta, s magával sodorva hömpölygette lefelé.

— Isten csodája! — ordított fel a babonás Hupkáné. — A gazda nem mehet fel az erdőhöz, hát az erdő jön le a gazdához!

A szikladarab elcsörtetett messze tőlük még alábbra, egész a völgybe, hol már sok száz ilyen kő fehérlett a hímes réten, a gallyak közül azonban egy egészen oda csapódott a Dákos uram lábához.

— Nosza kocsisok! — mondá keserű humorral. — Bokrétázzátok fel a lovakat zöld gallyal, a Dákosék nemesi erdejéből. Vigyük haza, ami haza vihető.

Handwritten scribbles and a title: A Péri kőlyg első lapja

Armadillo / füve

Itt természetesen totál lezártak Kaposvárt Vénre; a feladat
baja nagy sűrű képzése volt a hirtelen - hirtelen volt, mert de
~~ben a nagy képzés volt a hirtelen volt, mert de~~
~~ben a totál volt az, eldőlés a Kaposvári Kézi~~
a Kaposvári Kézi a kézi szerepe
a Kaposvárt.

~~Itt természetesen totál lezártak Kaposvárt Vénre.~~
Itt természetesen totál lezártak Kaposvárt Vénre.
Itt természetesen totál lezártak Kaposvárt Vénre.
Itt természetesen totál lezártak Kaposvárt Vénre.
Itt természetesen totál lezártak Kaposvárt Vénre.
Itt természetesen totál lezártak Kaposvárt Vénre.

Itt természetesen totál lezártak Kaposvárt Vénre.
Itt természetesen totál lezártak Kaposvárt Vénre.
Itt természetesen totál lezártak Kaposvárt Vénre.

Itt természetesen totál lezártak Kaposvárt Vénre.
Itt természetesen totál lezártak Kaposvárt Vénre.
Itt természetesen totál lezártak Kaposvárt Vénre.

~~Itt természetesen totál lezártak Kaposvárt Vénre.~~

Itt természetesen totál lezártak Kaposvárt Vénre.

Itt természetesen totál lezártak Kaposvárt Vénre.

Itt természetesen totál lezártak Kaposvárt Vénre.

Itt természetesen totál lezártak Kaposvárt Vénre.

MK A nagyvanyám füve c. elbeszélése első lapjának kézírata

Biz itt nem igen volt más hátra, mint megenni, meginni hosszú orral, amit hoztak, aztán estefelé szépen visszahajtani a városba.

A lakosok, akik a zöld gallyas lovak után ítélték, irigykedve kiabálták át egymásnak az utcaajtókból:

— Itt jön a kincses szabó az uradalmából. Lám, lám, mekkora szerencséje van némely embernek!

De bezzeg az irigység epéje be nagy kacagásban olvadt föl másnap. Bátyiné, Hupkáné már korán reggel beszaladgáltak a várost: milyen csúfság, milyen szégyen! Oh, én édes Krisztusom, szent bárányom, de sokért nem állottam volna ki! Nincs ott lelkem erdő annyi sem, mint a tenyerem. Azaz hogy van, de odafent a felhők között. Az annyi, mintha nem volna. Elindultunk nagy garral, hogy így lesz, hogy úgy lesz. Jó, hogy a szeme ki nem égett annak a szerencsétlen Dákosnak! Így van az, aki a nemesi szoknyákba kapaszkodik! Uccu, kecske, megkaptad a domíniumot, ugorj utána!

Az egész város harsogott a kacajtól, egy tavaly elcsapott legényük gúnyverseket komponált ez eseményre, s betanította az utcai suhancokat. Azok az imposztorok napestig énekelgették a Dákosék ablakai alatt:

Element Dákos Vinnyére
A nemesi erdőbe.
De mert nem volt szárnya
Hazajött, visszatért
A világ csúfjára.

A vers nem volt jó, de ezért soha még poétai termék úgy meg nem ríkatott élő lelket, mint ez a »tekintetes« asszonyt.

Elájult vagy háromszor, s azután is hangos jajveszékeléssel tört-zúzott mindent, virágcserepet, findzsát, köcsögöt, amihez ért. Maga a mester pedig bezárkozott rettenetes kevélységével a szobájába, és úgy tombolt ott, mint egy megdühödött bika.

Hanem volt is elég ok. Hát még azután mindennap!

Kásztonyék visszaküldték Eszternek a jegygyűrűt fiok nevében. S még ez sem volt elég. A nagy örökség hírére a télen beválasztották mindenféle bizottságokba, a mesterlegények

temetkezési egylete pedig Dákosnét kérte fel zászlóanyának, most aztán, amilyen gyorsan jött, olyan gyorsan ment el a nagy tisztelet. Dákost kihagyták a tűzoltó-választmányból, s a mesterlegények között párt alakult, hogy inkább nem kell zászló sem, csak Dákosné ne legyen zászlóánya!

De tudjuk, honnan fúj a szél. Ne éljem meg a holnapit, ha nem a sánta Maricsek szabó szítja a botrányokat kenyéririgységből. Miket nem gondol ki az istentelen! Most is egy aláírási ívvel jár házról házra vállalkozókat keresni egy vasárnapi kirándulásra a Dákosék nemesi erdejébe... Rossz féreg az ember, már eddig is hetven aláíró akadt!

Hetekig tartott a hajsza. A szegény ember egészen tönkrement, lesóványodott ezalatt. Utoljára is arra határozta magát, hogy lemond a vinnyi jussról a rokonok javára.

Azok visszafeleltek gorombán, hogy köszönik szépen, de nem kérnek belőle. Eb fizessen adót a levegő-égtől!

E szégyenteljes napokban ki sem mozdult otthonról. Mit keresen már ő ezentúl künn a világban a vigyorgó tekintetek és kaján arcok között? A régi barátok mind elhagyták, még a megrendelők is kezdtek átcsapni a diadalmas Maricsekhez.

De a gondviselés nem alszik, örökké mozog kezében a láthatatlan ecset, mellyel a halandók sorsát festi. S ha neki úgy tetszik, odacsap a fekete színek fölé egy fehér csíkot, egy de rengő sugarat.

Képzeljék, mi történt? Demethey Lőrinc, az evangélikus egyházak újonnan választott kurátora, a nemeslelkű emberbarát, egy nap meglátogatta Dákosékat, s ezekkel a szavakkal köszöntött be:

— Találja ki, barátom, miért jöttem?

A szabó ámult-bámult, s zavartan motyogott a nagy szerencséről, s hogy miben lehet alázatos szolgálatjára.

— Szeretném megvenni azt az erdőt.

Vörös lett, mint a karmazsin, hogy talán gúnyolódik Demethey.

— Megvenni? — kérdé tétova hangon a tekintetét fűrészve, hogy talán megzavarodott elméjében.

— Nos igen — ismétlé nyugodt hangon. — Meg akarom venni az erdőrészt. Adok érte ezer forintot.

— Ezeret! — kiáltá Dákos meglepetve, s élénken terjesztette ki a kezét, hogy belecsapja a vevőébe, de a lelkiismerete visszarántotta. — Hiszen nem ér ez még száz krajcárt sem!

— Ne törődjön vele, nekem szükségem van rá.

— Lehetetlen onnan, kérem, behozni nemhogy egy öl fát, de még egy szilánkot is.

— Éppen azért találom alkalmasnak.

(Éppen azért? . . . Itt már megállt a Dákos esze. Hogy hát mégiscsak meg van bolondulva!)

— Legalább tessék előbb megnézni, könyörgöm, a fekvését.

— Megnéztem már. Nagyon jól fekszik.

(Jól ám az ördögöknek, ha szánkázni akarnak onnan.)

— Adja vagy nem adja? — türelmetlenkedék az egyházak kurátora.

— Szeretném odaadni . . . tekintettel arra, hogy nagy kolonc! Isten látja lelkemet . . . de megintelen tekintettel a dolog mineműségére, nem merem odaadni . . . mert a becsület is valami . . . az úgy vagyon, kérem alássan. Azért hát célirányos leszen, ha én is meggondolom, és a nagyságos úr is alszikk rá egyet.

Az alku, bár még nem lett meg, nagy gyorsasággal szivárgott ki a közönségbe, s egyszerre kezdett ismét följebb szállni a Dákos uram auktoritása. Teringette, Demethey veszi meg az erdejét! Ezer forinton! Az is pénz. A juss, mégis csak juss. De hát mi szándéka lehet vele, hogy megveszi?

Dákos valami észbeli hibát sejtett (de nem merte kimondani, majd kisül az magától), hanem a helyi pletyka más nyomon járt. Mindenfélét beszéltek: pásztorfiúk köszönet találtak volna a vinnyi hegyben, Gál Jóska, a mézeskalácsos, azt a hírt terjesztette, hogy üvegkészítésre bizonyult be alkalmasnak a hegy agyagja. (Ugyan korán nevettek kegyelmetek Dákos Mihály uramon!)

Ezenközben még az is szóba került, mintha bizonyos lenne már a fűrészmalom, amit egy angol fog felállítani a hegyháton. De iszen jó előre jár a Demethey Lőrinc esze!

A régi jóakarók és barátok nagy hirtelenséggel szállingóztak vissza, Kásztonyék is újra elkérték a gyűrűt, Hupkáné

megint ott volt süleve-főve, s mindenki tömte őket jó tanáccsal:

»Oda ne adják, komám, annyiért azt az erdőt! Nagy oka van annak, ha Demethey szemet vet rá!« »El ne pocsékd, sógor!« inték más oldalról. Különösen Kásztonyék szóttek rózsás álmokat: »Az ördög nem alszik, nász uram, ki tudja, mit akar; a föld gyomra nem korog, ki tudja, mit rejteget.«

Utoljára maga Dákos is képzelődni kezdett, kivált mert Demethey váltig sürgette a döntő választ.

— Nagyságos uram — mondá, amint egyszer ismét négy szemközt tárgyaltak —, bevallom őszintén, ami a lelke men végem.

— Éppen ezt akarnám.

— Az emberek telebeszéli a fejemet, meg a feleségemet mindenfélével. Köszénről, fűrészmalomról fecsegnek. Úgyhogy már hiszem is, meg nem is.

— Halljuk, Dákos uram?

— Abba állapotam meg magammal, hogy tekintettel arra . . .

— Ne beszéljen olyan országgyűlési stílusban.

— Már én csak így tudok, kérem alássan . . . Hogy tekintettel arra, ha én nem árulok zsákbamacskát, hát én sem engedhetem az eladott macskámat zsákba tenni.

— Hogy érti azt?

— Úgy, könyörgöm, hogy én addig nem adom az erdőt, míg nem tudom, mire leszzen használandó.

Demethey meggondolkozott egy darabig, azután bizalmasan fogta meg a Dákos vállát.

— Jól van — szólta, apró szeméit behunyva —, maga őszinte volt hozzám, én is őszinte leszek, de aztán magunk közt maradjon a szó, mert nem szeretném . . .

— Mintha a sírban lenne — vágott közbe a becsületes arcú szabó.

Demethey körül nézett, ha nem hallgatódzik-e valaki.

— Lássá, maga nem tudja mit tesz az: nemeskeblű emberbarátnak lenni.

— Oh, tudom én azt méltányolni — mondá a szabó ajtatosan emelve rá szeméit.

— Aki egyszer ebbe esik, benne van menthetetlenül. Király öfelsége rendjelet adott jótékony adakozásaimért, most meg kurátor lettem, mert istápja vagyok az iskoláknak és templomoknak. Az egész ország bőkezű adakozónak ösmer. Mindenki hozzám fordul, mindenki tőlem vár segélyt.

Dákos uram a fejével biccentett, hogy úgy van, s jelentősegteljesen nézett fel az égre.

— A lapok tele vannak a nevemmel. De ennek úgy is kell lennie, mert ha az ember minduntalan nem adakozik, elfelejtik, hogy valamikor adakozott.

(Bizony ez is úgy van! — bölintott emez jóvähagyón.)

— Eddig csak megvoltam, de ezentul meggyűlik a bajom az eklézsiákkal; tudom megrohannak, ha templomot építenek, vagy ha a helységet a tűz elpusztítja. Hát emiatt ... érti-e már Dákos uram?

— Igenis, nem értem, kérem alássan.

— Emiatt kell nekem a vinnyi erdő — folytatá cinikus mosollyal. — Épületfát ajándékozni belőle a szegény leégett falvaknak és épülő templomoknak.

A szabó fejében most kezdett csak derengni némi vilá-gosság.

— Aha! Ohó! — makogta mint az ébredező.

— Hát áll az alku, mi?

— Hajlandó vagyok — felelte a szabómester ünnepélyes méltósággal.

— Kerek egyezer forintért?

— Igenis — mondá csípősen —, tekintettel a jótékony célra.

... És így lett a vinnyi erdő ezentúl a nagy emberbaráté, kinek áldásos nevét mindennap olvassuk az újságokban.

A KRUSEVICAI ÜTKÖZET

Abból az időből jegyeztem fel az annálék számára ezt az esetet, mikor a szép Zagorjében mérges gerillaharcok folytak a Balkán lakói közt.

Török, bosnyák egymást irtotta, pedig milyen szépen meglaktak együtt azelőtt! Az isten a megmondhatója, mire

való volt piros vérrel csepegtetni be a szürke sziklákat a zagorjai fennsíkon?

Vagy hogy talán az isten se tudja, csak a királyok.

Hanem mulatságnak bizony elég multság!

Azokban a bolond nagy országokban egy ember csinálja a dolgokat: a generalissimus. Az intézi, ki mit tegyen, merre menjen, hova álljon. S az is csak a mappáján mozgatja a haditesteket. A nagy országokban ennek az egynek még talán passzió a háború, a többinek a legcudarabb időtöltés, hanem a szép Zagorjében minden ember a maga szakállára verekedhet: ha megverik, senki sem állítja haditanács elé. Neki fáj az, ha megverik, ha pedig ő ver meg valakit, hát annak a másíknak fáj. Mi köze ahhoz még egy harmadíknak?

Ilyen háborút szeretnek a hercegovcok. De ilyen is volt az.

A derék daliás Stevó Pásics összeszedett negyven markos legényt, s mikor otthon a ház körül elvégezték a dolgaikat, minden kedden este felszedelőzködtek egy csapatban ellenséget keresni. Valóságos jour fix-ek voltak ezek. Keddtől szombatig viaskodtak, s akik életben maradtak addig, szombaton megint hazatértek összecsókolni az asszonyt meg a gyerekeket s elvégezni a férfimunkát a legközelebbi kedd estéig.

Egy szerda reggelén túl a krusevicai hegydombon, ahol annyi a szikla, mint réteken a hangyazsombék, egy körülbelül negyven-ötven főnyi csapatra bukkantak a Stevó Pácsis emberei. No, ez a szerda jól kezdődik.

Messziről meg lehetett ösmerni a csapat vezérét, a marcona arcú, magas termetű Tahir Ozmanbegovicst. Ez volna a világon a legnagyobb vitéz, ha még buzogánnyal verekednének. De az a gonosz ólomdarabka nem respektálja a férfierőt. Valami nyápic ember találhatta azt ki, nem az erősek.

Amint meglátták egymást, az volt a legelső dolog, hogy mindenik ellője egyszer a puskáját, s aztán ki-ki állást foglaljon valami szikla mögött. Mert hát úgy szép a háború, ha nem nagyon ártalmas az emberi egészségnek.

Szikla bőven jutott töröknek és bosnyáknak egyaránt (mert több szikla van Zagorjében, mint ember). Innen lövöldöztek aztán egymásra egész kényelmesen, azazhogy csak lövöldöztek volna, ha lenne kire, mert ha valamennyi a szikla

mögött állt, s csak a puskacsövet nyújtotta ki vagy felül, vagy oldalt, hát bizony csak a sziklákat lehetett volna meglövöldözni, azoknak pedig nem árt.

— Gyertek elő, pogányok! — kiabálta a bosnyákság, s az echó és a szél vitte a kiáltásaikat bömbölve. — Ne bújjatok el gyáván, ha férfiak vagytok!

De a törökök is ugyanezt harsogták vissza mindenféle csúfondáros kifejezésekben.

— Szakadjanak rátok azok a bomlott kövek, hitetlen kutyák! Bezzeg nagy vitézek volnátok, ha a puskát magát lehetne elküldeni, hogy lövöldözzön. Hát ugye, nem mertek előjönni a sziklák mögül?

Hanem iszen kiabálhattak a megrekedésig, se a törökök, se a bosnyákok közül nem hagyta el a maga biztos várát egyik sem, legfeljebb a fejét dugta ki egy szempillanatra némelyik hogy szétnézzen a néptelen tájék felett, ahol csak a nagy kőtömegek meredeztek hallgatagon. Érdekesek azok most, mert mindenik mögött ott van meglapulva egy-egy katona, de valamennyi a szikla túlsó oldalán.

Az ördög látott ilyen pozíciót!

Ez így tartott körülbelül délig. Délben elunta magát Stevó Pásics, és azt a propozíciót kiáltotta át a törököknek:

— Nem volna-e jobb a nyílt csata?!

A törökök megnyitották erre egymás közt a konferenciát, ami úgy, ment hogy Hasszán Csengics átordította az Ozmanbegovics egy-egy megjegyzését Ibrahim Svreljugának, Ibrahim tovább adta a tulsó sziklához Omár Kovacsevicsnek, Omár Kovacsevics rekedt ember lévén, valahogy nagy nehezen elhörögte a hegyszakadékban fekvő Jován Hasszanovicsnak (annak volt ott a legkényelmesebb).

Egy óra eltelt bele, míg a vezér szava eljutott mindenikhez. Hát még az, amit aztán ezek feleltek? Hát még az, amit az megint visszafelelt. Ez volt az igazi tágkörű értekezlet.

De végre is csak az az eredmény lett, hogy nem bolondok nyílt csatára kelni. Egyenlő erő ellen nem tanácsos. Hanem a legjobb mód lesz a kiéheztetés. Aki hamarább megéhezik, majd előjön, s ha előjön, könnyű lelőni, ha pedig elő nem jön, ott hal meg a szikla mögött éhen. Legalább nem kell neki külön sírkövet hozatni Kalinovikból.

A kiéheztetés eszméje megtetszett a bosnyákoknak is. Hiszen volt még holmi a tarisznyájukban!

— Jól van — mennydörögte hadi üzenet alakjában Stevó Pásics —, koplaljunk!

És azontúl elkezdtek éhezni.

Csütörtök délben azonban már mindnyájának száraz lett a gégéje, és korgott a hasa. Az pedig nagy baj. Mert a hazáért könnyű verekedni, édes meghalni, de éhezni a hazáért, az már egy kicsit nehéz.

A törökök unták meg előbb, s most már ők proponálták a nyílt csatát.

Pásics tanácskozott az embereivel, de azok arra a közmegegyezésre jutottak, hogy ők inkább meghalnak, de nem verekesznek éhen. Egyszóval tagadó válasz ment Ozmanbegovicsnak.

Hát itt bizony nem volt más teendő, mint megint várni. — Mindenik rész tartotta magát egész csütörtök estéig, amikor is nagy záporosó kerekedett, az ég csatornái megnyílván. Cudar egy idő volt, Pásics megvakarta a fejét dühösen, s átszólt tompa, fáradt hangon:

— Hallod-e, Ozmanbegovics, he! Csináljunk már valami okosat.

Erre megint elkezdett a két vezér purparlézni.

— Tudod, legjobb lenne — Ozmanbegovics —, ha fegyverszünetet csinálnánk.

— Edd meg! Hiszen már eleget szünetel a fegyverünk.

— De én csak egy félórai szünetet értek.

— Egy félórait? Hüm, hogy érted azt, Ozmanbegovics?

— Találd ki, Stevó Pásics.

— Mit csinálnánk a szünet alatt? Verekedésre gondolsz?

— Hát te mire gondolsz, Stevó?

— Találd ki, Ozmanbegovics.

— Én már tudom, de te mondd ki.

— Nem én. Egyen meg engem a kutya, ha kimondom.

— De megteszed?

— Egyen meg a kutya, ha meg nem teszem.

— No jól van, Stevó. Ha te restelled, hát kimondom most már én: úgy értjük a félórai fegyverszünetet, hogy a félóra alatt ti bántatlanul mehettek jobbra, amerre akartok...

— Ti pedig balra — kiáltá Stevó.
— Úgy, úgy — hagyta rá a török vezér. — Hiszen nincs benne semmi.

— Persze, persze — toldotta ki Pásics Stevó —, hiszen úgyis találkozunk még valamikor.

A maga sziklája közül az egyik is, a másik is kinyújtotta a jobb karját, megadván egymásnak a parolát a levegőben, és azután egy puskalövés nélkül, víg énekléssel oszlottak el az esti szürkületben.

Ilyen kedélyesen ért véget a krusevicai ütközet, anno 1877.

A KEMÉNY GÁBOR ELŐDJE

Körülbelül két évtized előtt nagyon ismeretes alak volt Debrecenben az öreg Balla Károly bácsi.

Akármikor megtette, a legderültebb nyári napon, hogy a szásrétű köpenyegével ment végig a debreceni főpiacon, mire sajtáságos mozgás, zsbongás támadt mindenfelé. A kofák kezdtek felvonni a sátorokat, s a féltett portékájukat mohón kapkodták, a sétáló úri asszonyok megkettőztették lépteiket, a virágcserepeket az ablakokból egész utca hosszat kezdtek kirakni az udvarokra, míg ellenben az apró gyerekeket az anyák mindenünnen hazakiabálták. »Lacika, Mariska, hol vagytok, hamar jertek, nyomban eső léssen.«

S mindez a roppant mozgalom csupán azért kerekelt egyszerre, mert Balla bácsin rajta volt a szásrétű köpenyeg.

Az nem tesz semmit, hogy az égen annyi felhő se volt, mint a tenyerem, el nem hibázza azt az öreg Balla: olyan bizonyos, hogy eső lesz akkor, ha ő a köpenyegét fölveszi, mint a halál.

Negyven esztendő óta kutatja az égiek titkát, naplót vezet minden óráról, jegyzékbe veszi a szelet és a nagyobbik testvérét a vihart hogy jön, hogy megy, miképp viseli magát, kitanulta egészen a járását, jegyzékbe veszi az esőt, a ködöt, egyszóval az öt ujjában van a meteorológia: előtte ugyan el nem titkolhatnak abból egy szemernyit sem, ami az égen történik.

És valóban, Balla bácsi valóságos csodákat művelt a maga tudományával éppúgy, mint másfélszáz év előtt Hatvani István uram.

Mikor 1854-ben az angol—orosz háború volt, az akkori angol hadügyminiszter egyszer csak kap egy levelet Pótharasztriból magyar nyelven.

Sokáig szaladgált vele fűtől fához, hogy mi lehet ebben a levélben, míg végre fölkutattak egy embert, aki le tudta fordítani.

A levél így szólt:

»Miniszter úr!

A jövő augusztus hó 10-én éjjel 1 órakor óriási vihar fog dühöngeni a Fekete tengeren: azért hát legyen vigyázattal a miniszter úr a belloglavai öbölben horgonyzó hadihajókra.

Barátságos indulattal maradtam

a Tekintetes úrnak

alázatos szolgálja
Balla Károly»

A hadügyminiszter jóízűen nevetett ezen a furcsa levélen, és fidibuszra gyújtott vele, de tudom, nem nevetett aztán augusztus 11-én, mikor megkapta a sürgönyt a reggelije mellé, hogy egy óriási vihar tönkre tette, összeroncsolta az angol hadihajókat a belloglavai öbölben.

Bezzeg kiszedte volna most már szívesen a szemetcs kosarából az elhajított levelet, hogy a magyar jóssal érintkezésbe tegye magát, de ki tudja hol volt a levél, s mi volt a jósnak a neve.

1860-ban egy cikk jelent meg a Wanderer egyik márciusi számában, hogy június 23-án Angliában nagy vihar lesz.

A cikket el is küldte a szerkesztő mint kuriózumot az angol kormánynak. Nem tudom melyik miniszternek jutott a kezébe (mert nem minden országban van az időjósáslásnak külön minisztere, mint minálunk), elég az hozzá, hogy a miniszter megingt csak elcsapta a Wanderert (mert bizonyosan nem az akkori hadügyminiszter volt), és csak akkor tátotta szemét, száját, mikor június 23-kára beköszöntött az a rettenetes vihar, mely Windsorban a királyné kertjéből az ős fák felét tövestől kiszaggatta.

Az angol miniszter most már megkérdezhetné volna a »Wanderer« szerkesztőségétől, ki az a Balla? De nem tette, mert hát olyan viharok is vannak, melyek a minisztereket söprik el, s az elsöpört miniszterek aztán nem törődnek többé semmivel.

Hanem ha az angolok nem akarták észrevenni Ballát, észrevette őt a Magyar Tudományos Akadémia (az aztán az igazi csoda, ha az Akadémia vesz észre valamit), s megválasztotta tagnak.

Ez okozta a vesztét.

Hogy magát kitüntesse, urbi et orbi kihirdette, hogy Magyarország 1859. dec. 23-án a délutáni órákban nagy vihar lesz.

Ki volt ez neki biztosan számítva: vígan várta pótharaszti magányában a nagy vihart.

És várta az egész közönség, melyet a hírlapok közlése figyelmessé tett.

De a vihar fogta magát, nem jött el.

Képzeltetni a szegény ember kétségbecsését.

Olvastam a naplóját, amit óráról órára írt, mutatják a betűk, hogy remegő kézzel.

Délután 3 óra. A vihar még mindég nem jön. Aggódni kezdek. Az égen semmi folt. A természetben csöndes minden. Megfoghatatlan!

Délután 4 óra. Kínos várakozásban ülök az ablaknál, a hó apró pelyhekben szitálni kezd. De még semmi remény. Megölöm magamat.

S így ír óráról órára egyre reménytelenebbül, míg végre mintegy fölkiáltani látjuk esti 6 órakor:

»Meg vagyok semmisülve. Hiába éltem. Az ég hazudik. S az emberek azt fogják hinni, hogy én hazudtam.«

A vihar elmaradt egészen, s csakugyan mindenki azt hitte, hogy a hírre kapott tudós nagy tudománya íme nem ér egy pipadohányt sem.

E kudarc után megtört az öreg kedélyben, testben egyaránt, s az Akadémia is levette róla a kezét. Nevették ezentúl.

Örömtelen napjait arra használta, hogy kinyomozza, hol és miben hibázott. Annyira bízott tudományában, hogy még akkor is hitt benne, mikor megcsalta.

Egy nap, alig néhány nappal a halála előtt, midőn betegen feküdt már, könyvei közt babrálván még most is, élesen fölkiáltott.

A házbeliek berohantak.

— Mi baj van?

— Megtaláltam a vihart! — kiáltá lihegve, míg apró szemei dühben égtek.

— Miféle vihart?

— A kudarc okát találtam meg. Én az Akadémia almanachját használtam a számításaimhoz. No, nekem betett ez az Akadémia. El van hibázva az almanachja! Itt van, ni december 23-ika. Ide van írva »hold a földközéiben«. Oh, ha tudtam volna, ha tudtam volna — tördelé a kezeit —, hogy az Akadémia kiadványaiban nem lehet megbízni? Itt van, világosan rájöttem, hogy ennek kellett volna ott állanni »hold a földtávolban«. Így természetesen nem lehetett meg a vihar. Oh, én szerencsétlen!

*

Így beszélték el nekem ezt a történetet, s én azt a tanulságot merítem belőle, hogy a mi Akadémiánkban még a tudós is tudatlanná válik.

EGY MODERN KISASSZONY ANTIK KÖNTÖSBEN

El sem hinnék önök, milyen bolond leány volt hajdan Kovács Borcsa. Annyira elbizakodott lett, hogy ő a legnagyobb parti az Alföldön, s annyi sok középkori regényt olvasott el, hogy tökéletesen beleélte magát az ókori királykisasszonyok szerepébe, akik előbb valami nagy dolgot kívántak az imádójuktól, s csak aztán boldogították a kezükkel.

Az első kérője ezelőtt nyolc évvel egy vasúti hivatalnok volt, névszerint Schlimmer Károly úr, csinos barkójú, magas termetű fiatalember. A lányok majd megbolondultak utána, de a mi Borbálánk hideg maradt midőn megkérte, s így szólt:

— Jöjjön el hozzám három nap múlva, egy kérdést fogok önhöz intézni.

Károly úr eljött harmadnapra dobogó szívvel, de fáradtan, halaványan, mert nem aludott azóta, mindig azon töprengett, mi lehet az a kérdés?

— A kezem az öné — így szól ünnepélyesen a szép Borcsa —, de egy föltétel alatt . . .

— Minden föltételt elfogadok, kisasszony.

— Azon föltétel alatt, ha helyesen felel meg kérdéseimre.

— Kérdezzen, kisasszony!

— Íme, hallja tehát. Ha ön San Franciscóból New Yorkba indul, ami hét napi út a vasúton, s miután tudvalevőleg naponkint két vonat indul New Yorkból San Francisco felé, hány vonattal találkozik ön szemben?

A fiatal vasúti tisztviselő gondolkodott egy darabig, s azután remegő hangon felelte:

— *Tizennéggyel*, kisasszony.

— Nem találta el, uram — mondá Borcsa —, ajánlom magamat. Én sohase leszek az öné.

Ezzel otthagytá a faképnél Károly urat.

A Borcsa apja eleget zsörtölődött emiatt, de a leány határozott maradt.

— Gyenge ítélő tehetsége van — mondá —, én okos férjet akarok.

*

A következő esztendőben egy katonatiszt vetett rá szemet a bálokon, és rá a bójtben megkérte.

— Én imádom kegyedet, kisasszony, s kérem a kezét.

— Én is szimpatizrom önnel, hadnagy úr, de fejtsen meg nekem előbb egy dolgot.

— Rendelkezésére állok.

— I. Napóleon egyszer meglátogatta a kórházakat — kezdé Borcsa —, ahol egy lábadozó félkezű katonával eredt szóba, ki rá nem ismert a köpenyébe burkolt császárra.

»Önnek, úgy láttam, érdemrendje van« — szólt a császár.

»Van bizony.«

»De csak érdemkereszt.«

»Nem „csak“ az, tiszt úr« — jegyzé meg kevélyen.

»De mi az még a „sas-rendhez“ képest?«

»Hja, a „sas-rend“, az nem a magam formájú szegény emberek számára van kigondolva.«

»S ha én adnék önnek egy „sas-rendet” ?« — szólt a császár.

»Kicsoda ön ?«

»Én Napóleon vagyok.«

A katona elsápadt, és térdre készült roskadni.

»Ne ceremóniázzunk, barátom. Én megadom önnek a „sas-rendet”, de hadd hallom, mire képes ön ezért ?«

»Mindentre, fölség.«

»Ügy? Fogja tehát ezt a baltát, és vágja le vele a kezét.«

A katona abban a szempillantásban fölragadta az ott heverő szekercét, és levágta vele a kezét... hát már most, mondja meg nekem hadnagy úr, mi volt ebben a katonában a nagyobb, a hiúság-e vagy a bátorság?

Ezt kérdezte Borcsa a hadnagytól. A hadnagy ötölt-hatolt:

— Mindenesetre nagy bátorság volt, kiasszony.

Boriska felkacagott gúnyosan:

— Ha bátorság volt, hát legyen önnek is bátorsága hazavinni tőlem a *kosarat*. Adieu, hadnagy úr!

A Boriskát most is összeszidta az apja.

— Felületes ember a hadnagy — mentegeté magát —, sohasem lehet belőle generális.

*

Híre ment a leány nevetséges kötekedéseinek, és ostoba találós meséinek; a fiatal emberek megijedtek tőle, maga az apja is váltig pirongatta (sohasem fogsz így férjhez menni, te golyhó), s megígértette vele, hogy a következő kérőnek már nem tesz fel kérdést.

— Ígérd meg, kedves leányocskám.

— Itt a kezem rá.

Ezen ígéret után édesapja csakhamar egy fiatal természetudóst mutatott be nála mint kérőt. A vizitkártyáján ott állott: »Koczka Ferenc, az akadémia I. tagja.«

— Ön ugye kálvinista — kérdé Boriska —, de bocsánat, édesatyám az ön nevében kikötötte, hogy semmi kérdést sem fogok önhöz intézni. Nem is teszem. Pedig már készen volt a kérdésem: azt akartam öntől megtudakolni, miért hívják ama híres hotelt »Matschaker Hofnak«? Ön persze nem tudta volna. De elengedem önnek ezúttal, s magam

beszélem el kivételképp, honnan nyerte a nevét. Tudom, hogy érdekelni fogja a történet.

— Oh, mindenesetre. Mondhatom kíváncsi vagyok rá.

— Mikor a ház fundamentumát ásták, találtak a földben egy korhadtt fát, mely hasonlított egy koporsóhoz.

— Ah.

— A ládát felbontották, s abban egy kis bádogg szekrény volt. Természetesen azt is fölbontották, s képzelje, mit találtak benne?

— Nem bírom elgondolni, kisasszony.

— Képzelje csak, nyolc darab kisebb-nagyobb matschakeket. Volt köztük akkora is, mint az öklöm, de persze kisebb is. S innen van a »Matschaker Hof« nevezet.

— Mindenesetre érdekes történet — vélte a természet-tudós.

Boriska ezúttal is fölkacagott, és beszaladt a szobába, otthagyván a kérészt a faképnél.

— Mi volt ez? — korholá ismét az öreg Kovács.

— Az, hogy ez nem tudós, hanem egy ostoba fráter, aki ropant fél elárulni tudatlanságát.

*

A következő nyáron az előpataki fürdőben egy fiatal színműróval ismerkedett meg Boriska.

A leány nyájas volt hozzá, kedvet kapott tehát pályázni. (Hiszen már eleget próbált a Teleki díjaknál.)

— Ön nőül akar engem venni? De tudja ön azt, hogy mindenkinek egy kérdést szoktam feladni?

— El vagyok szánva mindenre.

— Akkor figyeljen. Két sportsman összebeszél, hogy ők ezentúl megfordítják a lóversenyek metódusát: felülnek a lovakra, s az vigye el a díjat, amelyiknek a lova későbbben ér be. Úgy is lett. A két úr kiállt a turfra, de nehogy a másik szait nevelje, egyik se akart mozdulni, hiába adta meg a versenybíró a jelt az indulásra.

»No, mozdulj már« — nógatta társát az egyik.

»Nem vagyok bolond, te mozdulj először« — ellenveté a másik.

S ott álltak mozdulatlanul, mindenik erősen fogva a maga lovának a kantárját a publikum nevetségére, midőn arra megy egy idegen, és kérdi: mit állnak ott?

Megmagyarázták neki, hogy így és úgy fogadtak, s most már egyik sem akarván veszíteni, tehát mozdulni sem, a fogadás eldöntése lehetetlen.

Az idegen elmosolyodott.

»Nem éppen lehetetlen — mondá —, én kitaláltam a módját.«

Egy-két szót sugott a fülükbe, s a következő percben már eszeveszetten száguldott a két lovas, dühösen verve és nógatva az alattuk levő paripákat.

Mondja meg nekem, kedves íróbarátom, mit mondhatott a két sportsmannak az idegen?

A színműíró egy félóráig törte a fejét, de nem tudta kitalálni.

— Önből sohasem lesz jó színműíró — mondá Borcsa. — Önben nincs találékonyosság. Isten önnel.

*

Borcsa szeszélyeinek híre ment mindenfelé. Úgy rettegett tőle a fiatalság, mint amazoktól az ókori kiasszonyoktól, akik karóba húzták a kérők fejét.

Borcsa nem húzatta karóba, hanem megvizsgálta a fejeket belülről. S ez se valami mulatságos dolog.

Asszonyt olcsóbban is kap már az ember.

Elkerülték, pártában hagyták. Négy év telt el anélkül, hogy csak közeledett volna is valaki.

A szegény öreg Kovács már beletörődött egészen, hogy nyakán szárad a leány, midőn egy bálon a »Damen-Wahl«-ban, maga a Borcsa választott ki egy szőke táncost, valami Bernolák nevű megyei iktatót.

— Miért nem jár ön hozzánk? — kérdé szelíden az iktató úrtól.

— Nem vagyok én ahhoz elég okos — felelte szemérmetesen.

— No, csak nem kell tőlem annyira megijedni.

— Nem értek én a talányokhoz.

— Ugyan hagyja el, régen volt az.

MIKSZÁTH KÁLMÁN

A

TEKINTETES VÁRMEGYE

BUDAPEST

RÉVAI TESTVÉREK KIADÁSA

1885

MK A tekintetes vármegye c. kötete 1885-ös kiadásának címlapja

A tekintetes vármegye.

Könyves Miksa Kálmán szerint.

Adókönyves Tiszta Kálmán szerint.

A Bolond Istók c. élcslap karikatúrája MK A tekintetes vármegye című kötetének megjelenése alkalmával

— De iszen hallottam én, miket kérdezett a kisasszony a vasútastól, a hadnagytól, a tudóstól és az írótól, beleveszne abba az én eszem. Egyet se tudok én azokból megfejteni.

— Jól van — szólt kacér mosollyal —, bebizonyítom önnek, hogy nem vagyok olyan kegyetlen. Nemhogy kérdeznék öntől, hanem ha holnap eljön hozzánk, hát megmondom a San Franciscó-i vasutat.

Az iktató másnap elment Borcsáékhoz. Az illedelem kívánta.

— Hát lássa a vasúti tiszt azt mondta, hogy tizennégy vonattal találkozok útközben New Yorkig; de ez nem igaz, mert *huszonnyolccal találkozik*, miután az *előtte való heti* vonatok is ott jönnek, különböző distanciákban a pályán, s ezeket se kerülheti ki.

Az iktató elkezdett egy kicsit gondolkozni, s felkiáltott:

— Valóban úgy van.

Borcsa mindenfélét beszélt neki azonkívül, kedvesen csevegett virágairól, madarairól, mikor elment, a kapuajtóig kikísérte nyájasan:

— Ha holnap ismét eljön, elmondom önnek a Napóleon-féle talány kulcsát.

Az iktató másnap is eljött.

— A katonatiszt ostoba volt — szól Borcsa —, arra felegetett nekem, hogy a félkezű invalidusnak az a tette, hogy a sas-rendért a fejszével elvágta a kezét, bátorság volt-e vagy hiúság — holott észre kellett volna vennie, hogy *lehetetlen azt a kezet elvágni, amelyben a szekerce* volt.

Sokat nevettek ezen együtt, a pamlagon egymás mellett ülve.

— Holnap meg fogja ön tudni a matschakereket.

A szegény iktató harmadnap is eljött.

— A matschakerek egy ostobaság — kezdé nevetve a vénleány —, a tudós megjárta vele. A matschaker-talányban az a vicc, hogy a matschakerek semmit sem jelentenek. De az én akadémikusom tettette magát, hogy ő tudja, mik azok a kisebb-nagyobb matschakerek, s én ebből láttam, hogy üres ember, aki csak a látszatra dolgozik. Az ilyeneket soha ki nem állhattam. Kiadtam neki az utat.

— Jól tette, kisasszony.

Egész késő estig trécseltek, ábrándoztak, Boriska hímzett, s az iktató a Bartók szerelmes verseit olvasta neki.

Az elválásnál így szólt Boriska:

— Holnap meg fogja hallani a sportsmanok esetét.

Az iktató eljött a következő nap. Hova is mehetett volna egyebüvé? Megszokta már itt tölteni a délutáni óráit. Önkéntelenül is idehozta volna a lába.

— A sportsmanok dolgához már némi találékonyság kell, s ez nem volt az íróban. Mert mikor a két versenyző mozdulatlanul állt a turfon a saját érdekében, az idegen csupán egyetlen, olyan modust súghatott nekik, ami azokat nyargalásra késztheté.

— S mi volt az?

— Azt súgta nekik: *cseréljenek önök, uraim, lovat.*

S azok rögtön lovat cserélvén, mindenik a másik lovával akart gyorsabban beérni.

*

Boriska ma egész délután zongorázott. Az iktató elandalogva, olvadó szívvel hallgatta.

Este, amikor elbúcsúzott, az iktató azt kérdé búsan a leánytól:

— Nem volt több kérője, kisasszony?

— Nem. Több kérdést nem tettem, hanem ha mer, jöjjön el holnap, még önhöz intézek egy kérdést.

— Eljövök, kisasszony — hebegte zavartan, mert tökéletesen benne volt már a vénlány hálójában.

Másnap mikor eljött, Boriska megfogta a kezét, s csupán azt kérdező szemérmesen, szemeit lesütve:

— Akar ön engem nőül venni?

(A költői igazságszolgáltatás az lenne most már, hogy én az iktatóval azt feleltessem erre a könnyű kérdésre, amit a nehezekre feleltek a többiek, de bánom is én a költői igazságszolgáltatást.)

PROPTER FORMAM

Milyen más világ van még odakünn az áldott vidéki éghajlat alatt.

Ott még nem kell szövetkezeteket csinálni az »árverési hiénák« ellen, ott még olyan élet van, hogy jobb benne adósnak lenni, mint hitelezőnek. Ami egészen rendjén is megy, mert az adósok lévén többségben, természetes, hogy amennyire lehetséges, kényelmes helyzetet teremtsenek magoknak.

Ez idén tavasszal küldött ki a principálisom egy árveréshez, mely egy dzsentrí családon vala megejtendő. Név szerint tekintetes Hebeley Gáspár úr volt az alperes. Jónévű família ott abban a felső megyében, ahol lakik, szolgabírákat, sőt alispánokat is adott már a megyének.

Mint süldő ügyvédsegédnek ez volt az első funkcióm.

Ütközben negyvenszer is átolvastam a foglalási jegyzőkönyvet, mely még 1884. jún. 25-én kelt. Tehát már kilenc hónap előtt.

Annyiszor elolvastam, hogy könyv nélkül tudtam az egészet. Egyébiránt a következő ingó tárgyak voltak lefoglalva:

Negyven holdnyi búzavetés a lábán.

Egy tíz öl hosszú, négy öl széles szénakazal.

Tizennégy darab tehén.

No, ebből bőven kifutja a felünk, Weisz Ignác ezer forint követelése.

Hebeley Gáspár úrnak azelőtt birtoka is volt, de az elúszott valahogy, eladta egyik rokonának, és most haszonbérlí tőle.

Mikor odaértem, rendkívül szívélyesen fogadott. Puha kalácsot tettek elé, s finom hideg malacpecsenyét, bort vagy háromfélét, s tetejébe finom havanna szivarokkal kínált meg.

Kisvártatva megérkezett a végrehajtó, akit Hebeley úr »pertu« szólitott, amire az büszkén tekintgetett széjjel, hogy hallja-e az egész világ.

Miután a végrehajtó is megreggelizett, s egypár rossz adomát mondott el falatozás közben, elkezdtem sürgetni:

— Kezdjünk talán a dologhoz, mert mindjárt pont tíz óra.

— Az ám — mondá ő —, majd el is felejtettem volna. Kezdjünk hozzá — propter formam.

— De árverezőket nem látok — tettem hozzá aggodalmasan.

— Nem tesz az semmit. Menjünk. Lesz ott ember — propter formam.

(De mit akar ez örökké azzal a propter formával?)

Hebeley úr maga kedélyesen vette a dolgot: rágyújtott az ezüst kupakos tajtékipájára, s eseteket beszélt a legközelebbi követválasztásról, miközben a gazdasági épületek felé vezetett bennünket. Három vagy négy paraszt volt velünk mindössze.

— Ezek a licitánsok?

— Ezek!

— Hát hol kezdjük? — kérdé Hebeley úr.

— Ahol a felperesi képviselő úr kívánja.

— Tehát adjuk el legelőbb a kazal szénát. Hol van a széna?

— A széna? — vágott közbe kacagva Hebeley. — A szénát megették a tehenek. Hiszen a széna megrohadt volna.

— Ez úgy van! — erősíté komoly, méltóságos arccal Kis János, a végrehajtó.

— Hát akkor — szóltam —, kérem kivezettetni a teheneket.

Hebeley intett a szemeivel az egyik úgynevezett licitánsnak (valószínűleg az ő saját bérese volt).

— Ide azokkal a tehenekkel, Marci!

Marci fürgén szaladt az istálló felé, de nagy csodálkozásokra, nemhogy az istálló ajtón ment volna be a tehenekért, hanem a hijjuhoz támasztott létrán fölkúszott széleseben a padlásra, s kisvártatva óriási csattanásokra rezzentem föl. Valami nehéz testek kezdtek alápotyogni egyenkint a hijjulykon át.

— Mi az?

— Hát a tehenek — mondá flegmával Hebeley.

— Hogyan, a tehenek?

— A bőreik. Tessék megolvasni, megvan mind a tizennégy.

— Megdöglöttek?

— Propter formam — nevetett a végrehajtó.

— Hát a tehén se örökéletű, kérem alássan — elménkedt Hebeley. — Elég szép tőlük, hogy a bőrüket rátestálják az emberre. A disznó például azt sem teszi.

(Eközben úgy rémlett, mintha a végrehajtó azt kérdené Hebeleytől suttogva: »mibe kerültek a bőrök? Megegyeznek a szőrre nézve?«)

— De kérem, ez nem megy úgy!

— Ha nincs vele megelegedve, tessék az árverési jegyzőkönyvben kifejezni az elégedetlenségét.

— A fátum ellen semmit sem tehet az ember — szolt kenetteljesen a végrehajtó.

— Akkor hát nincs más hátra — mondtam lehülve —, mint a termésből venni be követelésünket.

Hebeley úr kinyitott egy csúrt, ahol néhány kéve búza volt felhalmozva szalmában.

— Ennyi volna az egész?

— Ennyi.

— De hisz ez szörnyűség, kérem! Az lehetetlen, hogy csak ennyi termett volna negyven holdon.

— Hja, rossz esztendő volt! Tessék a »szakértőktől« megkérdeni.

A szakértők a legeredetibb species a vidéken. A végrehajtó rögtön küldött a szakértőkért. Két öreg parasztért, Igali Mátvás és Kamócska István őkegyelmeikért, akik is nyomban megjelentek vala.

— Mondják meg kentek, mennyi búza teremhet negyven holdon, ha az ember nem gondozza a vetést?

— Hát akkor semmi sem terem, kérem alássan.

— Valami mégis csak terem?

— Hát a vetés felét talán mégis meghozza.

— Lássa, uram.

— Jó, de itt a csűrben nincs húsz pozsonyi mérő se.

— Hát nincs, mert kipergett már azóta. Ki látta azt ilyen későn licitálni?

— De hiszen a tekintetes úr élt folyvást föllebbezésekkel.

— Hja, azt nekem a törvény megengedi.

— Akkor hát mármost én mit árvereztessek? — kiálték fel kétségbeesetten.

— Nos, a bőröket és a búzaszalmát.

Úgy tettem. A bőröket is, a búzáat is a Hebeley úr bérese vette meg néhány potom forinton.

A düh fogott el, de teljesen tehetetlenségre voltam kárhoztatva.

— Folytatólagos végrehajtást kérek.

— Természetesen propter formam — mondá a végrehajtó nyájas mosollyal.

— Én nem tréfálhatok, uram. Nekem komoly megbízásom van a főnökömtől.

— Úgy is jó. Hát tessék valami foglalni valót kijelölni.

— Nincs itt kérem semmi — jegyzé meg Hebeley úr vidáman.

— Menjünk a szobákba, ott fogok kijelölni tárgyakat.

— Méltóztassék!

Elöl eresztett udvariasan.

— A bútorokat tessék felírni — szóltam a végrehajtóhoz.

— A bútorokat nem lehet — felelte sajnálkozó hangon

Hebeley.

— És miért nem?

— Mert azokat már egy év előtt vette meg árverésen egy unokaöcsém, s én csak használatba bírom. Rögtön kikeresem annak az árverésnek a jegyzőkönyvét.

S ezzel egy nagy almáriumhoz futott, hogy ott keresse.

Az almárium polcai teliden-tele voltak finom porcelán holmival, és drága ezüstneműkkel.

— Itt a jegyzőkönyv — mondá, amint egy kis ezüst szekrényből előkotorászta.

Hirtelen átfutottam.

— Úgy van, a bútorok nem az önéi. De a porcelánokat és az ezüstöt lefoglalom.

Úgy tetszik, zavarba jött egy pillanatra, hogy oly ügyetlen volt, s előttem nyitotta ki a szekrényt.

A végrehajtó feljegyzé, és aggódva kérdé:

— Értéke?

— Mégér legalább ötszáz forintot — mondám áttekintve a tárgyakat.

— Ön ne beszéljen. Az a szakértők dolga. Mondják meg kegyelmetek, de igaz lelükre, mit adnának ezért a holmiért, ami a szekrényben van?

- Nem sokat ér az — vélte fitymálva Kamócska István.
 - Limlom — duplázott rá Igali uram.
 - De valamit mégis csak megér? — sürgette a végrehajtó.
 - Meglehet.
 - Talán.
 - Mit adna például kend érte?
 - Semmit — szólt Kamócska meggyőződéssel.
 - Hát a zsidó mit adhatna érte?
 - Négy-öt forintot — döntötte el Igali uram.
- S a végrehajtó sietett beírni: *értéke négy forint.*

— Nos, mit jelöl még ki a felperesi képviselő úr?

Fejem zúgott, arcomat elfutotta a szégyenletes pirosság, szidtam magamban a törvényt, a perrendtartást, átkoztam mesterségemet, de propter formam magam is úgy tettem, mintha nevetnék meglehetősen nevetséges helyzetemen, s a végrehajtó gúnyos kérdésére mosolyogva hajtottam meg magamat Hebeley úr előtt:

— Én már nem jelölök ki semmit. Hanem ha talán a tekintetes úr tenno valami ajánlatot . . .

— Hát mit? . . . Mim is van? — szólt kacagva. — Elzongorázom önnek ebéd előtt a *nútámat!*

S ezzel leült a zongorához, s pajkos jókedvrében eljátszotta Zimay László egy szép szerzeményét.

Ilyen furcsa, veszett dolog az, mikor a dzsentit licitálják!

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK

- MK = Mikszáth Kálmán
MKm = Mikszáth Kálmán Munkái. Révai Testvérek kiadása. 1889–1908 között több kiadást megért sorozat.
Jk = Jubileumi kiadás. Mikszáth Kálmán Munkái. 1–32. köt. Bp. Révai Testvérek kiad. 1910.
Hi = Hátrahagyott Iratok. (A Jk folytatása.) 1–19. köt. Szerkesztette és sajtó alá rendezte Rubinyi Mózes.
Krk = a jelen kritikai kiadás.
K = Kézirat (kizárólag Mikszáth Kálmán műveinek kéziratai).
M = megjelent (újságban, folyóiratban, könyvalakban).
OSzK = Országos Széchényi Könyvtár.
[Szögletes zárójelben] = a sajtó alá rendező kiegészítései.
<Ékzárójelben> a kéziratban (K) törölt szavak, illetőleg szövegrészek.
<.....> a kéziratban (K) olvashatatlanul törölt szavak, illetőleg szövegrészek.

TUDNIVALÓ

Itt jegyezzük meg — mint ez a Krk *Elbeszélések* c. sorozatának korábbi köteteiből is kitűnt —, hogy a Mikszáth-irodalom igen keveset foglalkozott az egyes elbeszélésekkel. Ezért ahol érdemleges megállapítást egy-egy novellával kapcsolatban nem találunk, ott formálisan nem jelezzük az irodalom hiányát.

BEVEZETÉS A JEGYZETEKHEZ

„A TEKINTETES VÁRMEGYE” ÉS AZ „URAK ÉS PARASZTOK” c. KÖTETEK KRITIKAI FOGADTATÁSA

1884. november 20. körül jelent meg a könyvpiacra MK *A tekintetes vármegye* című elbeszéléskötete. A munka a Révai Testvérek kiadásában látott napvilágot, előállítására a kiadó nagy gondot fordított. Révai Mór János visszaemlékezésében (Írók, könyvek, kiadók. II. köt. Bp. 1920. 188. l.) az alábbiakat írja a kivitelezésről: „A tekintetes vármegye szép nagy oktáv kiadása volt az első illusztrált Mikszáth-könyv. Az ifjabb művésznemzedék egy kitűnő rajzolóját, Mannheimer Gusztávot bíztuk meg a nem könnyű feladattal, mert a témákat Mikszáth jelölte ki, minden egyes rajzot ő bírált felül, és igen szigorú kritikus volt, igen nagy igényeket támasztott a rajzolóval szemben. El is készült finom velin papíron, gyönyörű kötésben és igazán szép illusztrációkkal egy olyan szép könyv, aminő addig a magyar könyvpiacra nemigen volt. Horribilis ára is volt, egész 3 forintba került, el is kelt sok példányban — 1200-ban — rövid idő alatt...» Révai Mór János szövegközi illusztrációként közzétette az elbeszéléskötet előfizetes gyűjtőlapját is, amelyet a kötet két rajza díszített: *A aranyos felhők* cím-illusztrációja (a kötetben a 21. lapon) és a *Mikrosztruktúra* c. elbeszélés Filcsiket ábrázoló rajza (a kötetben a 68. lapon). Az előjegyzési lap szövege a következő: „Aláírási bárca Mikszáth Kálmán „A tekintetes vármegye” című könyvére. Alólírott ezennel megrendelem *RÉVAI TESTVÉREK* könyvkereskedésétől *BUDAPESTEN*, IV. Váci utca 11. sz. Mikszáth Kálmán „A tekintetes vármegye” című művét, mégpedig fűzve (vászonkötésben) félbőr-kötésben és kérem a művet megjelenéskor címemre megküldeni. Árát átvétel után beküldöm (utánvétellel kérem felvenni) idezárva mellékelem. Hely és kelet. Név és pontos cím.» (Révai M. J.: I. m. 188. l.).

Az új kötet anyagát MK nagy gonddal válogatta ki, az 1882 és 1884 ősze között írott elbeszéléseit gyűjtötte egybe. Mannheimer Ágost összesen 28 illusztrációt készített az elbeszélésekhez, ezek közül hat egész lapot betöltő tollrajz, míg a többiek részben a szöveg közé, részben iniciáléként a cím vagy az első szó betűjét díszítették. A huszonegy rajz közül huszonhét belekerült a kötetbe, a huszonnyolcadik a klisé készítésekor a bécsi gyártócégnél elkallódott, csak a kötet megjelenése után került elő. A rajz az *Aranyos felhők* c. elbeszélés Csákó nevű tehénét ábrázolta. A klisé késői megérkezésének esetéből MK külön történetet kerekített *Megint megkerült a Csákó* címmel (ld. a Krk jelen kötetében a 25—28. lapon).

Az alábbiakban felsoroljuk a kötetben megjelentetett elbeszélések címét és lapszámát, ezt követően szögletes zárójelben közöljük az írásoknak a Krk-beli kötet-, ill. lapszámát. Ahol a Krk-ra való utalás

hiányzik, az azt jelzi, hogy az elbeszélés a kronológiai sorrendnek megfelelően a Krk 32. kötetében jelenik meg.

História egy házasságról 1—20 [Krk 34. köt. 50—62. l.]
Aranyos felhők 21—31
Lányomok a homokban 33—41
A Tisza 43—55 [Krk 34. köt. 68—75. l.]
Mikor a sírkövet hoztuk 57—69
A rossz matéria 71—89 [Krk 34. köt. 17—28. l.]
Az én első principálisom 91—111 [Krk 34. köt. 170—182. l.]
Rózsaszínű rozsa 113—131 [Krk 35. köt. 84—95. l.]
A becsületbírak előtt 133—156 [Krk 35. köt. 16—31. l.]
Az elveszett nyáj 157—166
Az alispán-kisasszonyok 167—180

A *tekintetes vármegye* c. kötet utóéletéhez hozzátartozik, hogy MK a MKm sorozat összeállításakor tizenkettedik történetként a kötet anyagához hozzáfűzte a *Megint megkerült a Csákó* című írását. Ez a kiadás bár a MKm sorozat első darabjaként látott napvilágot 1889-ben, az utóbb hozzáfűzött történet kivételével az 1884-es kiadás szedésének felhasználásával jelent meg. Csak az 1892-ben kiadott harmadik kiadás alkalmával készült új szedés, és ekkor — feltételezhetően a sorozatban illusztráció nélkül megjelent többi kötethez igazodva — a kiadó elhagyta Mannheimer Ágost rajzait. Az 1907-ig megjelent további négy kiadás az 1892-ben készült szedés utánnyomása. A Jk sajtó alá rendezésekor a kötet beosztása nem változott, de a *Megint megkerült a Csákó* c. történetet elhagyták, és feltételezhetően terjedelmi okok miatt *Apró képek a vármegyéből* alcím után az alábbi öt elbeszélést illesztették az ugyancsak *A tekintetes vármegye* címet viselő Jk-beli kötetbe: *A tisztikar és a glaukopis Athéne, A hangya, A szocialista, Hanka, Farkas a Verhovinán.*

A *tekintetes vármegye* című MK-kötettel a napisajtó és a folyóiratok behatóan foglalkoztak. *A ló atyafiak* és *A jó palócok* sikere biztosította számára a kritika érdeklődését. A Krk 34. kötetében közölt egykorú ismertetések tartózkodóbb hangja arra utalt, hogy e nagy siker után 1883-ban napvilágot látott, a *Kavicsok, a Nemzetes uraimék* és *Az apró gentry és a nép* című kötetekkel a korabeli kritika kissé csalódottan foglalkozott: nem találta meg bennük *A jó palócok* hangvételét, ténamegragadását. Az 1884-es karácsonyi könyvpiacon bocsátott új MK-kötet, *A tekintetes vármegye* — feltételezhetően az alapos kiadói előkészítés eredményeként is — újból behatóbban foglalkoztatta a kritikusokat.

Az első híradást a Szegedi Napló 1884. nov. 26. száma (277. sz. 3—4. l.) közölte névjelzés nélkül „Mikszáth Kálmán új könyve” címmel.

A Szegedi Napló következő számában a tárcarovatban (1884. nov. 27. 278. sz. 1. l.) Pósa Lajos „Mikszáth Kálmánhoz” című alábbi versét jelentették meg:

Köszöntlek, Kálmus, a Tisza partjáról!
Szív dobog könyvednek mindenik lapjáról,
Nevető, könnyező szíved dobogása:
Rózsa kinyílása, virág hervadása.

Nem is írod versbe, csupa dallam mégis,
Elbűvölve áll meg még az irigység is,
Mézes ajakadra édesdeden hallgat,
Melynek minden szava tiszta, mint a harmat.

Az örök természet a te szép világod,
Ecsetedet tarka színeiben mártod,
S hímezed lelkednek szent hangulatával,
Ragyogó napfénnel, szelíd holdvilággal.

Gyönyörűség nekem könyved olvasása,
Visszavisz, odavisz a bérces hazába.
Hallom, újra hallom zöld erdő zúgását,
Gyermekeveimből a kakuk szólását.

Látom a nyilamló villafarkú fecskét,
Völgy ölen vidoran kergetem a lepkét.
Visszhangos hegyek közt tépem a vadrózsát,
Kis húgomnak szedek illatos szamócskát.

A Szegedi Napló az elkövetkező két napon is MK-nak szentelte tárcáját. Sebők Zsigmond Plautus álnévvel két részes cikket írt »Mikszáth Kálmán« címmel. Az első közleménynek, amely a napilap 1884. november 27-i számában jelent meg, »I. Róla magáról« alcímet adta Sebők. A cikkben a következőket írta:

»Nem tudom, mi van benne több a jó palócokból-e vagy a tekintetes vármegyéből?

A beszéde palóc. A humor benne azonban már a vármegyéé. A fizimiskája erősen palóc. A szelíd, borongó kevélység rajta a vármegyéé. Az eszejárása prima palóc, az úri tempó modorában, az lelkünk elkalandozik benne, címek, sorok összefolynak, s minden képzeletével, ez palócságát dokumentálja. Hogy pedig nála a leg-sűrűbben a Kohn Salamonok kalandoznak, a tekintetes és vitézlő vármegye emberét dokumentálja benne.

Ezek azonban külsőségek. Valódi alakja olyan, mint minden költőé: egyszerű és jószívű. A palóc bunda és az aljegyző úr atillája olyanok rajta, mint a könyvein a címek. Ha kinyitjuk könyvét, s lelkünk elkalandozik benne, címek, sorok összefolynak, s minden lapról szívárvány diadém-mal főséges homlokán, felhőszín ruhában gyönyörű nő lép elénk: a Múzsza. Akár a palócok közt járunk, akár a vén vármegyeház komor folyosóin, mindenütt a Múzsával találkozunk.

Két évig voltam vele egy szerkesztőségben Pesten. Ott előttem

születtek a tekintetes urak, tekintetes asszonyok, bűbájos kis-asszonyok, — akik most együttvéve alkotják *A tekintetes vármegyét*, Mikszáth legújabb könyvét. Két íróasztal választott el tőle, mint most két vármegye. Ha átnéztem az egyik íróasztalon, melyen a nazy embergyilkolás folyt, s a másikon, ahol a világot trágyázták (az újdondász és a közzgazdász asztalain), ezen túl már Palóciában jártam. Ott pőfőkelt ő egy hosszúszerű pipából alkotván rettenetes füstgomolyt, hasonlót a Naszály fölött ülő felhőhöz. (Ecce, a tekintetes urak itt is patriarchális pipafüstben születtek.)

... Tanúja voltam föltűnésének, láttam emelkedésében. Mindig az az egyszerű Mikszáth Kálmán maradt, aki volt, s akit mi szerettünk. Az a jovialis, tréfálkozó kolléga (szinte meghökölve írom ki e szót, oly magasan van ő már fölöttünk!), ki jóízű ötleteivel oly sokszor derítette föl a szerkesztőséget. A dicsőség mámora nem szédítette el, sőt bizonyos tartózkodást tanúított mindig iránta. Mikor a jó palócok megjelentek, egy szép napon azon vette magát észre, hogy az ország egyik legnépszerűbb embere. Akkor is humorizált a népszerűsége fölött.

Egy kis találó történetet mondott el.

„Népszerűség, népszerűség!... szólt pipája födelét nyomkodva. Mi az Magyarországon? Volt egy főispánunk, akit nagyon szeretett a megye... (denique ez a történet is *A tekintetes vármegyéből* való). Nem volt olyan gögös, mint az elődje, nem is olyan édes, mint az utódja, szóval éppen nekünk való.

Egyszer aztán híre járt, hogy a főispán lemond. Ezt rettenetesen sajnáltuk, vigasztalhatatlanok voltunk. Összejöttünk mi tisztviselők, s kimondottuk, hogy ömértósága „kitűnő férfiú”. Az érdemet pedig meg kell jutalmazni. Csináltatunk hát neki egy gyönyörű albumot, amibe benne lesz az egész tiszlikar arc képe, Bécsben készítettünk hozzá táblát, valami nagyon drága festőnél címképet, mélyértelmű poetikus allegóriával, — hadd lássa a kitűnő férfiú, mekkora a mi fájdalomunk.

Oh az igen szép, drágalátos és őszinte album lesz.

Magam szaladgáltam a fényképek összeszedésénél, írkáltam a festőknek. El is készült a díszalbum.

Az elkészült, de a főispán meggondolta magát, és — maradt.

Oh és ekkor mi azt oly igen nagyon sajnáltuk, hogy ömértósága maradt. Mit csináljunk mármost avval a szép albummal! Vigasztalhatatlanok voltunk. Eltettük hát akkorra, — mikor ömértósága még egyszer meggondolja magát, s csakugyan menni fog.

Ilyen a népszerűség Magyarországon.

Képzem, hogy fogják sajnálni mostani lelkesedésüket azok a jó emberek, akik most magasztalnak, ha egy kicsit eloszlik a mámor és észreveszik, hogy én — maradok...”

... Az ő népszerűsége nem múló. Ő a magyar irodalomban újra fölemelte azt a lobogót, melyet az újabb nemzedék már-már elejtett: amelyre a népies irány van írva. És diadalra juttatta, mert kezébe való volt. Nagy különbség van ám abban is, ki veszi kezébe a zászlót.

Amily diadallal vette be a hírnév sáncait, éppoly diadallal állta

is meg helyét. *A tót atyafiak* és *A jó palócok* után most *A tekintetes vármegye* jelzik egyre magasabbra haladó útját.

Az ő írói egyénisége kidomborodott. Ott áll az első közt. Költészetét ismeri a külföld is, honnan sok elismerő nyilatkozat érkezik. Csak a napokban kaptunk egy danzigi némettől levelet, melyben rajongva írja le, hogy beteg leánykáját milyen szépen elgyönyörködtették a jó Hochlaenderek, s hogy adjuk át köszönetét Mikszáthnak. („A jó palócok” német fordítása ugyanis lapunk kiadójánál jelent meg.)

... Itt ennél a nagy tintapecsétes asztalnál írt Mikszáth is harmadfél évig, ahol most én írom róla ezt a halovány rajzot.

Ez a hajlék, honnan az ő írói dicsősége kiindult. Ez a város, hol ő első legszebb költői inspirációt lelte. Itt még minden tele az ő egyéniségének emlékével. Látom naponta a szép eszményi alakokat, kikről nőit rajzolta, a humoros embereit, kik ott kacagnak rajzaiban, érzem annak a nagy szívnek dobogását, ami az ő könyveiben dobog, a romlatlan magyar népet, meglep a Tisza partján az a mosolygó, szelíd andalgás, ami őt megkapta, s ami az ő lelkén rezgett, mikor a füzes zúgása, s a nagy kitért róna csöndes beszéde összefolyt előtte... s ami itt nyert kifejezést a vén asztalon...

... Ni, itt a szögletén megismerem apró, darabos írását is. „Gélyi János lovai”, — ez áll itt. Szórakozásból írhatta ide, mikor ennek a szép rajznak az eszméje megvillant lelke előtt. Őt év porlott el már azóta, de az évek pora nem fedte el írását. Utána írom hát új kötete legutolsó rajzának címét: *Az alispán kisasszonyokat*. Aki az én írásmat „róla magáról” száraznak tartja, olvassa a két cím közé bele ide tárcám végébe mindazt, amit ő e betű határolások közt írt, — és tárcám meg van mentve. (Még azt is megírom könnyítés kedvéért, hogy a legújabb kötetének 3 forint az ára. Csak tessék már most megvenni.)

A Szegedi Napló következő, 1884. november 28-i számában megjelentetett második tárcának Sebők Zsigmond »II. Az új könyvről« alcímet adta. A kritikus nem bírálatot, inkább olvasásra kedveltető ismertetést írt *A tekintetes vármegyéről*: színesen, elevenen adta elő a kötetben olvasható elbeszélések témáját, cselekményszáluk főbb fordulóit. A bevezetőben Sebők Zsigmond a következők általánosabb észrevételeket »hangoztatja«:

A tekintetes vármegye tartalma nem egészen a vármegyei életből van merítve. A kötet három legszebb beszélyének: az *Aranyos felhőknek*, *A rossz matériának* és *Az elveszett nyáknak* alig van köze a vármegyéhez. Az egyik pláne itt történik Szegeden, ahol nincs vármegye, se tekintetes úr, legfeljebb nagyszágos urak vannak a királylátogatás óta.

Amde a kötet beszélyeinek többsége csakugyan a vármegye-házból indul ki, s valószínűleg a majoritás alkotmányos elve után indult Mikszáth, mikor a vármegyei címet adta kötetének. A képviselőház folyosóján ragadt rá annyi alkotmányos érzék, hogy a minoritás hallgasson...

Meddő dolog a cím fölött vitázni. Elég, hogy a kötet tartalma gazdag, épp olyan, aminőt vártunk Mikszáthtól. Jóízű humor, ragyogó stíl, mély érzések rajza, mely megkapja a szívet, s ügyes meseszövés jellemzik az elbeszéléseket. A kedély gyöngéd vonásainak odavetésében Mikszáth mester, ideális fölfogása mellett is mindig igaz, hű képet fest. A naivítás színezésében fölülmúlhatatlan. Bizony, aki kezébe veszi a könyvét, nem teszi le addig, míg végig nem olvasta . . . »

A továbbiakban Sebők Zsigmond sorra veszi a kötetben megjelentetett elbeszéléseket, és a tartalmi ismertetések során elejt egy-egy értékelő megjegyzést. A *História egy házasságról* c. elbeszélésről megjegyzi, hogy »tökéletes kerek elbeszélés, érdekes tartalommal. A szerző krónikákból vette a tárgyat a tizennyolcadik század legelejáról, s bizonyos ódi hangulat ömlik el a kidolgozáson . . . Pompás alakjai az elbeszélésnek Anzelmus barát és a kuruc Kászonyi Gergely, az elhagyott Brizló Borbála egyetlen pártfogója.« Az *Aranyos felhőket* a kritikus irodalmunk valóságos gyöngyének tekinti, »igazi eszménye a naiv, mosolygó színezésnek«. A *Lányomok a homokban* c. rajzot szintén »bájos«-nak nevezi, és megemlíti, hogy ebben életfilozófiai vonatkozás is van, s inkább egy eszme illusztrációja. A *Tisza* című elbeszélést »a kötet egyik legszebb darabja«-ként említi, »mely ellenállhatatlanul ragadja el az olvasót. Csupa mosoly, csupa szín, csupa kedély«. *Mikor a sírkövet hoztuk* c. elbeszélésről szólva megjegyzi Sebők, hogy »egészen a „jó palókok” közé illő rajz. Ennél szebben meg sem dicsérelhetném. A *rossz materiát* szegedinek, földijüknek tekinti, erényeként az apró epizódyszerű mozzanatokat említi meg, »amelyek pompás kiegészítői a remek elbeszélésnek, melyben oly hatalmasan nyilvánul Mikszáth nagy tehetsége«. Az *én első princípálisom*, a *Rózsaszínű rozsda* és *A becsületbírák előtt* című elbeszélésekről nem ír részletesen, de megállapítja, hogy »a vármegyei életből vett elbeszélések. Érdekes meseszövések, kedélyes rajzai a vármegyeházak világának. Mikszáth humora élénkké varázsolja a hivatalszobák egyhangúságát, csinos meséket lop az akták közé. Kivált a vármegye gyöngédebb felével foglalkozik szívesen, ami nem is csoda«. Az *elveszett nyáj* c. elbeszélésről írva megjegyzi, hogy MK »dús fantáziájáról tesz tanúbizonyságot. Szerencsésebben író alig egyesíté még a képzelet világát a valóval«. A kötetéről szóló ismertetését Sebők az alábbi sorokkal rekeszti be:

»Ez a kötet elbeszéléseinek tartalma. Nincs mit hozzátennem. Elbeszélő irodalmunkban Mikszáth Kálmán e kötetét is a legjobbak közt illeti hely.«

A Fővárosi Lapok 1884. november 28. számában (280. sz. 1806—1807. l.) A—s szignóval jelzett szerző (feltételezhetően Asbóth János) »A tekintetes vármegye. Mikszáth Kálmán új kötetéről« című kis írásában az elbeszéléskötet megjelenése kapcsán *A Tisza* és *A rossz materiá* című elbeszélések keletkezésével kapcsolatban eleventi fel az íróval tett sétéi során szerzett személyes élményét. (E keletkezés-történeti észrevételeket ld. Krk 34. köt. 263—264. l., ill. 288. l.).

A Fővárosi Lapoknak ez a kis tárcája inkább csak a figyelem felhívását célozta, a karácsonyi számban — mint ez az előbbiakból kitűnik — Muzslai K. János írt részletesebb ismertetést MK elbeszélés-kötetéről.

Az Ország-Világ 1884. nov. 29. számában (48. sz. 777. l.) Bródy Sándornak »Mikszáth Kálmán új kötetéről« c. kritika-paródiája olvasható. Bródy a titánkodó kritikus mezét öltötte magára, és az elismert író körülvéve irigykedő hangot ütve meg kezdte ízekre szedni *A tekintetes vármegye* elbeszéléseit. E hangnemben bírálgatja az egyes írások hangvételét, kompozícióját és művészi tendenciáját. Csak a kritika befejező részében fordítja komolyra a szót, de „fogásai” nemcsak a mai, hanem a korabeli olvasó előtt is világossá tették a kritikai stílus-paródiát. Bródy Sándor írásának teljes szövege a következő:

»Leheveredtem a díványra, s kezembe vettem a könyvet.

De szilárdul elhatároztam magamban, hogy nem fogom élvezni. Megint egy új kötet Mikszáthtól, megint új novellák, ismét specialitások és újra szép képek hozzá! Aztán meg ez a követelő külső, ez a különös szép kiállítás a könyvnek, még szebb, mint „A jó palócok”-é és szebb mind amaz illusztrált művekenél, melyek magyarul valaha megjelentek. És milderre ráadásul a karminnal nyomtatott cím: *A tekintetes vármegye* a rajzos címlapon arra figyelmeztet, arról gúnyol, hogy: „oh, szegény ördög, sose jelenik meg tőled ilyen szép könyv!” A tiedet a „Pallas” nyomda sose állítja így ki. Persze csak ami a külsőt illeti; mert ami a belsőt . . . !

Szükségtelen mondanom is, hogy nem tartom Mikszáth Kálmánt oly nagy írónak, amilyennek őt a nagyközönség s a nagyközönség gyenge izlésének reprezentálója: a magyar kritika tartja. Nem tartom pedig egyszerűen azért, mert nincs világnézete! Nincs világnézete! — gondolják meg e szavakat, e mélyértelmű mondást; kérem szeretettel, s ha meggondolták, ha fel tudták fogni: úgy bizonyval velem fognak tartani.

Egészen más volt a múltban. Emlékezem: diák voltam még, s a „Jó palóc” már író: — munkatársa a „Budapest”-nek. A Király utca sarkán egy trafik előtt kipécézett „Budapest”-ből, annak is az utolsó lapján levő csarnokából olvastam én állva, fázva Mikszáth novelláit. Milyen mások voltak azok, akkor még volt az írónak „világnézete”, akkor, mikor még nem ismerte senki, s nem előgetett a tehetséges fiatal nemzedéknek óriási módon szaporodó munkáival, mint most, mint ezidén, midőn az ember szóhoz sem tud tőle jutni . . . Pedig vannak, akik tudnának írni, ha akarnának . . .

Percekig feküdt ott mellettem érintetlenül az új kötet. Sokszor utána nyúltam ugyan, de mégis meggondoltam magamat, előbb tisztában kell lenni a dologgal. Tanácsos kritikával olvasni. (Így az öreg Gyulai Pál, aki néha igazat is mond!) Nem szabad engedni a benyomásoknak. Ami tetszik, az nem okvetlenül szép is. Sőt mi több: az igazi szép ritkán tetszik. Például: Klopstock „Messiása”, Szász Károly „Csák Mátéja”. És elvégre is, a kortársak sosem illetteké.

sek megítélni az írókat. Beaumarchaist kifütyülték, Kotzebue pedig korának Molière-je volt. Korunk ítélete éppen ellentétesen formálódik e két író felett: Beaumarchais a nagy, Kotzebue a kicsiny. Amiből kétségkívül következik az, hogy az író, kit kora felel, a jövő ítélete előtt nem nyer kegyelmet. Azaz: a jövő század Mikszáth Kálmánt csak az irodalomtörténetből fogja ismerni, de ama magyar írók műveit, melyeket a jelenkor kóros divata ma leszorít, a jövő buzgón fogja olvasni, tanulmányozni.

Bizonyos szerénység tiltja, hogy itt könyvcímeket nevezsek meg: mindazonáltal nem rejtetem el örömeimet, ha a jövőre gondolok. A jövőre, melynek például egészen más véleménye lesz „A jó palócok”-ról. És ki fog mutattatni — amit én már most is bebizonyíthatok —, hogy biz abban sok a csinált, sok az erőszakolt. Azt meg kell majd a jövőnek is engednie, hogy a „Gélyi János lovai”, a „Péri lányok szép hajáról”, meg „Bede Anna tartozása” és a többi is szépen van elgondolva: de a kivétel, a kivétel! Hogy hízeleg ebben a kivételben a kornak, melynek nincs sok ideje az olvasásra, s szereti a kevés szöveget, a kevés szót. Hogy spórol a szavakkal, mintha csak sajnálná! Csúffá teszi a magyar nyelvet, mely oly gazdag kifejezésekben. Mit fog például egy angol — aki nem tud magyarul — mondani a dologhoz, ha olvassa „A jó palócok”-at eredetiben: azt látja, hogy milyen kevés szó vagyon ott fölhasználva. Azokról nem is szólok, akik magyarul is tudnak... Ámbátor — az igazat megvallva — majdnem az egész magyar olvasóközönség engedett a káros befolyásnak. Most csak az a kérdés, hogy meddig fog e befolyás tartani? Érzem — örömmel érzem —, hogy nem sokáig. Már is új csillagokat látok virulni a lát-határon... Eltekintve azoktól a titkos csillagoktól, kik tudnának írni: ha akarnának...

Mellettem *A tekintetes vármegye* karmintpiros betűivel gúnyosan mosolyog rám. Olvassuk tehát!

Legelőször is: a cím nem jó, nem megfelelő. Igaz, hogy ez nem a legfontosabb dolog, s Guy de Maupassant — Zola legkitűnőbb tanítványa —, hogy feltűnést keltett, legelső kötetét is egy elbeszélés után nevezte el „La maison tellier”-nek; de amit szabad a franciának, az tilos a magyarnak. Mit keres például: *A tekintetes vármegyében a Rossz matéria*?

A kis Tóth Gyula tragédiája. Egy árva kisdiák egyszerű története, akinek meg kellett halnia, mert nem akart meghízni. A kosztadó gazdája vetélkedett a szomszéd kosztadó gazdával, hogy hát melyiknek a kosztosai lesznek már most dömbicebbek, kövérebbek? Mert Szögedébe nem azért tartanak itt-ott kosztost, hogy pénzjeljenek belőle, hanem a becsületnek okáért. És a római pápa sem evett olyan levest, mint amilyent a Molnár Andrásék diákjai. Meg is híztak szépen, amint a város hites mázsálója legális testimoniumban kiadta: hárman három mázsa s egynehány fontra... Hanem a negyedik? „De hát a negyedik diákja hol maradt?” — kérdé Nagy Pálné asszonyom, aki meg lefényképezte a maga kosztosait. („Hát a gyerekek szemei: hol vannak a szemeik? Nem látom a kövérségtől! — mondá a görkes fotográfus”.)

— Rossz matéria... — dűnyögi Molnár András uram. —
A negyedik diák rossz fundamentum.

És ez a mondat a középpont a kis tragédiában. Ezzel a szóval ki van mondva, hogy a kis Tóth Gyulának pusztulnia kell Molnár András uraméktól. Csak nem fogják becsületüket — konyhájukat — kompromittáltatni egy árva gyerek által! A vézna fiú arra ébred, hogy el kell válnia Molnárektől, el kell válnia Molnár Annától. A kis Annától, akivel együtt játszottak, együtt enyelegtek, s papírhajót eregettek a Tiszán, akivel úgy összeszoktak, mint két galambfióka... És ez elválás életébe kerül a gyerekeknek. Távol a kis Annától emészti magát, s ez fejleszti ki hajlamát a tüdővész iránt: tüdővésszé. Meghal, s a kis Anna odaszól anyjának: „A kosztosoknak mégis kellene talán kivասaltatni egy-egy inget holnapra...” S ez volt, ez az intézkedés volt az egyedüli pompa a vézna fiú temetésén.

Hát mintha ez a kis elbeszélés nem is volna rossz? Sőt mintha jó volna! Vagy éppen nagyon is szép volna! Persze pillanatra elfeledi az ember, hogy magyar író-t olvas, és Bret Hartera gondol, aki távol lakik innét messze Amerikában. És mindenféle gondolatok nélkül engedí át magát az élvezésnek... És nem tud menekülni a hatás alól...

Ej, egy novella még nem tesz senkit nagy íróvá! És ebben az egy novellában sincs semmi „világnézet”. Pedig az a fődolog! És valószínűleg nincs ilyesmi a *Mikor a sírkövet hoztukban* sem.

Mi is van ebben a novellában? Történet, esemény, akció? Nincs, nincs; semmi, semmi! — Semmi és minden. Az öreg Suska kocsisal meg a vén Filcsikkel mén fel gyermekkorában a „Jó palóc” Pestre sírkövet vinni a hugocskéja sírhalmára. Mikor visszafelé jönnek, egyszerre csak eltörik a tengely. Le kell vágni valami fiatal fát, azzal kell helyettesíteni. A „zordon” Filcsik, nekiront a vidék egyetlen fájának, egy fiatal topolynak. „Jó lesz-e tengely dorognak?” türelmetlenkedik Suska. „Jó biz az” szölt Filcsik kedvetlenül, „hanem baj van... Hát izé... fészek van rajta...” És a zordon Filcsik nem vágta ki a fát, hanem tolta maga a szekeret, s káromkodott rettenetesen...

Ez tehát — amint tetszenek látni — nem is novella, hanem jellemrajz. Az öreg Filcsikért van csinálva benne minden. Mennyi erő elpazarolva ilyen pipogya inlogikus alakra! Ha igaz az — amit Filcsik magáról egyre hajt —, hogy ő milyen kegyetlen ember: akkor nem lehet igaz, amit róla az író állít, ti. hogy megkönyörült a madárfiókon. Vagy egyik, vagy másik, vagy mind a kettő — de ezen esetben Filcsik nem lehet drámai hős!

Az igaz, hogy nem is akar az lenni. Mindazonáltal ebben sincs semmi világnézet. Talán van *Az aranyos felhőkben*?

Nincsen. Avagy a *História egy házasságrólban*? Nincs, nincs! Szóval nincs bennök semmi, csak érdekesek; kevés bennök az esemény, de ami van, az nagyon megható; nem naturalisztikus, de nagyon igaz; rövidre fogott dolog, de az ember elgondolkozhatnék egyen-egyen akár álló napig... Szóval nincs bennök semmi, nincs bennök filozófiai gondolkodás, magvas eszmék az emberiség megmentése tekinteté-

ben, szociális forradalomra vonatkozó célszavak; szóval nincs bennök világnézet.

S ezzel meg van mondva minden, amit az új könyvről mondanom lehet. Legfeljebb még azt tehetem hozzá, hogy midőn a könyvet elolvastam, a díványról felkeltem, már este volt.

Odaléptem ablakomhoz és nagyon-nagyon csodálkoztam, hogy az üvegen keresztül nem a hegyes, völgyes paldóc vidéket, s nem a mogorva Filcsiket és a kis alispán kisasszonyokat láttam, hanem a négyemeletes ház sötét hátsó udvarát, s a nedves ködben a havat sőprő tótót, a mi másod házmeisterünket . . .

Eddig tart az én tehetséges fiatal író barátom kritikája Mikszáth Kálmán új kötetéről. Mert aminthogy valószínűleg már eddig is el tetszettek találni: ezt a kritikát nem én írtam. Hanem írtam mással, magamnak nem lévén kedvem ezúttal megírni. Hanem felsültem vele; mert bizonyos lesznek olyanok, akik eltalálják már első látásra, hogy ez az elmefuttatás nem az enyém, s hogy nagyon is homályos. De mit csináljak az utolsó percben! A kritika kell, s újat írni már lehetetlen!

Jöjjön, aminek jönnie kell: kiadom; hanem sebtében elmondom a magam véleményét is a könyvről.

Mikszáth Kálmán *A tekintetes vármegyével* oda emelkedett, ahol Bret Harte áll. Megható humora, egyszerű, de befejezett formái, mély megfigyelése, harmonikus színbősége csak gyarapodott „A jó palócok” óta. Történetei ugyan nem oly drámaiak többé, de sokkal természetesebbek s kevésbé komponáltak: nem olyan művésziek, de egészen igazak. Vajon melyik ér többet? De még az erő illetén átalakulása után is kétségtelen az, hogy még nem volt és nincsen ma sem olyan magyar író, ki oly művészileg tudna elbánni tárgyával, mint Mikszáth Kálmán, kivéve Jókait és Tolnai Lajost. Pompás példa erre a képviselőválasztás leírása a *Becsületbíróság* előttiben. Kevés magyar író van, aki ne foglalkozott volna e tárggyal, de az ily fajta leírásokból magasan válik ki a Mikszáth pár oldalú leírása, mely pusztán a vezrlat igényével lép fel, és a festmény hatásával hat. Egyébként a festői vonások e kötetben sokkal pregnánsabbak, mint Mikszáth akármelyik művében. (Nem azokat az illusztrációkat értem, melyeket e könyvhöz egy tehetséges fiatal magyar illusztrátor: Mannheimer Ágost készített.)

De, hogy utóljára hagyjam a tromfot, megpróbálom magyarázatot adni Mikszáth feltűnő és állandó hatásának. Egyetlen egy okban sarkallik az, s nem egyéb, mint amit fennebb „tehetséges fiatal” író barátom is gúnyosan megpedzett: Mikszáth kevés szót, kevés szöveget használ, s csak azt írja meg, amit elolvasni érdemes. És ezért hálás íranta a közönség.

Hanem neki is vannak olykor gyöngye percei. Új kötetében például *Az elveszett nyáj*at nem ő írta. Fogadni mernék, hogy csináltatta valakivel! Valószínűleg Scarronnal . . .

A Koszorú 1884. nov. 30. számában (48. sz. 767. l.) »A tekintetes vármegye« címen rövid, név nélküli híradás jelent meg a kötetéről.

A Budapesti Hírlap (1884. nov. 30. 330. sz. 3. l.) ugyancsak rövid hírbn jelzi a mű megjelenését.

A Vasárnapi Újság szintén 1884. november 30. számában (48. sz. 771. l.) az alábbi meleg hangú, névjelzés nélkül közzétett cikkekésében számol be az új Mikszáth-kötet megjelenéséről: »Ez a díszszel és ízléssel kiállított terjedelmes kötet ad közre a kedvelt író újabb elbeszéléseiből tizenegyet. Mikszáth kiváló tehetségének egyik jele, hogy nem könnyen fárad, hogy termékeny. Sokat ír, anélkül, hogy elbágyadna. Látszik, hogy e termékenység csakugyan bőségek jele, a véna gazdagságáé, mely belső erőből hozza gyümölcseit. Hovatovább ír, látóköre is tágul, több és sokfélebb emberekig hatol el, világa népesül, s előadásának hangja a meggyőző erő ama sajátos tulajdonából mindig többet vesz föl, melyet a biztosság és igazság adnak az írónak, aki elég érzékkel bír az élet valódi benyomásai iránt. E tizenegy elbeszélés részint hírlapokban jelent meg, részint felolvasások tárgyát képezte. Akik tehát figyelemmel kísérik Mikszáth működését, azoknak már volt alkalmuk élvezhetni. De egybegyűjtve, egymás értékét nevelik, mert a költői kedély, a humor, a gazdag ötlet megannyi külön alkotása így együtt a szellem egész gazdagsága. Leginkább a magyar középosztály alakjai szerepelnek az elbeszélésekben, többnyire olyanok, akikre a könyv címe, a „tekintetes vármegye” ráillik, vagy akik kiegészítik a tekintetes vármegyét, mely régi tradícióit őrzi még ma is, habár csak adomákban. Egyszerű történetek, s némelyiket nem is maga a történet emeli érdekessé, hanem az előadás sava-borsa, vonzó melegsége. Újabb íróink közt senki sincs, ki annyira bírná az előadás művészetét, mint Mikszáth. Nem bőbeszédű, nem terjengős, hanem igazi elbeszélő, akinek sokféle hangja van, folyton eleven temperamentuma és mindig kész ötlete.«

Az ismertető a továbbiakban Mannheimer Ágost rajzait méltatja: »tollrajz valamennyi — írja —, eleven mozgású kézzel vetve, de egyik sem gondtalan, s a fiatal művész illusztrátori képességének sikerült bizonyítványai...«

A Pesti Napló —s— szignós kritikusa, valószínű Tolnai Lajos »A falu írójáról« címmel írt ismertetést az elbeszéléskötetről (1884. nov. 30. 330. sz.). A fejtegetés nagy része az elbeszélések tartalmi kivonata, de bevezetőben szól az íróról és annak az irodalmi életben betöltött szerepéről:

»... A falu a te helyed, annak teljesen ismered örömét, baját, s amit te nekünk a faluról beszélsz, s hogy te azt elbeszéled: mindig szívesen s mindig örömmel meghallgatjuk. Hogy miért választottad azonban éppen *A tekintetes vármegyét* címűl a te mondókádnak, azt nem egészen értjük, s még kevésbé helyeseljük. Vármegyei történet az elbeszéltek között kevés van, s aztán általában a vármegye egészen más eszmekörbe vezet, mint amiben te otthonos vagy. A címben egy kis nagyzás van, mert a falusi kisíró jobban illenék ide, mint a tekintetes vármegye, no de megeshet az is, hogy még a mi tisztességtudó

magyar emberünk is kis zavarban volt a titulusok dolgában, s azt választotta, amelyik éppen úgy véletlenül keze ügyébe esett.

Mikszáth Kálmánt a magyar közönség szívesen olvassa, s napjainkban tán nincs magyar író, ki oly gyorsan emelkedett a megérdemlett népszerűségben, mint ő. Vonz és érdeklődést kelt, mert határozott írói egyéniség; sajátosságos az ő légköre, tipikusak alakjai és speciálisak az ő történetei. Előadásán megérzik a virágos mezők illata, s ötletei édes-fanyarok, mint az erdei szeder. A magyar népeletet ismeri töviről-hegyéig, találólágg jellemzi és sohasem szentimentális. Nem akarunk hasonlítani, Mikszáthról szólva nem emlegetjük a német Auerbachot vagy a Rantzauk hírneves íróit, Mikszáth még nagyon fiatal ember, tehetsége csak eszentül fog fejlődni; amit eddig elért, a siker, a legkritikább fiatal írónak jut osztályrészül.

Jelenlegi kötete tíz [!] művet tartalmaz. Valamennyi már megjelent a lapokban, s egyenkint tán nagyobb hatást tesznek, mint így egybegyűjtve. A szedret végre is nem kosárszáma szeretjük. S talán ez a kiadói szempont is mérvadó volt abban, hogy az összegyűjtött elbeszélések szép illusztrációkkal jelennek meg, melyek a mű iránti érdeklődést fokozhatják... †

A kritikus a továbbiakban az egyes elbeszélésekről szól, egy-egy szubjektív észrevétellel téve változatossá a tartalmi kivonatokat. A *História egy házasságról* c. elbeszélésről megjegyzi, hogy »nekünk legjobban tetszett... meglehet, hogy ebben azon körülménynek is része van, mert ezt olvastuk először.« A *Lányomok a homokban* címűről csak annyit mond, hogy »egy kezdő költőnek adott jótanács«. A *Tisza* címűről megjegyzi, hogy »pompás kis karikatúra arról a hatalmas folyóról, melynek oly sok „máslija” van.« A vármegyei történeteket együttesen azzal jellemzi a kritikus, hogy a történetek cselekményéből »a hatalmas alispán, meg a hatalmasabb szolgabíró kiveszi a maga illető részét, a hős pedig egy-egy vézna esküdt, ki meghúzza magát szerényen, de mégis órá sűt a napfény, mert hát övé az aranyos ifjúság.«

Az Egyetértés 1884. nov. 30. számában (300. sz. 9. l.) az irodalmi ismertetések rovatban egy hosszabb, de névjelzés nélkül megjelentetett cikk hívja fel az olvasó figyelmét *A tekintetes vármegyére*.

»Mikszáth új könyve tökéletesen szalonképes a külsejére. De az a tartalmára nézve is. Felesleges, hogy kitűnő elbeszélőnk fényes tulajdonságait hosszasan részletezzük. Jókai után Mikszáth ma a legismertebb író Magyarországon, akit csaknem kritika nélkül fogad az olvasó. És jól teszi, hogy nem kritizálja, jól teszi, hogy nem akadékoskodik, s nem a mindenáron való hibakeresés gondolatával tanulmányozza, hanem élvezettel olvassa rajzait és elbeszéléseit. Ezek a kis történetek nem lépnek fel nagy pretenziókkal, de formájuk, tartalmuk tökéletessége elragadó. Mikszáthot legfőképp az egyszerűség jellemzi; nem cicomáz, nem tarkít, és ami főképp kiváló erénye, soha szót nem szaporít. Bármilyen egyszerű legyen is modora, minden művén meglátszik a lelkiismeretes gond, amellyel dolgozik. Ninesenek felesleges vonásai; formájának kerékdedtségét, nyelvének tisztaságát, egész hang-

jának harmóniáját nem zavarja semmi. Minden apró rajzában, minden kis történetében poetikus kedély teszi vonzóvá alakjait, amelyek igazi bravúrral vannak jellemezve. Aki ismeri a népeletet, Mikszáth minden hőséban s minden epizód alakjában valami ismerőse talál; eleveneség sugárzik alkotásaiból, s a természetes hűség közvetlen hatása alatt tartja olvasóját. Stíljét jellemzi a tömörség, s ha van valami hibája, úgy az lehet, hogy a tömörségnek sokszor feláldoz egyet-mást. De legfőképp jellemzi Mikszáth stíljét a ragyogó humor, az a jóleső vidámság, mely szikrázva pattog, mint a szabadon égő zsarátnok. Legújabb könyvében sorra csillogtatja ezeket a jó tulajdonságokat. A *tekintetes vármegyében* ugyan nem sok szó van a tekintetes vármegyéről, hacsak úgy nem értjük a címet, hogy azok a történetek, melyeket a könyv magában foglal, mind megeshetik a vármegyében. De hát a cím nem sokat határoz, a tartalom pedig teljesen kielégítő. Bátran konstatálhatjuk, hogy *A tekintetes vármegye* Mikszáth irodalmi működésében haladást jelez, mert sokkal önállóbban látjuk benne, mint előző műveiben. Ebben a könyvben már alig találkozunk olyan dolgokkal, amelyekből más író hatása kierzeneék, míg „A tót atyafiak”-ban, meg „A jó palócok”-ban még sok emlékeztet Jókaira. Hogy *A tekintetes vármegye* egyes darabjai közt is van a minőségre különbség, az természetes. Legszebb része a könyvnek *A rossz matéria* című novella; ez a megható, pompásan megírt kis tragédia, melyhez méltán sorakoznak *Amikor a strkóvet hoztuk*, *Az én első princípálisom* meg *Az alispán kisasszonyok* mennyi mennyi kedélymelegség, mennyi megható gyöngédség van ezekben az elbeszélésekben. Egyébiránt a kötetben sok dolog nem egészen új, egyik-másik darab megjelent már újságokban. Karácsonyra meg újvére sok könyv lepi el a könyvpiacot, a Mikszáth könyve bizonyosan a legérdekesebbek közt foglal helyet, a kiállításra nézve pedig kétségtelenül a legszebb, és a legalkalmasabb karácsonyi vagy újévi ajándék. A rajzok, melyek a szöveget illusztrálják, Mannheim Ágost művei, valamennyi találó és finom munka. E rajzok magukban véve is szépek, a Mikszáth leírásai természetesen növelik érdekességöket.*

A Nemzet tárcarovatában Szana Tamás írt hosszabb ismertetést az új elbeszéléskötetről (1884. dec. 1. 331. sz. 1. l.). Bírázata bevezető részében általánosságban jellemzi MK művészetét:

„Nem adom sokért, hogy éltem még a régi táblabírák között, s hogy szemem láttára fogyott el az utolsó fény, amit a múlt dicsősége vetett még a kevély megyei címerekre.”

Ezeket a borongó sorokat Mikszáth Kálmán írja legújabb történetének: *A tekintetes vármegyének* egyik bájos, apró rajzában. Nem csodálkozom rajta. Mikszáth nemcsak élményeit, hanem írói sikerének jelentékeny részét is köszönheti az egykori vármegyének. Régibb olvasók, kik még magok is tevékeny tényezői voltak a zöld asztalok mellett folytatott küzdelmeknek, s a fiatal nemzedék, mely már csak hírből ismerte a sokat ócsárolt és sokat magasztalt régi jó táblabírákat, főként a megyei élet kedélyes és humoros rajzaiból tanulták meg ismerni és becsülni szeretetreméltó tehetségét. Mert

tagadhatatlan, hogy Mikszáth Kálmán írói képessége sehol nem nyilvánkozik annyi erővel és igazsággal, mint a közelmúltakra jözoelésében. Megbámulhatjuk művészetét apró elbeszéléseiben, melyek ritka megfigyeléssel színeznek ki egy-egy lelki állapotot vagy helyzetet; és sokszor igazi dokumentumai a nép naiv és költői észjárásának: de írói eredetisége, találatkónysága és ötletgazdagsága legfőnyesebben ama munkáiban nyilvánkozik, melyekhez tárgyat és alakokat az egykori vármegyék élete szolgáltatott. Mikszáth Kálmán igazán jól csak akkor érzi magát, ha kedvelt táblabírái között mozoghat, vagy hatalmas alispánjait vezetheti elének, kik szemében még mindig nagyobb urak minden miniszternél. Tolla ilyenkor vidáman perceg a papírlap felett, s egész tüzijátékát szórja szét az elmés ötleteknek. Akik leírásai után ismerik meg a régi táblabíró világot, minden hibája, gyöngesége dacára is szeretni fogják, mert az író nemcsak humoros, hanem érzelmes vonásait is ki tudván aknázni tárgyának, kedélyünkre és szívünkre egyenlő mértékben apellál. A józú kacajtól az elérékenyülésig, az érzelmekek egész skáláján végigvezet, s műveiben a magyar faj legérdekesebb, legjellemzetesebb példányival kötünk ismeretséget. Sőt sokszor azt hisszük, hogy évek hosszú sora után, régi jó ismerőseinkkel találkozzunk; az elbeszélő néhány vonással oly pompásan tudja egyéníteni szereplő személyeit. S mily tarka, mily változatos az arcképesarnok, melynek képei hosszú sorban vonulnak el szemeink előtt!

Legkedvesebb alakja a vármegye hatalmas ura, a vicispán, s még most is elszorul az író lélekzete, és szinte hallani véli a föld dübörgését, ha egy alispán lépked el mellette, már ti. egy igazi alispán, a régiékből való.

A Mikszáth által felidézett vármegyei atmoszférát *Az én első princípálisom*, a *Rózsaszínű rozsa* és *Az alispán kisasszonyok* c. elbeszélések bemutatásával érzékelteti Szana Tamás, helyel-közzel szó szerint idézi az írói jellemzéseket, illetőleg leírásokat. Ezek alapján alkotja meg főbb kritikái ellenvetéseit. »Tagadhatatlan — fejtegeti Szana Tamás —, hogy Mikszáth Kálmán ereje nem a tárgy megválasztásában, s a mese földolgozásában, hanem főként és elsősorban az előadásban rejlik. Kezei közt egy rövid történet, mely másnál csak adoma tárgyat képezhetné, lapokra terjedő rajzzá vagy elbeszéléssé szélesedik, anélkül, hogy az író tőbeszédfűséggel, vagy felesleges részletek beszövesésével vádolhatnók. Még a gyakori kitérések is természetszerűeknek tűnnek föl nála, s úgy veszik ki magukat az elbeszélés menetében, mint a gazdag sujtás és zsinórzat a magyar öltözéken. Első pillanatra pazarlásnak látszik, amit az író a kitérésekkel és korjellemező adomák közbeszövesésével véghezvisz; de később látjuk, hogy nála minde a helyzet vagy jellemek illusztrálására szolgál s csaknem mindig szerves részévé olvad át az egészek.

A tekintetes vármegyében vannak darabok, melyeknek úgyszólván semmi meséjük nincs (*Lábnymok a homokban*, *Mikor a strkövet hoztuk*, *Az elveszett nyáj*), s mégis folyvást fokozódó érdeklődéssel olvassuk végig valamennyit, mert az író szeretetreméltó egyénisége egy pillanatra sem tűnik el szemeink elől, s mind annak, amit papírra vet, valami sajátos, a köznapitól elütő karaktere és

zamatja van. Ezeket az apró dolgozatokat az esztétikai osztályozás kész ketreceibe betuszkolni csaknem a lehetetlenséggel határos; külön elnevezést igényelhetne valamennyi, s mégis el kell ismernünk, hogy egytől egyig költői alkotások: a munkás fantázia, mélyenérző kedély és gazdag találékonyság termékei.

Mikszáth Kálmán az egyéniség sajátos varázsát kapta az égiek különös adományául. Szubjektívebb elbeszélőt nála már alig képzelhetek. Egyénisége ott él, érez és gondolkodik minden művében. Elbeszéléseit örömezt olvassuk, mert egyénisége eredeti és érdekes. De az ilyen tulajdonság csakis rövidebb lélegzetű munkákban érvényesülhet. Egy regény például könnyen elhibázott alkotássá válhatnék a szubjektivitás ily nagy adagja mellett. Ezért Mikszáth tehetségét nem ismerik, vagy ami még rosszabb: félreismerik azok, kik őt minduntalan hosszabb elbeszélő művek vagy éppen regények írására sarkallják. Ahhoz, hogy valaki jó regényíróvá legyen, több önmeztagadás s több objektívítás kell. Csak maradjon ő továbbra is megszokott genre-ja mellett, melyet ritka szerencsével a közönség nálunk csaknem szokatlan elismerése mellett kultivál. Könnyen megtörténhetnék, hogy népszerűségén ejtene csorbát a nagyobb vállalkozás.

A Magyar Salon 1884. dec. 1. számában, a hírvonatában (2. köt. 343. l.) néhány sor hívja fel a figyelmet a kötetre.

A Magyar Bazár 1884. dec. 1. száma (23. sz. 24. l.) az »Új könyvek és zeneművek« c. rovatban ad hírt *A tekintetes vármegye megjelenéséről.*

A Budapesti Tageblatt 1884. dec. 5. számában (215. sz.) könyvismertető rovatában meleg sorokkal ajánlja olvasói figyelmébe MK új elbeszéléskötetét.

Szana Tamásnak *A tekintetes vármegyéről* írott kritikája záró passzusaival szállt vitába a *Regényvilág* 1884/1885 évfolyamának 11. füzetében B. S. [Bródy Sándor!] »Írói egyéniség« című cikkében (229—230. l.). Az érdekes vitacikket, amely az írói alkotás szuverénitása nevében védelmezi MK-t, és bocsátkozik vitába Szana Tamással, teljes egészében közöljük:

»Szana Tamás a „Nemzet”-ben Mikszáth Kálmán új könyvét ismertetvén, kifogásolja az esztétikai ketrecek jogosultságát, s egyszerűsmind benyomja Mikszáth egyéniségét egy nagyon szűk ketrecebe: állítván róla, hogy kiváló szubjektivitása pusztán apró dolgok teremtsére utalja őt, s igazságtalanság tőle nagyobb művek írását követelni.

Tiszteletben kell tartanom ez állítást, mert ugyan úgy-ahogy, de legalább meg van okolva; de nem szükséges senkinek elhinnie — mert az okok hamisak, sőt nemcsak hamisak, de egyenesen az állítás ellenkezőjét bizonyítják.

Mikszáth Kálmán írói egyéniségének alapvető vonása az alanyiség, s ezért *hosszabb* epikus művek írására képtelen, mert ezek a legnagyobb tárgyiaságot követelik meg. Ez az állítás megokolásával

együtt. — Tehát Mikszáth, aki fogékony kedély, élénk megfigyelő, mély érzésű lélek, akiben s aki előtt nem múlik el semmi egyéniségének reagálása nélkül: nincs inklinálva arra, hogy tárgyias legyen? mi is hát az a tárgyiaság?

Ha az író érez és obszervál: akkor szubjektív; ha az író amit érez és obszervál, úgy tudja reprodukálni, amint érezte és megfigyelte: akkor tárgyias; ha az író érzésének és obszerválásának módja tárgy-szerint —: akkor nem szubjektív, s nem objektív —: hanem igazi író! Mikszáth Kálmán egyéb semmi csak ez. Maradandó becsei hosszabb elbeszélő művek megteremtéséhez semmi sem szükséges, csak ez. S csak ez szükséges ahhoz, hogy megszülessék *A rossz matéria* — Mikszáth új könyvének legjobb darabja — s csak ez alkotta meg: Alphonse Daudet „Tartarin de Tarascon”-ját. Az első vagy 10, a másik vagy 200 lapos munka, de mind a kettő igazi költői mű: igaz és szép. Mármint aki kisebb formában képes megalkotni egy költői terméket, mért ne volna az képes nagyobb formában is elhelyezkedni? Nem hiszem, hogy *A rossz matériát*, a szegény kis Tóth Gyulát s megható tragédiáját lehetetlen volna például 100 lapon tárgyalni, mégpedig úgy tárgyalni, hogy az árva kisleány s az összes szereplő személyek meg maga a történet ne vesszen értéke s érdekéből. Sőt a részletesebb kidolgozás által csak nyerne a mű. A kérdés — azt hiszem — csak az lehet: mély-e vagy sekélyes Mikszáth vénája? Ha sekélyes, akkor a nagyobb méretek elárulják azt, mit a kicsiny vázlat beföd, s akkor hosszabb művek teremtésére csakugyan nincs inklinálva. De ez mindenesetre nem az ő szubjektivitásán múlik.

*

Szana Tamás műkritikus, s így ő tudja legjobban, hogy például Pettenkofen mért fest folyton kicsiny méretű s vázlatos képeket: nagyon keresik a dolgait.

Jókai regényeit a 60-as években nem olvasták nagyobb mohósággal, mint Mikszáth apró történeteit ma. S az író, aki tudomással bír arról, hogy népszerűségének egyik titka a rövideg, s akinek minden elejtett szó történetet ad, s minden hang hangulatot: hogye maradna meg az apró történetei mellett. Mikor e históriák kergetik, úzik, sokoldalúságukkal nyomják egymást a költő agyában, s gyorsan perccgetik a tollat a hírlapíró kezében. És mikor a megélhetés kérdése is megszólal, s békóba veri a szellemet. Született volna franciának Mikszáth, ma nemcsak apró dolgokat olvasnánk tőle. Az bizonyos, hogy egyéniségét semmi körülmények között nem tagadná meg, de író-e az, ki egyéniségét megtagadja? Hat-e az, hogyha egy érdekes egyéniség vonul végig például egy regényen? A világ legtárgyiasabb írója, Flaubert munkáin nem vonul-e végig a megfigyelő remete individualitása, boncoló, mindent firtató, majdnem szórszálhasogató egyénisége? A nagy obszerváló, a modern naturalizmus megalkotója képes-e eltagadni egyéniségét, melyet a nyomorultak iránti részvét jellemez legjobban? S Mikszáth Kálmán írói egyénisége, mely az érzelmesben, a humorosban s gúnyosban kulminál: unalmas volna-e, ha kőteteken át kisérne bennünket? Szana Tamás állítja, hogy Mikszáth

egyenísége fölöttébb érdekes s kiválólag eredeti. Nos, e kiváló eredetiség vajon ellapulhat-e egy nagyobb szabású mű teremtése közben?

A dolog lényege, Szana Tamás állításának fészke tulajdonképpen egy körülményben rejlik: „A nemzetes uraimék” gyenge sikerében. Mikszáth első regénye valóban csak félig sikerült munka. De csak a mitológiában ugrottak ki felvértezve, egészen készen az istenek fejéből az emberek. Mikszáth amidőn megírta — valószínűleg tárcáról tárcára — a kérdéses regényt, valószínűleg tisztában volt azzal, hogy minek s miként kell egy regényben lennie. De azelőtt még sohasem kísértette meg e tekintetbeni erejét érvényesíteni. Az út szokatlansága támolygóvá tette, s az első regény nem sikerült. De ebből nem következik az, hogy egy második sem sikerül. Sőt ellenkezőleg! A rossz első regény — nem tudom hányadik, de okvetlenül — egy jó regényre utal, melyet Mikszáth minden szubjektivitása dacára, még fog írni.

Hogy meg tudja írni, azt ha sohasem hitted volna, szíves olvasó: hiszed most megjelent kötete *A tekintetes vármegyének olvasása* után.

Hiszed és várod, bármint állítson is jelesünk: Szana Tamás.†

Feltételezhetően valamelyik fővárosi könyvmatos közvetítésével juthatott a vidéki lapok szerkesztőségébe a ma már meg nem fejthető Both álnéven írt »Fővárosi levél. Egy irodalmi eseményről« című közlemény, amely MK elbeszéléskötetét népszerűsíti. Az 1884. december elején keletkezett tárcacikket az alábbi vidéki lapok vették át: Bars, Borsodmegyei Lapok, Esztergom és Vidéke, Krassó-Szörényi Lapok, Rábavidék, Sopron, Szabolcsmegyei Közlöny, Szentesi Lap, Újvidék.

A Regényvilág a fenti MK »védelmében« megjelentetett vitacikkén kívül az 1884/1885-ös évfolyam 12. számában, az »Irodalom« rovatban újból visszatér *A tekintetes vármegyére* és Z. [Zempléni P. Gyula] szignós tárcájában a karácsonyi könyvpiac terméséről elmélkedve, az alábbiakat írja:

A tekintetes vármegye nem egyéb, mint gyűjteménye néhány kisebb elbeszülésnek, melyek éppúgy nem lépnek fel nagy igényekkel, mint ahogy a valóban romlatlan leány nem ismeri saját értékét, de éppúgy, mint ez, az ő történetei is éppen egyszerűségükkel hatnak, gyönyörködtenek, ragadnak el. De az egyszerűséggel itt nem jár együtt a pongyolaság! Egyszerű az eszme, elragadó az invenció, mesterkéletlen a kidolgozás, de azért minden soron, minden szón ott van a gondos kéz nyoma, mely irtózik a cifraságtól és nem enged többet mondani, mint amennyit gondolt. Mikszáthot éppen az teszi eredetivé — és mondjuk ki nyíltan —, utolérhetetlenné, hogy ő valósággal semmiből tud szépet, nagyszerűt teremteni. Az intencióban lehetne talán utánzója, az életnek ezen apró körülményei, melyek az ő figyelmét megragadják, nem vonulnak el észrevétlenül talán mások előtt sem, de néhány lapon egy egész élet történetét elmondani, a

megragadó mozzanatok egész sorát egymás mellé állítani, pár szóval szívet megrázó drámát lejátszatni, ehhez csak Mikszáth ért, és azért lett ő nemcsak nagy íróvá, hanem kedvencévé a nagyközönségnek, a kritikának, az irodalombarátoknak. Az ő kis történeteinek hősei, hősnői élnek, meglepőednek szemünk előtt, és aki a népeletet ismeri, az ennek minden gyönyörét feltalálja Mikszáth minden művében, feltalálja a tekintetes vármegyében is. Akármelyikét nézzük is az itt egybefűzött elbeszélések között, mindenütt a jeles elbeszélő, a pompás humorral bíró író előnyeit látjuk érvényesülni. Könnyeket fakaszt szemünkbe az egyik darab, és a másik úgy megnevettet, hogy megint csak sfrunk bele. Egyenként kellene felsorolni valamennyit, és mindegyikre újból elmondani, hogy nagyon szép. De hát a legszebb leánykoszorúból is kell királynét választani, itt is csak ki kell emelnünk valamelyiket különösen. Teszem persze a magam felelősségére és saját ízlésem behatása alatt. Nekem *A rossz matéria* tetszett legjobban, és ha századik kiadását éri a könyv, én századszor is elolvasom.†

A Harmónia 1884. dec. 14. számában (50. sz. 1—2. l.) a szerkesztő Imrei Ferenc írt részletesebb ismertetést Mikszáth elbeszélés-kötetéről. Bevezetőként az alábbi fejtegetés olvasható az író ábrázolta vármegyéről:

»... Mikszáth rajzai e kötetben sem maradtak vissza régeből, kedvelt elbeszélései mögött. Midőn a közös címet a vármegyéről vette, azon vidéki nemesi világból mutat be alakokat, mely már kihalóban, jobban mondva átalakulóban van, s mely iránt a szerző egész szeretettel, mondhatni bámulattal viseltetik. Ő csak magasztosat, nemeset és nagyot lát e régi vármegyei alakokban, az ész, szívemesség és méltóság fölkeztjeit, Achilleseket, Ajaxokat és Philemonokat, kik egy szeretni való költői világot ábrázoltak; kik miután kénytelenek lelépni a világ vagy legalább Magyarország színpadjáról, jön a zsidó.

Ez utóbbit ugyan nem mondja, hanem gondolja. Így pl. Mikszáth előtt nincs hatalmasabb, egyszersmind költőibb lény egy megyei vicispánnál, és az ő költői tolla alatt csillogóvá válnak is e zsiros kártyás alakok. Szinte megvesztegetne, ha nem tudnók, hogy b. Eötvös József is festett egy tipikus alispánt, Nyúzó Pálban, akinek egész adminisztratív tudománya a deresben és botozó hajdúban kulminált, ha nem tudnók, hogy e remek vicispánok nagyrésze félparaszt volt, kik leginkább hasukat és az adomatárt igyekeztek gyarapítani, és akiknek letűntét, legalább mi, nem nagyon fájlaljuk.

De legalább fennmaradnak jó oldalaiukat tekintve Mikszáth könyvében, a szerző kisdickensi rajzaiban, egy kedves humoros világban, mely humort a szerző magából e vármegyei életből örökölt...†

Imrei Ferenc a továbbiakban részletesebben ismerteti *Az alispánkisasszonyok*, *A rossz matéria* és a *Rózsaszínű rozsdá* c. elbeszéléseket, majd befejezésül a következőket írja: »Rendkívüli bájjal vannak még elbeszélve az *Aranyos felhők*, *Lábrnyomok a homokban* és *A Tisza* című rajzok, melyeket ha itt külön említünk, csak a ránk tett benyomásnak engedünk: a szép kötetnek egy gyöngébb rajza sincs. Mi azoknak

adnánk előnyt, melyekben Mikszáth idilli egyszerűsége — e ritka írói tulajdon — teljesebb. E tulajdonának köszöni Mikszáth népszerűségét, és alkotó tehetsége, reméljük, még ezentúl is költői értékű művekkel fogja megajándékozni irodalmunkat.»

A Pester Lloyd 1884. dec. 18. számában (347. sz.) Silberstein Adolf a napilap »Ungarische Literatur« c. rovatában részletes ismertetést közöl *A tekintetes vármegyéről* kiemelve azt a nagy szerepet, amelyet MK a magyar rajz- és elbeszélésirodalom újabb fejlődésében betöltött. A kritikus felidézi a napilapnak a Nemzetes uraimékról szóló elmarasztaló bírálatát, megállapítja, hogy az író igazi ereje a kisebb rajzokban és genre-kben mutatkozik meg a maga teljességében. Részletesebben taglalja *A rossz matéria*, *História egy házasságról*, *Az én első princípálisom* és *Az alopán-kisasszonyok* c. elbeszéléseket, majd végezetül megállapítja, hogy kívánatos volna MK-nak ezt az új kötetét lefordítani, mert ezekből az elbeszélésekből a németek megismerhetnék a magyar népet a maga igazi voltában, az ünnepi öltözet cikornyája nélkül.

A Fővárosi Lapok 1884. dec. 24. számában (302. sz. 1948—1949. I.) Muzslai K. János tollából jelent meg terjedelmesebb ismertetés *A tekintetes vármegyéről*. A kritikus a következőket írta a kötetről:

»... Épp a legsötétebb hangulatomban voltam, midőn megkaptam onnan a *Mikszáth Kálmán* új könyvét: *A tekintetes vármegyét*. Épp jókor. A könyv gyönyörű külalakja meglepően hidegen hagy. Láttam én már olyat, az igaz, hogy keveset. Meghegyezem a ceruzámat (ezzel fogom lejegyezni az aprólékos észrevételeket), a könyv mellé teszek egy hosszú papírnyelvet, s olvasni kezdem az első történetet, mely pár évvel ezelőtt a „Fővárosi Lapok”-ban jelent meg.»

A kritikusnak a *História egy házasságról* c. elbeszélésről frott sorait a Krk 34. köt. 285. lapján közöltük. A továbbiakban az elbeszéléskötet atmoszférájáról ír:

»... Milyen szép világ ez! Milyen jól esik benne elbolyongani annak, aki az élet keserű harcában már-már elveszti bizalmát, s mily öröm lehet itt megpihennie annak is, aki e világban a saját kedélye tükrét látja meg. És az emberek! Az a jószágos urambátyám, kinek kérges külseje alatt mélyen érző szív dobog; s aztán mindazok a táblabírák, szolgabírák és vicispánok, kik egy letűnt korszak végső idejét képviselik. „Rozsdás kor, mondják, rozsdás emberek, rozsdás intézmények! Ha rozsa is, de rózsaszínű! Oh be kár volt leszállni hagyni rájuk olyan hamar!” [Az idézet a *Rózsaszínű rozsa* c. elbeszéléseiből való. Ld. Krk 35. köt. 90. l.] Kegyes nagyasszonyok, nénim-asszonyok, kiknek szemében romlatlan szív tükröződik vissza, és angyal-arcú leánykák, a szűziesség pírjával, s keblökben az első szerelem örök költészetével.

Es ebben a kedves környezetben szeretjük a magyar embert akkor is, mikor kevély, mint Kapornoki vagy Molnár András, vagy mikor együgyű, mint Suska, és durva, mint Filcsik. De hogyan szeretnők, mikor a kemény, kegyetlenségével kérkedő Filcsik csak

azért nem vág le egy topolyhajtást alátámasztónak a Suska szekeréhez, mert azon a csemetén madárfészek van. Inkább cipeli maga tovább a kocsit, minthogy megzavarja a csipogó kicsinyek kis otthonát.

Olvasom, olvasom a kedves történeteket, mind jobban nektekpeszkedve, míg nem az utolsóknak is a végére értem, az *Alispán kisasszonyoknak* is megtudva a sorsát. Fölkelek az asztal mellől, ceruza, papiros rég a földön hevernek, és mintegy átszellemülve, mosolygó arccal megyek ki az utcára. Hogy minek megyek, magam sem tudom, de érzem, hogy mozognom kell; a lábaimmal azonban nem vagyok megelégedve, mert amilyen hangulatban vagyok, röpködni szeretnék. Nem látok semmit, nem ismerek meg senkit. A nagy palotákat tán a görbe ország hegyeinek képzelem, a gázlámpákat csemetéknek, s a nagy város állandó zivaja mintha erdők beszédéhez lenne hasonló.

Jó hosszú séta után, mely alatt kedvemre kimerengtem magamat, jut csak eszembe, hogy hisz a Mikszáth könyvéről írnom is kellene.

Kissé meghökkenek, mert nehéz dolog magamnak is, pedig el merem mondani, hogy a Mikszáth könyveit nálam ugyan alig ismeri valaki jobban széles Magyarországon.

Mert olvasás és olvasás közt is van különbség. Más az egy kaleidoszkópot nekitartani a világosságnak, aztán forgatni, forgatni és bámulni az üvegdarabokból alakult, s a nap vagy a lámpa fényétől káprázatosan tündöklő csillagokat, és más azt a kaleidoszkópot szétszedni, és minden egyes üvegdarabocskát külön-külön megvizsgálni. Pedig én körülbelül ilyenformán voltam a Mikszáth könyveivel. Meg is mondom hogyan.

Van nekem egy derék úriember ismerősöm, ki véletlenül Bécsben látott napvilágot, ahol pedig tudvalevőleg nemigen ápolják a mi édes nyelvünket. Mivel pedig ő meglelt férfikorában végleg nálunk telepedett le, első dolga volt engem felszólítani, hogy hozzam közelebbi ismeretségbe Árpád zengzetes nyelvével. Nem késtem kérelmét teljesíteni, és mikor már meglehetősen haladást tett, egy szép napon hónom alatt a „Tót atyafiak”-kal (ez is Mikszáth könyve) jelentem meg nála.

El lehet képzelni, hogy ment az olvasás! Először ő olvasta el a maga saját külön kiejtésével a mondatot, azután elolvastam én hangosan, mire ismét ilyen sorban lefordítottuk mind a ketten méterre. A „Tót atyafiak” után következtek a „Palócok”, s ezek után a „Frézói ludak”. Merem tehát mondani, hogy úgy mint én, aligha olvasta valaki Mikszáthot. Megállapodni minden mondatnál, szétszedni ezt is alkotó részeire, s azután ismét összefűzni a mondatokat egész fejezetekké, elemezni elkülönítve és megszemlélni együttesen, ezt, rajtam kívül, aligha csinálta meg valaki.

De volt is belőle hasznom.

Mindenekelőtt alkalmam volt tovább élvezni a szép helyeket, betelni egészen a tősgyökeres költészettel, magamba szívni azt a zamatos magyarságot, mely bizony nem valami gyakori jelenség nálunk. De azután föl is fedeztem valamit. Amint ugyanis egymás után három könyv képeinek alkatrészeit szétszededgettem, azon vettem

észre, hogy hisz ezek voltaképp mind ugyanazok az üvegdarabok, csakhogy, amint a kaleidoszkópot forgatták, úgy idomultak más-más csillagokká; de azért csillag mindenik, ragyog, tündököl mindenik. Néha-néha megesik az is, hogy egy-egy üvegdarab éppolyan helyzetbe jut, mint amelyben volt már egyszer. Hasonlatok, képek, több helyen is tesznek szolgálatot, sőt némelykor egy szóba szeret bele, és ugyanazon az oldalon egymás után annyiszor és annyi helyen használja a felkapott jelzőt, ahol és ahányszor csak lehet. (Ezzel az én német ismerősömnök tett nagy szolgálatot, mert az rögtön ráismert a szóra, és megjegyezte magának könnyebben és hamarább, mint más szavakat.)

Őnök persze mindezeket nem vették észre, úgy látták a csillogó képeket egymás után, és azok bizonyára nem fognak veszíteni önök előtt értékükből, ha megtudják, hogy azok a képek ugyanazokból az üvegdarabocskákból voltak összerakva. De ha valakinek emiatt eszébe jutna azt állítani, hogy Mikszáth Kálmán szegény, az ugyan alaposan tévedne, mert az ő kaleidoszkópjának üvegdarabjai tulajdonképpen nem is üvegből vannak, hanem drágakövekből egytől egyig, amiért is többet érnek ezek, mint ezer annyi közönséges üvegdarab, ami talán másnak áll rendelkezésére. Nem látok benne semmi fogyatkozást, hogy „Mikszáth mindig ugyanabban a körben mozog”. Mozogjon csak benne folytonosan, mi szívesen követjük őt e körforgásában, sőt az esnék nehezünkre, ha olyat akarna nekünk mondani, amit talán más is tud, mikor pedig mi mindig azt szeretnők hallani tőle, amit csak ő tud.

Azt is mondják felőle, hogy darabjainak sovány a meséje. Hiszen egy kissé ez is igaz. Van neki egy kis ötlete, nem nagyobb, mint a mustármag. De kinek lehetne ez ellen kifogása, mikor ő azzal az elbeszélő erejével belőle lombos fát csinál, mely illatot áraszt, és melynek árnyékában édes a pihenés.

A kritikus állítása alátámasztására az *Aranyos felhők* c. elbeszélés meséjét idézi fel, majd megállapítja:

... Íme, ilyen Mikszáth Kálmán, mikor „sovány” a meséje. Az is tagadhatatlan, hogy valami különös koncepciója van neki néha. Sokszor erővel se lehetne ráfogni, hogy elbeszélése kerek volna. De hát amikor nem olyan a szerkezete, mint a karikagyűrű, akkor olyanformán nyúlik el, mint az erdei ösvény, melyben gyakran összefüggés nélküli részletek követik egymást, de azért az ösvény nem kevésbé szórakoztató, aztán egy összekötő tulajdonságuk mindig van a részleteknek, az, hogy nagyon szép valamennyi. Aki nem hiszi, olvassa el *A tekintetes vármegye* ilyen című darabját: *Mikor a stróköt hoztuk*.

Különben a kötet címéhez a tizenegy darab közül vajmi kevésnek van köze, mert mindössze talán két-három foglalkozik a vármegyével, vagy játszik a „rozsdás” intézmények keretében. Azért mégsem hibáztatjuk a címet. Odaillik az azért. A legigénytelenebb történetkében is fölfedezhetjük az ő vármegyéjének legalább a légrétegét. A gyűjtemény, melyet a Révai Testvérek adtak ki, a legdíszesebb kiállításban jelent meg, Mannheimer Ágost sikerült rajzaival, melyekre azonban

alig volt szükség, mert amint a képeket a költő megrajzolta, oly híven úgysem lehet azokat crayonnal visszaadni. . . .

*

A tekintetes vármegye 1884-es kiadásának egy példányát az MTA Könyvtára Kézirattára őrzi Ms 45 számú jelzet alatt. E díszes krémszínű bőrkötésű kötetet 1884 karácsonyára nyújtotta át meglepetésként Révai Mór Mikszáth Kálmánnénak. A kötet előtétlapján a következő ajánlás olvasható:

»Mikszáth Kálmánné Önagyságának!

E könyv „A tekintetes vármegye” története születése óta négy héten át. (1884. Nov. 24.—Dec. 24.)

Akire költőnk rábízta földi boldogságát — az bizonyára dicsőségének is leghívebb letéteményese lesz.

Ezért bátorlakodom Kegyednek e mai ünnepnapon e könyvet legmélyebb tiszteletem nyilvánítása mellett átnyújtani.

Budapest. 1884. Karácsony estéjén.

Igaz hívo
Révai Mór.

A díszkötésű kötethez *A tekintetes vármegye* nyomtatott 180 lapján kívül 60 folio merített papírlapot is hozzákötetett Révai Mór. Ezekből 42 lapra ráragasztatta *A tekintetes vármegyéről* megjelent kritikák és ismertetések lapkivágatait. E kivágat-gyűjteményre céloz az ajánlás első mondata.

E kedves ajándéokra Mikszáth Kálmánné Visszaemlékezéseiben is utal.

»Végtelen örömöm volt — írta majd negyven év múlva —, mikor Kálmán új könyve a „*Tekintetes Vármegye*” megjelent, nemcsak azért, hogy a könyv olyan óriási sikert aratott, hanem azért is, mert úgy éreztem, hogy egy része az én lelkemnek is benne van a könyvben. Egy-két elbeszélése még fiatal leánykoromból, a többi pedig egy-kettő kivételével Mohoráról szólott. A kiadó egy igen díszes, csattos kötésű példánnyal lepelt meg, melyet én egész áhítattal nézegettem. Kálmán kivette a kezemből, egy párszor — szinte úgy látszott — szeretettel végigsimogatta, aztán beírta az előlapra házasságunk évszámát. — Így ni — mondta igen meghatva —, ezentúl ez lesz a mi „családi bibliánk”. . . . 1885 tavaszán aztán új hajnal hasadt rám, fiam született. Ezt az én boldogságomat Kálmán a mi új bibliánkba Kálmán László néven jegyezte be, így a keresettségben is ezt a két szép nevet kapta. . . . Mikor 1886-ban a második gyermek is megszületett, Kálmán öröme nem ismert határt, elővette a „*Tekintetes Vármegye*” kötetét, és beleírta, hogy János nevű fiunk született.» (Mikszáth Kálmánné Visszaemlékezései. Bp. 1922. 155., 156., 159. l.)

A tekintetes vármegye őrzött példányában az előtétlap versoján ma is olvashatók MK alábbi tintával írott bejegyzései:

»Kálmán László fiam szül: 1885 Aprilis 28. reggeli félhét óra-

kor[.] Megkeresztelték Jun. 29. Budapesten, az evang-egyházban a Kerepesi uton. Szül a Rerich házban Képiró utca 5 I emelet jobbra.

László-János fiam született Máj 12 1886 féltizkor este a Szanafele házban Bástyá utca 11 sz. Megkeresztelték ugyanott ahol előbbi kis fiamat.

Albert szül April 3 1889 8 orakor reggel Dohány utca 28 sz alatti ház III emeletén. Megkeresztelték ugyanott. László János „a legédesebb fiu” most fekszik halva. Reggel 8 orakor halt meg 1890 Aprilis 22 en. Reszkető kezzel írja e sorokat apja aki imádkta.†

E muzeális kötetben a felsoroltakon kívül a nyomtatott szövegben *Az én első princípálisom* c. elbeszélés végén üresen maradt féloldalmi helyen, a 111. lapon Mikszáth Kálmánné 3,5×6,5 cm nagyságú fényképe található beragasztva. A kép valószínűleg második házasságuk idején, 1882—1883-ban készülhetett.

*

1885. november végén jelent meg a Révai Testvérek kiadásában az *Urak és parasztok* c. kötet, az ott közölt rajzokat és elbeszéléseket MK — egy kivételével — az 1883 és 1885 közötti években keletkezett írásából válogatta. Az alábbiakban felsoroljuk a kötetben megjelentetett elbeszélések címét, lapszámát. Ezt követően szögletes zárójelben közöljük az írásoknak a Krkbeli kötet, ill. lapszámát.

Régi történetek

A tanácsúr furfangja 3—13. [Krk jelen kötetében 110—117. l.]

A Kürthyné uborkái 14—28. [Krk 35. köt. 16—19. l.]

A Balóthy domínium 29—33. [Krk jelen kötetében 16—19. l.]

A Száldobosi Papp familia 34—56. [Krk 34. köt. 149—163. l.]

Az elfelejtett rab 57—64. [Krk 35. köt. 151—166. l.]

Johanka néni, Francka néni és keresztapám [Krk 35. köt. 164—166. l.]

Mesék (a kis Lacinak, ha nagy lesz)

A király ruhái 71—86. [A Krk sajtó alatt lévő 32. kötetében.]

A romlott férfiak országa 87—91. [Krk jelen kötetében 120—123. l.]

Fényképek

A kaszát vásárló paraszt 95—102. [Krk jelen kötetében 70—74. l.]

Az ügyesbajos ember 103—107. [Krk jelen kötetében 75—77. l.]

Látogatás egyik alakomnál 108—113. [Krk 34. köt. 220—223. l.]

Históriák a jelenből

A túlvilági utas 117—123. [Krk jelen kötetében 102—105. l.]

A csodálatos parlament 124—128. [Krk jelen kötetében 67—69. l.]

A dzsentrifészek 129—146. [Krk jelen kötetében 162—173. l.]

A fekete asszony 147—155. [Krk 35. köt. 139—144. l.]
Az isten hóna alatt 156—160. [Krk 35. köt. 34—37. l.]
A málna 161—167. [Krk jelen kötetében 139—142. l.]
A fehér kakasunk 168. [Krk 35. köt. 164. l.]
A krusevicai ütközet 169—175. [Krk jelen kötetében 197—201. l.]
Egy jó asszony 176—194. [Krk jelen kötetében 5—16. l.]

Az *Urak és parasztok* c. kötet utóéletéhez hozzátartozik, hogy MK a későbbiek folyamán, a MKm sorozat összeállításakor az első kiadás anyagát kissé megváltoztatta. A *caodálatos parlament* c. rajzot nem illesztette a MKm sorozat egyik kötetébe sem. Ennek következtében ez az írása a Jk-ból is kimaradt. Viszont a *Johanka néni*, *Francka néni és keresztapám* és *A fekete asszony* c. elbeszéléseket a MKm V. köteteként megjelent *Tavaszi rügyekbe* sorolta. A kihagyottak helyébe az *Urak és parasztok* MKm VI. köteteként 1891-ben megjelentetett kiadásába a következő elbeszéléseket illesztette: *Szontágh Pálné, Különös vevő, Veréb Pál traktában, Az öreg Prikler néni, A szarvasok háreme*. — Ez utóbbi, *A szarvasok háreme* című rajzzal kapcsolatban megemlíjtjük, hogy MK e vadásztörténetet először 1885. november 6-án jelentette meg. Ez az időpont arra is utal, hogy a készülő kötet munkálatai már olyan szakaszban voltak, hogy MK-nak nem volt módja beilleszteni az első kiadás elbeszélései közé, csak a hat évvel később napvilágot látott második kiadásban kaphatott helyet. A rajz a kronológiának megfelelően a Krk 37. kötetében lesz majd található.

Az *Urak és parasztok* c. kötetrel a kritika viszonylag keveset foglalkozott. Jobbára figyelemfelkeltő apró újsághírek jelezték megjelenését, néhány konvencionális mondattal vagy jelzővel illetve a kötetet és fróját. Terjedelmesebb kritikát — közvetlenül a kötet megjelenése után — Szana Tamás írt az elbeszéléskötetről. Észrevételeiben, kritikai megjegyzéseiben az új kötet kapcsán megerősítve látja a korábbi kötetek, *Az apró gentry és a nép*, ill. *A tekintetes vármegye* kritikai taglalásakor észlelt jelenségeket: a gondosabb kidolgozást pótló adomázó kedv megnyilvánulásait. Szana Tamás ismertetése »Irodalmi szemlet címen jelent meg a Nemzetben (1885. dec. 3. 332. sz. 1. l.), a kritika második részében Vas Gereben Összes Munkáit ismerteti. A MK-ról és kötetéről szóló rész teljes egészében közöljük.

»Sacher-Masochtól, a németek legszellemesebb novellaírójától hallottam pár év előtt azt a találó megjegyzést, hogy a jó előadás éppoly elsőrangú kelléke az igazi elbeszélőnek, mint a könnyed, fesztelen járás a szép asszonynak. Azóta sokszor eszembe jutnak e szavak; de leginkább akkor, ha Mikszáth Kálmán rövid rajzait, vagy ötletdús csevegéseit olvasom.

Úgy látszik, a hírlapírás munkája, Mikszáthnak újabban ismét kevés időt enged arra, hogy a művészi alkotás gyönyörét élvezhesse.

Sokat és sebtében dolgozik, hogy kielégítse azt az örökké éhező szörnyet, mely korunkban napisajtó név alatt ismeretes. Jó és érdekes anyag nem egyszer kerül a tolla alá. Ha ideje és nyugalma volna, szabályosan nőtt elbeszélést csinálhatna belőle; a gyors alkotás kényszere azonban az ilyen munkának útjában áll, s a jó novella-tárgy nála igen sokszor igénytelen vázlattá zsugorodik. Máskor meg ellenkezőleg a tárgy hiánya okoz bajt neki. Mindenkor újat és érdekeset találni nem könnyű dolog, különösen pedig akkor, ha minduntalan fülünkbe hangzik a sajtó ösztökélő, sürgető zakatolása. Az író kénytelen megelégedni azzal, ami hirtelenében eszébe ötlük, néha egyetlen eszmészikra, egyetlen adomaszerű kisebb történetet az összes kínálkozó anyag. Ilyenkor aztán már csakis a földolgozás határoz.

Mikszáthnak megvan az a nagy adománya, hogy jóízű előadásával, érdekessé tudja tenni még a legcsekélyebb tárgyat is. Sőt megesisik, hogy apróságai olykor több tetszésre találnak, mint a népiélet ama bájos rajzai, melyekben az invenció gazdagságán kívül, az emberi szív ismerete is meglepő módon nyilatkozik. Hírlapi apró cikkeit mohón nyeli az olvasó, s egy-egy sebtében odavetett karcolatáról gyakran többet beszélnek, mint „A jó palócok” bármelyik darabjáról. Mindezt szellemesen könnyed, ötletekben és fordulatokban gazdag előadásának köszönheti. Nála nem a szűzsé, hanem annak tárgyalása köti le érdeklődésünket, vesztegeti meg bírálatunkat. Ezért még kisebb értékű dolgozatai is kikerülnek a hírlapi cikkek sorsát, a gyors elfeledtetést, és rendszeren új életre kelnek az elbeszélő újabb és újabb kötetekben.

Nálunk kevés író vehetné magának azt a bátorságot, hogy a mindennapi szükséglet fedezésére szánt dolgozatait fűzze bokkrétába; Mikszáth megteheti ezt anélkül, hogy írói reputációját vagy népszerűségét veszélyeztetné. Legújabb kötete: az *Urak és parasztok* szintén ilyen hírlapi közleményeknek gyűjteménye. Egyes darabjai a futó pillanat hatása alatt, minden erősebb ambíció nélkül születtek, de felettük aranyos kedély ragyog, s amit bennük az író elbeszél, vegye tárgyát a krónikák megsárgult lapjairól vagy a körülötte zsi-bongó életből, úgy beszéli el, hogy az savával és borsával mindenkor talál az olvasók szája ízéhez.

Egy másik tulajdonság, mely Mikszáthot közel viszi a publikum rokonszenvéhez, az adomázó kedv. Mindig tart készletben egy-egy jóízű adomát, s ha valamely genre keretében önállóan nem tudja alkalmazni, hosszabb lélegzetű kompozíciókban használja fel élesztő elem gyanánt. Tudja tapasztalásból, hogy az adoma az a beszéd tárgy, mely a terített asztalhoz még mindig legtartósabban köti a magyar embert. Az *Urak és parasztok* apró dolgozatainak legalább felerésze szintén adomaszerű följegyzésekben gyökerезik. Ilyen *A tanácsúr furfangja*, melyben Abafi és Teleki Mihály szerepelnek; ilyen *A Kürthyné uborkái*, mely azt írta le, hogy Wesselényi, Széchy Mária-nak mint csempészettette be a szerelmes levelet Murányvárába; ilyenek továbbá *A király ruhái*, *A romlott férfiak országa*, *A túlvilági utas*, meg *A krusevicai ülközet* is, mely csapongó jó kedvével, előadásában már-már a burleszk határait érinti.

Van példa arra is, hogy Mikszáthnál egyetlen poén elkészítésére szolgál az egész történet. « A kritikus példaként *A Balóthy dominium c. meséjét* idézi fel.

„ . . . A könnyelműsége miatt eladósodott, tönkrement dzszentri többször szolgáltat tárgyát Mikszáth humorának. A *dzsentri-fészek*-ben is ezt csipdesi, de a hang, melyen róla szól, azt mutatja, hogy ez az osztály még tévedéseiben is kedves neki. Tréfásan írja le, mint találkozik vele koronkint a „Budapesti Közlöny” apróbetűs részében. „Járatom azt a lapot. Igen érdekes. Akár csak egy dzsentri-kaszinó. Szépen egymásután oda szállingóznak az ember ismerősei. Ott mindig találhatni valakit a societából. — Főlnyitod a reggelid mellé, és felkiáltasz: „Ah ni, a Kamuti Miska megérkezett!”. A másik lapra fordítasz: „Óhó, már a Cserei Feri is itt van!” Ejnye no, mennyire sietnek ezek a gyerekek . . . Hanem van ott aztán a tekintetes urak beérkezésén kívül néha egyéb is. Pályázatok megüresedett hivatalokra. Hja, az okos ember a kórház mellé építi a patikát! . . .”

Elszomorító, de egy irányban sem sértő reflexió ez társadalmunk némely jelenségére. Az író látszólag tréfát úz belőle, de a sorok közt valami fájdalmas hang csendül meg, mely arra int bennünket, hogy ébredezzünk, s lássunk a dologhoz, amíg nem késő. Ez a tendencia többször kiolvasható Mikszáth műveiből. S bizonyára ez is egy oka annak, hogy a magyar közönség műveltebb része mindenkor örömet látja írásait.

Szerintem azonban irodalmi érték dolgában legtöbbet nyomnak a kötet ama darabjai, melyek a mindennapi élet képét minden tendencia nélkül mutatják. Az elbeszélő kedély gazdagsága és megfigyelő képessége ezekben tükröződik vissza legerősebben. *Johanka néni, Francka néni és keresztapám* végtelenül kedves kép a szerző gyermekkorából. Sok közvetlenséggel van írva, s emellett pompásan jellemez két öreg kisasszonyt s bátyjukat, egy öreg tisztartót, ki a költőt majd mérnöki, majd orvosi pályára szánja, csak azért, hogy korán elhalt fiainak könyvei ne vesszenek kárba. *A kaszát vásárló paraszt* szintén egyike Mikszáth legerőteljesebb rajzainak, s megfigyelés dolgában Zola bármely leírása mellé oda állítható. Életteljes, igaz képe ez a magyar paraszt viselkedésének, s ártatlanul ravasz észjárásának. A nép lélektanára vet világosságot Filcsik jellemzése is, míg *A málna* című bájos leírásban már — ritka érzékkel — a gyermekvilágot hódítja meg költészetének.

Ezek a darabok megannyi értékes részletei a népszerű elbeszélő új kötetének, s érték örömet elfeledjük ama hevenyében odavetett, gyakran kellőleg be sem végzett vázlatokat, melyeknek csakis a túlzó apai szeretet szerethetett polgárjogot az *Úrak és parasztok* gyűjteményében. Egy tanulságot azonban a kötet leggyöngébb dolgozataiból is levonhatunk, s ez az, hogy az előadás művészete még a leghiánysabb kompozíciónak is érdeket kölcsönöz.

Szana Tamás részletesebb kritikáját nem követték a napilapok, ill. folyóiratok elemző bírálatai. Apró, szinte hirdetés-szerű sorok jelentek meg a kötetéről.

A Fővárosi Lapok a Révai Testvérek új kiadványairól hírt adva (1885. dec. 12. 306. sz. 2054 l.) emlékezett meg a kötetről.

A Vasárnapi Újság az új könyvekről szóló híradásai között »Urak és parasztok« címmel közölt névjelzés nélküli rövid írást az új kötetről (1885. dec. 13. 50. sz. 807. l.). A közlemény figyelemfelhívó szövege a következő: »Urak és parasztok. Ez a címe Mikszáth Kálmán egy újabb beszély- és rajzgyűjteményének, mely most jelent meg a Révai Testvérek kiadásában, címképes, csinos kötetben. A kötet tartalma négy részre oszlik. Az első a „Régi történetek”, többnyire elbeszélésszerűek, kettő közte (*A tanácsúr furfangja* és *A Kőrthymé uborkái*) történeti tárgyú. A második rész — „Mesék a kis Lacinak, ha nagy lesz” — *A király ruháit* és *A romlott férjfiak országát* tartalmazza, két kedvesen frott, szép kidolgozású történetkét. A harmadik rész a „Fényképek” pompásan sikerült három rajtot ad, minők *A kaszát vásárló paraszt*, *A ügyes-bajos ember* és *Látogatás egyik alakomnál*. Végre a negyedik részben „Históriák a jelenből” cím alatt kilenc rajtot veszünk azzal az eleven színekkel, egészséges humorral és könnyedséggel írva, mely Mikszáthot az újabb szépirodalom elbeszélői közt oly páratlan népszerűsége emelte...«

A Pesti Napló rövidke közleménye is inkább megszővegezett hirdetésként hat (1885. dec. 14. 343. sz.)

Az Ország-Világ 1885. december 26-i számában (52. sz. 855. l.) »Három elbeszélő« címmel szignó nélküli ismertetést jelentetett meg Petelei István „Az én utcám”, Rákosi Viktor „Verőfény” és MK *Urak és parasztok* c. kötetéről. Az ismertetésben MK kötetéről a következő olvasható: »E három könyv szerzői: Mikszáth Kálmán, Petelei István és Rákosi Viktor. Az első ma a legnépszerűbb fró, a második tartalmasabb az elsőnél, de korántsem olyan népszerű, a harmadik most lépett ki először a nagyközönség elé.

Mikszáth legújabb könyve az *Urak és parasztok* nem nagy igényekkel lép föl. Mintha azt mondaná: megírtam a „Tót atyafiak”-at meg „A jó palócok”-at: itt van többek közt ez a könyv is, gyűjteménye mindenféle apró történeteknek, a régi és a jelen időkből, mesék és fotografiák, olvassátok. Én azt hiszem, kellemes órákat szerzek nektek.

Azaz hogy ezt Mikszáth nemcsak hiszi, de tudja is. Mint a falu legjobb mesemondója, aki tudja, hogy hallgatói élvezettel csüngenek minden szaván, mégha olyan semminek is látszik az a történet, melyet elmesél. Mikszáth, a mesélő ellenállhatatlanul viszi magával az olvasót. A legigénytelenebb történetet is megaranyozza az előadás módjával.

Az *Urak és parasztok* nem ad arra alkalmat, hogy minden-egyed apróra szétszedjünk, kritizáljuk magasabb szempontból. Nem hiszem, hogy a szerző is ezzel a szándékkal adatta volna ki ez apróságokat, melyek mind egyes lapokban jelentek meg, de egyről sem lehet azt mondani, hogy kár volt fölvenni a kötetbe, és eltüntetve nem hagyni ott, ahol először napvilágot láttak.†

A Magyar Salon irodalmi hírovtában (1886. jan. 1. 4. köt. 442. l.) az alábbi mondat jelzi az új kötet megjelenését: »Mikszáth Kálmán ezúttal régi dicsőségének sugaraiban fürdik *Urak és parasz-
tok* című kötetében szétszórva megjelent apróságait gyűjtven össze, melyek azonban a zsurnalisztika napi szükségleteire fratvák, nem szándékoznak versenyezni a méltón kedvelt író többi műveivel.« A folyóirat ugyanazon számában Szana Tamás »Irodalom és művészet 1885-ben« című visszatekintésében az alábbi gondolatsorban emlékezett meg MK 1885-ös évi tevékenységéről: »Az újabb nemzedék csaknem kizárólag a rajzírás divatának hódol mostanság. Mikszáth Kálmán *Urak és parasz-
tok* címmel gyűjtötte össze apró dolgozatait. Jakab Ödön, Petelei István, Gyarmathy Zsigáné és Karczag Vilmos szintén rajzköteteket nyújtottak. A regényíráshoz vagy ideje vagy türelme hiányzik a fiatalabb nemzedéknek...«

Bár szorosabban véve nem az *Urak és parasz-
tok* ismertetése Borostyáni Nándornak »Az új nemzedék« c. portré-sorozatban MK-ról írott megleghangú tárcacikke (Pesti Hírlap, 1885. dec. 24. 353. sz. 1., 2., 3. l.), mégis e helyen kell megemlíteni, mivel a név említése nélkül Szana Tamásnak a Nemzetben megjelent ismertetésének két gondolatával száll vitába. Borostyáni Nándornak e reflexióit nem az irodalmi pajtásokodás szelleme fűti — bár MK-hoz baráti szálak fűzték még az 1870-es évek közepétől —, hanem az író-újságírók gyakorta ért közkeletű vádak készítették ellenvetésére. Tárcájának e részében a következőket írja:

»[MK] kritikusi (vagy csak valamelyik kritikusa) nemrég azt lobbantották a szemére — persze jól meghempergetve a kesernyés pilulát a vele szemben különben teljesen jogosult dicséret „zacccharum album“-ában — hogy nagyobb terjedelmű dolgozataiban nem nyilatkozik meseszölvő képesség. S azt is, hogy szeret egy-egy adomafélélt beszéllé kinyújtani.

A bírálát e megjegyzésének van alapja. Szeretném azonban, ha bárki ítél meg egy magyar író, hogy egyúttal szem előtt tartaná mindig sivár irodalmi viszonyainkat is.

Akármennyire emelkedik is ki a Mikszáth Kálmán csinos és ragyogó sugarakat szóró tehetsége, e kietlen viszonyok vastörvényeinek éppenúgy alá van az vetve, mint a másoké. Szüntelen, pihenés nélkül, szinte lázas produkcióra van utalva. A könyvei, viszonyainkhoz képest kaposak, az igaz. A kiadók szívesen vállalkoznak a kiadásukra. Dentu, Hachette, Ollendorf, Charpentier-féle nyereségeket nem dognak ugyan zsebre, de a veszteség-számlájuk nem növekedik a Mikszáth könyveinek közrebocsátása által.

Hanem, hogy ezek a művek olyan tiszteletdíjat hoznának az írójuknak, hogy ez egy angol, francia, orosz vagy amerikai író nyugalmával termelhetne, azt talán csak a közönség naivabb része hajlandó föltételezni.

Mikszáth Kálmán sem kivétel. Neki is hírlapírónak kell lennie, hogy fődözhesse a belletrista büdzséjének deficitjét.

A nagyobb külföldi nemzetek szépirodalmi írója bír azzal a szerencsével, hogy egyedül műzsájának élhet. Nem kell etetnie napról-napra azt a Molochot, melynek hírlap a neve. Meg van kímélve attól, hogy szétforgácsolja tehetségét. Zavartalanul társaloghat a regényeinek vagy novelláinak alakjaival, és nyugalommal tűnődhetik a mese szövésén.

Turgenyev és Flaubert, Daudet Alfonz és Zola Emil sem volnának az irodalmi Olympuson azok, *akik*, ha melleleg élelapszerkesztőknek, parlamenti krockik írónak és zsurnalistáknak kellett volna lenniök.

Tőlünk magyar íróktól ellenben irodalmi viszonyaink vas törvényei azt követelik, hogy holmi Briareusok legyünk megszámlálhatatlan karral és kézzel. Hogy teremtsünk, és idegen kéziratokat javítsunk, hogy maradandóbb becű munkákat alkossunk, és szétforgácsoljuk a szellemünket adomázással, politizálással, napi hírek írásával.

És mégsem vagyunk pesszimisták. És mégsem kiáltunk föl, hogy a modern istenek nem pedagógusokat, hanem magyar írókat csinálnak azokból, akiket gyűlölnék... Valóban, a „hármás érc”, melyről Horatius zeng, a mi melleinket borítja.

Hogy mért említém én föl itt mindezt?

Azért, mivel ezen irodalmi viszonyok még a Mikszáth Kálmán üdén és erőteljes sugarban bugyogó tehetségére is visszahatnak. De abban, meggyőződéseim szerint, téved a bíráló, ha szuverén fensőbbiséggel kijelenti, hogy Mikszáth nem képes rajzai becűvel fölérő regényt írni. Tudna, ha száz más dolgot nem csinálna mellékesen.

Ott ülök mellette (régóta nyargalunk mi már a szerkesztőségi munka kocsirúdja mellett), és belátok az írói műhelyébe. Látom telehalmozódní apró betűivel az előtte fekvő hosszú papírlapokat, amiknek egyike egy országgyűlési karcolatnak a kezdete, a másik egy elbeszélés dereka, a harmadik egy finoman cizellírozott költői rajznak a vége.

Még hitvány embriók is hevernek ott. Egy-egy papírszeletre sebtében, majdnem olvashatatlan betűkkel odavetett szavak. Talán valamelyik jóízű adomának a poénja, talán valamelyik novellának a csírája.

Kavicsok csupán, amikből azonban csillogó klenódiumpok fognak alakulni a tehetségének műhelyében.»

AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR KÉZIRATTÁRÁBAN ŐRZÖTT MIKSZÁTH-KÉZIRATOKRÓL

A Krk korábbi köteteinek sajtó alá rendezői, Bisztray Gyula és Király István hosszabban-rövidebben megemlékeztek a közölt művek kéziratának eredetéről. Így *A kis prímás* (Krk 4. köt. 198—199. l.), *A körtvélyesi csúny* (Krk 9. köt. 204. l.), *A Krády Kálmán csínytevéserei* és *A mi örökös barátunk* (Krk 11. köt. 235., 312. l.), *A szelístejei asszonyok* (Krk 12. köt. 253. l.), a *Különös házasság* (Krk 13. köt. 163. l.) és a *Mindenki lépik egyet* (Krk 15. köt. 206. l.) közzétételekor. A felsorolt

művek kéziratait és további öt elbeszélés kéziratát Platty Árpádnétól vásárolta meg az OSzK Kézirattára. Az említett nagyobb elbeszélésekkel együtt vásárolták meg MK kisebb elbeszéléseinek és karcolatainak több mint háromszáz darabját is. E nagy mennyiségű kéziratanyagból a Krk eleddig csak *A demokraták* Függelékében közreadott *A demokrata* c. elbeszélés kéziratát használta (Krk 10. köt. 380. 1.). A Krk jelen kötetétől kezdve az »Elbeszélések« és a »Cikkek és karcolatok« ciklusa 1885–1891-es évjáratainak köteteiben sorozatosan kerülnek elő e külön kötetekbe (Fol. Hung. 2169/I–IV.) illesztett kéziratok. Éppen ezért a példaszertűen feldolgozott és megőrzött anyag-állag kialakításáról az alábbiakban közöljük dr. Csapodiné dr. Gárdonyi Klára, az OSzK osztályvezetőjének összefoglalóját:

»Kézirattárunk évtizedek óta minden vételre benyújtott kéziratot egy erre a célra szolgáló naplóban (ún. „vételi napló”) tart nyilván. Egyik régebbi ilyen naplónkban 1949. május 9-i dátummal szerepel az a bejegyzés, hogy Platty (Blatthy?) Árpádné Mikszáth-kéziratokat ajánlott vételre gyűjteményünknek. Személyes emlékeimből tudom — mivel már akkor is a kézirattár dolgozója voltam —, Platthyné elmondotta, hogy édesapja nyomdász volt és nagy tisztelője Mikszáth Kálmánnak. Ezért minden olyan Mikszáth-kéziratot, amely a kezén keresztülment, vagy amelyikhez hozzájuthatott, összegyűjtött (a nyomdákban egyébként akkor sem volt szokás kéziratokat megőrizni), és egyenkint becsomagolva eltette őket. Platthyné mutatóba hozott néhányat ezekből a kéziratokból. Naptól-melegtől megsárgult kis papírcsomagok voltak ezek, amelyeket óvatosan kibontva több, különböző nagyságú és alakú papírszelet került elő, rajtuk félreismerhetetlenül Mikszáth kezeírása volt látható. Miután közöltük az eladóval, hogy minket ezek a csomagok megvétel szempontjából nagyon is érdekelnek, behozta a többit is. Elbeszélése szerint egy a padlásán elhelyezettládában találta meg ezeket.

A kézirattár szerzeményi naplójába az egész anyag megvételét 1949. június 21-i dátummal jegyeztük be. Hosszadalmas és igen gondos munkát igényelt az anyag megfelelő módon való feldolgozása és tárolása. A legelőszerűbbnek látszó módot választottuk, amely a gyakorlatban jónak és időtállóknak bizonyult. A papírcsomagokat egyenkint kibontva, a szeletekre vágott „kutyanyelveket” — mert azok voltak — megfelelő sorrend szerint összeraktuk. A papírszeleteket — nyilván a nyomdában történt — számozás vagy betűjel szerint aránylag könnyen lehetett rendezni. Minthogy a kutyanyelvek nagy részének csak egyik oldalára írt Mikszáth, fél lehetett őket ragasztani. A felragasztás egyforma ívrét méretű papírlapokra történt. Néhány lapnál a kézirat túlóldalán is voltak szövegek; ilyen esetekben a lapot úgy erősítettük fel az alapul szolgáló papírlapra, hogy hátlapján az írás elolvasható maradt. Összesen 307 Mikszáth-cikk, ill. tárca került felragasztásra. Ezután következett az anyag elrendezése. Nem említettük még, hogy minden egyes papírcsomag külső borítólapjára valaki — valószínűleg az eladó édesapja — ráírta a cikk vagy tárca címét és ennek megjelenési helyét és idejét. Sajnos azonban az esetek egy részében ez szinte teljesen olvashatatlaná vált. A hiányzó ada-

tokat megpróbáltuk az irodalom alapján kiegészíteni. Ekkor derült ki, hogy mennyire hiányzik egy jó és pontos Mikszáth-bibliográfia. Sok esetben sikerült az adatok pótlása, úgyhogy 300 cikket időrend szerint el lehetett rendezni, a megmaradt 7 ismeretlen dátumú kéziratot a többi kézirat után helyeztük el. Bekötéskor négy hatalmas kötet lett az anyagból. Hogy a kutatók munkáját elősegítsük, az I. kötet elejére betűrendes mutatót helyeztünk. Ugyanakkor az anyagról készített katalóguscédula az időrendi sorrend szerint ad tájékoztatást az egyes kéziratokról.

Az anyaggal való foglalkozás közben a kéziratokba való futó bepillantás alapján is látszott, hogy mennyi írói „műhelytitkot” rejtegetnek ezek a megsárgult kéziratlapok, hogyan javítgatott, változtatott Mikszáth egy-egy mondaton, hogyan iktatott be vagy törölt egy-egy bekezdést. Csak egy teljes, rendszeres, kritikai kiadás lehet hivatott arra — mint ez a mostani —, hogy gondos munkával feltárja Mikszáth egész életművét és abba illessze be a megfelelő helyre ezeket és az összes többi fennmaradt Mikszáth-kéziratokat.«

AZ ELBESZÉLÉSEK JEGYZETEI

EGY JÓ ASSZONY

- M. I. *Budapesti Szemle*. (Fel. szerk. Gyulai Pál.) 1884. november 40. köt. 95. sz. (291—302. l.). *Teljes névveljéssel*.
- II. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. november 1., 6. évf. 302. sz. (17., 18. l.) Rovaton kívül. *Teljes névveljéssel*.
- III. *Urak és parasztok*. Bp. 1885. [A borítólapon: 1886]. Révai Testvérek kiad. 176—194. l.
- IV. a) *Urak és parasztok*. [2. kiad.] Bp. 1891. Révai Testvérek kiad. *MKm* 6. köt. 160—178. l.
b) 3. kiad. 1894. ua.
c) 4. kiad. 1900. ua.
d) 5. kiad. 1902. ua.
e) 6. kiad. 1904. ua.
- V. *Jk* 27. köt. *Kisebb elbeszélések IV.* 126—141. l.

MK a jelen elbeszélés megkomponálásakor gyakorta alkalmazott írói fogással él: egyes szám első személyben, egyéni élményként adja elő a történetet. Ez alkalommal ezt a hatást azzal is fokozza, hogy a bevezetőben szűkebb pátriájának tájait idézi élénk és a hazatérés örömeiben, az édesanya szeretetteljes fogadtatásában is jurátuskori élményei fénye villózik. De e valóságos szubjektív élmények ellenére az »én-forma« csak írói fogás, amelyet elsősorban az bizonyít, hogy a poén — az elkészítendő napóráért a történet hősnőjétől pásztor-órát kér viszonzásként — egy, a korban elterjedt tréfa vagy adoma mondássá formálódott csattanójára épült. A korábban keletkezett *Az én asszony ismerőseim* c. rajzához fűzött jegyzetben jeleztük, hogy ott is hasonló módon, szubjektív visszaemlékezésként adja elő az író a könnyed kis történetet (ld. *Krk* 34. köt. 191—194. l., ill. 343. l.). De a két történet még abban is hasonlít egymáshoz, hogy mindkét írásban a megszeretett nő férjzett, sőt gyermeke is van. Az első megismerkedéskor közömbösen hagyja, csak később fedezi fel benne a vonzó vonásokat és ezek mindkét helyen azonosak. *Az én asszony ismerőseim* hősnőjének arcát MK a következőképpen írja le: »Orra, úgy tetszik nekem, kissé pisze volt, de nem a párizsi piszeség, hanem hegyben végződött és ellapult valahogy az arcon, mintha csak oda volna lehelve. Az álla nagyon is előrenyúlt, ez nem volt szép, de később éppen emiatt tetszett nekem . . .« (*Krk* 34. köt. 192. l.) A jelen elbesz-

lős Horváthnéjának »arca lágy, kedves, de az orra nagyon is kicsiny, s az álla túlságosan előre nyúlt . . .« Később pedig, amikor már szerelmes lett az asszonyba, akkor »az orra lett kedves, páratlan orrocska, az előre hajló álla igéző gyönyörűség«. A két történet hősnőjének hasonló külseje — megítélésünk szerint — nem írói önisméltelés, hanem a közös anekdotikus eredetre utal, amelyeknek egyik kelléke lehetett a lassan ébredező szerelem.

Megállapítható tehát, hogy az 1883-as rajz és a jelen elbeszélés forrása közös lehetett, egy a korban ismert pajkos tréfa, de míg ezt az alaptörténetet *Az én asszony ismerőseimben* az író csak vázlatos rajzzá formálta, addig a jelen történetben gondosabb környezet- és helyzetképet adott, és a könnyed kaland az anyai érzés újralobbanásán zártonyra fut.

A novellát 1884. szept. 24-én Beöthy Zsolt felolvasta a Kisfaludy Társaság ülésén. Az ülésről beszámolt a Vasárnapi Újság (1884. 628. l.), s ismertette a novellát.

Szövegváltozatok

A Budapesti Szemlében (BSz) való első közléssel egy időben a Pesti Hírlapban (PH) is megjelent az elbeszélés. Az eltéréseket számba véve úgy tűnik, hogy a PH-beli közlés előtt MK — feltehetően a korrektúra alkalmával — újból átfésülte a szöveget, mivel a BSz-beli szöveghez képest eltérések találhatók. Az *Urak és parasztok* 1885-ös első kiadásának sajtó alá rendezése alkalmával apróbb változtatásokat eszközölt, majd az MKm 1891-es kiadásakor tovább csiszolta az elbeszélés szövegét. A jelen Krk az 1891-es szöveget közvetíti, zárójelben közöljük a BSz, PH és az 1885-ös kiad. eltéréseit.

Lap Sor

- 5 : 1 hosszú-hosszú (BSz, PH: hosszú, hosszú)
 5 egynek kékllett (PH: égnek kékllett [sajtóhiba !])
 8 hosszabb, öblösebb (BSz, PH: hosszabb s öblösebb)
 16 toronyt (BSz, PH: tornyot)
 23 meghalt, s még (BSz: meghalt és még)
 „ 29 velők ! (BSz: velők.)
 6 : 2 felnyíltak (BSz: fölnyíltak)
 „ 7 kitatarozták a kastélyt ? (BSz: kitatarozták az öreg kastélyt ?)
 „ 21 lányka (BSz, PH: lyányka)
 „ 27 lányka (BSz, PH: lyányka)
 7 4 ezelőtt (PH: azelőtt)
 7 padba, így (BSz, PH: padba. Így)
 9 Zavarban voltam, alig emlékszem, miképp esett (BSz: Olyan zavarban voltam (félénk, szégyenlős természetemre eléggé bosszankodtam), hogy alig bírok mondani valamit rövid látogatásukról. Hogy esett)
 13 kicsiny, s (BSz, PH: kicsiny és)
 21 Különben igen (BSz: Hanem igen)

Lap sor

- 7 : 21 úriember, meglehetősen (BSz: úriember *s* meglehetősen)
 „ 25 menetelt. (BSz, PH: menetelt!)
 „ 26 *délután* (PH, 1885: *d. u.*)
 „ 26 náluk (BSz: nálók)
 „ 29 ez ugyan (BSz, PH: *az* ugyan)
 „ 29 csattanós (BSz, PH: csattanó)
 8 : 10 játszottunk (PH: játszottunk)
 15 ütött *a* (PH: ütött *e*)
 15 lányka (BSz: *lyányka* PH: *leányka*)
 16 arcátlan: *ilyent* (BSz, PH: arcátlan! *Ilyent*)
 25 *leánykáját* (BSz: *lyánykáját*)
 29 gyermekek . . . gyermekek (BSz: *gyerekek . . . gyerekek*)
 39 valahová (BSz, PH: valahova)
 39 gyerek. (BSz, PH: *gyerek. De hogy is lehet gyerekre bízni ilyen kincset!*)
 9 : 9 *a* mi apáink! (BSz: *a* mi *ősapáink!*)
 20 átváltozni. Az (BSz: *átváltozni szépségekké. Az*)
 29 *Hirtelen* (BSz, PH: *Ilyenkor én hirtelen*)
 31 *úgy a férjére* (BSz, PH: *úgy férjére*)
 34 *Szívemet* (BSz, PH: *Úgy égetett — szívemet*)
 34 megreszketett *s összejölyt* kezemben (BSz, PH: *megreszketett kezemben. — Roppant hibákat követtem el.*)
 10 : 3 *Pár nap múlva az asszonyom* kezdett infámisan (BSz, PH: *Egy pár nap múlva az asszony is elkezdett infámisan*)
 24 *azt el* (BSz, PH: *azt te el*)
 „ 27 itt *a* cirkalom (BSz: *itt cirkalom*)
 11 1 bizonyítgatta (BSz, PH: *bizonyítgatott*)
 14 findzsa. (BSz, PH: *findzsa. Ha összetört, tudom, kikapok érte az anyámtól*)
 16 kutyáiktól, *hogy* (BSz, PH: *kutyáiktól. Hogy*)
 22 BSz, PH, 1885, Krk: *csengők* (1891-Jk: *csengő [értelemzavaró sajtóhiba, javítottuk!]*)
 „ 31 ingerlőn (BSz, PH: *ingerlőn*)
 12 : 5 ezüstlapot, *be* (BSz, PH, 1885: *ezüstlapot. Be*)
 36 felocsudtam (BSz, PH: *főlocsudtam*)
 38 *Hallgatagon* (BSz: *Bambán, hallgatagon* PH: *Bangán, hallgatagon*)
 13 : 1 csörgette (BSz: *csöröggtette*)
 11 szeretni? (BSz, PH: *szeretni, így?*)
 16 ki opál (BSz, PH: *ki egy opál*)
 17 *be édes multság* (BSz, PH: *be édes, édes multság*)
 20 meghimbálta derekát (BSz, PH: *meghimbálta sugár derekát*)
 21 Nos? *Vacsoráljon* (BSz, PH: *Nos, ön nem akar ma este az enyim lenni? Vacsoráljon*)
 31—32 *A hold kibukkant az ég aljáról, soha, milyen nevetteb, vigyorgó volt a pufók arca. — E mondat szerkesztése nehézkes, értelme nem eléggé világos. Feltételezhetően örökletes*

Lap Sor

- sajtóhiba. De mivel az elbeszélés kézírata nem maradt ránk és a BSz-beli első közléstől a Jk-ban megjelent változatig egyaránt e szöveg-konstrukció található, nem áll módunkban a szövegét változtatni. Megítélésünk szerint helyesebb lenne a mondat a következő formában: A hold kibukkant az ég aljáról, soha *ilyen* neveltető, vigyorgó *nem* volt még a pufók arca.
- 14 : 1 kiáltozhatott (BSz, PH, 1885: kiáltozhatta)
8 néhány (PH: néhány)
14—15 sor között a BSz-ben és a PH-ban a következő olvasható:
Vakmerőben léptem hozzá egész közel.
15 pásztorórát. (BSz, PH: pásztorórát !)
18 odaadón (BSz: odaadón)
,, : 37 várjanak *sorukra* (BSz, PH: várjanak *szombatra*)
,, 37—38 sor között a BSz-ben és a PH-ban a következő olvasható:
... Oh első napfény, első szerelem és első pásztoróra!
,, 38 *Sokszor elgondolom* (BSz, PH: *Ha meggondolom*)
,, 39 *ama* pénteken (BSz, PH: *azon* pénteken)
15 : 14 esztendő óta (BSz, PH: esztendeje)
,, 18 BSz, PH, Krk: miért ! (1885-Jk: miért ?)
,, 20 kedvében, *le* (BSz, PH: kedvében. *Le*)
,, 28 *őtöle ?* (BSz, PH: *övele ?*)
16 : 1 kapunál is (BSz: kapuból is PH: kapustól is)
12 nap folyvást (BSz: nap még folyvást)
13 eltűnődöm (BSz, PH: *el-eltűnődöm*)

Tárgyi magyarázatok

- 7 : 20 *burgundia levél* — MK itt a nagyra növő takarmányrépa levelére utal.

A BALÓTHY-DOMÍNIUM

- M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. november 9., 6. évf. 309. sz. (1—2. l.). »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. Névjelzés: S-n.
- II. *Urak és parasztok*. Bp. 1885. [A borítólapon: 1886]. Révai Testvérek kiad. 29—33. l.
- III. a) *Urak és parasztok*. [2. kiad.] Bp. 1891. Révai Testvérek kiad. *MKm* 6. köt. 27—31. l.
b) 3. kiad. 1894. ua.
c) 4. kiad. 1900. ua.
d) 5. kiad. 1902. ua.
e) 6. kiad. 1904. ua.
- IV. *Jk* 27. köt. *Kisebb elbeszélések IV*. 13—16. l.

Fordítások

- Német nyelven: *Das Dominium Balothy. Budapester Tagblatt.* (szerk. Grecsák Károly.) 1885. nov. 24., 2. évf. 323. sz. [A fordító nevének feltüntetése nélkül.] *Das Dominium Balothy.* Aus den Ungarischen übersetzt von Carl Langsch Leipzig, [é. n.] Philipp Reclam jun. »Gesammelte Erzählungen von Koloman Mikszáth« 55–59. p. Universal Bibliothek Nr. 3664.
- Cseh nyelven: *Velké panství.* Volně přeložil Ondřej Medvecký. Brno, 1899. František Slámy »Slezská Kronika« Knižka 1. 14–15. p.
- Szlovák nyelven: *Balothovské pánsťvo.* Besztercebánya, 1912. »Krajan« Velký obrázkový kalendár na rok 1913. 32–36. p.

MK-nak ez a kis rajza a dzsentri anyagi romlásának jellegzetes folyamatát mutatja be. Két megjegyzése (17 : 2, 18 : 17–18) arra utal, hogy szűkebb pátriájából hozta magával a témát. A rajz a tönkremenetel fokait villantja fel, nem is elsősorban ezeknek bemutatása, hanem a történet végén elcsattanó poén készíthette MK-t a Balóthy család útjának bemutatására. A Balóthy név az író névalkotása, de a birtok elmorzsolódásának módja jellegzetes, több más későbbi írásában is visszatér. Ezekről ld. a *Tárgyi magyarázatok* között.

Szövegváltozatok

A Pesti Hírlapban (PH) való első közlés után az *Urak és parasztok* 1885-ös kiadásának sajtó alá rendezésekor MK csiszolt a rajz szövegén, majd a MKm-ben további változtatás nélkül jelentette meg a rajzot. A Krk jelen kötete az *Urak és parasztok* 1891-es kiadásának szövegét közvetíti, zárójelben közölve a PH eltéréseit és a Jk-ban észlelt változtatást.

Lap Sor

- 16 : 8 *vértől elborult szeme* (PH: *vérrel befutott szeme*)
„ 9 *ösmerős* (Jk: *ismerős*)
„ 17 *megelevenednének* (PH: *megelevednének*)
17 7 *kicsiben* (PH: *kicsibe*)
„ 10 *szép* (PH: *szép!*)
18 3 *hazai formában* (e szavak a PH-ban ritkítva)
12–13 között a PH-ban a következő sorok olvashatók: S az *özs* Balóthy Boldizsárnak ezt mind meg kellett érnie: hogy lesz a *primae occupationis* földből mindig kevesebb!
19 4 *valami* (PH: *válami* [sajtóhiba!])
5–6 *még az ösök földjéből pazarolni való.* (PH: *még elpazarolni való az ösök földjéből. De már kevés, nagyon kevés . . .*)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 7 : 16 *prima klasszis* — első osztályú.
- 17 *földkóstoló* — földméréssel vagy a föld minőségének megállapításával foglalkozó mérnök vagy geológus.
- 18 *Bánátus* — a termékeny, feketeföldű Bánát latinositott alakú elnevezése.
- 22 — *S valamelyik Balóthy éppen erre ment és beleült.* — A föld minőségének ez a kérkedő emlegetése pl. *A nagy emberbarát* c. elbeszélésben is felmerül. Ott Dákos uram, a szabómester nyilatkozik hasonlóan a dzsentri rokonok földjéről (ld. Krk jelen kötete 190 : 37—38).
- : 30—32 *Mert nem ők [ti. a királyok] adták a birtokot, az igaz, hanem megharagudtak, és ők vitték el. (Tudniillik azok a bizonyos négy királyok.)* — Hasonló fordulattal érzékelteti MK a dzsentri birtok elűzését *A dzsentri-fészek* PH-beli közlésében is, ahol a kocsis így kommentálja a föld sorsát: »Királyok adták, királyok visszazedték. — Hogyhogy? — Hát a makk király, meg a zöld király, kérem alássan!« (a Krk jelen kötetében a 331. lapon).
- 37—38 *(bedobta a kútba az unokák elől az aranykulcsot)* — MK utalása arra vonatkozik, hogy a polgári származású feleség megszakította a család nemességének folytonosságát, és a leszármazottak nem kérvényezhették a kamarási címet.
- 18 : 21 *Zöldfa utca* — a mai Veres Pálné utca Budapesten.

Irodalom

Várdai Béla (MK. Bp. 1910. 119. l.) szerint az elbeszélés »a poénre-dolgozás« remeke, melyen a pusztuló kisenesség sorsa felett érzett rezignáció húzódik végig, hogy végül egy méla mosoly váltsa fel, mely annál szívbemarkolóbb.

Nagy Sándor (Mikszáth humora. It, 1914. 450. l.) megállapítja, hogy MK különös előszeretettel humorizálja a megyei és parlamenti életet, de borongó érzése nyilvánul meg »midőn szeretett nemesi osztályának, melynek feltartóztatlan bukásán mélán megnyugodott, öngyilkos gyarlóságait rajzolja«. Példaként említi ezt az elbeszélést.

AZ ÍRÓASZTAL MORZSÁI

- M. I. *Szabadelvűparti Naptár az 1885-ös évre.* (Szerk. Szathmáry György.) Bp. [1884.] Második évfolyam. 149—152. l.
»Irodalom és művészet« rovatban. *Teljes névjelzéssel.*
- II. *Pesti Hírlap.* (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. november

9., 6. évf. 309. sz. (9–10. l.). A »Tárca« rovatban. Teljes névjelzéssel.

III. *Egyenlőség.* (Szerk. Bogdányi Mór.) 1884. december 7., 3. évf. 49. sz. (4–5. l.) *Teljes névjelzéssel.* [Csak a második és harmadik történetet közlik!]

IV. *Hi 12. köt. 1917. Anekdóták I.* 193–197. l. [A *Hi* nem tünteti fel *Az íróasztal morzsi* gyűjtőcímet, a három történetet külön-külön önálló címmel közli.]

A laza szálakkal összefűzött három történetet a mindegyikből külön-külön kicsengő politikai célzatosság köti össze. Az anekdoták célja a politikai kihegyezettség. A harmadik történet, a *Szesélyes leány* megcsúfolásának fordulatai később *Az elképzelt méz* c. elbeszélésben is felbukkannak (Jk 24. köt. Kisebb elbeszélések 50–51. l.), de ott a gavallérok nem egy fiatal lánnyal, hanem egy idősebb asszonysággal teszik meg ezt a tréfát.

Szövegváltozatok

A három történet először a Szabadelvűpárt Naptárban (SzabN) látott napvilágot, innen vette át a Pesti Hírlap (PH). Az Egyenlőség-beli közlés — feltehetően az író tudomása nélkül — a SzabN nyomán történhetett. A jelen Krk a PH szövegét közvetíti, a SzabN változatait zárójelben közli. Megjegyezzük, hogy az Egyenlőség szövegében levő eltérések megegyeznek a SzabN-beliekkel.

Lap Sor

19 1 Ismertem (Ősmertem)

21 : 16 városban záporosó (városban nagy záporosó)

22 : 2 előbb (e szó a SzabN-ban ritkított)

Tárgyi magyarázat

21 : 18 *evelaszín* — az evelasting (am. örökkétartó) angol szó magyarosított formája; könnyű, de erős gyapjúszövet, amelyből főleg magasszárú cipő felsőrésze készül.

A KÁLLAYAK FEHÉR ASSZONYA

M. I. *Pesti Hírlap.* (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. november 28., 6. évf. 328. sz. (1., 2. l.) »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. Névjelzés nélkül.

II. *Hi 13. köt. 1917. Anekdóták II.* 95–98. l.

MK a Kállay-család eredetét II. Andrásig vezeti vissza, tehát valóban az egyik legrégebbi nemesi család. De a geneológiai szakmunkák nem mutatnak ki ősokeket IV. Béla és a tatárjárás időszakából (Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. VI. köt. Pest 1861. 26—40. l.). A családból a legelső Ubul, akinek három fiát említ meg Nagy Iván: Gergelyt (szül. 1250), Mihályt (szül. 1252) és Egyedet (évszám nélkül). Tehát mindhárman a muhi csata után születtek.

A MK történetének adatait a szakmunkák tehát nem igazolják, feltételezhetően a családi regék egyikét örököltette meg az író.

A jelen Krk a Pesti Hírlap szövegét közvetíti.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 22 : 1—2 *Nemcsak a bécsi Burgnak van fehér asszonya és nemcsak Lőcsének.* — A bécsi Burg fehér asszony tréfás utalás formájában felmerül a későbbi *Akli Miklós cs. kir. udvari mulattató története* c. regényben is (Krk 16. köt. 170. l. és Bisztray Gyula jegyzete 236. l.). Lőcse fehér asszonya Jókai regényére, „A lőcsei fehér asszony”-ra utal, amely 1883 novemberétől 1884. máj. 11-ig bezárólag folytatásokban a *Nemzet* hasábjain látott napvilágot, és a jelen történet PH-beli közlése idején jelent meg könyvalakban.
- 3 *primae occupationis familia* — első foglalásos család, azaz birtokát ősi idők óta tulajdonában tartja.
- 3—4 (*Kállay Bénin most is meglátzik az a vonzalom az okkupált földhöz.*) — Kállay Benjámint (1839—1903) közös pénzügyminiszter, a Monarchia boszniai ügyeinek szakértője, 1882-től Bosznia kormányzója.
- 14 *az anyjuk, Ágnes de genere Gutkeled.* — Gutkeled nemzetségnév: Gut és Keled ispánok leszármazottjai.

MEGINT MEGKERÜLT A CSÁKÓ

- M. I. *Pesti Hírlap.* (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. december 24., 6. évf. 353. sz. (9. l.) Rovaton kívül. *Teljes névjelzéssel.*
- II. *A tekintetes vármegye.* Igaz történetek. Mannheimi Ágost rajaival. Második, bővített kiadás. Bp. 1889. Révai Testvérek kiadás. *MKm 1. köt.*
- III. a) *A tekintetes vármegye.* Igaz történetek. Harmadik kiadás. Bp. 1892. Révai Testvérek kiadás. 168—172. l.
- b) 4. kiad. 1896. ua.
- c) 5. kiad. 1900. ua.

d) 6. kiad. 1903. ua.

e) 7. kiad. 1907. ua.

[A történet nem jelent meg a Jk-ban és kimaradt a Hi kötetéből is.]

Ez a kis írás — bár műfaját tekintve közelebb áll a karcolathoz — mégis a Krk jelen ciklusában lát napvilágot. E besorolást indokolja az is, hogy maga MK is beiktatta *A tekintetes vármegye* 2—7. kiadásaiba, de indokolja az a körülmény is, hogy e kis történet megírásakor az író az illusztráció eltűnésének történetén kívül az a szándék is vezethette, hogy felhívja a közönség figyelmét az alig pár héttel korábban megjelent kötetére. Az a könnyedség, amellyel az *Aranyos felhők* csekélyke meséjét önmaga felidézte, kedvet teremtett a kötet megvásárlására.

Szövegváltozatok

MK a kis történetet a Pesti Hírlapban (PH) való első közlés után *A tekintetes vármegye* második kiadásába, az MKm 1. kötetként 1889-ben megjelent kiadásába illesztette, némi változtatásokat eszközölve a PH-beli szövegben. De e módosítások alkalmával arról megfeledezett, hogy a kötetben az előkerült rajz nem jelenik meg és nem változtatta meg a PH 27 : 3—5 sorát, amely az újságban pótlólag közreadott rajzra utal. A Krk jelen kiadása az 1889-es kötetkiadás szövegét közvetíti, de a jelzett sorok után a PH alapján közli a rajzot is. Zárójelben közöljük a PH-beli változatokat.

Lap Sor

- 25 2 úgy ott *maradt* (úgy ott *veszett*)
8 kigondolt (e szó ritkítva van a PH-ban)
9 igazit (e szó ritkítva van a PH-ban)
11 a saját tövén (e három szó ritkítva a PH-ban)
13—14 könyvemben, »*A tekintetes vármegyét-ben*, van egy (könyvemben van egy)
16 egy tehenet. (egy tehenet. *Megjelent valamikor egy év előtt a Pesti Hírlapban.*)
„ 17 mert ez a (mert az a)
26 4—5 hátha a szegény Csáki mégis elveszett volna! (e szavak a PH-ban ritkítva)
9 megösmarkedett (megismerkedett)
11 kis szarvaival (kis *kajla* szarvaival)
15 visszakerültek a nyomdába, beleillesztették (visszakerültek, a nyomdában beleillesztették)
17 — Nem kell már (Nem kellett már)
„ 29 nélkül. (nélkül ?)
27 : 13 vármegye se. — E szavak után még két mondat olvasható a PH-ban:
Mit csinálnak hát én addig a kedves kis szarvasmarhámmal ?
Úgy gondoltam, odaajándékozom a »Pesti Hírlap«-nak.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 35 : 22 *Angerer* — híres bécsi kiadó, ill. metszet-készítő cég.
36 : 4 *Marchegg* — helység a Morva folyó partján, a volt Osztrák—
Magyar Monarchia határállomása Ausztria és Magyarország
között.

KINEK MI KELL AJÁNDÉKBA ?

- M. I. *Pesti Hírlap.* (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. december 25.,
6. évf. 354. sz. (17. l.). A »Tárca« rovatban. »Gyermekhistó-
ria« alcímmel. Névjelzés: S-n.
II. *Hi 11. köt. 1917. Dekameron IV.* 119—123. l.

A felnőtt olvasók számára a Pesti Hírlap karácsonyi számában megjelentetett kis történet a naiv gyermeki hit megnyilvánulását mutatja be humoros, könnyed hangvétellel. MK korábbi írásában is felmerülnek a szívük legmélyebb kívánságát a mennyországba, a Jézuskának címzett levélben megfő gyerekek, de ezek az írások enyhén érzelmesek, szentimentálisak voltak. (Ld. *A kis Lala levele.* Krk 30. köt. 109—112. l.; *A gyerekek világa.* Hi 11. köt. Dekameron IV. köt. 124—131. l.)

A jelen Krk a Pesti Hírlap szövegét közvetíti.

Tárgyi magyarázat

Lap Sor

- 29 : 15—16 *bejárja Sárkányt, a Légrády testvéreket* — Sárkány pesti belvárosi kereskedő neve MK más elbeszélésében is felbukkan (*Láttam a feleségemet.* Krk 30. köt. 94. l.), Légrády testvérek hírlap és könyvkiadó vállalat volt, a Pesti Hírlapot is ők adták ki.

A JUS GLADII

- M. I. *Pesti Hírlap.* (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. december 28.,
6. évf. 356. sz. (9., 10., 11. l.) A Tárca rovatban. Névjelzés:
Scarron.
II. *Hi 10. köt. 1917. Dekameron III.* 43—49. l.

Fordítások

Német nyelven: *Jus gladii. Budapester Tagblatt.* (Fel. szerk. Grecsák Károly) 1884. december 28., 1. évf. (237. sz.) [A fordító nevének feltüntetése nélkül.]

Das Schwertrecht. Übersetzt von Oskar von Krücken. Berlin, 1893. Richard Wilhelm's »Ungarischer Novellenschatz Band I.« 54—61. p.

A pallosjog által kivégeztetett nemesi feleség történetét MK anekdotikus formában hallhatta. A néhány hónappal később keletkezett *A jus primae noctis* című elbeszélésében is megemlékezik a pallosjogról, a jus gladiáról és egy pallosjog révén lefejeztetett nemes asszonyról. »A jus gladiával — írja a jelzett helyen —, a pallogjoggal, szültiben éltek a nagyurak. Egy Krucsay még e század elején nyakaztatta le saját hitese nejét, született Pogány Karolinát. A Kállayak és Balassák néha egyetlen rossz szeszélyért oltottak ki emberi életet — törvényesen.« (Ld. a Krk jelen kötetében a 125. lapon.)

De sem az idézett sorokban szereplő családnév, sem a jelen történetben hősként bemutatott Tarczaly család neve nem vezet közelebb a feleség-lefejeztetésének történetéhez. Mindkét családról tud Nagy Iván munkája. Mindkettő Zemplén vármegyei család, a leírás szerint középnemesi familia volt mindkettő (a Krucsay-családról ld. Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedéki táblákkal. 6. köt. Pest, 1860. 471. l.; a Tarczaly-családról Nagy Iván: i. m. 11. köt. Pest, 1865. 45. l.)

A jelen elbeszélésben MK úgy mutatja be a Tarczalyakat, mintha a család II. Andrásig vezethetné vissza nemességét. Nagy Iván a családot csak a XVII. század második felétől veszi számba. Ez arra utal, hogy az esetleg anekdotikus forrásból hallott történetet még további romantikus fordulatokkal színezte, bonyolította MK. Ilyen motívumnak tekinthető a baljós családi jóslat, az öreg Tarczaly esküvétele fiától, Mária Terézia kiházasztási manővere, és végül a gyermekét váró feleség hamis vádak alapján való elítéltetése. Ismétleten hangsúlyozni kívánjuk, hogy ezek a szélsőségesen romantikus fordulatok minden kétséget kizáróan MK író képzeletének születtei.

Az azonban valószínű, hogy az alaptörténet — az, hogy egy nemesember az úriszék ítélete alapján pallosjogával élve lefejeztette feleségét — történelmi tény. Maga MK később is felelevenítette e motívumot. A Kállay Jánosról szóló *A fehér szerecsen* c. 1886 októberében megjelentetett visszaemlékezésében megemlíti, hogy óralánca »abból a bilincsből van kovácsolva, amelyet a szép Krucsayné viselt egykor a kicsi lábán — akit a tulajdon férje nyakaztatott le.« (Hi 5. köt. *Az én halottaim.* 136. l.) Az 1897—1898-ban írt *A demokraták* c. nagyobb elbeszélésének második részében, az *Ugyan, eridj a Rákócziáddal* címűben — amelyben élők mintája Kállay Ákos függetlenségi párti képviselő volt — hőse őseiről szólva (MK a Kállay nevet az elbeszélésben Málnayra változtatta) a bevezető mondatban megemlíti, hogy »A Málnayak közt sok mindenféle ember élt. Akadt egy kegyetlen, aki a saját feleségét lefejeztette — amihez végre is semmi közünk. Hiszen az övé volt az asszony. És a pallosjoga is megvolt hozzá.« (Krk 10. köt. 38. l.) Király István az elbeszélés megjelenését követő kommentárokat idézve közreadta Kállay Ákos sógorának, Jósza András nyíregyházi főorvosnak nyílt levelét, amelyben kiigazította MK-t. Az ellenvetések

sorában találhatjuk meg az írónk által többször feldolgozott motívum feltételezhető alaptörténetét. Jóna András a következőket írta: »Mikszáth Kálmán úr mindenekelőtt rostába rak egy néhány Kállayt. Az elsővel leütteti a feleségének nyakát, pedig ez nem Kállay, hanem Krucsay alispán volt, aki hűtlen nejét, Tolvaj Borbálát a múlt században [tehát a XVIII. században] fejeztette le Kisvárdában. A pallost most én őrzöm a Szabolcs megyei múzeumban.« (Krk 10. köt. 250—251. l.)

A felsorakoztatott adatok arra mutatnak tehát, hogy a jelen *A jus gladii* c. elbeszélésnek valami történelmi alapja lehetett. De ugyanakkor az is bizonyos, hogy ha meg is történt ilyen eset, annak csak középneses lehetett a »kivitelezője«, nagybirtokú főnemes ilyen tettet nem hajthatott végre. A történelemtudomány legújabb eredményei szerint »nem ritkán más nemesek jobbágysai, sőt nemes személyek maguk is kerülnek az úriszék ítélkezése alá. Az utóbbi esetekben, különösen ha főbenjáró bűnperről van szó, a vádlott rendszerint megpróbálja ügyét a nemesi bírósághoz, a vármegyéhez áttétetni. Ez azonban a legritkább esetben sikerül, s az úriszék — a nemes sarkalatos jogaihoz tartozó perrendi kiváltságokat sem véve figyelembe — az elébe került vádlott felett ugyanúgy ítélkezik, mint az úr saját jobbágysainak bűnpereiben.« (Úriszék. XVI—XVII. századi perszövegek. Bp. 1958. Akadémiai Kiadó. 42. l. Varga Endre bevezető tanulmányából.)

A jelen Krk a Pesti Hírlap szövegét közvetíti.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

34 : 34 *modus vivendi* — olyan megoldás, amely különböző érdekeket próbál áthidalni.

35 : 2 *testimonium legale* — pontosabban: legale testimonium az egykori jog által megszabott ügykörben együtt, egy törvénykezési személyként eljáró szolgabíró és esküdt: jelen vannak az úriszék ülésén, a megtélt eskük kivételénél, az úriszéken pereskedők részére tanúkihallgatásokat végeznek.

21 *falsum* — hamisítás, csalás.

LEVELES MENYECSKÉK

- M. I. *A Jog.* (Fel. szerk. Dr. Stiller Mór.) 1885. január 4., 4. évf. 1. sz. (4., 5., 6. l.) *Teljes névjelzéssel.* — A szerk. köv. megjegyzésével: »Jelen humoristánk ígérletét bírjuk, hogy a Jog tárcarovatát nagybecsű rajzaival gyakrabban gazdagítani fogja«.
- II. *Pesti Hírlap.* (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. december 30., 6. évf. 358. sz. (2—3. l.) *Teljes névjelzéssel.*

III. *Pipacsok a búzában*. Tizennyolc elbeszélés. Bp. Révai Testvérek kiad. (MKM 4. köt.) 139—146. l.

a) [1. kiad.] 1890.

b) 2. kiad. 1893.

c) 3. kiad. [?]

d) 4. kiad. 1901.

e) 5. kiad. 1903.

f) 6. kiad. 1908.

IV. *Jk 28. köt. Kisebb elbeszélések V. köt.* 95—100. l.

Keletkezése

Az elbeszélés motívumai, az első személyben való előadás, arra utal, hogy MK ifjúkori élményeit elevenítette meg. De éppen úgy mint a korábbi *A csekk* (Krk 34. köt.) vagy az *Ügyvédségél koromból* (Krk 35. köt.) c. elbeszélések esetében, ma már nem tudjuk megnyugtatóan eldönteni, hogy személyes tapasztalatát szóltaltatja meg vagy csak beszélgetések során anekdotázva mesélhették el neki a történet magvát.

A »kijáró menyecske« alakja MK több korábbi és későbbi írásában visszatér. Az előfordulásokra a *Királylátogató parasztokhoz* fűzött jegyzetünkben utaltunk (ld. Krk 34. köt. 310—311. l.). Míg az említett helyeken ezek az alakok epizódszerűen bukkantak fel az elbeszélések, ill. regények szövetében, addig a jelen elbeszélésben a »kijáró menyecske« felhasználásának okát és célját állítja középpontba az író.

Szövegváltozatok

Bár keletkezését tekintve A Jog öt nappal később látott napvilágot, mint a Pesti Hírlap (PH), feltételezhető, hogy a két szöveg legalábbis egyszerre jelent meg, mivel A Jognak ez a száma mutatvány-számként került terjesztésre, tehát lehetséges, hogy néhány nappal korábban elhagyta a nyomdát. A két szöveg majdnem azonos, néhány jelentéktelen eltérés arra utal, hogy a PH-beli szöveg korrektúráját maga MK végezte el. A *Pipacsok a búzában* c. kötet sajtó alá rendezésekor az író kisebb stílárís jellegű javításokat végzett a szövegen. A jelen Krk a *Pipacsok a búzában* 1890-es kiadásának szövegét közvetíti, zárójelben közölve a két korábbi közlés eltéréseit.

Lap Sor

36	5 oda, — roppant (PH oda. — Roppant)
„	15 igen egy (A Jog, PH: igen, igen, egy)
„	16 hitták (PH: hították)
„	22 ellenben arra fogták (PH: ellenben rá fogták)
„	35 pört (A Jog, PH: pört)
37	3 akire az (A Jog, PH: kire az)

- Lap Sor
- 37 : 18 Nem, én (A Jog, PH: Nem; én)
 23 A Jog, PH, Krk: van *is* diplomája (1890—Jk: van diplomája;
 a feltételezhető sajtóhibát javítottuk)
 „ 27 *szövése!* (PH: *szövése...*)
- 38 : 3 enni! (A Jog, PH: enni?)
 „ 17 mesterfogásait (PH: mesterfogását)
 „ 27 Néhány (A Jog, PH: Néhány)
 „ 28 lénáztam (A Jog, PH: lénáztam)
 „ 35—36 *sem füle, sem farka* (A Jog, PH: *se füle, se farka*)
- 39 : 9 domine? (A Jog, PH: domine *spektabilis?*)
 „ 26 Férijnél van? Majd (PH: Férijnél van? — *hadarta* — Majd)
 „ 31 irodában (PH: irodában)
- 40 : 13 üres papír (A PH-ban e szavak ritkítva)
 17 bírósági praxis (A PH-ban e szavak ritkítva)

Tárgyi magyarázatok

- Lap Sor
- 35 : 11—12 *Meglássatok, hogy valamikor még mezőváros lesz belőlünk!* —
 Az egyes mesterembereknek vagy értelmiségi foglalkozásúak-
 nak letelepedéséhez fűzött hasonló kommentár MK más
 műveiben is vissza-visszatér. Így pl. a *Szent Péter esernyőjé-*
ben a Müncznének Bábászékre költözése emelte a város
 rangját (Krk 7. köt. 96—97. l.)
- 37 3—8 az árvaszéken letétbe helyezett pénz elfogyása —
 MK az árvaszéken elkövetett hűtlen pénzkezelésről írta
A tekintetes árvaszék c. anekdotáját (Krk jelen kötetében).
- 37 : 16—17 *olyan rövidlátó, hogy amit a kezével ír, azt az orrával*
letörli. — A rövidlátást hasonló képpel érzékelteti MK a
Hol fekszik a Gály? c. elbeszélésében is (Krk 35. köt. 161. l.)
- 38 20 *Cicero* — Marcus Tullius Cicero (i. e. 106—43), a legnagyobb
 római szónok, MK gyakran hivatkozik rá, mint a szónoki
 tehetség egyik klasszikus példájára. Néha tréfásan is: pl.
 balassagyarmati Cicero.
- „ 28 *léniaz* — vonalakat húz
- 40 2 *griffek* — fogások, fortély.

Irodalom

Nagy Sándor (Mikszáth humora. It. 1914. 388. l.) a törtetés
 gúnyolását látja abban, hogy az elbeszélésben a község lakói »várossá«
 való fejlődésük lehetőségét látták abban, hogy a községben szűcs
 telepedett le. Idézi mondásukat.

Kráhl Vilmos (Mikszáth a jogász. Bp. 1941. 23., 27—28. l.)
 az elbeszélésből vett idézeteket MK-nak az ügyvédi pályáról vallott
 nézeteinek érzékeltetésére. Az elbeszélés élményforrásáról megjegyzi:
 nyilvánvalóan patvaristasága emlékeiből merített elbeszélés...

külön kiemelés érdemel, mert bizony ügyvédi sikerek műhelyitkairól lebbenti fel a fátyolt. A cselekményvázlat felidézése után Kráhl megjegyzi, hogy MK az »ügynevezett információs praxist« pellengérez ki ebben az írásban, amelyet nyilvánvalóan ügyvédi irodai tapasztalatai során ismert meg. Kráhl megemlíti, hogy e motívum a *Különös házasságban* is felmerül.

SELMEC VÁRA

- M. I. *Magyar Ifjúság.* (Fel. szerk. Kürthy Emil.) 1885. január 4., 2. évf. 1. sz. (16—17. l.) *Teljes névjelzéssel.*
- II. *Magyarország lovagvárai regékben.* Bp. 1890. Révai Testvérek kiad. 16—20. l.
- III. a) *Magyarország lovagvárai* Bp. 1894. Révai Testvérek kiad. MKM 11. köt. 92—95. l. [Megelőzi *A kis primás* c. regény 1—80. l.]
 b) 3. kiad. 1901. ua.
- IV. a) *Magyarország lovagvárai regékben.* Bp. 1903. Révai Testvérek kiad. 12—15. l.
 b) 5. kiad. 1905. ua.
- V. *Hí 15. köt. 1917. Magyarország lovagvárai regékben.* 8—10. l.

Források

MK várregéi keletkezéséről és az író által felhasznált forrásokról a Krk 35. köt. 277—281. lapján részletesebben szóltunk. A Selmec váráról szóló történet forrása feltételezhetően a Vasárnapi Újság »Selmec vára« című szignó nélküli közleménye lehetett (Vasárnapi Újság, 1867. jan. 6. l. sz. 4. l.). E cikk tartalmazza a MK által említett adatokat: így azt, hogy Roesel Rámán II. Ulászló kincstárnoka volt, 1520-ban halt meg (41 : 12), Lőrinc fia és Borbála lánya örökölte a hatalmas vagyont, de a fiú csakhamar meghalt (41 : 14—15). A cikk néhány apró epizódot meg is említ Roesel Borbála ledér életéből, amit MK az ifjúság számára írt várregéjében természetesen nem adaptált. Viszont részletezően ír a cikk a Roesel Borbála házával szemközt felállított akasztófáról, Roesel Borbála akciójáról az akasztófa eltávolítására, ennek elutasításáról, majd a vár felépítéséről. A jelzett cikk azt is tartalmazza, hogy Roesel Borbála 1575. szept. 15-én halt meg nagy szegénységben. E tárgyi adatokon kívül az anonim szerző nyilatkozik Selmec hadászati jelentéktelenségéről és vele szemben megemlíti Csábrág, Kékkő katonai jelentőségét. A Vasárnapi Újság szerzője ugyancsak megemlíti, hogy a várat Rákóczi elfoglalta és ott folytak a béketárgyalások.

A felsorolt azonosságok arra utalnak, hogy MK a Vasárnapi Újság közleményét használhatta fel a várrege forrásaként, de a meg-

íraskor saját Selmeceen hallott emlékei is felidézõdhetnek. Erre utalnak a történetet berekesztõ sorok.

A vártörténetek keletkezésérõl és forrásairól adott általános tájékoztatónkban részletesen kifejtettük (ld. Krk 35. köt. 277—280 l.), hogy MK forráskezelését figyelembe véve a várregékhez nem fûzünk Tárgyi magyarázatokat, mert nem feladata a jelen Krk-nak az író által felhasznált különbözõ adatok történelmi hitelének ellenõrzése, ill. kiegészítése.

Szövegváltozatok

A Krk jelen kötete a *Magyarország lovagárai regékben* c. kötet 1890-ben megjelent elsõ kiadásának szövegét közvetíti. E kötet sajtó alá rendezésekor MK a Magyar Ifjúságbeli elsõ közlés szövegét kissé átjavította. Az elsõ változat szövegét zárójelben közöljük.

Lap Sor

41	7	Rotschildja (MI: Rotschildje)
42	2	hanem kárhozatos rossz (MI: hanem igen is kárhozatos rossz)
	2	MI, Krk tévelyedék (1890—Hi: tévedék [örökletes sajtóhiba, javítottuk])
	4	magukra (MI: magokra)
	10	pedig akkor még (MI: pedig az akkori idõkben még)
	21	erõsködött (MI: erõlködött)
	25	szép kisasszony (MI: szép asszony)
„	35	Buriusz János (MI: Buriusz Mihály)
43	4	MI, Krk 1575-ben (1890—Hi: 1675 [örökletes sajtóhiba, javítottuk])

A BECSUKOTT KÖNYV

M. *Hasznos Mulattató*. (Szerk. Dolinay Gyula.) 1885. január 4., 13. évf. (14—16. l.) Teljes névjelzéssel.
Kötetben itt elõször.

Az 1848-as szabadságharc emlékét felidézõ történetet MK selmeci vagy esetleg rimaszombati diákéveiben hallhatta. Mint saját diákkori élményét adja elõ a diákjaival együtt katonának beálló tanár történetét. A félszeg tanárról, Damos Gáborról bevezetõben megjegyzi, hogy Petõfi Sándort tanította Selmeceen. A Petõfi-irodalom a költõ selmeci tanárai között nem tart számon Damos Gábor nevût (ld. Ferenczi Zoltán: Petõfi életrajza. I. köt. Bp. 1896. 103—106. l. —

Ferencci szerint Petőfi latin tanára Dezséri Boleman István volt). Így inkább az tétélezhető fel, hogy MK az írói elhíetés eszközeként kapcsolta össze tanárhóse nevét Petőfi Sándoréval. A tíz évvel korábban írt *Garibaldi butéiái* c. elbeszélésében MK Suhajda tanárt említi Petőfi selmeci tanárai közül. E név felbukkan az 1887-ben írt *Tavaszi rügyek* c. elbeszélésben is. Bisztray Gyula a *Garibaldi butéiái*hoz írott jegyzeteiben kimutatta, hogy bár a Petőfi-szakirodalomban Suhajda neve felbukkan a költőt tanító tanárok sorában, de a későbbbről származó bizonyító adatok cáfolják e kapcsolatot (Krk 28. köt. 251. l.).

A Mikszáth-irodalomban először W. Petrolay Margit »MK elfelejtett ifjúsági írásai« című tanulmánya (ItK, 1956. 430. l.) említi a jelen történetet. Megjegyzí, hogy ez az utolsó elbeszélés, amely MK-tól a Hasznos Mulattatóban megjelent. Röviden összegezi a történet mondanivalóját és utal arra, hogy a köpeny alól előtűnő kard motívuma már korábban felbukkant az ugyancsak a Hasznos Mulattatóban megjelentetett *A mi jó tanárunk* című elbeszélésben (Hasznos Mulattató, 1882. jan. 8.).

Tárgyi magyarázat

Lap Sor

47 10 *szelaknai csetepaté* — Szelakna Selmecebányához tartozó bányásztelep volt. Görgey Artúr a felvidéki visszavonulás idején, 1849. jan. 21-én kisebb védelmi harcot vívott Szelaknán.

AKI ROSSZKOR SZÜLETETT

- M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1885. január 6., 7. évf. 6. sz. (1. l.) »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. Névjelzés nélkül.
 II. *Hí 12. köt. 1917. Anekdóták I. köt. 200—203. l.*

E kis rajz a szerkesztőségi élet zsánerképe. A bevezető rész az újságírás belső műhely-problémáit eleveníti meg, a szürke hétköznapok gondjait. Az anekdotikus történettel: a szokatlan időszakban életrekelt cserebogár felett való meditációval MK a nevek említése nélkül, a szerkesztőségi kollégák gondolkozását és szemléletét villantja fel. A kiadó Légrády Károly lehet, míg az érzékeny poeta szavaival feltételezhetően Reviczky Gyulát szólaltathatta meg. A szerkesztőség belvilágának bemutatásán kívül MK egy kissé saját napilapjukat is népszerűsítette. Ehhez hasonló célzat vezette a korábbi *Azok a nyájas olvasók* és az *Édes visszaemlékezések* c. rajzai megírásakor is (mindkettő a Krk 34. kötetében).

A jelen Krk a Pesti Hírlap szövegét közvetíti.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 47 10 *Bartók Lajos* — (1851—1902) költő és publicista. 1878-ban megindította a *Bolond Istók* c. élelapot. Politikai költeményeiben a Deák-párt politikusait és íróit támadta. A jelen történet megírásakor Bartók a Pesti Hírlap belső munkatársa is volt.
- 16 *Krisztus urunk hétezer embert elégtett ki két hallal.* — Bibliai motívum (Máté 14. fej. 13—21. és 15. fej. 32—39. stb.). MK több ízben is felidőzi: ld. *A szelistyei asszonyok* (Krk 12. köt. 116. l.), *A Noszty fiú esete Tóth Marival* (Krk 20. köt. 8. l.).
- 48 : 35 *kutyanyelv* — hosszú, keskeny papírlap, főként szerkesztőségi feljegyzések, kéziratok számára.
- 49 : 23 *Herman Ottó* — (1835—1914) természettudós és etnográfus.

CSICSÓVÁR

- M. I. *Magyar Ijűség.* (Fel. szerk. Kürthy Emil.) 1885. február 1., II. évf. 3. sz. (47—48. l.) *Teljes névjelzéssel.*
- II. *Magyarország lovagvárai regékben.* Bp. 1890. Révai Testvérek kiad. 9—15. l.
- III. a) *Magyarország lovagvárai.* Bp. 1894. Révai Testvérek kiad. MKm 11. köt. 87—91. l. [Megelőzi *A kis prímás* c. regény 1—80. l.]
- b) 3. kiad. 1901. ua.
- IV. a) *Magyarország lovagvárai regékben.* Bp. 1903. Révai Testvérek kiad. 7—11. l.
- b) 5. kiad. 1905. ua.
- V. *Hi 15. köt. 1917. Magyarország lovagvárai regékben.* 4—7. l.

Források

MK várregéi keletkezéséről és az író által felhasznált forrásokról a Krk 35. köt. 277—281. lapján részletesebben szóltunk.

A jelen várrege két részre oszlik. Az első népmesei fordulatokkal szól a IV. Béla királyt meggyógyító szegény emberről. E motívum gyakori előfordulásáról György Lajos »Tárgytörténeti jegyzetek Mikszáth anekdotáihoz« c. munkájában (Bp., 1933. 32—33. l.) széleskörűen tájékoztat, számbaveszi a külföldi és hazai forrásokat, ill. feldolgozásokat.

A történelmi adatokat tartalmazó második rész megírásakor MK a P. F. szignóval megjelentetett »Csicsóvár romjai« című cikket forgathatta. Akár a Vasárnapi Újság 1866. szept. 2. számában (420—

421. l.) megjelent szövegét, akár a Nagy Miklós szerkesztette »Magyarország képekben. Honismertető album« c. kiadványban (II. köt. 269—272. l.) közzétett azonos szövegű leírást használhatta. A cikk évszámokkal és forrásjelzésekkel adja elő a vár történetét. A vár építéséről megjegyzi, hogy »történetíróink nem említik« idejét. A MK-tól felsorolt történelmi adatok a cikkben nagyobb bőséggel és részletességgel találhatók.

E tények arra utalnak, hogy MK a bevezető részben előadott történetet egy előttünk ismeretlen forrásból merítette — az is elképzelhető, hogy mesélőkedvével »pótolta« a történelem hiányzó adatait —, míg a rege második részének összeállításakor az említett P. F. szignójú írás adatait hasznosította.

A vártörténetek keletkezéséről és forrásairól adott általános tájékoztatónkban részletesen kifejtettük (ld. Krk 36. köt. 277—280. l.), hogy MK forráskezelését figyelembe véve a várregékhez nem fűzünk Tárgyi magyarázatokat, mert nem feladata a jelen Krk-nak az író által felhasznált különböző adatok történelmi hitelének ellenőrzése, ill. kiegészítése.

Szövegváltozatok

A Krk jelen kötete a *Magyarország lovagvárai regékben* c. kötet 1890-ben megjelent első kiadásának szövegét közvetíti. E kötet sajtó alá rendezésekor MK a Magyar Ifjúságbeli első közlés szövegét néhány helyen javította. Az első változat eltéréseit zárójelben közöljük.

Lap Sor

49 : 11 nádorispán (M: nádorispány)

50 : 18 ingem. (MI: ingem?)

28 történt, és (MI: történt s)

36 neki, úgy is (MI: neki, így is)

TÖRÖK JÁNOSNAK VALÓ TÖRTÉNETEK

- M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1885. március 17., 18. 7. évf. 75., 76. sz. »A Pesti Hírlap tárcája« főcím alatt. Névjelzés nélkül. Két részletben, az alábbi tagolás szerint:
1. márc. 17. 75. sz. 1—2. l. Az első történet végéig.
2. márc. 18. 76. sz. 1—2. l. A második történetről végig.
II. *Hi 12. köt. 1917. Anekdóták I. köt.* 208—217. l.

A névjelzés nélkül megjelent két történet kétségtelenül MK alkotása, ezt nemcsak az bizonyítja, hogy Rubinyi Mózes beiktatta a Hi jelzett kötetébe, hanem az előadás, a megformálás módja, továbbá a párbeszéd stílusfordulatai is MK szerzőségéről vallanak.

A közös cím alá vont történetek Mikszáthnak azon írásai közé tartoznak, amelyek tárgyukat a fővárosi életből merítik. Mindkettő alaphelyzete a jóhiszemű emberek bizalmával való visszaélés. Éppen ezért választotta *Török Jánosnak való történetek* közös címet. Török Jánost (1843—1892) alig egy hónappal korábban, 1885. febr. 4-én választották meg Budapest állami rendőrségének főkapitányává. Korábban Temesvár polgármestere volt, kitűnő szervező tehetsége elismeréseként állították a fővárosi rendőrség élére. A két családi történettel a tágabban értelmezett közbiztonságra kívánta az író a figyelmet felhívni.

Két, itt is előforduló motívum többször visszatér MK alkotásaiban. Az első történetben az elbeszélő a Selmecen tanuló unokaöccsét egy zsebóra ígéretésével készíti a német nyelv tanulására. Ez önéletrajzi mozzanat. MK életírói különböző történeteket elevenítettek fel a német nyelv tanulására való buzdításokról. Ezek egy részét maga az író is megírta.

A másik motívum a demokratáság hazai gyakorlatáról vallott nézete. Mindkét történetben találunk erre utalást: az elbeszélés hőse bemegy egy ezüstműveshez, hogy ott a nemesi inggombjaimhoz csináltassak még egyet, mert egy demokrata bankettre vagyok hivatalos március tizenötödikére, ahova ki kell magamat csipnemt. A második történetben pedig így emlékezik: az említett demokrata banketten ugyanis egy fiatalúr ismerősöm ült mellettem, a gomblyukában rendjellel. Az áldemokratikus magatartás megcsipkedése hozzátartozik ahhoz a képhez, amely a később írt *A demokratak* c. nagyobb elbeszélésében ölt testet (KrK 10. köt. 5—45. l.), de amelyhez az alapmotívum éppen a 80-as években alakul ki MK-ban (*A magyar demokrata, A borsí ünnep, Magyar demokrata, A demokrata* ld. a KrK 10. kötetében).

A KrK jelen kötete a Pesti Hírlap szövegét közvetíti.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 52 : 18 *szemesztris* — iskolai félév.
 55 : 8 *remontoir óra* — kulcs nélkül felhúzható óra.
 56 : 24—25 *arzenikum* — erős mérég.
 57 : 18 *Krausz Lajos* — (1844—??) 1884-től szabadelvű párti képviselő, nagyiparos. Mandátumát az 1884-es választások után vesztégetések miatt megtámadták, s csak hosszas vita után sikerült mandátumát igazolni.
 58 : 25 *akár Csatár Zsiga a csongrádi templom előtt.* — Csatár Zsigmond (1836—??) függetlenségi, majd antiszemita párti képviselő. E kortesfogásról MK *Mibe kerül nekem a Szivák mandátuma* c. cikkében is megemlékezett. (PH, 1885. jan. 5. 5. sz.)

NE NYITOGASSUK A TÖRTÉNELMET

- M. I. *Pesti Hírlap.* (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1885. március 26., 7. évf. 84. sz. (1., 2. l.) »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. Névjelzés nélkül.
- II. *Jk 30. köt. Apró vázlatok és rajzok. II. köt. 52—56. l.*

Keletkezése

MK-nak a kuruckort felidéző elbeszélése néhány héttel azután látott napvilágot, hogy Thaly Kálmán »Irodalom- és műveltségtörténeti tanulmányok a Rákóczi-korból« című testes munkája a könyvkereskedésekben megjelent. A könyv hamarosan MK kezébe került, hiszen ő maga is éppen ezzel a korról foglalkozott: ebben az időszakban közölte folytatásokban a Magyar Ifjúság *A két koldusdiák* című regényét.

A jelen elbeszélés Thaly művének hatására keletkezett, a mű atmoszférája ragadta meg MK-t. A történet hősének nevét elhallgatja, sőt a körülmények felvázolásával — ikertestvéreként szerepelteti alakjait — homályt teremt. A történettudomány ugyanis nem tart számon olyan két jelentős vitézt, akik ikertestvérek lettek volna.

A történetet poénje azonban magyarázza az írói megoldást: »De a magyar főrendiházban csak az egyik testvér maradékai ülnek . . . Nem a nagy szabadsághórsé . . . hanem annak a másiknak a maradékai, kinek a neve ott van a nyugta alatt . . . azok ülnek ma a főrendiházban, és hivatkoznak a történelemre . . .« Az elbeszélésnek ez a summázata az író támadása a főrendiház ellen. (Ld. részletesebben alább.) A két testvérről, az egyik árulásáról, a másik gyanúba keveredéséről szóló történet, az elpártolt testvér elfogatása és furcsa kiszabadulása, mind olyan motívum, amely MK írói képzeletének a szülötte, a történelmi tényektől függetlenül életre hívott mese.

Az elbeszélésnek azonban van néhány olyan motívuma, amely történelmi tényeken alapszik, és MK Thaly Kálmán jelzett művében találhatott rájuk. E motívumok egy részére, mint *A két koldusdiák*ban felbukkanó mozzanatra Király István már utalt (ld. Krk 3. köt. 301., 334., 335., 338. l.). De e helyen ismét hivatkoznunk kell az átvételekre, mert fényt derítenek MK alkotó módszerére. Bevezetőben hősről szólva megjegyzi, hogy »Legendák szerint nem fogta a golyó«, majd az eltagadott sebesüléséről ír részleteket (60 : 1—11). E mozzanat Thaly Kálmán művében megtalálható, ő Bottyán Jánossal kapcsolatban írja le a combsebülést, amelyet Bottyán eltagadott, és egy a combjának pattant forgácsnak tulajdonította séántítását (I. m. 96—97. l.). A következő Thalytól merített motívum a visszafelé is olvasható köriratú amulett (60 : 19); amelynek szövege a következő: »Sator Arepo tenet Opera Rotas«. Thaly Kálmán Bezerédy Imre sebezhetetlenségéről szólva megemlíti, hogy a feljegyzések szerint talizmánt hordott, amely négy mezőre volt osztva »e négy mezőn J. N. R. J. (Jesus Nasareus Rex Judeorum) betűk. A tágabb külső

körön pedig a három őrző-angyal nevei voltak olvashatók, ígyképpen: Ax. S. Gabriel., S. Mihael, S. Raphael. Végre e körön kívül is kabalisztikus szavak: Sator Arepo tenet Opera Rotas, melynek két elseje a két utolsónak fordított olvasása.† (I. h. 100. l.)

A leglényegesebb egyezés a MK által Imrének nevezett testvérnek 1708. december 18-án való kivégzése, és a kivégzést követő néphit, amelyről MK a következőket írta: »Noha látta a nép a hősnék fejétől elválasztott testét, alig néhány hét múlva azon hír kezdett izgatott lázongást keltve szárnyalni, hogy a nagy bajnokot élve temették a földre, mert tetemei fölött megmozgott a föld. A hír egész a fejedelem füleig elhatott, s hogy megnyugtassa a zsbongókat, kiásatta Imre holttestét, mely közszemlére lett kitéve. A nép tódult az egyszerű kápolnába . . . † (61 : 28—35)

Thaly Kálmán Bezerédy Imre kivégzéséről a következőket írta: »Így történt, hogy midőn 1708. december 18-án a híres vitéz Bezerédy Sárospatakon az országgyűlés alatt lefejeztetett — alighogy eltemették a vártemplomban: a nagy sokaság között, mely pedig a hősnék vérbe kevert fejét a hóhérpallos alatt lehullni színről-színre látta, azon csodálatos hír szálla szájról-szájra, hogy a halhatatlan bajnok élve záratott sírjába, mert tetemei felett a föld megmozdult . . . A képtelen hír egészen a fejedelem füleig elhatott, ki is, hogy a zsbongó népet megnyugtassa: hús hajdút küldetett a templomba, akik Bezerédy holttestét kiásván, az közszemlére kiteríttetett. Csak így győződédek meg aztán a valóról, s hallgatott el a babonás köznép . . . † (I. m. 101. l.)

Ez az utoljára említett szövegpárhuzam nemcsak azt bizonyítja, hogy MK alaposan ismerte Thaly Kálmán munkáját, hanem azt is egyértelműen megerősíti, hogy a jelen elbeszélés megírásakor MK-t Bezerédy Imre dicsőségének és bukásának tragikus története foglalkoztatta. Ennek a tudatos írói elképzelésnek látszólag ellene mond MK egyik mondata. Az elbeszélés elején a lábán megsebesült hősről megjegyzi: »Hanem sántán is éppen olyan vitéz volt, s diadalról diadalra szállt híres hóka paripáján, melyet az irigy Bezerédy „Permeté”-nek keresztelt el.† (60 : 7—9) Ezzel tagadhatatlanul azt a látszatot kelti, mintha hőse egy olyan személy lenne, akit Bezerédy a lova miatt megirigyelt. Tehát ez a személy semmiképp sem lehet Bezerédy . . . De emlékeztetni kívánunk arra, hogy a lábseb eltágadásának történetét MK nem Bezerédyről olvasta Thaly Kálmánnál, hanem Bottyán Jánossal kapcsolatban, de ezt a mozzanatot is hősré jellemzőként említi meg.

Hangsúlyozni kívánjuk, hogy a *Ne nyitogassuk a történelmet* című elbeszélésében MK nem Bezerédy Imre történetét akarta megírni, hanem életének fordulatait plántálta át egy magateremtette figurába. Hasonló módon használja fel ezeket a történelmi motívumokat néhány hónap múlva *A két koldusdiákban* is (ld. ezekről Király István jegyzetét Krk 3. köt. 300—303. l.). A történelmi témákkal kapcsolatban már korábban jeleztük, hogy MK alkotói periódusának e szakaszában nagy szabadsággal alakította-formálta a történelmi tényeket és eseményeket.

Még megemlíttük, hogy Koncz Mártonnak a jelen elbeszélésben felvillanó alakja is Thaly olvasmányélményt tükröz (60 : 31–32). Koncz Márton romantikusan mesészerű alakjáról Thaly Kálmán írt részletesezen idézett művében (i. m. 66–83. l.). Majd két évtized múlva maga MK vall a Thaly Kálmántól felidézett figura nagy hatásáról: »S pihenne csendesen [ti. Koncz Márton], hamva se volna már, híre se volna már, ha ezelőtt vagy húsz évvel, 1885-ben Thaly Kálmán a Rákóczi-korból vett érdekes és becses műveltségtörténeti tanulmányokban föl nem elevenítte, s ki nem domborította az ő alakját. Egy félig-meddig kész regényt nyújt a szegény tallósi molnár története. Pompás falat a témát kereső íróknak, mely messzire láthatón lóg a horogra akasztva, mint egy kövér kukaotest; nosza a kis halak egész erővel vetik rá magukat . . .« (Hi 1. köt. *A saját ábrázatomról*. 299. l.)

A történet célzatosságát a befejező sor jelzi: »azok [ti. az áruló ivadécai] ülnek ma a főrendiházban, és hivatkoznak a történelemre. Az elbeszélés megjelenésének napján fejeződött be ugyanis a márc. 10-től márc. 25-ig zajló főrendiházi vita, amelyet a képviselőházi tárgyalás után a főrendiház elé terjesztett Tisza Kálmán. A reformjavaslat eredeti célja egy korlátozott demokratikusabb jellegű változtatás a főrendiház személyi összetételének további alakulásában. De már a nyilvános vita előtt kitűnt, hogy a reform csak alapvető kompromisszummal záródhat. A Pesti Hírlap »A kompromisszum« c. belpolitikai glosszája még a vita előtt a következőket fejtegette: »Látnivaló tehát, hogy a nagy alkotmányreform szertelenül összezsugorodik, s hogy az új felsőházak eminens, arisztokratikus jellege hosszú időre biztosítva van. A főispánok tömeges kimaradásával szemben a csekély számú új elemek kárpótlást nem fognak adni. Következőleg a valóban liberális törvények előtt az ajtó egyelőre be van csapva.« (PH 1885. márc. 12. 70. sz. 2. l.) — A főrendiházban folyó vitához kapcsolódik MK-nak több írása is, így *A veteközött leány* (Pesti Hírlap, 1885. márc. 12. 70. sz.), *Andrássy Gyula és az adomája* (Pesti Hírlap, 1885. márc. 20. 78. sz.), *Ahol az ember a bárónál végződik* (Pesti Hírlap, 1885. márc. 24. 82. sz.). Ezek a Mikszáth-írások a Krk »Cikkek és karcolatok« ciklusában kapnak majd helyet. — A vita lezáródása után Pulszky Ferenc »A reformált főrendiház« c. cikkében a következőket írta: »... Eszerint a főrendiház ezentúl csakugyan tekintélyesebb lehetne mint eddig volt, ámbar csaknem kizárólag a nagy földbirtokot fogja képviselni, mellesleg kisebb birtokot, a protestáns egyházak érdekeit, sőt elvértve még szaktudományt és adminisztratív tapasztalatot is.« (PH 1885. márc. 26. 84. sz. 1. l.)

Szövegváltozatok

A Pesti Hírlapban (PH) megjelent első közlés után MK csak a Jk összeállításakor jelentette meg kötetben az elbeszélését néhány apróbb változtatást eszközölve szövegén. A jelen Krk a Jk szövegét közvetíti, zárójelben közöljük a PH eltéréseit.

Lap Sor

- 59 : 28 Legendák (Legendáik)
 60 : 17 *azzal (ezzel)*
 „ : 35 — Ha (Ha)
 „ : 37 közt. (között.)
 61 : 27 Így járnak mindazok, akik a haza ellen vétkeztenek. (e szavak a PH-ban ritkítva.)
 62 : 4 szintén (szinte)
 8 Egyenlően (Egyenlőn)
 17 történelemre (e szó a PH-ban ritkítva.)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 59 : 3 *census* — értékelés, becslés.
 „ 10—11 *egész 1707-ig. Sikénel azonban a Rabutin* — Sitke Vas megyei kisközség. Bussy de Rabutin, Johann gróf császári hadvezér, a kurucok elleni harcok egyik osztrák tábornagya 1707 tavaszán és nyarán a Dunántúlon harcolt csapataival változó szerencsével.
 60 : 18 *Sator Arepo tenet Opera Rotas* — a legrégebb és legelterjedtebb bővíós formulák egyike, papírra vagy fára írva használták. Nemcsak a MK által említett körirat formájában, hanem a következő módon is használták:

S A T O R
 A R E P O
 T E N E T
 O P E R A
 R O T A S

tehát mind a négy irányban egyformán olvasható elrendezésben.

- 28 *rossz pénz volt a »pro libertate«* — a II. Rákóczi Ferenc által 1705—1707-ben veretett rézpénznek hátlapjára rávésték a PRO LIBERTATE (»a szabadságért«) feliratot. E pénzeket *libertás-nak* is nevezték.
 „ 28—29 *Károlyi Sándor nem messze járt már Majténytől* — a Rákóczi felkeléshez csatlakozott Károlyi Sándor a romhányi csata után minden erejével azon működött, hogy megteremtse a békét. 1711-ben a Szatmár melletti nagymajtényi síkon letette a fegyvert.
 38 *audiendum* — az 'ad audiendum verbum' latin kifejezés rövidített formája, am. idézés megfeddésre, dorgálásra.
 62 : 4 *kvüancia* — nyugta
 7 *aerarium* — kincstár

A HALÁL UTÁN

- M.** I. *Pesti Hírlap* (Fel. szerk. Kenedi Géza) 1885. április 5. 7. évf. 93. sz. (9—10. l.) Rovaton kívül. *Teljes névjelzéssel.*
- II. a) *Pipacsok a búzában.* Tizennyolc elbeszélés. Bp. 1890. Révai Testvérek kiadása. *MKM 4. köt.* 217—225. l. [1. kiad.]
- b) 2. kiad. 1893.
- c) 3. kiad. [?]
- d) 4. kiad. 1901.
- e) 5. kiad. 1903.
- f) 6. kiad. 1908.
- III. *Jk 28. köt. Kisebb elbeszélések V. köt.* 158—165. l.

Keletkezéséről

A Forgách Antal grófról szóló Mikszáth-írás — mint a megjelenési dátuma is jelzi — nekrológnak készült, három nappal a gróf halála után jelent meg a *Pesti Hírlap* hasábjain. De ennek ellenére már az MKM megindításakor az író besorolta elbeszélései közé, csupán a címhez illesztett jegyzetben jelezte eredeti rendeltetését: »Nekrológ». A visszaemlékezésben azonban elsősorban a kor és helyzetfestő elem dominál, és joggal érezte, hogy ez az írása közelebb áll elbeszélései világához, mint karcolatai alaphangjához.

Az elbeszélés három részre oszlik. Az elsőben az 1861-es hangulatot idézi fel MK, egy tizennégy éves korban átélt emléke kapcsán. A második részben az 1860-as évek közhangulatát, az árulókkal szemben érzett megvetés léggörét ecseteli. Soraiból az átélt emlékek sugáranak. A harmadik történetet — a jelek szerint ez is személyes élménye lehetett — már vármegyei korszakából, az 1860-as évek végéről vagy az 1870-es évek elejéről származik, amikor is egy jelölt-felkérő deputáció tagjaként fordulhatott meg Forgách Antal kékkői kastélyában.

Forgách Antal gróf (1819—1885) Forgách Jánosnak, Csongrád megye főispánjának volt a fia. Fiatalon, tizenkilenc éves korában kezdte közéleti pályáját, 1838-ban a magyar királyi udvari kancelláriánál lett tiszteletbeli fogalmazó. 1842-ben a fiumei kir. kormányzó elnökévé és váltó- és kereskedelmi főtörvényszék elnökévé nevezték ki. 1846-ban a pesti váltótörvényszékhez helyezték át. 1848-ban a főrendiház jegyzője volt. A szabadságharc alatt az osztrák hadsereg szolgálatában előbb Heves vármegye tábori biztosként, majd az északi vármegyék főbiztosává nevezték ki. E funkciói révén Sándor testvérével együtt az osztrákok által behívott cári seregek mellett volt császári biztos. A szabadságharc leverése után egy ideig a kassai kerületnek volt kinevezett főispánja, azután a csehországi helytartóság elnöke. 1859-ben a cs. kir. belügyminisztériumnál lett osztályvezető, 1860 augusztusában Morvaország, az év novemberében pedig Csehország helytartója lett. 1861-től, gr. Vay Miklós lemondása után, 1864 áprilisáig Magyarország kancellárjává nevezték ki. 1867 után több országgyűlésnek volt a tagja, előbb Deák-párti, a fúzió után mint szabad-élvpárti képviselő.

Forgách Antal pályafutása jellegzetes az aulikus főnemesség útjára. Alakja — mivel birtokai MK szűkebb pátriájában voltak — érthető módon foglalkoztatta az író. Több írásában fel-felbukkan. Így *A Lupceek Jani házasodása* című elbeszélésében az ő személye ismerhető fel a meg nem nevezett birodalmi kancellár alakja mögött (ld. Krk 34. köt. 257. l.). — A jelen elbeszélésben előadott 1860-as évek elején lejátszódott Nógrád megyei közgyűlési történet pedig egy korábban írott *A t. Házból* c. parlamenti karcolatában kerül elő (Pesti Hírlap, 1883. jan. 12. 12. sz.). Itt Szontagh Pál folyosói csevegeként adja elő az esetet a következőképpen:

„... Szontagh Pál ezalatt a folyosókon áskálódott a javaslat ellen. — Magyarországon bajos eltörölni az appellátát — mondja. — Itt minden rászületett a fellebbezésére. Itt, ahol a megyéknél olyan tisztikarunk volt, melynek nem volt egyébre joga, mint hogy a közgyűléseken beszélhessen. Szavazniok már nem volt joguk. Ezek a tiszteletbeli megyei tisztviselők voltak.

Forgách Antal gróffal az történt 1860-ban, hogy „meghalt”. Nevét nem vették be az országgyűlésen a bizottsági tagok lajstromába. Nem volt szavazata, pedig 25 ezer hold földet bírt a megyében.

Később azonban mikor csillapult kissé a — hazaszeretetnek nevezem-e ami csillapult, vagy haragnak — Forgách volt kancellár arra kérte a főispánt, hogy nevezze ki tiszteletbeli jegyzőnek.

— Minek az neked, mit érsz vele? — mondja a főispán. — Nem szavazhatsz!

— Nem bánom én — de mégis látod nagy megnyugtatózás az, ha legalább *jogom van panaszkodni*... »

Ma már nehéz eldönteni, hogy valóban Szontagh Pál mondta-e el ezt az anekdotát, vagy az író adta a szájába az otthonról hozott történetet. A valószínű az, hogy a jelen elbeszélésben leírtak MK élménye volt, a folyosói adomát pedig valóban az ugyancsak nógrádi Szontagh Pál mesélhette el.

Szövegváltozatok

A Pesti Hírlapban (PH) megjelentetett első változatot a *Pipacsok a búzában* c. kötet sajtó alá rendezésekor MK átnézte, aktuális utalásokat törölt, kisebb stílus-egyenetlenségeket javított. A jelen Krk az első 1890-es kötetbeli közlés szövegét közvetíti.

Lap Sor

- 63 3 Megtanultam már azóta. (PH: Megtanultam a múlt hónapban.)
 6 Gróf Forgách Antal (e szavak a PH-ban ritkítva vannak szedve.)
 „ 7 Meghalt! (e szó a PH-ban ritkított szedéssel van szedve.)
 „ 14—15 egy dolog ismétlődött, hogy Forgách Antal gróf megegyezően meghalt. (PH egy mondat toldódik elem kísértetnek a mai lapokból, az az egy mondat, hogy gróf Forgách Antal tegnap meghalt.)

Lap Sor

- 63 : 17—18 között a PH-ban a következő mondat olvasható: Megint meghalt ?
„ 18 vagy későbben? (PH: vagy most?)
„ 33 haza (e szó a PH-ban ritkított szedéssel van szedve.)
63 : 35 odahaza (e szó a PH-ban ritkított szedéssel van szedve.)
64 : 12 nem volt még a megyei gyűléseken sem szavazata (e szavak a PH-ban ritkított szedéssel olvashatók.)
„ 13 mint a nádorispánok (PH: mint a magyar nádorispánok)
„ 26 kezdem, s (PH: kezdem, a)
65 : 2 mert más nem akadt (e szavak a PH-ban ritkított szedéssel olvashatók.)
„ 8 igazi (a szó a PH-ban ritkítva.)
„ 25 Patzmann (a szó a PH-ban ritkítva.)
66 : 30 Én V-ik Antal vagyok (PH: Én XXIII-ik János vagyok)
„ 31 Én XXIII-ik János (PH: Én V-ik Antal)
67 1 valahol (a szó a PH-ban ritkítva.)
2 pozsonyi konventikulumban (e szavak a PH-ban ritkítva.)
12 Valami léthatatlan (A PH-ban e mondat után nincs új bekezdés.)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 63 : 7 — *Meghalt!* — 1861-ben mondták azokra, akik a Bach-korszakban hivatalt viseltek, ezzel akarván kifejezni, hogy a közéletben nem tartják számon az illetőt (Vö. Tóth Béla: Szájruj szájra. Bp. 1895. 99. l.).
64 : 5—8 és
28 sorokban MK Losonc 1849-es pusztulására utal. A szabadságharc utolsó szakaszában az orosz cári hadsereg által megszállt várost megtámadta egy magyar gerilla csapat, és a támadás során több sebesült orosz katonát megölt. E tett megtorlásaként 1849. augusztus 8-án egy kozák egység felgyújtotta a várost. Az ötszáz házból mindössze 40 nem vált a tűz martalékává.
36—37 a szép kékkői várban, mely a Balassáké volt azelőtt — MK várregái sorában külön foglalkozott *Kékkői várával* (Hi 47. köt. 35—38. l.) és ott részletesen előad egy Balassa Imre nevéhez fűződő történelmi anekdotát. E motívumot *A király kibékülése* c. elbeszélésében a Koháry családdal kapcsolatban is leírta (ld. Krk 34. köt. 347—348. lapokon jegyzeteinket).
65 : 18 *indzellér* — a fr. ingénieur magyarosított formája, am. mérnök.
23 *Hunt Pázmán* — a Turul c. heraldikai közlöny 1883-as évfolyamában jelent meg Majláth Béla *»A Hunt-Pázmánok«* c. cikke (69—77. l.) szerint a két lovag Géza fejedelem idején betelepedett, sváb földről származó lovagok voltak.

Lap Sor

A cikk szerzője Kézai Simon krónikájának appendixét idézve megállapítja, hogy a nevük »Hunt et Paczmann« alakban fordul elő. — A Forgách-család a geneológiák szerint Hunt-Pázmán nemből származtatja magát.

65 : 28—31 Forgách Balázs és Mária királynő kapcsolata — Forgách Balázs (megh. 1386) Nagy Lajos leányának, Mária királynőnek volt bizalmas embere, aki a királynő kérésére törbe csalta és megölte Kis Károlyt. Tette jutalmául a Ghymes és Gács várát nyerte. A család címerében található koronás női alakot többen Mária királynővel azonosították, de a heraldikai vizsgálatok kimutatták, hogy a koronás női alak a Bebek család címeréből való átvétel, mert Forgách Balázs nagyanyja Bebek leány volt és a Bebek család címerében szerepelt egy koronás női alak.

„ : 37—38 *Iti fekszik, uraim, Szemiramisz királyné* — Asszíria mesés királyasszonya, aki mint királynő kitűnt építkezéseivel, hadjárataival. Szerelmi életének kegyetlenségeiről legendák maradtak fenn, ezek szerint mindazokat, akik szerelmét élvezték, megölette.

Irodalom

Várdai Béla (MK. Bp. 1910. 23. 1.) az életrajzi motívumok sorában említi meg ezt a visszaemlékezést.

A CSODÁLATOS PARLAMENT

- M. I. *Pesti Hírlap.* (Fél. szerk. Kenedi Géza.) 1885. április 10., 7. évf. 98. sz. (1—2. l.) »A Pesti Hírlap tárcáját« rovatban. Névjelzés nélkül.
- II. *Arad és Vidéke.* (Szerk. Sümei Kálmán.) 1885. április 11., 5. évf. 82. sz. A »Csarnok« rovatban. Névjelzés nélkül: »A Pesti Hírlap után« jelzéssel.
- III. *Urak és parasztok.* Bp. 1885. [A borítólapon: 1886]. Révai Testvérek kiad. 124—128. l.

A rajzot MK nem illesztette be az *Urak és parasztok* MKm sorozatban megjelent kiadásába, így a Jk-ból is kimaradt. Rubinyi Mózes a Hi sajtó alá rendezése alkalmával megtalálta az írást a Pesti Hírlapban, de megfélekedve arról, hogy az *Urak és parasztok* 1885-ös kiadásában már MK közzétette, Bibliográfiájában mint addig kötetben meg nem jelentetett történetet említi meg a következő téves annotációval: »Egy Amerikából visszatért ember, Kazuricz [!] Mirkó látja, hogy a parlamenti élet mindenütt egyféle.« (120. l.)

Keletkezése

A közigazgatás, mint téma MK elbeszélő-művészetében egyik állandóan visszatérő mozzanat. Karcolatai, rajzai, elbeszélései középpontjában az ország közigazgatási életének jellegzetes alakjai és sajátos helyzetei, ferdeségei, kinövésai állanak. Leggyakrabban az alsóbb fórumok — a saját egyéni gyakorlatából is jól megismert —, megyei közigazgatási anomáliák kerülnek elbeszélései cselekményébe, de a parlamenti élet is gazdag témaforrásul szolgált. A jelen rajz az első olyan — bár vázlatosan kidolgozott — történet, amely a közigazgatási viszonyokat magasabb, az országhatárokon túlról érkező ember szemszögéből közelíti meg. E politikai és művészi nézőpont az *Új Zrínyiász* sajátos megoldásával válik egy nagyobb szabású alkotás szemléleti és művészi szempontból is újszerű kiindulópontjává.

Jelenleg már nem állnak rendelkezésünkre adatok arra vonatkozóan, hogy a jelen rajzot miért hagyta ki MK az *Urak és parasztok* MKM-beli kiadásának 1891-től többször megjelentetett sorozatából. Lehetséges, hogy a téma bonyolultságához képest e rajzát túlságosan vázlatosnak találta.

Az azonban tény, hogy az 1885-ben először megragadott eszme élete végéig foglalkoztatta. A témát húsz év múlva újból megfogalmazza. Ekkor már világsikert is elért regények fényjelezték nevét, éppen a *Jókai Mór élete és kora* előkészületeinek korszakában, talán éppen a Jókai életmű fölött medítálva frissíti fel az ötletet, a Singer és Wolfner-féle Almanach 1905-re szóló kötetének Előszavában (Hí 3. köt. 97—102. l.). Itt a gondolatot az ő és Jókai műveit angol nyelven megjelentető Jarrod kiadó pendíti meg, szóvá téve, hogy jó lenne egy olyan magyar regény, amely a közjogi problémákra épülne »a szereplő személyek sorsa, a bonyodalom, a megoldás, mind úgy legyen megkomponálva, hogy az Ausztriával való viszonyukat plasztikussá tegye, és ne látszassék tanítani, hanem mulattatni«. (Ih. 98—99. l.) MK az angol kiadó szájába illesztett eszmét tovább szövi: »Furcsa, hogy eddig nem jutott eszünkbe, holott valóságosan a legjobb és talán az egyetlen mód közjogi helyzetünk tiszta képét kivetni a világba, ahol még a sajtó sincs arról tájékozva . . . A hagyományos udvari politika szándékosan arra dolgozik, hogy a birodalom kifelé egységesnek látszassék, mint ahogy az ördög is ott, ahol mulatkozik, szereti észre nem vétetni, hogy a patája szét van hasítva . . . « E gondolatmenet vezeti el Jókaihoz: »Hiszen az igaz, hogy addig kellett volna szólnom, míg az öreg élt. Az öreg tudta volna azt megcsinálni, s az ő neve vitte volna szét legjobban a világ minden tájéka felé . . . Nem egyet, nem tízet, de ezer elbeszélni valót lehet innen [a közigazgatási témából] hasítani nekünk, Jókainál kisebbeknek is . . . « (Ih. 99—100. l.) És töprengő, medítáló bevezetés után következik a húsz évvel korábban megírt téma tömör újra előadása. A fordulatok is, de még a poén is azonos. Az európai tapasztalatokkal meggazdagodott mrs. Brockley ugyanazt a konklúziót vonja le, mint a húsz évvel idősebb elődje, mrs. Grumm: »Európában voltaképp csak egy törvényhozás van, mely mint a cséplőgép, vándorol egyik helyről a másikra,

és egy ilyen különös körúton megreparálja a törvényeket a kontinens államaiban . . . »

Igen érdekes MK megjegyzése a téma előadása után: »Eddig az én témám, de persze nem ily gúnyoros módon szövődnek mrs. Brockley dolgai. Olyanformán kell beállítani, hogy kíváncsi és utána-jár, míg nem világosan áll előtte a komplikált közjogi alap. Sőt azt is megengedem, hogy ez még nem is a legszerencsésebb téma . . . » Talán ez a tépelődő mondat jelzi is azt az okot, ami miatt az 1885-ben írt *A csodálatos parlament* c. rajzát a gyűjteményes kötetekből az író kirekesztette. De mégis a témát továbbra is — legalábbis gondolatban — formálta, kerekíttette.

Az 1904. végén felelevenedett közjogi téma újabb öt év múlva bukkan fel MK-nál. Közben 1905—1906-ban a »darabont kormány« és a kormányzásból kirekesztett koalíciós pártok által vezetett vármegyei ellenállás MK-t nemcsak a dzsentri szemlélet szélsőségségéről győzte meg, hanem élesebb formában vetette fel Magyarország és Ausztria viszonyát is. A dzsentri-kérdés a maga mélységében az 1906—1907-ben írt *A Noszty fiú esete Tóth Marival* c. regényének központi témájává vált, míg a közigazgatási struktúra problémája történelmi áttétellel *A fekete város* c. regényében jelenik meg. A történelmi regény befejező részének megírása közben MK Adorján Sándornak adott interjújában azonban újból visszatér a régi téma: » . . . Most egy közjogi regény foglalkoztat — mondotta MK —, furcsa, magában álló munka, amilyent még nem láttak. Egy regény keretében megteremttem majd a mi közjogunk minden ága-bogát, hadd ismerje meg a külföld . . . A regény első része Amerikában játszik, a másik fele itthon. Az első felével már meglennék . . . » (Adorján Sándor: A jubiláns Mikszáth Kálmánnál. A Hét, 1909. dec. 25. 52. sz. 855. l.)

Néhány héttel e nyilatkozat után Az Újság »Mit ír most Mikszáth Kálmán ?« címmel közölte *Az amerikai menyecske* előszavát, amely az írói célkitűzést és a mű gondolatának történetét vázolja. (Az Újság, 1910.)

A közjogi regényt MK nem fejezte be, a halál kivette kezéből a tollat. A Hét riportterének adott interjújában jelzett első rész az Amerikában játszódó bevezető azonban elkészült és az a közreadott Előszóval együtt az író halála után megjelent elbeszélés-kötetben, a *Tövishes látogatóban* címűben látott napvilágot (Bp., 1912. 236—287. l.).

Szövegváltozatok

A Pesti Hírlapban (PH) való közlés után következő nap az Arad és Vidéke (AV) átvette a rajzot. Tudomásunk szerint MK-t szorosabb kapcsolatok nem fűzték az AV szerkesztőségéhez, így nem valószínű, hogy az aradi lap szerkesztője biztosan tudta volna, hogy az előző napi PH-ból MK írását ollózta. Az nem lehetetlen, hogy a stílusa után ítélve sejtette. Éppen ezért a szövegváltozatok között nem tüntetjük fel az AV eltéréseit, mivel azok öt sajtóhiba jellegű

eltéréstől eltekintve megegyeznek a PH-ban közölt szöveggel. A jelen Krk az *Utrak és parasztok* 1885-ös kiadásában megjelentetett szöveget közvetíti, amelyen a PH-beli első közléshez képest MK kisebb szövegkibagyást és stiláris csiszolást hajtott végre. A PH-beli változatot zárójelben közöljük:

Lap Sor

67 : 23 sor előtt a PH-ban a következő bekezdés olvasható:

Mondjuk, hogy ennek a történetnek a hőseit Kazuvich Mirkónak nevezik. Tudom ugyan az igazi nevét is, de nem vagyok elég könnyelmű, hogy magamat párbajnak tegyem ki, ami a mai időkben, ha nem is veszedelmes, de költséges mulatság.

„ 24 horvát atyák (horvát szülők)

„ 25 horvát honatyák (horvát képviselők)

„ : 33 most hazamegy ugyan (most ugyan elmegy haza)

„ 34 múlva visszajön (múlva hazajön)

68 : 11 venni (vinni)

69 : 24 elnöke? (elnöke, ami nincs.)

30 városokat, tudakolt, füt-fát (városokat, kutatott, füt-fát)

34 tapasztalattal (e szó a PH-ban ritkítva)

39 sor után a PH-ban még a következő két bekezdés olvasható:

E csodálatos parlament örökké jár-kél, ha meghozta a törvényt az egyik apró államban, szállítják rögtön a másik államba. Eredeti emberek ezek az együgyű európaiak.

Akik a tiszteletreméltó mrs. útleveleit olvasták, hitetlenül mosolyogtak, pedig a tapasztalatban egy szót sem hazudott.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

67 : 6 *Pennsylvania* — az Észak-amerikai Egyesült Államok egyik állama, MK korában fővárosa Harrisburg, legnagyobb városai Philadelphia és Pittsburg volt.

68 : 16 *korrespondens-kártya* — itt: levelezőlap.

18 *mistress* — a férjes asszonyok megszólítása Angliában és az Amerikai Egyesült Államokban (a férj családneve elé teszik).

28 *bán* — Horvát-Szlavon-Dalmátország az 1868. XXX. tc. szerint a magyar korona kiegészítő része, a belső életében a meghatározott tágas ügykörökben autonómikus különállással bírtak. A horvát-szlavon-dalmát országos kormány feje a bán.

38 *a magyar törvényhozás tagja Budapesten* — az 1868. XXX. tc. rendelkezése szerint az önálló horvát parlament 40 tagja részt vett a magyar országgyűlés, 3 tagja a főrendiház munkájában.

69 : 8 *Péchy Tamás* — 1880—1887 végéig a képviselőház elnöke volt.

Lap Sor

- 69 : 19 *delegáció* — az Osztrák—Magyar Monarchiában Magyarország és Ausztria ügyeinek tárgyalására kiküldött országgyűlési bizottság, amely 120 tagból állott (ebből Magyarországot 40 képviselő és 20 főrend képviselte) és felváltva hol Bécsben, hol Budapesten ülésezett.

A KASZÁT VÁSÁRLÓ PARASZT

- M.** I. *Pesti Hírlap.* (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1885. június 4., 7. évf. 152. sz. (1., 2., 3. l.) »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. »Magyar fotográfiák« főcím alatt (a jelen cím alcím-ként feltüntetve). Névjelzés: *S-n.*
- II. *Urak és parasztok.* Bp. 1885. [A borítólapon: 1886]. Révai Testvérek kiad. 96—102. l.
- III. a) *Urak és parasztok.* [2. kiad.] Bp. 1891. Révai Testvérek kiad. *MKM* 6. köt. 83—90. l.
- b) 3. kiad. 1894. ua.
- c) 4. kiad. 1900. ua.
- d) 5. kiad. 1902. ua.
- e) 6. kiad. 1904. ua.
- IV. *Jk* 27. köt. *Kisebb elbeszélések IV.* 61—67. l.

Fordítások

- Német nyelven: *Der Bauer und die Sense.* Nach dem Ungarischen von Robert Tábori. Leipzig—Budapest, 1886. »Zwischen einst und jetzt.«
Wie Bauer Csomak eine Sense kaufte. Aus dem Ungarischen übersetzt von Carl Langsch. Leipzig [é. n.] »Gesammelte Erzählungen Bd. I.« (Universal Bibliothek Nr. 3463 69—74 p.
- Cseh nyelven: *Jak kupoval Čomák kosu.* Volně přeložil Ondřej Medvecký. Brno, 1899. Frantisek Šlámý »Zábavné historiky z Mad'aris-Slezská Kronika 1899« Knižka 1. 39—43. p.
- Francia nyelven: *Le paysan à la faux.* Traduit par Jérôme Tharaud, avec la collaboration de Jules Gessler. Budapest, 1903. Dobrowsky et Franke »Contes Magyares« 73—80. p.
Le paysan à la faux. Traduit par Jérôme Tharaud. Paris, 1910. »Les Mille Nouvelles Nouvelles« No. 1.
La faux. Traduit par Christian Sales. Paris, 1938. »Anthologie de la Prose Hongroise«

- Szlovák nyelven: *Kosu kupujuci sedliaci*. Prekladatel' neznámy. Budapest, [1914.] »Wiliama Méhnera obrázkovy Kalendar rodinny na 1915« 31—36 p.
- Román nyelven: *Cum și-a cumpărat țărânu! Csomak o coasă?* Tradusă de L. P. Budapesta, 1917. »Carte pentru Toți« Anul. I. Num. 3. 4—6. p.
Cum și-a cumpărat badea Csomak o coasă? Tradusă de Ion Lupu. București, 1926. »Un cuib de Gentry« 25—31. p.
- Olasz nyelven: *Il contadino dalla falce*. Senza traduttore. »Le Grandi Firme« 1926. No. 50. 15 giuglio.
Il contadino dalla falce. Senza traduttore. »Le Grandi Firme« 1930. Nr. 140. 15. IV.

Keletkezés

MK az életképnek csíráját szegedi tartózkodása idején írta meg a Szegedi Napló 1879. június 27-i számában *A szegedi kasza* címmel. Erre az első megformálásra Rubinyi Mózes figyelt fel először a Hi I. kötete *A saját ábrázatomról* elé írott bevezetőjében. MK írói módszeréről szólva megállapítja, hogy »saját lelkén szűri át életének megtörtént élményeit és talán nem túlzunk, ha azt állítjuk, hogy nincs műve, melynek vagy tárgyát, vagy kidolgozásának egy-egy részletét ne saját élményeiből merítette volna«. (I. h. XIV. 1.) Állítása alátámasztására teljes egészében idézi *A szegedi kasza* c. cikket, az alábbi következtetést fűzve a szöveghez: »Íme itt abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy az író maga följegyezte első élményét, melyet soká forgat lelkében, hogy aztán belőle formálja meg egyik legremekőbb genre-képét. E följegyzésnek *A kaszát vásárló paraszttal* való egybevetése fény sugar, mely belevilágít a költő lelkének műhelyébe.« (Uo. XV. 1.)

A Szegedi Naplóban napvilágot látott első megformálás szövegét a Krk eddigi gyakorlatától eltérően itt is közöljük, mivel az 1917-ben Ady Endre egy megjegyzése nyomán a téma eredete körül kialakult vita alább bemutatandó fordulatai ezt így kívánják.

A szegedi kasza

A tegnapi kaszaosztogatás alkalmából jut eszembe, hogy mikor a szegedi ember kaszát vesz, legelőbb is kiválaszt egyet ezer közül, megnézi a jegyét, ha rajta van-e az »ágyú«, aztán megszemléli pengéjét, a követő megpróbálja a hangját, majd megvizsgálja, nincs-e rajta valami fogyatékos görbület, keresztülhúzza a körmit az élén, kialakítja a vasárustól, azután félretéti vele, hogy másnap jön el érte.

Aminthogy el is jön arra az órára, amikorra ígérte; de nem egyedül. Akkorára már vele jön a kornája vagy a sógora is, akit tegnap óta rábeszél otthon, hogy ő is vegyen egy kaszát, így talán olosóbban adja a kettőt együtt a boltos.

A boltos azonban nem adja olcsóbban így sem, minélfogva apprenziós arccal fizeti meg a kialakított summát, s megfogva a megvett jószágot, csak az ajtóból kiált vissza:

— Hát csakugyan nem adja olcsóbban az úr? Hajszen jól van, no! Hanem annyit mondhatok, hogy ezt a többit, ami még megmaradt, akár a szemétre dobhatja az úr . . . nem ér az meg együttvéve egy fanyelű biczakot.

Ebből pedig az a tanulság, hogy a szegedi ember nehezen szeret meg valamit vagy valakit, de ha aztán megszereti — sokra becsüli.

Ha *A kaszát vásárló paraszt* alapötletét összevetjük a Szegedi Naplóbeli első feljegyzéssel, azonnal szembeötlő, hogy annak minden mozzanata megtalálható a történetben. Míg azonban az első alkalommal MK a szó szoros értelmében csak a *témát* jegyezte fel, addig a jelen kidolgozásban a felvázolt helyzetet paraszt figurájának megkomponált párbeszédével és az azt kísérő magatartás ábrázolásával eleveníti meg. Az első kidolgozásból csupán a csattanó maradt meg, de az is rövidebb, frappánsabb megformálásban.

Az élmény szegedi eredetéről vall Sz. Szigeti Vilmos az író 1910 január elejei szegedi látogatása alkalmával. Visszaemlékezve az 1870-es évek végére megjegyzi, hogy »a fiatalság kereste fel a [z Oroszlan] kávéházat, az író is akkor ért rá legjobban, a Kátay- meg a Felmayer- ifjakkal barátkozván. *A kaszát vásárló parasztot* is Kátay Sándor vaskereskedésében látta, s írta meg a Szegedi Naplóban. Azóta is ezt a rajzát tekintik a legpompásabbnak minden honi paraszthistóriák között.« (Mikszáth Szegeden. Szegedi Napló, 1910. jan. 9. 7. sz. 7. l.) Sz. Szigeti Vilmos visszaemlékezésének az a mozzanata helyesbítésre szorul, hogy MK a Szegedi Naplóban jelentette meg *A kaszát vásárló paraszt* c. rajzát. Mint láttuk, a lapban *A szegedi kasza* c. kis karcolata látott napvilágot. Az emlékezés tévedése ellenére is világosan jelzi az élmény-forrást: a Kátay-féle vaskereskedést. Az írónak a kereskedő fiával való barátsága biztosíthatta gyakori látogatását a vaskereskedésben, és vagy személyesen találkozhatott a kaszára alkudozó paraszttal, vagy ami még valószínűbb, a kereskedő beszélt el neki a kaszavásárlás fordulatait. Az ifjabb Kátayval való barátságáról különben az 1910-es szegedi ünneplések során maga MK is utalás-szerűen szól, amikor Szegedhez fűződő kapcsolatát költői fordulatokba öltöztetve megemlíti, hogy álmaiban a Tisza másik oldaláról »átellenben Kátay Laci integet jöreggelt . . .« (Szegedi Napló, 1910. jan. 11. 8. sz. 4. l.).

Az élmény kérdése e nyilatkozatokkal azonban nem jutott nyugvó pontra. 1917-ben Ady Endre Tömörkény Istvánról írott nekrológiájában az elhunyt író komponáló erejéről szólva a következőket említette: »Tömörkény István több volt a művészfotografusnál, sőt nagyon komoly és jó író volt, ám még anekdotázni se tudott remekül. Mikszáthnak nem eredeti témája például a kasza-vásárló paraszt, de megcsinálta, viszont Tömörkény a klasszikus elő-rajz után is elig tudta a subát megvásároltatni a parasztjával. Nohát igen: a meg-

komponálás művészete nem adatott meg neki s minden filozófiája mellett az egészen nagy író felelőssége...» (Nyugat, 1917. május 1. 9. sz. 849. l.).

A Nyugat következő számában, a Figyelő rovatban Alföldy Mihály Ady Endréhez írott levele látott napvilágot, amelyben a költőnek az imént idézett megjegyzéséhez, pontosabban a téma eredetének kérdéséhez fűz megjegyzést. Alföldy Mihály a Hi 1. kötetében közzétett *A szegedi kasza* c. karcolatra hivatkozik, és ezzel kapcsolatban megállapítja, hogy »a rajz első kidolgozásának alapja tehát igazi élmény — itt még csak szegedi magyarról beszél és nem a magyarról — s ezt az egyéni élményét csiszolgatta sokáig lelkében, míg az a tökéletes kis fotográfia lett belőle... Ez tehát eredeti témája volt Mikszáthnak s véletlenül éppen az a témája, mely egyéni élményből szakadva ki, jó alkalom arra, hogy a művészi teremtés belső munkáját ellessük...» Ady Endre a levélíró soraihoz az alábbiakat fűzte:

»Kedves és érdekes ez a levél s én mégis kénytelen vagyok megismételni, hogy a kaszát-vásárló paraszt nem eredeti témája Mikszáthnak. Unalmamban, betegen, pár hónap előtt egy falusi könyvtár minden olvasható olvasnivalóját előszedtem, s megtaláltam a kaszát vásárló parasztot. Csak úgy művésziellenül, nyers torz-rajzként valahol, talán egy régi élelap bekötött évfolyamában. Most már kötelességem lesz utána nézni, mert fontosnak nem tartottam, s ma sem tartom ezt a dolgot. Lehet, hogy Mikszáth már újságcikke előtt ismerte, lehet hogy nem olvasta soha, de meglátta magamagának külön az ő parasztját. Mikszáth művészetén mit sem halványítana, ha visszaemlékezett volna az olvasott egyszerű s nyers megfigyelésre. Igérem, hogy mégis utánanézek a dolognak, már mint irodalomtörténeti kuriózumként is érdekesnek.» (Nyugat, 1917. május 16. 10. sz. 943. l.)

Az érdeklődés e ponton nem állt meg. Ady Endre egyik fiatal híve, Cziffra Géza — talán éppen a költő homályos forrásjelzésétől indítatva — kereste az Ady Endre által említett ősközlést. Erről levélben értesítette a költőt, aki a levelet a következő sorok kíséretében tette közzé:

»A múltkoriban szegény Tömörkény István nekrológiájával sikerült akaratlanul egy Mikszáth-affért csinálnom. Jelentem, hogy betegségek s bajok miatt nem tudtam még kikeresni hitelesen, honnan kapta Mikszáth a kaszát vásárló parasztot. De egyet bizonyosan tudok: egy Jókai-regényben benne van s még ezenkívül is olvastam valahol, beszámolok majd, hogy hol. Szinte szégyenlem, hogy újra ki kell hirdetnem: a nagy palócot semmiféle értékében nem csökkentheti ez a kázus. Ám addig is, míg magam jöhetek a magam adataival, hadd beszéljen előttem e levél:

Mélyen tisztelt Uram!

Igaz és őszinte érdeklődéssel olvastam a Nyugat hasábjain Alföldy Mihállyal folytatott rövid lélegzetű vitáját *A kaszát vásárló parasztról*. Engedje meg, hogy ehhez a tárgyhoz néhány szóval én is hozzászóljak, de idézve és többszörösen aláhúzva az Ön megjegyzését:

»Mikszáth művészetén mit sem halványítana, ha visszaemlékezett volna az olvasott egyszerű s nyers megfigyelésre.« Tehát: *A kaszát vásárló paraszt* valóban nem eredeti témája Mikszáthnak. A Családi Naptár 1877. évi füzetében egy igen hosszadalmas és igen rossz anekdota keretében látjuk mozogni Mikszáth kaszát vásárló parasztját. Az anekdota szögedi embere szánalmas, halvány kontúrokkal van megrajzolva és első tekintetre hihetetlennek látszik, hogy Mikszáth innen vette volna klasszikus szépeágú művének magyar parasztját. A kész, kiforrott rajz összehasonlíthatatlanul más, mint az anekdota, de ha elolvassuk az Alföldy Mihály által felemlített Szegedi Napló-beli cikket — amelyben a nagy író még csak szegedi magyarról beszél — teljes biztonsággal megállapíthatjuk, hogy Mikszáth olvasta ezt az anekdotát, a vásárban meglátva a maga parasztját, visszaemlékezett a Családi Naptár szegedi emberére, s megírta cikkét. Ebből a cikkből formálódott ki azután a pompás, mókás rajz: *A kaszát vásárló paraszt*.

Tisztelő híve
Cziffra Géza

Hát egyelőre (köszönöm Cziffra Géza úr kedves figyelmét és érdeklődését) így állunk a Mikszáth parasztjával.« (Nyugat, 1917. aug. 16. 16. sz. 321—322. l. II. köt.)

Cziffra Géza levelében említett forrás, a Családi Naptár 1877. évi kötete. Közgyűjteményeink igen mostohán kezelték a kalendárium jellegű kiadványokat, és így az áttekintett állományokban a következőt találtuk: Bucsánszky Alajos kiadásában Budapesten több évtizeden keresztül megjelent egy kalendárium, amelynek kétféle címe volt. A borítólapon »Családi Naptár 1877« címet viselte, míg a címlapon a következő hosszabb szöveg olvasható: »Magyar- és Erdélyország Családi képes Naptár 1877-ik közönséges évre... Huszadik évfolyam. Budapest, Bucsánszky Alajos.« A kalendárium ívjelzéseiből a »Családi Naptár« megfelelő rövidítése található. A jelek szerint tehát nem tévedhetünk, ha megállapítjuk, hogy ez a kalendárium a közönség tudatában »Családi Naptár« elnevezéssel rögződött. Átlapozva tehát e kiadvány 1877-es kötetét, kitűnt, hogy a 206 lap terjedelmű szövegtestben nem található a kaszát vásárló szegedi paraszt alakja, hanem javarészt romantikus történelmi beszélyek, izgalmas fordulatos történetek váltakoznak lapjain. Óvatosságból esetleges elírásra gondolva megvizsgáltuk az 1867, 1874, továbbá 1876, 1878 évre szóló köteteket, ott sem találtuk nyomát a jelzett anekdotának.

A vitában felmerült forrásnak — mint láttuk — Ady Endre sem tulajdonított túl nagy jelentőséget, és a bevezetőben felsorakoztatott adatok is arra utalnak, hogy saját egyéni élmény váltotta ki MK-ból a Szegedi Naplóban megjelentetett kis zsánerképet, és ez az élmény mélyült el művésziileg a jelen fotográfia megírásakor. Az említett forrást csak azért kívántuk felderíteni, hogy megkíséréljük lezárni a szakirodalomban nyitott kérdéseket. Ugyanis Ady Endre halála után Cziffra Géza újból felelevenítette MK elbeszélése témájának eredetisége körül támadt vitát. »Ady igaz« c. a Nyugat 1922. dec. 16-i számában (15. évf. 24. sz. 1490. l.) cikkében a következőket írta:

»Úgy hiszem kevesen lesznek, akik emlékezni fognak arra a kis vitára, amely szegény jó Tömörkény István halála körül kerekedett. A Nyugatban Ady is elparentálta a halottat és a nekrológba valahogy ezt is beleírta: „Mikszáthnak sem volt eredeti témája a kaszát vásárló paraszt.” Erre az állításra Földváry Gyula [sic] nekitámadt Adynak, Ady visszatámadt, belehozta a pörlekedésbe az én levelemet is, amelyben bizonyítom, hogy a Családi Naptár egy régi füzetében „egy igen rossz és igen hosszadalmas anekdota keretében láthatjuk mozogni Mikszáth kaszát vásárló parasztját”. (Nyugat, 1916. évf. 16. sz.)

Ady akkor levelet írt. Kért, hogy nézzek utána a dolognak, küldjem el neki a naptárt, mert ő „fáradt, beteg, de nyugtalan”. Ezt írtam: „Nem szeretem, ha ok nélkül bánának, de még kevésbé, ha okatlanul bántok. Ezért szeretném látni és megmutatni az igazam”.

Csakhogy a levelet későn írta, sokáig jött s valahol Bécsben ért utol. Közben jött október, a forradalom s csak most került újra a kezembe a könyv, régi holmik közt, véletlenül. De most hova küldjem? Kinek? Megvan a könyv, a bizonyító betű. Megvan az igazság, Ady Endre igazsága. De hova küldjem? Kinek címezsem? Hol van a kéz, amely átvegye, hol van a szív, amely örüljön a maga igazának?

Igy hát magam jelentem: vita volt, barátságos, csendes. Adyt támadták és Ady támadott. Betegségek, halál egy percre győztek rajta, de most a vitát a Mikszáth parasztjáról mellette döntötte el a legnagyobb perdöntő: az Idő. Tudom, hogy múlt, semmi, kicsi dolog ez, de úgy érzem, hogy szimbólum leselkedik az eset mélyén. Jelentéktelen, kicsi per volt ez, de az idő Ady igazságát lobogtatja. És most talán jönnek a többiek, a többi diadalok, a perdöntésre váró nagy, nagy perek emberekkel, eszméikkel, sorsal és istennel.†

Több mint tíz évvel a Nyugat hasábjain folyó vita után Rubinyi Mózes »Élő adatok a mese-motívumok vándorlására« című cikkében (It, 1929. 178. l.) visszatér a vitára. Röviden összefoglalja a Hi sajtó alá rendezése során gyűjtött adatait, majd az alábbiakat írta: »Annál jobban meglepett, midőn Ady Endre, a nagy költő a Nyugat 1917. május 1. számában azt írta, hogy Mikszáthnak nem eredeti témája a kaszát vásárló paraszt. Én akkor felhívtam volt a költő figyelmét a kétségtelen tényállásra, ő kedvesen meg is köszönte közlésemet, de fenntartotta állítását és hozzátette, hogy egy falusi könyvtárban, régi élc lap bekötött évfolyamában olvasta a Mikszáth-rajz forrását...« E sorok egyértelműek. Emlékeztetünk arra, hogy Ady Endrének az első megnyilatkozása után Alföldy Mihály figyelmeztetett a Hi-ban közzétett adatokra. Alföldy Mihály álnév volt, Rubinyi Mózes álneve, a Nyelvőrben megjelentetett cikkeit írta alá többször Alföldi Mihály néven...

Szövegváltozatok

A Pesti Hírlapban (PH) való első közlés után MK az *Urak és paraszok* 1885-ös első kiadásának sajtó alá rendezése alkalmával gondosan átjavította az elbeszélés szövegét, különösen a párbeszéd

fordulatait csiszolta, formálta. Az MKm 1891-es kiadásakor változtatlanul hagyta az 1885-ös kötetkiadásakor kialakított szöveget. A jelen Krk az 1891-es kiadás szövegét közvetíti, zárójelben közli a PH-beli eltéréseket.

Lap Sor

- 70 : 3 *Szerencsés jó napot!* (PH: *Cs'és j'napot!*)
 5 *kellenék.* (PH: *kék.*)
 18 No, mi a baj még? (PH: No mi baj van, *Csomák gazda!*)
 19 — *Hogy voltaképpen mégiscsak* (PH: — *Hajszon hogy hát voltaképpen mégiscsak*)
 „ 23 *Gergely gazda most* (PH: *Csomák Gergely uram most*)
 „ 27 *röstelli* (PH: *restelli*)
 „ 27 *miközben már* (PH: *miközben hol*)
 „ : 30 — *Hogy ez?* — *veti* (PH: — *Mit kérnek érte?* — *veti*)
 „ 34 *kezével* (PH: *kezeivel*)
 71 4 *esküdzik* (PH: *esküszik*)
 10 *matéria!* (PH: *matéria?*)
 14 *Mármint nekem? Hát minek gondol engem* (PH: *Már hogy nekem? — vág közbe berzenkedve. — Minek néz engem*)
 18—19 *került. Azért csak ki a színnel szaporán, mit kíván* (PH: *került. Hát mondja meg az úr komolyan, mit kíván*)
 28—29 *emeli, rálehel, s várja* (PH: *emeli és rálehel. S várja*)
 30 *mily* (PH: *milyen*)
 32—33 *erre besompolyog* (PH: *mire besompolyog*)
 30 *el egy* (PH: *el kend egy*)
 35 *meg. Kiátkoznának a* (PH: *meg. Hígyje meg az úr, kiátkoznának a*)
 „ 35 *gyermekeim* (PH, Jk: *gyerekeim*)
 72 7 *Zavartan, fejcsóválva* (PH: *Csomák Gergely fejcsóválva*)
 „ 13 *visszatér egy más* (PH: *visszatér Csomák Gergely egy másik*)
 „ 20 — *Fontolja meg* (PH: — *Gondolja meg*)
 „ 37 *lenne az a* (PH: *lenne ez a*)
 „ 39 *kaszát, s* (PH: *kaszát és*)
 73 2 *kaszám.* (PH: *kaszám*)
 5 *békétírésből!* (PH: *békétírésből.*)
 15 *négy váltó* (PH: *négy sájn*)
 20 *vesződséget. Maradjon ez* (PH: *vesződséget. Más dolga is van a szegény embernek. Maradjon hát ez*)
 „ 34 *kihalász vala* (PH: *kihalászott vala*)
 74 : 31 *krajcárt!* (PH: *krajcárt.*)
 32 *felkapja* (PH: *főlkapja*)
 37—38 *ez volt a legjobb kaszája* (e szavak a PH-ban ritkított szedéssel.)

Irodalom

Várdai Béla (MK. Bp., 1910. 73., 119. l.) a szegedi évekről írva megjegyezte, hogy »a szegedi és vidékbeli népeletben fedezte fel például szeme a kaszát vásárló parasztot, akiről a magyar rajzok egyik

legkitünőbbjét fogja megírni. Más helyen számba véve az *Urak és parasztok* c. kötetben megjelent írásokat, megállapította, hogy *A kaszát vásárló paraszt* »valamennyit felülmúló remek».

Nagy Sándor (Mikszáth humora. It, 1914. 386. l.) az elbeszélésről megjegyezte, hogy MK »pompás humorra rajzolja a magyar parasztnak a kereskedővel szemben tanúsított bizalmatlanságát».

Ady Endrének, Alföldy Mihálynak, Cziffra Géának az elbeszélés eredetéről a Nyugat hasábjain folytatott vitáját, valamint Rubinyi Mózesnek az az It 1929. évfolyamában e kérdésre visszatekintő cikkét ld. a Keletkezés c. részben (282—286. l.).

Csúry Bálint (MK és Rebreanu Liviu. Debreceni Szemle, 1934. 3. sz. 128—129. l.) *A kaszát vásárló paraszt* témájának hatását véli felfedezni Rebreanu »Tărănul și coasa» című »Imitatie» műfaji jelzésű rövid írásában.

Kráhl Vilmos (Mikszáth a jogász. Bp. 1941. 26—27. l.) *Az ügyesbajos emberről* fejtegetések után megjegyzi, hogy »ugyanazt a kisgazda-típust» rajzolta meg a jelen rajzban is, de »mint vevőt a boltban». Ez az írás »méltyó párdarabja *Az ügyesbajos embernek»*.

Király István (MK. Bp., 1952. 48. l.) az író szegedi benyomásairól szólva megemlíti, hogy nemcsak »öntudatos polgár-parasztokat» látott meg, hanem a »korcsot, az elvetéltet» is. »Érdemes megfigyelni — állapítja meg — mennyivel vonzóbb volt írásaiban a szülőföldjéről vett parasztoknak... az arca *A kaszát vásárló parasztban* vagy *A rokkant székében* megjelenített szegediekénél...»

Nacsády József (Mikszáth szegedi évei. Bp., 1956. 117. l.) röviden utal a téma szegedi kidolgozására és az eredetiségről folytatott vitára.

AZ ÜGYESBAJOS EMBER

- M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1885. június 5., 7. évf. 153. sz. (1., 2. l.) »A Pesti Hírlap tárcája» rovatban. »Magyar fotográfiák» főcím alatt (a jelen cím alcímként feltüntetve). Névjelzés nélkül.
- II. *Urak és parasztok*. Bp. 1885. [A borítólapon: 1886.] Révai Testvérek kiad. 103—107. l.
- III. a) *Urak és parasztok*. [2. kiad.] Bp. 1891. Révai Testvérek kiad. *MKM* 6. köt. 91—96. l.
b) 3. kiad. 1894. ua.
c) 4. kiad. 1900. ua.
d) 5. kiad. 1902. ua.
e) 6. kiad. 1904. ua.
- IV. *Jk* 27. köt. *Kisebb elbeszélések* IV. köt. 68—72. l.

Német fordításban

Der beschwerliche Mensch. Aus dem Ungarischen übersetzt von Carl Langsch. Leipzig, [é. n.] »Gesammelte Erzählungen von

Az ügyvédi tanácsot kérő paraszt történetét MK a »Magyar fotográfia« c. kétrészes ciklus második darabjaként tette közzé a Pesti Hírlapban. Az első darab, *A kaszát vásárló paraszt* élményforrásáról megállapíthattuk, hogy a szegedi benyomás befolyásolta a megformálást.

A jelen történet élményanyaga minden kétséget kizáróan az író életének ügyvédgyakornoki korszakából származhatott, a figura megkomponálása személyes élményt és tapasztalatot feltételez. Erre utalnak különben MK szűkebb pátriájára utaló helységnevek is, így a kékkői vásár, Szécsény és Zahora (Zeherje). A jellemzést teljes egészében az alak beszédmodorának fordulataira építi MK, egy hosszúra nyúlt monológban bontakozik ki előttünk az egész történet. Az előzmények előadásának módjával és a közbevetett kitérők cirkalmaival jellemzi figuráját és a helyzetet.

Szövegváltozatok

A Pesti Hírlapban (PH) való első közlés után MK az *Urak és paraszok* 1885-ös első kiadásának sajtó alá rendezésekor gondosan átfésülte írása szövegét, a művészi tömörítés érdekében két összefüggő részletet törölt, és más stílárius jellegű módosítást is eszközölt. Az MKm 1891-es kiadásakor már nem változtatott az 1885-ös kötet-kiadásakor kialakított szövegen. A jelen Krk az 1891-es kiadás szövegét közvetíti, zárójelben közli a PH-beli eltéréseket.

Cím: PH: Az ügyesbajos *paraszt*

Lap Sor

- 75 : 7 ruhájába. *No nézd, nézd... Szerencsés* (PH: ruhájába *Nézzé meg az ember... Szerencsés*)
„ 8 találom, mert (PH: találom *a tekintetes urat*, mert)
„ 31 szekéren (PH: szekéren)
„ 31 s mégis (PH: *és mégis*)
„ 32 hallott *valaha* *ilyet* a (PH: hallott *ilyet valaha* a)
„ 34 ember! *Hja*, ha (PH: ember! *Huj*, *huj*, ha)
„ 36 restelláción (Jk: restelláción)
„ 36 *törték be*, amikor (PH: *kaptam*, amikor)
„ 37 választottuk (PH: választották)
76 : 2 tens (Jk: téns)
2 tens *uram*, mióta *ő* (PH: tens *úr* *miótától* *ő*)
3 PH, Krk: embernek (1885-Jk *embereknek* [örökletes sajtóhiba, javítottuk!])
¶ 10—11 bajom van. *Hiába*, tessék elhinni, az (PH: bajom van. *Két esztendeig most már nem is lesz, mert négy köpiült veszek egy évre, egyet meg a nyolcra ráadásul két évre, hiába tessék elhinni, hogy az*)

- 76 : 15 párja, még (PH: *párja a világon, még*)
 „ 17 nem érdemes (PH: *sem érdemes*)
 „ 22 PH, Krk: levette 1885—1904: levetette Jk: letette [az előbbi örökletes sajtóhiba, az utóbbi feltehetően önkényes javítás]
- 24 *Hogy miféle* (PH: *Az kérdezi a tekintetes úr, hogy miféle*)
 26 *benn, az* (PH: *benne, az*)
 26 *ködmönben!* (PH: *ködmönben!*)
 27 *róla Herkentyü Andrástól. Hát uramfia, aki a ködmönt* (PH: *róla a Herkentyü András uramtól, még a felesége is ott volt a kereszttel alatta. Hát uramfia elveszett az trás; aki a ködmönt*)
- 30—31 *mihez fogjunk? Rostát* (PH: *mihez fogjunk, mihez? Rostát*)
 31 *ismerne* (PH: *ösmerne*)
 32 *megfordultak?* (PH: *megfordultak.*)
 35—37 *lakik, váltig bízottat (nagy esze van annak, tens uram, ha egy rakáson tartja): »Ha — mondja — százötven forinttal tartoznak kendnek a Herkentyűék, akkor — (PH: lakik, az a szép tornácos ház az övé, amit a tekintetes úr el akart már egyszer licitálni, de a sánta zsidó fiskális porzó helyett paprikával szórta be az iratokat, osztég mikor a vaksai végrehajtó, hiszen a tekintetes úr hozta ki kocsján, a szeméhez vitte az trásokat, hogy elolvassa s levette róluk előbb a porzót, a paprika a szemébe ment, elkezdett ordítani a marástól, végem van, meghalokt. Kocsiba tették s visszavitette magát a városba a doktorhoz. Így maradt el a licitáció s Osutorás Istóknak ideje nyílt kihámozni magát a terhekből. Nagy eszű ember az, akárki mit mond. Hát azt mondja Osutorás Istók, hogyha nekiünk százötven forinttal tartoztak a Herkentyűék, akkor)*
- 77 4—5 *meg, nemzetes* (PH: *meg a nemzetes*)
 8 *is. Mi* (PH: *is, mi*)
 12 *a rudas, vemhes lett, éppen most* (PH: *a rudas, azzal a lámpással, vemhes; most*)
 14—18 *egy hóka lábú, csak a pénz lenne meg hozzá. Azt kellenék most sebtiben kipörölni. De hogy és miképpen? A törvény vagy hiszi, vagy nem hiszi, ha nincs frás róla. — Ej — mondja az anyjukom —, a felét mégis csak könnyebben elhiszi, mint az egészet. Hát hogy legalább (PH: egy hóka lábú, csak még a fogaiban gyanakszom. De egyébként nagyon formás állat, mondhatom még a szőlőtökés (monogrammos) hámnak sem válnék szegyenére. Csak a pénz most a bökkené. Összerőjöntünk az anyjukommal, isten neki, törvénnyel kereszük vissza a pénzt a Herkentyüektől. De hogy és miképpen? A törvény vagy hiszi, vagy nem hiszi, ha nincsen frás róla. Az ember, ha a fejét tőri, mégis csak rájön a nyújtára. A feleségem okos asszony, kiokoskodta, hogy a felét mégis csak könnyebben elhiszi a törvény, mint az egészet. Hát hogy legalább)*
 19 *helységtől, mely szerint a ködmönt Kékkön ellopták* (PH:

Lap Sor

- helységtől, *hogy a feleségem ködmönét Kékkőn csalugyan el-
lopták.*)
- 77 : 20 kontraktus, olyan igaz (PH: kontraktus, *arra mérget lehet
venni, mert olyan igaz*)
- 21 néz, tulajdon (PH: néz, *hogy a tulajdon*)
- 23 Azért hát azt (PH: *A vármegye nem hiszem, hogy ebbe gáncsol
tenne, azért, hát azt*)
- 24, 26 tens (Jk: téns)
- 24 keresse ki vele a pénzt — résztől a végéig a PH szövege
a következő:
keresse ki vele a just a legjobb belátása szerint. De íme át
is adom. Melyik zsebembe is tettem, no? Hol vagy már,
no? . . . Ejnye, ejnye! No, én megjártam. Hopp, hopp!
Most jut eszembe. A lányom kicserélte reggel a pruszlikomat.
Már pedig az írás az otthoni pruszlikomban volt. Haj, haj!
Behozom, kérem alássan, a jövő héten s akkor majd elbeszél-
lem körülményesebben az ő mivoltját a dolognak.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 75 : 24 *pléhkezü* — az értelemből következően feltehetően 'ügyetlen,
balkézű' jelentése van e kifejezésnek.
- 36 *restelláció* — a restauráció (választás) szó népies kiejtésének
érzékeltetése.
- 76 9 *kilógus* — orvos nevének népies megformálása a *chirurgus*
szóból.
- 31 *rostát forgat* — babonás népszokás jóslásra és rejtve történt
dolog kifürkészése. A motívum *A lohinaí fű* c. elbeszélésben
is felbukkan (Krk 3. köt. 29. l.)
- 36 *Ha százötven forinttal tartoznak kendnek* — naivítás az
adósság nyilvántartásával kapcsolatban. Vö. *A csekk* c.
rajzhoz fűzött jegyzetünket (Krk 34. köt. 253—254. l.)
- 77 : 19 *kivettük az írást a helységtől, mely szerint a ködmön
Kékkőn ellopták.* — A minden lehetetlen dologról írást adó
községi előjárásáról MK más írásaiiban is gúnyval írt.
Vö. *Ahol a víz is virágozik* (Krk 35. köt. 102—3. és a vonat-
kozó jegyzeteket 303. l.).

Irodalom

Várdai Béla (MK. Bp. 1910. 119. l.) szerint a rajz sa bőbeszédű
kliens-ről, sikerült zsáneralakot teremtett meg.

Nagy Sándor (Mikszáth humora. It, 1914. 386. l.) megjegyzi,
hogy MK e figurával sa magyar parasztnak valamit megértetni
akará körülményességét humorizálja . . .

Kráhl Vilmos (Mikszáth a jogász. Bp. 1941. 25—26., 131. l.)

e rajzot erős realizmussal megírt ügyvédi irodai helyzetképnek tekinti. Megemlíti az ügyvédi »tényvázlat« felvételének fontosságát, ennek kapcsán megjegyzi: »Mikszáth a regényíró, itt sokat kölcsönöz Mikszáthtól, a jogásztól. Hány irodai élmény sűrített emléke foglaltatik itt a tényvázlat szerkesztésében. Az ilyennemű műveiben tükröződik egykori jogási pályája a legerőteljesebb nyomokban.« A rajz paraszt-alakjának előadását felidézve Kráhl a művészi ábrázolásról megállapítja: »Mikszáth látni tudja az ügyet a jogász szemével és egyidejűleg a paraszti kliens szemével. Mint jogász, látja az egyébként egyszerű tényállást és perrendszerű bizonyítás nehézségeit. Mint író meglátja a jogügy mögött az ügyfelet a maga emberi mivoltában, paraszti észjárásával... Sőt mindebben kifejezésre tudja juttatni a parasztember alaptulajdonságait, azoknak egyik különleges megnyilatkozási alakjában...«

AJNÁCSKŐ

- M. I. *Magyar Ifjúság.* (Fel. szerk. Kürthy Emil.) 1885. június 7., II. évf. 12. sz. (204—205. l.) *Teljes névjelzéssel.*
- II. *Magyarország lovagvárai regékben.* Bp. 1890. Révai Testvérek kiad. 44—47. l.
- III. a) *Magyarország lovagvárai.* Bp. 1894. Révai Testvérek kiad. MKM 11. köt. 117—119. l. [Megalózi *A kis prímás* o. regény 1—80. l.]
b) 3. kiad. 1901. ua.
- IV. a) *Magyarország lovagvárai regékben.* Bp. 1903. Révai Testvérek kiad. 37—39. l.
b) 5. kiad. 1905. ua.
- V. *Hí 15. köt. 1917. Magyarország lovagvárai regékben.* 28—29. l.

Forrása

MK várregéi keletkezéséről és az író által igénybe vette forrásokról a Krk 35. köt. 277—281. lapján szoltunk részletesebben.

A jelen regében a szóhagyomány által megőrzött honfoglaláskori történetet ír le MK. E regéről nem tesz említést a Vasárnapi Újság 1862. 14. számában, a 161. lapon Ajnácskóról megjelentetett névtelen közlemény. Viszont a Nagy Miklós szerkesztésében megjelent »Magyarország képekben. Honismertető album« II. kötetében (148—149. l.) »Ajnácskő« címen névjelzés nélkül közzétett kis leírás magában foglalja e történelmi regét. Ennek rövidke szövegét érdemes teljes egészében idézni, mert összevetve ezt a MK tolla alatt meglevonedő kis történettel, érzékelhetővé válik az írói átformálás sajátossága. A közlemény szövege a következő:

»E valódi sasfészek építési eredetét homály fedi. A vidék öreg

urai szerint hajdan róla több monda szárnyalt. A magyar nemzet honfoglalási korából vett legérdekesebb regéje, mely egyúttal a vár nevét látezik igazolni, ez:

Zalán haderejének leveretése után az elfoglalt földön alosztályt eszközölni, járták be a megyéket jutalmazandó harcossáikkal a vezérek. E tájra Huba vezér és vitézeinek uralma terjedett. Osztózó portyázásuk közben a Gortva völgyén dél felé futó utak egy kanyarulatáról meglepő hirtelenséggel bukik fel a bércek fejleményéből a várhegy boglyás szirtfeje. A nőkkel együtt lovagolt vitézek közös csudálatát vonta magára. Beszédesb nők ámulva kiáltanak fel: Hajh! Nagykö! I

Közelebb érvén, ostromhoz sorakozva, csapatokban vonultak ez előttük feltűnt vár ellen. — Akadály nélkül jutva hozzá, újabb meglepetésökre, egészen elhagyatva s kiürítve találták. Ez okból a bajnokok egyike sem kérte vezéri ajándokul a csinos, de fáradságtalan foglalmányt. Az ifjú Gedő, kis hadnagy tanácsából (ki néhány óra előtt nyerte birtokul a közelebb megívott Gortva völgyi bővös forrás felett emelkedő várat) kedves rokonának, a hadajándok osztó Huba vezér leányának, tegzes Hajnácskának kívánta adatni a hozzá buzgón ragaszkodó egészségős sereg. Így a vér nélkül foglalt vár Hajnácska vára és áldomás helye lett. Gedő várat pedig „Gödő”-várnak nevezi a későbbi krónika... (Magyarország Képekben. II. köt. 148—149. l.)

A MK általt említett néhány történelmi adat sokkal részletesebben megtalálható a rege előadása után a honismertető kötet jelzett lapjain.

*

A vártörténetek keletkezéséről és forrásairól adott általános tájékoztatónkban részletesen kifejtettük (ld. Krk 35. köt. 277—280. l.), hogy MK forráskezelését figyelembe véve a várregékhez nem fűzünk tárgyi magyarázatokat, mert nem feladata a jelen Krk-nak az író által felhasznált különböző adatok történelmi hitelének ellenőrzése, ill. kiegészítése.

A szövegről

A Krk jelen kötete a *Magyarország lovagvárai regékben* c. kötet 1890-ben megjelent első kiadásának szövegét közvetíti. E kötet sajtó alá rendezésekor MK a Magyar Ifjúságbeli első közlés szövegén két apróbb javítást eszközölt (78 : 11 embereiből [MI embereitől]; 78 : 13 azután [MI: aztán]).

A RENDJELEK

- M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1885. június 10., 7. évf. 158. sz. (1—2. l.) »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. Névjelzés nélkül.
II. *Hí 12. köt. 1917. Anekdóták I. köt.* 218—219. l.

Elöljáróban megjegyezzük, hogy Rubinyi Mózes a Hi jelzett helyén csak a második történetet, *Az Istvánkák* címűt jelentette meg, az első anekdotát, az *Ebers könyve* címűt csak a MK élete és művei c. műhöz csatolt Bibliográfiában említi meg, de téves (1885. június 20.) dátummal. Bár a két történet szignó nélkül látott napvilágot a Pesti Hírlapban, MK szerzősége kétségtelen, mivel az Ebers-ről szóló anekdotát majd húsz év múlva újból feleleveníti az *Akló Miklós cs. kir. udvari mulattató története* c. regényében (KrK 16. köt. 23—24. l.), ahol is Ebers könyve — amelyért I. Ferencről rendjelet várt — a »Mellbetegségekről« szolt.

Bisztray Gyula a jelzett helyhez fűzött Tárgyi magyarázatában megjegyzi, hogy MK — némi módosítással — Tóth Béla »Magyar Anekdotakincse« c. művéből kölcsönözte a történetet, mivel ott Ebers a lelki betegségről frott könyvéért szeretett volna rendjelet kapni az uralkodótól (ld. KrK 16. köt. 226. l.).

A jelen történetben ellenben Ebers az elmebetegségekről frott könyvét mutatja be I. Ferencnek és várja az elismerést jelentő rendjelet. Ezek a tények viszont kétségessé teszik, hogy az anekdota valóságos néven szerepelteti-e a rendjel után sóvárgó orvostudóst. A korabeli szakbibliográfia (»Bibliografisches Lexikon der hervorragenden Aertze« Wien—Leipzig, 1888. II. Band 260—261 p. szerk. A. Hirsch) szerint 1781—1858 között élt az osztrák birodalom területén egy Ebers, Johann Jakob nevű orvos, ő azonban csak a kórházi gyógykezeléssel kapcsolatos műveket hagyott hátra, az említett lexikon még egy cikket sem említi, amely valamilyen kapcsolatban lehetett az elmeorvósággal, vagy a mell-, illetve a lelkibetegségekkel. Feltételezhető, hogy az anekdota a meglehetősen középkeresztjű szakembertől csupán a nevet kölcsönözte, maga az eset, amelyet megörökít, más, jelesebb orvostudóssal történhetett meg. — MK-nak a jelen anekdotában közölt megjegyzése, amely szerint »A könyv manapság is kapható, ára két p. forint«, nem más mint a gyakran alkalmazott frói elhíttetés egyik formája.

A többi utalásra és hivatkozásra vonatkozókat ld. a Tárgyi magyarázatok között.

A jelen KrK a Pesti Hírlap szövegét közvetíti.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

79 : 5 *Mallekovits Sándor* — (1842—1925) a Földművelés-, Ipar- és kereskedelemügyi Minisztérium államtitkára, képviselő. Az 1885-ös országos kiállítás rendezője. E tevékenysége elismerésül a Szent-István-rend középkeresztjét kapta.

10 *Zichy Jenő* (1837—1906) — szabadelvű párti képviselő. Közgazdasági és ipar-szervezési tevékenységet folytatott. Több expedíciót vezetett. MK jelen utalása a kiállításon bemutatott rózsáira vonatkozik.

15 *Göndöcs mézesköpűje* — Göndöcs Benedek (1824—1894)

- apátplébános, gazdasági író. Nagy buzgalmat fejtett ki az orsz. méhészeti egyesület létrehozása körül, melynek 1883—1888 között elnöke volt. 1881—1887 között Gyula szabadelvű párti képviselője.
- 80 : 1 *debreceni híres Bisutka uram* — A néhány nappal később írt *Falusi vendégek* c. karcolatában is megemlíti MK a híres debreceni szűrszabó mestert.
- 9 *Ebers, de nem az az egyiptusi Ebers* — az egyiptológus Ebers, Georg Moritz (1837—1898) munkássága Magyarországon is igen ismert volt, művei magyar nyelven is megjelentek.
- 81 : 15 *gomblyuk betegség* — a rendjelek utáni beteges vágyódást fejezi ki MK e többször visszatérő kifejezéssel, ti. a rendjeleket a gomblyukba vagy a gomblyuk mellé tűzve viselték.
- 18 *Szt. István-rend* — Mária Terézia által 1764-ben alapított érdemrend, az alapszabályzat értelmében a rend tagjainak száma a három osztályban 100 személy.
- 81 : 20 *Báró Sina Simon* — (1810—1876) gazdag és bőkezű mecénás, többek között a Magyar Tudományos Akadémia egyik legnagyobb összegű alapítója, majd igazgató tanácsának tagja.
- 21 *báró Wenckheim Béla* — (1811—1879) 1871-től a király személye körüli miniszter volt, 1875-ben, a fúzió idejében egy fél évig miniszterelnök volt; utána Tisza Kálmán vette át a kormányt.
- 82 : 1 *nagy Leopold* — I. Ferenc császár által apja, II. Lipót császár emlékére 1808-ban alapított osztrák érdemrend. Három osztálya volt: nagykereszt, parancsnok és lovagkereszt, amelyek rangban a Szent István-rend megfelelő osztályai után következtek.

INTRA DOMINIUM

- M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1885. június 12., 7. évf. 160. sz. (1—2. l.). »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. Névjelzés: *Scarron*.
- II. *Hi 5. köt. 1914. Az én halottaim.* 109—113. l.

MK a jelen történetet úgy formálta, mintha egy általa jól ismert vidéki dzsentri halála adta volna a kezébe a tollat. A rendelkezésünkre álló forrásokban azonban semmiféle utalást nem találtunk az írásban szereplő keökenyesi és iváncsai Gudry Györgyre. De maga az írói megfogalmazás is arra utal, hogyha esetleg valóban egy nemrégiben elhunytól írta volna megemlékezését, akkor is megváltoztatta a nevét. De még ennél is sokkal inkább valószínű, hogy a nagyvonalokban felvázolt élet-út mögött nem egy konkrét személy, hanem a dzsentri útjának jellegzetes állomásai lebeghetnek az író szeme előtt.

Erre mutat az a tény is, hogy narom jellegzetes történetet villant fel hőse életéből: átkártyázta magát a halálba, az új főispán kísérése a bevonuláson és szolgabírói ítélete. Az utóbbi két motívum MK más írásában is visszatér. A vármegyei rossz út-viszonyok sűrűn bukkannak elő írásában: így az útjavíttatási szempontoknál fontos volt az a körülmény, hogy merre laktak az alispánok szeretői (ld. *Rajzok a régi vármegyéből*. Krk 2. köt. 288. l.; *A Noszty fiú esete Tóth Marival*. Krk 20. köt. 160. l.). A rázós út, mint ismertetőjel ugyancsak *A Noszty fiú esete Tóth Marival* c. regényében is felmerül (Krk 20. köt. 61. l.). A jogtalan botozás eltussolása pedig a korábban megjelent *Édes visszaemlékezésekben* bukkan fel (Krk 34. köt. 166—167. l.). Ehhez a patriarchális szemlélethez tartozik a jelen történet hősenek paragrafusmagyarázata, amely szerint az elítélt csak a kiszabott botbüntetés birtokában fellebbezhet.

A történetben szereplő helységnevek közül az írói elhithetőségeként kettő: Alsótold (a korabeli Nógrád megye sziráki járásában levő község) és Zahora (a korabeli Gömör vármegye rimaszombati járásában levő Zeherje község átformálásából) lényegében egy tájékon levő helységnevek, míg ebben az összefüggésben Kevermes az író által alkotott helységnév. Ti. a korabeli helységnévtárak csak Csanád vármegye Battonya járásában tartottak nyilván ilyen nevű községet. MK feltehetően Kevermessy János nevéhez alkotta a községnevet.

A jelen Krk a Pesti Hírlap szövegét közvetíti.

Tárgyi magyarázatok

Cím: *Intra dominium* — am. birtokon belül (ti: jogorvoslat)

Lap Sor

83 : 13—14 *bika ne legyen belőle* . . . — tarokk-kifejezés: akkor csinál a kártyajátékos bikát, mikor a XXI-est elfogja a legerősebb ütőkártya, a skiz.

18 *pagát ultimó* — a tarokk egyik figurája: a legkisebb lap, az I-es (ez a pagát) viszi az utolsó ütést.

84 : 25 *delphi-beli orákulum* — Delphi ókori város a közép-görögországi Phókisz tartományban, a Parnasszus lábánál. Apollónak szentelt temploma és jóshelye már Homérosz korában ismert volt.

Irodalom

Kráhl Vilmos (Mikszáth a jogász. Bp. 1914. 51., 126. l.) a MK által használt jogi műszavakat számba véve megjegyzi, hogy az író az *intra dominium* (birtokon belül) műszót használja egy jogi tréfával kapcsolatban. Az elbeszélés főhősét, Gudry Györgyöt Kráhl régi vágású főszolgabíró-nak tekinti.

VÁROSUNK ATYÁI

- M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1885. június 15., 7. évf. 163. sz. (1—2. l.) »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. Névjelzés nélkül.
- II. *Hi 11. köt.* 1917. *Dekameron IV. köt.* 101—105. l.

E névjelzés nélkül megjelentetett történet kétségtelenül MK-tól származik. Ezt azon kívül, hogy Rubinyi Mózes a *Hi* jelzett kötetébe is beiktatta, bizonyítja az a tény is, hogy a kerettörténetbe illesztett anekdotikus eset — erről alább részletesebben szólunk — MK későbbi írásaiban újra visszatér.

Keletkezéséről

A konzervatív városi vezetőről szóló anekdotát MK az 1885 áprilisában megnyílt országos kiállításon hallott történetként adja elő. E szubjektív hang és közvetlen előadási mód e korszakban frott több elbeszélésben visszatér. A jelen esetben egy őszhajú úrral való megismerkedését írja le, akivel előbb a kiállításról beszélget, majd az ismeretlennek átadva a szót, egy öt évtizeddel korábbi esetet mond el két konzervatív pesti városatya Pistory és Sartory felsüléséről. Mindkettőn a reformkorban éltek: Sartory János György kereskedő, Pistory Jakab pesti tanácsnok volt. Nevük többször felbukkan Széchenyi István Naplóiban. (Ld. pl. III. köt. 101., V. köt. 702.)

Sartory neve az *Új Zrínyiaszban* újból felbukkan. Ott a Zrínyi Miklóst fogadó fővárosi küldöttség egyik tagjaként. Zrínyinek, aki megkedvelte a konzervatív városatyát, elmesélték Sartory érvelését a parkok fásítása ellen és a szójátékkal való letromfolását (Krk 10. köt. 79—81. l.). Király István a regényhez fűzött Tárnyi magyarázatokban utal a jelen anekdotára és megjegyzi, hogy kevéssel az *Új Zrínyiasz* megírása előtt MK *A Sartoryak* címmel a konzervatívizmus szimbólumaként felidézte Sartory alakját és a jelen anekdotát (Krk 10. köt. 329—330. l.). A történet eredetéről szólva Király István megállapította, hogy a rendelkezésünkre álló forrásokban nem találunk utalást. A történet forrását ez alkalommal sem sikerült megelni, de az bizonyossá vált, hogy a jelen elbeszélés közvetíti pontosabban az ismeretlen anekdotát. Ti. itt MK megkettőzi a konzervatív álláspontot: előbb Pistory uram szólal fel a tér fásítása ellen, az ő indítványát támogatja Anglia példájára hivatkozva Sartory. A két név adta szójátéka alapul az anekdota csattanója, amit itt az elbeszélésben a fásítás mellett állást foglaló polgármester hoz fel tromfként. Megközelítően hasonló formában bukkan fel húsz év múlva MK emlékeztetésben az anekdota csattanója az *Egy székér rózsabimbó* c. elbeszélésben: »Angliában wighek és toryk vannak, itt pedig Sártoryk és Pistoryk.« (*Hi* 9. köt. *Dekameron II. köt.* 174. l.) Az árnyalati különbségek azonban nem játszanak jelentősebb szerepet, MK minden alka ommal a történetet a konzervatív szemlélet gúnyolására idézi fel.

A jelen Krk a Pesti Hírlap szövegét közvetíti.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 87 1 *kolportázs* — itt: terjesztés, továbbítás.
4 *rotunda* — kerek, henger alakú épület, MK itt az 1873-as bécsi világi kiállítás alkalmával emelt épületre utal.
„ 17 *koncípista* — fogalmazó.
88 : 6 *mostani Széchenyi tér* — a mai Széchenyi utca folytatásaként a Szabadság térbe torkolló parkrészet.
89 : 7 *toryk és hightoryk* — angol politikai párt elnevezése. A tory név egy jelentésű lett a konzervatívval. A legszélsőségesebb torykat, akik minden újítást a legmakacsabban elleneztek, magas-toryknak (high-tories) nevezték.

FALUSI VENDÉGEK

M. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1885. június 15., 7. évf. 163. sz. (9—10. l.) A »Tárca« rovatban. Névjelzés: *Egy képviselő*. Kötetben itt először.

A vidéki kortes fővárosi látogatásáról szóló rajz kétségtelenül MK írása. Az »Egy képviselő« álnevet ezekben az években több ízben illesztette olyan elbeszélései és karcolatai után, amelyekben ironikusan a képviselői élet kisebb-nagyobb gondjait tűzi tollhegyre. Ezt az álnevet alkalmazta az 1883-ban megjelent *A honatyaság* c. rajza megjelentetésekor (Krk 34. köt. 136—141. l.), ezt módosította a *Hogy lettem én meg?* c. választási történetében, amikor alcímként hozzáfűzte: »Egy képviselő előadása után« (Krk 35. köt. 124—129. l.).

A témát a két hónappal korábban megnyílt országos kiállításra érkező vidékiek fővárosba tett látogatása nyújtotta MK-nak. Hasonló az alapötlete a három hónappal később megjelentetett *A Haluska Jánosok* c. rajzának is. A jelen rajzban inkább a kiállítást látogató magatartása és a látottakra való reagálása áll az írói ábrázolás előterében. — Az előforduló helységnév mögött nem lehet megtalálni a feltételezhető vidéket sem, mivel a MK korabeli helységnévtárak majdnem másfél tucatnyi Hidvég község-, ill. falunévet tartanak számon az ország legkülönbözőbb vármegyéjéből. Így e helységnév használatával MK gyakori írói fogását ismételte meg: kortes főhőse szűkebb pátriájául olyan helyet jelölt meg, amely az ország különböző vidékén is előfordul, így ezzel is az általánosítás eszközeivel élt. A főhős neve: Kaparkay András az író által ritkán használt, ún. beszélő nevek egyike, a megformált figura kapzsiságára utal vele.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 91 : 12 *Fölfelé megy borban a gyöngy, jól teszi* — E két sor Vörösmarty Mihály »Fóti dal« c. költeményének kezdő sora.
13 *És igyék bort az, akinek pénze nincs, Az övé lesz a világon minden kincs* — E sorok Petőfi Sándor »Igyunk!« c. költeményének második szakaszából származnak.
14—15 *És igyék bort az, akinek búja van, a bú tőle nyakra főre elrohan* — E sorok Petőfi Sándor »Igyunk!« c. költeményének harmadik szakaszából származnak.
25 *Tisza Kálmán arképe* — a képet Benczur Gyula festette 1885-ben.

A PARASZT ZIRZABELLA

M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1885. június 19., 7. évf. 167. sz. (9. l.) Rovaton kívül. Névjelzés nélkül. Kötetben itt először.

E névjelzés nélkül megjelentetett írás minden bizonnyal MK-tól származik. A történetet bevezető sorok Teleki Sándor alakját népszerűsítik, míg az azt követő rész egy kissé Teleki Sándor előadói hangnemének kedveskedő stílusparódiája: Teleki kis lényegtelen dologt úgy tudott előadni — és közben saját személyes emlékeit és kapcsolatait belefűzni —, mintha valami nagy jelentőségű dologról kívánna szólni. E körülményeket figyelembe véve biztosnak tekinthető, hogy a paródiát MK írta, a Pesti Hírlap szerkesztőségének munkatársai közül neki volt olyan kapcsolata Teleki Sándorral, hogy e csipkelődő népszerűsítést megtehetette.

A Krk 34. kötetében megjelent *A mások emlékei* című történetben foglalt Kossuth—Garibaldi-afférről is Teleki Sándortól hallhatott az író, bár ott az elbeszélőt nem nevezi néven. Teleki és MK kapcsolatára utal az a tény is, hogy *Az apró gentry és a nép* című kötetét MK Teleki Sándornak ajánlotta, aki a legelsők között írt a kötetéről, pontosabban a kötetről szólva egy saját élményét nyújtja át MK-nak, hogy formáljon belőle elbeszélést (ld. Krk 34. köt. 239—242. l.).

Az anekdota címében szereplő Zirzabella név Ágai Adolf Borszem Jankó c. éleclapjában »szerepel«. Ágai többféle hazai típust gúnyol ki számonként visszatérő rovataiban (Tollyás Dániel, Mihaszna András, Bukovay Absentius stb.). Ezeknek egyike a Zirzabella nevű hölgy, az affektáló széplélek, az írónők prototípusa. (Mintája talán Beniczkyné Bajza Lenke volt.)

A Pesti Hírlap feltehetően nyomdahibából származó *még* szavát *míg*-re javítottuk (93 : 3).

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 94 : 10 *Európa* — a MK korabeli Szeged Klauzál terén levő szálloda-
16—17 *öreg Dumas stílje*—utalás a romantikusan körülményes
körülrő, a köznapi beszédől távolálló stílusfordulatra.
29 *Stefánia tér* — Szegeden, a Tisza partján levő sétányszerű tér.
33 *rekonstrált* — a rekonstruált (am. helyreállított) szó népiesen
elferdített alakja.

AZ UTOLSÓ OLIGARCHA

- M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1885. június 19.,
20., 7. évf. 167., 168. sz. »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban.
Névjelzés nélkül. Két folytatásban, az alábbi tagolás szerint:
1. jún. 19. 167. sz. (1., 2. 1.) Elejétől a »Meg is érdemelték
különben...« szakaszig.
2. jún. 20. 168. sz. (1., 2., 3. 1.) A jelzett szakasztól végig.
II. *Jk 30. köt. Apró vázlatok és rajzok II. köt.* 110—119. l.

A Pesti Hírlapbeli első közlés alkalmával MK nem fedte fel
hősének nevét, csak B—i Ferenc grófról szólt (95 : 1), aki K.
megyének volt a főispánja (97 : 24). A Jk jelzett kötetébe való beil-
lesztéskor a névjelzést feloldotta: az utolsó oligarcha Béli Ferenc
gróf, aki Küküllő vármegyének volt a főispánja.

Közkeletű kézikönyveink nem tartják számon Béli Ferenc
nevét, így a legényegesebb életrajzi adatait sem ismerjük. Két
alkalmi kiadványban található személyéről néhány adalék. Vereby
Soma »A magyar alkotmányos főispánok arckép gyűjteménye« c.
kiadvány 1868-ban megjelent második évfolyama közölte arcképét
»Gróf Béli Ferenc, Küküllő megye főispánja« aláírással. A másik
forrás — amelynek adatai meglehetősen hézagosak — Somogyi
Zsigmond által összeállított »Magyarország főispánjainak albuma«
című kiadvány (Szombathely 1889.). E munkának 239—240. lapján
a következők olvashatók:

»Uzoni gróf Béli Ferenc (főispán 1865—1870). A család egyik
kimagasló tagja. Született 1800-ban. Tudományos képzettségű férfiú,
ki tevékenységéért korán nyeri a cs. kir. kamarási kintüntetést. 1846.
évi kolozsvári s az 1848. évi pesti nemzetgyűlésen, mint Erdély
regalistaja jelent meg, kineveztetett Doboka megye főispánjává.
Lángoló hazaszeretetéért a császár által több zaklatásnak volt kitéve,
de amire ő a nemzeti-ügy szolgálatának teljes odaadásával s áldozatos-
ságával válaszolt. Midőn Erdélyben a zavarok napról-napra nőttek
s a magyarnak önvédelemről kellett gondoskodni, Béli Ferenc gróf
a legelsőek egyike volt, sőt 1848. júl. 18-án négy lovat adott egy
Kolozsvárott alakítandó szabad lovascsapat számára, s egyelőre

azok tartására 1000 véka zabot és 60 szekér szénát ajánlott fel (Jakab E. szabadságharc 306.). 1865-ben Küküllő vármegye főispánjává neveztetett ki, melyet öt éven át a vármegye osztatlan szeretetében kormányzott. Meghalt 1881-ben.*

E néhány életrajzi adat mindenestre arra elegendő, hogy felvillantsa Béli Ferenc alakját. MK a jelen elbeszélésben előadott három jellegzetes történetet és az azokat bevezető jellemképet feltehetően a parlament folyosóján hallhatta. De ezeknek Béli Ferenc személyéhez való kötöttségét ma már megnyugtatóan eldönteni nem tudjuk. A béli országút építtetésének megszavaztatásakor alkalmazott főispáni csel motívuma közel áll *A Noszty fiú esete Tóth Marival* o. regényben ábrázolt főispáni önkényhez, amellyel Kopereczky a többség véleményét semmibe véve Kaby Józseffel szemben megválasztottnak jelentette ki Noszty Ferit (Krk 21. köt. 54—56. l.).

Szövegváltozatok

A Pesti Hírlapbeli (PH) első közlés után MK csak a Jk sajtó alá rendezésekor illesztette kötetbe az elbeszélést, és ekkor több javítást eszközölt a szövegen. A jelen Krk a Jk szövegét közvetíti, zárójelben közöljük a PH eltéréseit.

Lap Sor

- 95 1 Béli Ferenc grófról (B—i Ferenc grófról)
 8 aki úgy (aki még úgy)
 11 zománcot. Az utókor (zománcot. *Most meg már itt van Censur úr is, aki elveszi a gróf urakat, és megmázsálja, mennyit érnek.* Az utókor)
 20 mikor ez (mikor az)
 20—21 értelmében. *György herceg szerette.* A leghívebb (értelmében. *A magyar gavallért nemcsak szerette, de a szó szoros értelmében bámulta György herceg.* A leghívebb)
 31 hét becsomagolt (hát fölpackolt)
 33—34 kötekedés, *ezernyolcszáznegyvennyolcat írtak.* (kötekedés, *amelyre később azt a bizonyos fátyolt terítettük.*)
 96 : 13 valamit a mentségére (valamit mentségére)
 „ 27 főparancsnok (főhadparancsnok)
 97 23 Krk 1867 (PH, Jk: 1861 a feltételezhetően észre nem vett sajtóhibát javítottuk: ti. Wenckheim Béla csak 1867-ben lett az Andrássy-minisztérium belügyminisztere, csak ekkor lett főispán-kinevezési joga.)
 98 : 37 PH, Krk: ellenző (Jk: ellenkező)
 99 : 29 egyebütt — *a hazafias és áldozatkész többség akaratából.* (egyebütt — *a többség hazafias és áldozatkész akaratából.*)
 102 : 1 végképp (e szó a PH-ban ritkítva.)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 95 : 19—20 *György királlyal, mikor ez még walesi herceg volt a szónak mai értelmében* — walesi herceg, Prince of Wales az angol uralkodó legidősebb fia. MK utalása az 6 korabeli trónörökösre vonatkozik, aki híres volt mulatozásairól.
- 97 : 32 *báldi országút* — a MK korabeli Kolozs vármegye Mocs járásában levő kisközség volt Báld.
- 98 : 21 *omnipotencia* — korlát nélküli hatalom.
- 99 : 33 *Rajner Pál* — (1823—1879) országgyűlési képviselő, 1869—1870 között belügyminiszter.
- 33 *Tóth Vilmos* — (1832—1898) a főrendiház elnöke. 1871—1873 között belügyminiszter volt.
- 34 *Szapáry Gyula* — (1832—1905) államférfi, miniszterelnök. 1873—1875 között belügyminiszter.
- 34 *Tisza Kálmán* — az 1875-ös fúzió után alakult kormányban néhány hónapig a belügyminiszteri posztot töltötte be 1875 októberéig, Wenckheim Béla lemondásáig.
- 100 : 4 a *„Füitt sírkő a Városligetben* — Horváth Jakab (1738—1806) ügyvéd sírköve a Városligetben.
- 6 *satul* — skatulya.

Irodalom

Várdai Béla (MK. Bp., 1910. 123. l.) az elbeszéléssel kapcsolatban megemlíti, hogy egyik motívumát, az erószakos főispáni elnöklést MK később alaposabban kidolgozva *A Noszty fiú esete Tóth Marival* c. regényében újra feleleveníti.

A TŰLVILÁGI UTAS

- M. I. [Az első közlés helyét eddigi kutatásaink során nem találtuk meg. Az első német nyelvű fordítás, a *Budapester Tageblatt*-ban megjelent német áttünetés időpontját kell tekintenünk az első közlés időpontjának, valószínűleg néhány nappal vagy héttel korábban jelent meg magyar nyelven.]
- II. *Urak és parasztok*. Bp. 1885. [A borítólapon: 1886.] Révai Testvérek kiad. 117—123. l.
- III. a) *Urak és parasztok*. [2. kiad.] Bp. 1891. Révai Testvérek kiad. *MKm* 6. köt. 102—108. l.
- b) 3. kiad. 1894. ua.
- c) 4. kiad. 1900. ua.
- d) 5. kiad. 1902. ua.
- e) 6. kiad. 1904. ua.
- IV. *Jk* 27. köt. *Kisebb elbeszélések*. IV. köt. 78—83. l.

Fordítások

Német nyelven:

Der Reisende aus dem Jenseits. Budapestier Tagblatt. (Fel. szerk. Grecsák Károly.) 1885. június 21., 2. évf. 169. sz. [A fordító nevének feltüntetése nélkül.]

Die Reise Jenseits der Welt. Aus dem Ungarischen Übersetzt von Carl Langsch. Leipzig, [é. n.] »Gesammelte Erzählungen von Koloman Mikszáth. II. Bändchen.« Universal Bibliothek Nr. 3664. 34—38. p.

Der Reisende aus dem Jenseits. Aus dem Ungarischen J. J. Gr. Zamoycki. Leipzig, 1897. G. H. Meyer. »Gesammelte Schriften von Koloman Mikszáth. II. Bp. 104—111. p.

Cseh nyelven:

Cesta na onom světě. Přeložil Ondrej Medvecký. Brno, 1899. Frantíšek Slámy. Slezská Kronika 1899. Knižka 1. 3—6. p.

A jelen elbeszélés témáját MK szűkebb pátriájából hozhatta magával. Az otthoni tájak színei, a vasútvonal kiépítésének első élményei elevenednek meg. De ugyanakkor a babonáság, a titokzatos jelek homálya is átszövi a történetet: a vasút megnyitása, a hatalmas vihar és Rédeky Pál halála között vélt összefüggések érzékeltetésével a néphiedelem világát festi. A történetet záró poén feloldja a misztikumot és enyhe ironia fényébe állítja a ki-nem-mozdulás nemesi dacának álláspontját.

A főhős Rédeky Pál neve felbukkan MK *Fili* című elbeszélésében is. Nagy Iván genealógiája bemutat egy Nyitra vármegyében élő Rédeky családot, amelynek tagjai Nógrádba is átkerültek. A MK által hősül választott Rédeky Pált Nagy Iván nem sorolja fel a család ismertebb tagjainak sorában (Magyar családok... 9. köt. Pest, 1862. 670—671. l.). Ez a tény arra utal, hogy MK feltehetően homályba akarta burkolni története igazi hősének személyét.

A jelen Krk a MKm 1891-es kiadásának szövegét közvetíti.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

102 : 17—18 V. *Ferdinánd király felidézte Bécsbe ad audiendum verbum regium* — V. Ferdinánd nevének említésével MK a történet időpontját rögzíti, 1848 előtt játszódhatott le az előtörténet. A latin szöveg jelentése: idézés a király elő dorgálásra.

104 : 13—23 Rédeky Pál halála és az ítéletidő — Hasonlóan rossz előjelek halmozódnak *A Száldobosi Papp familia* című elbeszélésben is Száldobosi Papp József esküvője napján (Krk 34. köt. 150. l.).

105 : 5 *Petróczy Károly* — e formában MK által alkotott név. Nagy Iván csak Petróczy családokat vett számba (i. m. 9. köt. 279. l.).

Lap Sor

105 : 27 *féltisztelendő Mukucsek* — MK által alkotott jellegzetes név, hangzásában hasonlít *Az igazi humoristák*beli Ft. Kubcsik plébános úr nevére (Krk 30. köt. 129. l. és Bisztray Gyula jegyzeteit 301—302. l.).

Irodalom

Várdai Béla (MK. Bp., 1910. 119. l.) szerint a rajz sikerült jeleneteket teremt és érdekes atmoszférát áraszt.

A MARCSA ÖCSÉM

M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1885. június 23. 7. évf. 171. sz. (9., 10., 11. l.) A »Tárca« rovatban. Névjelzés: *Senex*.

Kötetben itt először.

Az elbeszélés témáját MK később újra feldolgozta az *Ott alszik a Marcsa is* c. elbeszélésében (Jk 25. köt. 142—160. l.). Az alap-történet mindkét változatban azonos: a szegedi árvíz idején egy szobában kell hálnia valakivel, akit mindenki »Marcsa« néven emleget. A bonyodalmak után kitűnik, hogy az illető egy húsz év körüli fiatal-ember, a házigazda öccse, akit a Bach-korszak idején azért kereszteltek Marcsának, hogy ne vigyék el katonának. De míg MK a jelen elbeszélésben úgy állítja be a helyzetet, hogy a szegedi árvíz idején csak látogatóba járt a városba, ott a Pestről is ismert Csukay Mihályhoz került éjjeli szállásra és annak az öccsével történt meg a humoros félreértés, addig a későbbi *Ott alszik a Marcsa is* c. elbeszélésben az élmény kevésbé kendőzöttén elevenedik fel. MK a bevezetőben részletesebben felidézi szegedi árvízkor szerzett tapasztalatait, szállásadója, a gazdag Fritzmayer Pál alakját a bevezetőben be is mutatja (i. m. 143—147. l.). A végsattanó, megismerkedés a »Marcsa kisasszonnyal«, pedig csak egy fojtott izgalomban eltöltött éjszaka után következik be, amikor a »kisasszony« rágyújt a pipájára.

A későbbi változatban azonban kisebb névmódosítással (Fritzmayer Pál) megőrizte a történet hősné igazi nevét: az idősebb Feldmayer János, az egykori tímár volt a történet hőse. Irodalomkedvelő fiával, ifjabb Feldmayer Jánossal MK szegedi tartózkodása idején baráti kapcsolatba került és a Szegedi Naplóban több írás jelent meg MK-tól »Írta: János« jelzéssel. (Kettőjük kapcsolatáról ld. részletesebben Bisztray Gyula fejtegetéseit Krk 30. köt. 255—257. l. és Nacsády József megállapításait Mikszáth szegedi évei c. munkájában 128., 138. l.)

Az 1900-ban megjelent *Egy éj az Arany Bogárban* c. nagyobb elbeszélésben az alapötlet — bár más összefüggésben és bonyodalomsorozatban — újból felmerül. (Ld. Nacsády József i. m. 138. 1. és Krk 11. köt. 328. 1.)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

106 : 4 *Hungaria szálloda* — a MK korabeli Szegeden az Iskola utcában levő szálloda.

35 *Felsőváros* — az árvíz után újjáépített Szegeden e részből alakították ki a IV. kerületet.

108 : 10 *Horgos* — nagyközség a MK korabeli Csongrád vármegye tiszáninneri járásában.

A TANÁCSÚR FURFANGJA

- M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1885. július 4. 7. évf. 181. sz. (1., 2., 3., 4. l.) »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. Névjelzés: *Scarron*.
- II. *Urak és parasztok*. Bp. 1885. [A borítólapon: 1886.] Révai Testvérek kiad. 3—15. l.
- III. a) *Urak és parasztok*. [2. kiad.] Bp. 1891. Révai Testvérek kiad. *MKm* 6. köt. 1—11. l.
b) 3. kiad. 1894. ua.
c) 4. kiad. 1900. ua.
d) 5. kiad. 1902. ua.
e) 6. kiad. 1904. ua.
- IV. *Jk* 26. köt. *Kisebb elbeszélések*. III. köt. 189—197. l.

Fordítások

Német nyelven: *Der Schlaude Minister*. Aus dem Ungarischen Übersetzt von Carl Langsch. Leipzig [é. n.] Gesammelte Erzählungen von Koloman Mikszáth. II. Bändchen Universal Bibliothek. Nr. 3664. 8—15. p.

Cseh nyelven: *Chytrák minister*. Přeložik Ondřej Medvecký. Brno, 1899. František Slámy. Slezská kronika. Knižka 1. »Zábavné historky z Mad'arie« 16—20. p.

Keletkezése

Amikor MK a jelen elbeszélését a Pesti Hírlapban megjelentette, a Magyar Ifjúságban közreadott *A két koldusdiák* című regényének »VII. A fejedelem délután« és a »VIII. Hírnök a másvilágról« című

fejzelei követték egymást. A regénynek éppen azok a részletei, amelyek Apafi Mihály udvarába vezették el az egyik hőst, Veres Lászlót.

Joggal feltételezhető, hogy a folytatásokban frott nagyobb lélegzetű mű mellékterméke *A tanácsúr fursjangja*, egy olyan olvasott vagy kigondolt epizód önálló történetté való kerekítése, amely semmiképpen nem kerülhetett *A két koldusdiák* szövegébe. A szoros kapcsolatra mutat az a tény is, hogy a regénybeli és az elbeszélésbeli fejlődési udvarban feltűnő történelmi személyek mellett (Apafi Mihály, Teleki Mihály, Bornemissza Anna, Apor István, Nalácsi uram [Naláczy István]) azonos nevű költött alakok jelennek meg: Kornis Pál, Toroczkay Miklós (*A két koldusdiákban*: Toroczkai Mózes). A regénybeliekhez képest csak egy új figura lép fel: Szél Pál, a jelen elbeszélés főhőse.

Az áttekintett történelmi munkákban nem találtuk meg a jelen elbeszélés forrását. Nem találtuk meg a Pesti Hírlapbeli közlésben MK által forrásként jelzett »Rellep György krónikáját« sem. Így feltételezhető, hogy a végrendelet értelmezési történet teljes egészében az írói invenció szülötte.

Szövegváltozatok

A Pesti Hírlapbeli első közlés után az *Urak és parasztok* 1885-ös első kiadásának sajtó alá rendezésekor MK jelentősebb alakításokat és stiláris változtatásokat tett a szövegben. Az *Urak és parasztok* MKm sorozatba való megjelentetésekor lényegében az első kötetkiadás szövegét közölték. A Jk-beli közlésben több szövegromlást észlelhetünk, ezeket a változatok között felsoroljuk. A jelen Krk a MKm 1891-es kiadásának szövegét közvetíti.

Cím: (PH: *A miniszter öletei*)

Lap Sor

- 110 : 2 mert nagyon bolond dolog (PH: mert *hát* nagyon bolond dolog *az*.)
5 időben *két nagyon kemény* regula a (PH: időben *nagyon kemény két* regula a)
6 Teleki (PH: Teleky)
„ 6 Teleki *Mihály* uram (Jk: Teleki uram)
„ 10 háborúságos időben (PH: háborúságos *évadban*)
111 16 kocsmában (PH: kocsmában)
17 vásárosokkal (PH: vásárusokkal)
18 fejedelemné (PH: fejedelemnő)
35–36 összes vagyonom legyen a gyulafehérvári barátoké (a PH-ban e szavak ritkított szedéssel vannak kiemelve)
112 : 3 életbe. *Egészen szép hivatal volt az*. Persze (PH: életbe. Persze)
22 el, az öreg (PH: el *s* az öreg)
26 volt, amint (PH: volt *az* öreg, amint)
29 tömlőbe szó után a PH-ban a következő bekezdés olvasható:

Lap Sor

- Pál úr éppen akkor is részeg volt, és erőnek erejével
össze-vissza akarta ölelni a fejedelmi darabontokat.
- 112 : 35 kigyelmetek (PH: kegyelmetek)
- 113 : 3 most a lippai (Jk: most *pedig* a lippai)
3 s a halál (PH: s halál)
12 megérkezék (Jk: megérkezíék)
18 — Mért (Jk: — Miért)
18 fehérvári (PH: fejevári)
31—32 Megmozdult benne a kálvinista lélek (e szavak a PH-ban
ritkítva olvashatók és a lélek szóhoz csillaggal az alábbi
lapalji jegyzet csatlakozott: *„Rellep György kezünkben levő
krónikája)*
34 — Hetvenötezer aranyat (PH: — Hetvenötezer forintot)
34—35 Inkább gyomlálom ki enkezemmel minden hajam szá-
lát (a PH-ban e szavak ritkítva)
„ 38 ült legfelül (PH: ült a legfelül)
„ 39 jelenik. (PH: jelenik a tanácsban.)
114 : 11 folytatta (Jk: folytatá)
„ 18 kétkedően (PH: kétkedőn)
115 : 6 bólingattak (PH, 1885: bólingattak)
11 végrendelet *ama második* rendelkezése (Jk: végrendelet
második ama rendelkezése)
28 anélkül *is csönd lett volna*, mert (PH: anélkül *is lett volna
csönd*, mert)
116 1 kegyelmed (PH: kigyelmed)
3 készen? (PH: készen.)
19 másík (Jk: második)
22 PH, 1885, Krk: részegeskedésére (1891—Jk: részegeskedésre
[sajtóhiba!])
„ 31 víz (e szó a PH-ban ritkított szedéssel)
117 6 — No, hallotta-e nagyságod? (PH: — No *hát* hallotta-e
nagyságos *uram?*)
9—10 italok *virtusát*. (PH: italok *becsületét*.)
A PH-ban még — önálló bekezdésben — a következőkkel
fejeződik be az elbeszélés:
Biz ez már régen történt, ha történt. De Erdélyben
még ma sem szívesen isszák a vizet.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 110 : 4 *kommasszal* — tagosít; itt: illeszt, helyez.
6 *Teleki Mihály* — Apafi Mihály főkancellárja, a fejedelem
intézkedéseinek s a korabeli erdélyi politikának tulajdon-
képpen irányítója. Éppúgy, mint Apafi MK egyik kedvelt
történelmi figurája.
8 *Bornemisza Anna* — Apafi Mihály fejedelem felesége (meg-
halt: 1688.).

Lap Sor

- 111 : 14 *Kartigám Gergely* — Kartigám: mint családnév MK leleménye.
- 112 : 19 *lippai csata* — a történelemtudomány egy 1659. júl. 24-én lezajlott törökkel folytatott csatát jegyezt fel, amelyben II. Rákóczi György megverte Szeidi Ahmed budai basát. Tehát a jelen összefüggésben anakronisztikus a csata említése.
- 113 : 7 *szuplikál* — könyörög, esdekel.
- 114 : 23 *Themis istenasszony* — a görög mitológiában Zeus főtanácsadója, az isteni és emberi jog fenntartója.
- 115 : 2 *advocatus diaboli* — am. az ördög ügyvédje. A boldoggá-vagy szenttéavatási vallási szertartás-pörben az avatandó személy ellen fellépő vádló.
- 116 : 5 *Apor István* — (1638—1706) a korabeli Erdély leggazdagabb embere, Apafi egyik tanácsosa.
- „ 26 *instancia* — kérvény, beadvány.
- 117 : 9 *ledevalvál* — csökkenteni értékét.

Irodalom

Kráhl Vilmos (Mikszáth a jogász. Bp., 1941. 101., 103. l.) munkája »Örökjogi témák« o. fejezetében végrendelet értelmezési jogvitának illetve »humoros jellegű végrendelet értelmezésének« tekinti az elbeszélést.

A BÖLCS KIRÁLY ÉS A KÉT GYÜRŰ A ROMLOTT FÉRFIAK ORSZÁGA

MK e két elbeszélést az első közlés alkalmával *Tizenegy éjszaka* főcím alatt jelentette meg. E cím feltehetően arra kívánt utalni, hogy az író tizenegy hasonló jellegű történetet óhajt közölni. De az első alkalommal napvilágot látott két történeten kívül több nem készült el. Az 1885-ös év őszén sajtó alá rendezett *Urak és parasztok* című elbeszéléskötetébe a másodikat, *A romlott férfiak országa* címűt beillesztette. Egy másik, korábban írt elbeszéléssel, *A király ruhái* cíművel együtt »Mesék (a kis Lacikának, ha nagy lesz)« alcímmel külön csoportot alkotva belőlük.

Ez az írói megoldás kijelölte számunkra is a követendő utat: a főcímet figyelmen kívül hagyva két különálló írásként tekintjük a két történetet, és a kettőt összekötő szöveget a Szövegváltozatok között adjuk közre.

A bölcs király és a két gyűrű

M. *Pesti Hírlap.* (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1885. július 5., 7. évf. 182. sz. (1., 2. l.) »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. Névjelzés: S-n.

Kötetben itt először.

A romlott férfiak országa

- M.** I. *Pesti Hírlap.* (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1885. július 5., 7. évf. 182. sz. (2., 3. l.) [Az előző *A bölcs király és a két gyűrű* c. történet után »II.« jelzéssel és a cím alatt »Második éjszaka« szöveggel.
- II. *Urak és parasztok.* Bp. 1885. [A borítólapon: 1886.] Révai Testvérek kiad. 87—91. l.
- III. a) *Urak és parasztok.* [2. kiad.] Bp. 1891. Révai Testvérek kiad. *MKM* 6. köt. 78—82. l.
b) 3. kiad. 1894. ua.
c) 4. kiad. 1900. ua.
d) 5. kiad. 1902. ua.
e) 6. kiad. 1904. ua.
- IV. *Jk* 27. köt. *Kisebb elbeszélések* IV. köt. 56—60. l.

Német fordításban

Das Land der verderbten Junggesellen. Aus dem Ungarischen übersetzt von Carl Langsch. Leipzig, [é. n.] »Gesammelte Erzählungen von Koloman Mikszáth. II. Bändchen«. 80—83. p.

*

Előjáróban jeleztük, hogy *A bölcs király és a két gyűrű* c. elbeszélést MK nem közölte kötetben. Az elbeszélés történetéhez hozzátartozik, hogy élete végén, 1908-ban ezt az írását újra elővette, kibővítette és *A varázsló kovács* címen a Vasárnapi Újságban megjelentette (1908. 52. sz. Karácsonyi Albumban, ld. még a postumus *Tőviskes látogatóban* c. kötetben 148—158. l.). A későbbi felfrissítés során sok új részlettel egészítette ki az író az elbeszélést és ezek az elemek híven tükrözik az öregedő művész kesernyés hangulatát. Éppen ezért a jelen történetet nem tekinthetjük a huszonhárom évvel később ártírt elbeszélés egyszerű első fogalmazványának vagy szövegváltozatának, hanem önálló alkotásként közöljük a Krk jelen kötetében, míg *A varázsló kovács* címűt az »Elbeszélések« ciklus kronológiailag megfelelő későbbi kötetében, a jelen elbeszélés szövegétől teljesen függetlenül újra fogjuk közölni.

Szövegváltozatok

A bölcs király és a két gyűrű című elbeszélés elé MK a következő — mindkét történetet bevezető — sorokat írta:

Nem akarom összehasonlítani Sherazade szultanával az én kis László fiam dadáját, ámbátor megvan olyan öreg, hogy talán még a bölcs Harun al Radsid kalifa uralkodására esik az az idő, amikor rövid szoknyában járt.

A Laci fiamnak amint lefekvéskor, magyar nemesi szokás szerint, a talpait vakarja, minden áldott éjjel elmond egy mesét.

A gyermek rendszeren elalszik e meséken
Aludjanak el önök is.

E bevezető után következik az első történet »Első éjszaka« jelzéssel. A történet lezárása után három csillaggal elválasztva MK a következő közvetlen tanulságot vonta le:

— Hol hallotta kend, Erzsók, ezt a históriát? — kérdém, amint álmosító hangján elvégezé.

— Még fiatal koromban, teens uram. Egy pedellus ismeretégem beszélte, aki azelőtt furvézer káplár volt, és sokat forgolódott a királyok körül.

— Talán ő maga is megfordult a »Tudás szigetén«?

— No, ne tréfáljon a tekintetes úr. Nem voltam én afféle...

— Alszik már a Lacika?

— Szuszog a lelkem, de azért a szája ki van nyitva, hogy a mese vége rajta berepüljön.

A romlott férjfiak országa című elbeszélést a Pesti Hírlapbeli (PH) első közlés után MK beillesztette az *Urak és parasztok* 1885-ös első kötetkiadásába. Ez alkalommal néhány stiláris jellegű változtatást eszközölt a szövegen. Az MKm sorozat megindításakor az első kötetkiadás szövegét változatlanul hagyva illesztette be az MKm 1891-es kiadásába. A jelen Krk az MKm 1891-es szövegét közvetíti, zárójelben közölve a PH-beli eltéréseket

Lap Sor

- 120 : 1 *Egy szép királyné* (PH: *No nyisd ki a füledet Lacikám, hol viszket a lábacskád? Erre, erre? Hát hol is kezdjem? Jól van — egy szép királyné*)
2—3 csontok (Különben én is abban vagyok.) *Szigorú törvényt* (PH: csontok. Különben én is abban vagyok. *Te is oly rossz csúf leszel, ha megnőlsz. A királyné szigorú törvényt*)
,, 13 egy sorban. Mert (PH: egy kosárban. Mert)
,, 16 lányok (PH: leányok)
,, 23 és a továbbiakban Aróta (PH: Arótha)
121 : 11 *diskurálgatva az esketésre várakozó pappal* (PH: *diskurálgatva a pappal*)
,, 21 *lányokhoz* (PH: *leányokhoz*)
,, 31 *magasztalták* (PH: *magasztalják*)
,, 34 *szólt zavartan* (PH: *szólt a királyné zavartan*)
122 : 6 *mód, amellyel* (PH: *mód, Arótha, amellyel*)
8 *Ez ügyis kivételes* (PH: *Ez ügyis egy kivételes*)
23 *Némi gondolkodás után Bólushoz fordult* (ez a mondat a PH-ban még nem található.)
,, 24 — *Azt hiszem, itt* (PH: — *Nos Bólus, azt hiszem, itt*)
,, 26 *Bólus* (PH: *Bólus*)
,, 34—35 *Királyné! A halálát* (PH: *Királyné! Én a halálát*)
,, 36 *felháborodott* (PH: *fölháborodott*)
123 : 11 *kidobta a szemédtombra* (PH: *kidobta a szemétre*)

AZ ORSZÁG OSTOBÁJA

- M. I. *Pesti Hírlap.* (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1885. július 11., 7. évf. 188. sz. (1. 1.) »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. Névjelzés nélkül.
- II. *Hi 12. köt. 1917. Anekdotalák I.* 224—227. 1.

Deák Ferenc személyéhez fűződő anekdota az előadás módját és stílusát tekintve MK szerzőségére utal. Rubinyi Mózes is kétség-telenül Mikszáth-írásnak tekintette és így illesztette a Hi jelzett kötetébe. A megírás korában népszerű és ismert Tima Jóskáról a rendelkezésünkre álló forrásokban nem találtunk közelebbi adatot, így alakjáról csak annyit tudunk, amennyit MK jelen anekdotájára megőrzött.

A jelen Krk a Pesti Hírlap szövegét közvetíti.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 123 : 15 *Csányi László* — (1790—1849) a reformkorszakban a Zala megyei ellenzék egyik vezértagja, a védegyeleti mozgalom és minden hazafias vállalkozás pártfogója és terjesztője; Deák Ferenc rokona és barátja volt. A szabadságharc idején kormánybiztos és a közmunkák és a közlekedés minisztere. A szabadságharc leverése után nem menekült el, elfogták és Pesten 1849. okt. 10-én kivégezték.
- 125 : 8—9 *gazdája szomorú halála után* — utalás Csányi László 1849. okt. 10-én történt kivégzésére.

A JUS PRIMAE NOCTIS

- M. *Gondúzó.* (Szerk. Mártonfy Frigyes.) 1885. július 12., 1. évf. 43. sz. (1013—1016. 1.) *Teljes névjelzéssel.*
Kötetben itt először

Keletkezés

MK ennél a témánál is — éppen úgy mint az egy hónappal előbb megjelent *A Marcsa öcsém* c. elbeszélés esetében — egy korábban hallott történetet dolgozott fel olyan formában, hogy teljesen más milióbe illesztette a történetet, és ezzel elkendőzte eredetét. A jelen elbeszéléssel is úgy tett, mint az említett szegedi történettel: három év múlva újból visszatért a témához *A majornoki lázadás* címmel újabb sokkal gondosabban megkomponált elbeszélést írt belőle (Pesti Hírlap, 1888. júl. 11. 191. sz. — Kötetben Jk 28. köt. 21—30. 1.).

A majornoki lázadás erőszakoskodó nemesurának mintaképét maga MK fedte fel 1897-ben *A temesi gróf* c. visszaemlékezésében (Hi 5. köt. *Az én halottaim* 199—205. l.). Az írás Tihanyi Ferenc alakját idézi fel, s róla emlékezve említi meg a következőket: „Egyik tót községben (sajnálom, hogy nem emlékszem már melyik volt, pedig leírtam „A majornoki lázadás” cím alatt) a lovai megijedtek az útfélen álló kereszttől, és az árokba vitték a kis bricskát, mely összetört. Ez annyira kihozta a sodrából a heves gavallért, hogy oda-szólt a hajdújának: — Vágd ki hamar azt a keresztet! . . . t (Ih. 201—202. l.).

Az frói önleplezésből kitűnik, hogy *A jus primae noctis* Zeley Lászlója és *A majornoki lázadás* Petky Pálja tulajdonképpen Tihanyi Ferenc; az ő egyik ifjúkori kalandját beszélte el MK mind a két elbeszélésben.

Az 1897-es visszaemlékezésből érdekesen bontakozik ki a történet eredete is, erről így vall az író: „Tihanyi Ferenc fiatal koráról, mely valamikor a század elejére eshetett, körülbelül 1815-re, érdekes kalandok keringtek. Egy történetke különösen megragadta gyerek-fantáziámat, de sohase jártam utána, mennyiben volt igaz és mik voltak a tulajdonképpeni részletek . . . t (Ih. 201. l.) És e bevezető sorok után eleveníti fel MK a fentebb már idézett kereszt kivágási történetet, hozzáfűzve, hogy Tihanyi a kereszt kivágása ellen protestáló papra huszonötöt vágatott. Ez a tette nagy felháborodást váltott ki, a megyei urak tanácsára elhagyta a megyét, Bécsbe költözött, a nép között pedig az a hír terjedt el, hogy Bécsben a császár huszonöt font húst vágatott ki Tihanyi testéből. — Itt említjük meg, hogy a Tihanyi Ferencről MK már korábban is írt a *Hét font emberhús* c. anekdotájában, ahol lényegében hasonló fordulatokkal idézte fel a kereszt kivágását és a processziót vezető pap megbotoztatását (ld. Krk 31. köt. 219—221 l. és Bisztray Gyula jegyzeteit 364—366 l.)

MK az anekdotában és a visszaemlékezésében csak az útfélen álló kereszt kivágatásáról ír. Míg viszont *A majornoki lázadás*ban és a jelen elbeszélésben — mindkét írásban más névvel ruházza fel hőst — középpontban a parasztlány erőszakos megkaparintása áll, és a parasztok az 1888-as kidolgozás szerint a bíró, a jelen történetben pedig a pap tanácsára azért állítják az út közepére a keresztet, hogy a nemes úr visszahőköljön eltervelt szándékától. *A majornoki lázadás*beli megfogalmazás szerint a csel sikerrel jár, *A jus primae noctis*ban viszont a nemes úrnak sikerült oélját elérni.

A kétszer feldolgozott történet az azonos motívumok ellenére befejezésében eltérő. Ma már — különösen az író idézett nyilatkozatát figyelembe véve — nehéz eldönteni, hogy a két megoldás közül melyik állt közelebb a valósághoz. A jelek szerint *A jus primae noctis* végkifejlése a valószínűbb, az illik inkább az író által felvázolt körülményekhez is, meg a történelmi helyzetnek is az felel meg jobban.

Itt említjük meg, hogy az elbeszélés bevezetőjében (125 : 6—7) említett feleség lenyakasztatásról *A jus gladii* o. elbeszéléshez fűzött jegyzetünkben szólunk részletesebben, e kötet 259. lapján.

A TRÉFÁK KIRÁLYAI

- M. I. *Pesti Hírlap.* (Fel. szerk. Kenedi Géza) 1885. július 16., 7. évf. 193. sz. (1—2.1.) »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. Névjelzés nélkül.
- II. Hi 12. köt. 1917. *Anekdóták I. köt.* 227—232. l.

A névjelzés nélkül megjelent írás szerzője kétségtelenül MK. Ezt alátámasztja az a tény is, hogy az 1884-es parlamenti választások idején *Czirok Mátyás és Szomor Miska* címmel napvilágot látott kortestörténetben a jelen írás második részében bemutatott kortesfogások megtalálhatók, s mint a Krk 35. 310. lapján jeleztük e motívumok MK más írásában is visszatérnek. Így a korábbi, 1884-es és a jelen írás — bár mindkettő névjelzés nélkül jelent meg — a jelzett okok folytán kétségtelenül MK írása.

A jelen történetben a két vidéki kortes furfangjait megelőzi két Beöthy Algernon által elkövetett tréfa. Beöthy Algernon (1839—1900) alakja és tréfi MK írásaiban rendszeresen visszatérnek, publicisztikai karcolataiban a helyzet jellemzésére, anekdotáiban hőse bemutatására. (Ld. pl. *A t. Ház.* Hi 16. köt. 68. l.; *A régi szabadelvűség.* Hi 12. köt. 8—9. l.; *Breviarium Beöthyánum.* Hi 13. köt. 84—94. l., stb.). Emlékeztünk arra is, hogy MK Beöthy Algernon által elkövetett tréfákat egyik-másik figurája egyéni leleményeként adja elő. Így *A Noszty fű esete Tóth Marival* c. regényében a megyei közgyűlésen a nemzetiségi szónokot a nyakába csúsztatott jéggel némítják el (Krk 21. köt. 47—49. l.). Ezt a cselet mint jellegzetes Beöthyádát írta meg korábban MK (*A t. Házban* Hi 16. köt. 68. l.). Parlamenti és társaságban elkövetett „stikliket” jegyzett fel Tóth Béla is a „Magyar akekdótakincs” hat kötetében. 1900 novemberében, Beöthy Algernon halála alkalmával MK *A mi Áldzsink* címen emlékezik vissza életére és alakjára és végiggondolva az átréfált életet, megvonja annak mérleget: »Lehet, hogy karriért jött Pestre csinálni, hogy tervek, célok, ábrándok úzték őt is. Talán őbenne is lakott ambíció és annak az ösztökéléséből, lehet, a prózai munkához jut vala el. Ily általános ünnepeltetésben azonban azt kellett hinnie, hogy már célt ért... Így ragadt meg Áldzsi egy helyben (mert a hely nagyon szép volt), így lett a parlamenti körök mulattatója, s egész életén át semmi egyéb.« (Jk 21. köt. *Az én kortársaim* II. köt. 92. l.).

Szomor Miska és Rigó Dani kortesfogásairól — mint előljáróban már jeleztük — az 1884-es *Czirok Mátyás és Szomor Miska* c. rajzhoz fűzött jegyzetünkben már szoltunk (Krk 35. köt. 310. l.). Itt csak azt említjük meg újra, hogy a *Czirok*, ill. Rigó névváltozat esetleg arra utal, hogy MK nem eredeti néven említi alakját. De a szülőföldről hozott élmény esetében nem a név, hanem a történetek azonossága jelzi azt, hogy egyazon személyről szól a két történet. A helynév-adás is homályosít. A kortes-fogásokban előforduló helységnevek: Buny és Pályi nem az író szűkebb pátriájából valók. Buny Szatmár megyei kisközség, Pályi községnévből, pedig az elbeszélés keletkezése idején,

az ország különböző vidékein több volt található, a -pályi utótagú helységnév képzést nem is említve.

A jelen Krk a Pesti Hírlap szövegét közvetíti.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 135 : 29 *inkvirál* — faggat, firtat, kikérdez.
136 : 14 *latinul lévén* — utalás a pikáns témára, amelyet társaságokban a férfiak, hogy a jelenlevő nők ne értsék, latinul szoktak elmondani.
137 : 16 *turi süveg* — karima nélküli csúcsos nemezkalap.
18—19 (*Hogynel Mikor még hetven évvel ezután is bámulták Oumberlandot Bécsben.*) — MK-nak ez a közbevetése ma már nem oldható fel. Nem tudjuk, hogy mire vagy mire kívánt utalni.
138 4 *Ha elsül jó, ha el nem sül, akkor is jó* — Ez a rejtélyesnek tűnő üzenet a *Hogyan bukott meg Kemény János?* c. tárcában is felbukkan (Pesti Hírlap, 1884. jún. 18. 167. sz. Kötetben: Hi 12. köt. *Anékdoták I.* 160. l.).

A MÁLNA

- M.** I. *Pesti Hírlap.* (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1885. július 25., 7. évf. 202. sz. (1—2. l.) »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. Névjelzés nélkül.
II. *Urak és parasztok.* Bp. 1885. [A borítólapon: 1886]. Révai Testvérek kiad. 161—167. l.
III. a) *Urak és parasztok.* [2. kiad.] Bp. 1891. Révai Testvérek kiad. *MKm* 6. köt. 145—151. l.
b) 3. kiad. 1894. ua.
c) 4. kiad. 1900. ua.
d) 5. kiad. 1902. ua.
e) 6. kiad. 1904. ua.
IV. *Jk* 27. köt. *Kisebb elbeszélések IV. köt.* 114—119. l.

A kisrajz egy nyári kirándulás emlékét őrzi. A délutáni falatozásból visszamaradt és a gyepe kiöntött málna sorsa áll a középpontban. Zsánerszerű a megjelenítés, plasztikus a tájleírás, a gyermeki lélek autonóm belső világát finom eszközökkel eleveníti meg az író. De ezeket a művészi erőnyeket gyengíti a történetet záró, túlzóan moralizáló és a történet súlyához képest nagyon széleskörű általánosítás.

Előjáróban megemlíti MK, hogy Csiky Gergelynél töltött nap befejezéseként tettek kirándulást Nagymarosra. A két író között ekkor meglevő kapcsolatra fényt vet MK-nak Csiky Gergely halála alkalmával írott megleghangú visszaemlékezése (*Csiky Gergelyről* Hi 5.

köt. *Az én halottaim* 169—172. l.), Csiky egyéniségét feleleveníti a *Magyar Regényírók* 41. kötete, *Az Atlasz-család* elé írott bevezetője is. (Újra közölve: MK: *Írói arcképek*. Bp. 1953. 125—127. l. Sajtó alá rendezte: Bisztray Gyula.)

Szövegváltozatok

A Pesti Hírlapban (PH) való első közlés után MK a rajz szövegét némi stiláris csiszolás után beillesztette az *Urak és paraszok* 1885-ös első kiadásába. E szövegen a későbbi kiadások során nem változtatott, míg a Jk-ban három kisebb, figyelmetlenségből származó szövegromlás található. A jelen Krk az *Urak és paraszok* 1889-es második kiadásának szövegét közvetíti.

Lap Sor

- 139 : 1 Mikor Visegrádon (PH: Mikor *minap* Visegrádon)
 3—4 ahogy *Somogy* vármegyében legszebb *Zala* vármegye (PH
 ahogy *Zala* vármegyében legszebb *Somogy* vármegye)
 „ 10 vitte egész (PH: vitte *le* egész)
 „ 11 kézikosárban (PH: kézi-kosarkában)
 „ 29 gyepre (Jk *győpre*)
 140 : 12 állt *ott* fehér (PH: állt *meg mellette* fehér)
 „ 14 odább (Jk *odébb*)
 „ 34 oda; de (PH: oda, de)
 141 : 3 *pázsiton* (PH: *páston*)
 „ 5 csoportban (PH: csoportokban)
 „ 13 *pázsiton* (PH: *páston*)
 „ 19 PH, 1885, Krk Mienk (1889—Jk: Miénk)
 142 : 18 már *a kivívott gyümölcs* szabadon (PH: már szabadon)
 34—35 de még láthattuk, amint (PH: de *én a kupé* ablakán *kihajolva* még láthattam, amint)
 37—39 sor helyett a PH-ban a következő olvasható:
 — Oh, oh! — mondtam egyik útítársamnak. — Nézze csak! Hát nem ostobák ezek a porontyok?
 — Ne bántsa őket — felelt az mosolyogva —, hiszen ez az *örök emberi*, küzdenek valamiért s mikor nagy fáradtsággal hozzájutottak, könnyedén elhajítják.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 139 : 3—4 *Somogy vármegyében legszebb Zala vármegye* — MK-nak ez a megfogalmazása arra utal, hogy a Balaton-felvidék a maga pompás szépségével csak a déli oldalról látható, ez pedig Somogy megye, míg Balaton északi része Zala vármegyében terül el.
 140 : 2 *cerniroz* — ostromzár alá vesz

Lap Sor

- 140 : 20 *pimpó* — élénksárga virágú, erdön, mezön gyakori gyom-növény (*Potentilla anserina*).
141 6 *kampaverd* — tájszó, labdaütő eszköz. MK műveiben többször előfordul, ld. Rubinyi Mózes: MK stílusa és nyelve. Bp. 1910. 170. l.

Irodalom

Nagy Sándor (Mikszáth humora. It, 1914. 392. l.) szerint az elbeszélés túlságosan csak azt a gondolatot jelképezi, hogy az ember mindig fitymálja azt, amiért az imént még hevesen küzdött.

A TEKINTETES ÁRVASZÉK

- M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1885. július 26., 7. évf. 203. sz. (2—3.l.) Névjelzés: S-n.
II. *Hi 10. köt. 1917. Dekameron III. köt. 208—212. l.*

MK e korszakban keletkezett írásainak egyrésze a régi patriarchiális vármegye belső világát vetíti elénk. Ezek egy részében az ügyintézés nehézségét, felületességét és megbízhatatlanságát, más részükben a vármegyei élet keretei között boldogulását kereső dzsentri figurákat elevenít meg. Az árvaszéki pénz kezelésekről a félévvel korábban írt *Levelés menyecskék* c. elbeszélésben tesz említést, meglehetősen széleskörű általánosítás formájában (ld. a Krk jelen kötetében 35. l.). Korábban, a *Nem igaz a korrupció!* című elbeszélésében (Krk 35. köt. 106—109. l.) pedig egy egészen különleges esetet mutat fel: egy olyan megyei tisztségviselőt állít középpontba, akiről mindenki azt suttogja, hogy hivatalos pénzhez nyúlt, és a hivatalos vizsgálat megállapítja róla, hogy a fordítottja igaz, a megye tartozik neki tekintélyes summával. Az elbeszélés utolsó mondata érzékelteti az író tendenciáját: »Mert tekintettel arra, hogy sok becsületes hivatalnokról sül ki, miszerint sikkasztó, hadd süljön ki egyszer már egy sikkasztóról is, hogy becsületes embert.

Az író a *Bevezetésben* (143 : 6 sor) a »bolondos barsi esetre hivatkozva adja elő a két történetet. A *Pesti Hírlap* 1885. júl. 21. számában cikk jelent meg »A Bars megyei sikkasztás« címmel. Részletes beszámolót közölnek a vármegye rendkívüli közgyűléséről, ahol az alispán bejelentette, hogy Szász István vármegyei pénztáros 1885. júl. 16-án Bécsben öngyilkosságot követett el. Közvetlenül halála után néhány ezer forintos hiányt állapítottak meg a megye pénztárában, majd egy újabb vizsgálat 37 455 forintos hiányt észlelt. A napilap e részletes beszámolón kívül »A vármegye« címmel vezércikket is írt a hanyag vármegyei ügyintézésről.

A jelen Krk a *Pesti Hírlap* szövegét közvetíti.

Tárgyi magyarázatok

Lap sor

- 143 : 20 *Marienbad* — csehszlovákiai gyógyfürdő, bél- és gyomorbántalmak gyógyítására ajánlották és elhízás esetén javasolták az orvosok.
- 144 : 17 *pápos volt, mint a kapos* — a vörös színű festéket adó ánizskapos szó egyéni vagy tájváltozata. E fordulat MK más frásában is felbukkan (ld. Rubinyi Mózes: MK stílusa és nyelve. Bp., 1910. 171. l.).
- 39 *Lord Bacon* — Francis Bacon (1561—1626) Anglia kancellárja. A történelmi tények szerint 1621-ben foglalkozott a lordok háza Bacon visszaélési ügyével, de Bacon csak néhány napot töltött börtönben.

Irodalom

Kráhl Vilmos (Mikszáth a jogász. Bp., 1941. 127. l.) művében az elbeszélést az árvaszék munkájának jellemzésére írt műnek tekinti.

A MAGYAROK ISTENÉRŐL

- M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1885. július 27., 7. évf. 204. sz. (1.1.) »A Pesti Hírlap tárcája« főcím alatt. Névjelzés nélkül.
- II. *Hi 13. köt. 1917. Anekdóták II. köt. 1—13. l.*

Az anekdota-füzér kétségtelenül MK-tól származik. Rubinyi Mózes is Mikszáth-frásnak tekintette és ezért illesztette a *Hi* jelzett kötetébe, de ezen kívül az első két anekdota később újból visszatér MK frásaiban és ez megnyugtatóan bizonyítja a jelen esetben szerzőségét.

Az első anekdota még MK rimaszombati diákkorából származik. Az 1910-ben megjelentetett *Fábry János* c. cikében felidézi a »Teleki mennybemenetele« c. versének történetét (Hátrahagyott munkák, MKmR-Fr 20. köt. 157—158 l.). Rubinyi Mózes ifj. Mikszáth Kálmán szóbeli közlése nyomán ír a »Teleki mennybemenetele« c. diákkori Mikszáth versről a »MK élete és művei« c. munkájában (49—50. l.). Rubinyi Mózes az adatközlő nyomán önképzőköri versenyműként említi a verszetet.

MK művei közül a *Különös házasságban* bukkan fel egy Rákóczi mennybemeneteléről szóló sárospataki diákoknak tulajdonított verszet (ld. *Krk* 13. köt. 15. l. és Bisztray Gyula jegyzeteit uo. 312—313. l.).

A fentiekben elmondottakból megállapítható, hogy a jelen anekdota és a két másik azonos motívumra épül: a mennyországban trónoló isten mindháromban atillát ölt, hogy fogadjon egy halott

nagy magyart. A jelen esetben Széchenyi Istvánt, a diákkori versezetben Teleki Lászlót, a *Különös házasságban* Rákóczi Ferencet. Ezek alapján feltételezhető, hogy mind a három egy az 1850-es években keletkezhetett közös forrásra vezethető vissza.

Hasonló eredetű a József nádor halála alkalmával keletkezett történet is, amelyet MK korábban, 1880-ban *József nádor és a német színház* címmel a Szegedi Naplóban megjelentetett (Hi 12. köt. 20—21 l.).

A harmadik anekdota is feltételezhetően az 1850-es években keletkezhetett.

Az alcímként közölt szöveg: »Szíves üdvölet a drezdai sógoroknak és a befejező három sor aktualításra utal. A Pesti Hírlap »Magyar ellenes tüntetés Drezdában« címmel beszámolt arról, hogy július 20-án a drezdai tornaünnepélyen incidens történt: egy nemzeti szalaggal díszített magyar koszorút erőszakkal eltávolítottak a szónoki emelvényről (Pesti Hírlap, 1885. júl. 23. 200. sz. 9. l.). Két nap múlva Beksics Gusztáv »A drezdai tüntetés« címen élehangú vezércikket írt, amelynek már első bekezdésében is erőteljes hangot ütött meg: »Drezdában tüntettek a magyar nemzet ellen. Tüntettek a magyar sovinizmus. Kigúnyolta a magyar színeket, megsértette a magyar nemzet önérzetét . . .« (PH, 1885. júl. 25. 202. sz. 1—2, l.). A vezércikk további részében Beksics a német nemzetiségi mozgolódások és a Schuhlverein kapcsolatát és történelmi előzményeit fejtegeti.

A jelen Krk a Pesti Hírlap szövegét közvetíti.

AZ EGYETLEN NÉMET

K. OSzK Kézirattára Fol. Hung. 2169/4 180—183 folio

M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1885. augusztus 2., 7. évf. 210. sz. (9—10. l.) Rovaton kívül: Névjelzés: S-n.

II. Hi 10. köt. 1917. *Dekameron III.* 101—109. l.

Rubinyi Mózes a Hi jelzett kötetéhez fűzött jegyzetében (ih. 244. l.) az olvasót a Hi 9. kötetének 243. lapjára utalja: »*Az első páciens* a Pesti Hírlapban jelent meg, 1881. 312. sz. Scarron néven, ezzel az alcímmel: „*A 3892/881. számú polgári keresetről*”. Ugyanez a tárgy *Az egyetlen német c. rajznak* . . .«

A két elbeszélés témája valóban azonos: mindkettőben egy kis faluba került orvos felsülését írta meg MK hasonló végkifejléssel. De míg az első kidolgozás vázlatosabb és elnagyoltabb, közelebb áll az alcímben jelzett bírósági ügyhöz, addig *Az egyetlen német c.* elbeszélésben a helyzetrajz elmélyültebb, az önéletrajzi motívumok alkalmazásával növelte a művészi hitelt. A cselekmény alaphelyzetét, színhelyét és idejét megváltoztatta. *Az első páciens* hőse egy frissen végzett fiatal orvos, a színhely a főváros környéke, ideje a megírást megelőző

év, 1881 februárja. Az egyetlen német hőse egy Sziléziából áttelepült német gyakorló orvos, akit a fordulatok szerint az író a vármegyénél töltött ideje során ismert meg, és aki a birtokába jutott örökség révén Galábocs községben telepedett le. Kidolgozottabb és művészileg árnyaltabb a német ember galábocsi letelepedésének ábrázolása, körülményeit részletesebben mutatja be MK. És végül idegen anyanyelvűsége miatt hihetőbb és erőteljesebb az elbeszélés poénja is.

Az elbeszélésben előforduló helységnevek közül Galábocs a korabeli Nógrád megye Szécsény járásának kisközsége, míg Zelena ugyancsak a Nógrád megyében levő losonci járásbeli kisközség volt. Az Orsód helységnevet az író alkotta, a kézirat tanúsága szerint a fogalmazás közben először „Borsod” nevet írt le, majd később javította. — Teschen az Osztrák—Magyar Monarchiában az ugyanilyen nevű osztrák-sziléziai kapitányság székhelye volt.

Szövegváltozatok

A K eredetileg 5 kéziratlapból állott. A 3. az idők folyamán elveszett. Az 1. 39, a 2. 45,5, a 4. 37, az 5. 47 cm hosszú és 15 cm széles ún. szerkesztőségi kutyanyelvre íródott. A K-ot a nyomdában szét-szabdalták és az így keletkezett kézíratszeleteket két ceruzával I.—XXII. római számmal jelölték. A 3. kutyanyelv elvesztése révén a IX—XI. számú K-csíkok hiányoznak.

A K papírja arra utal, hogy MK a szerkesztőségben írta elbeszélését. A nyomdába adott K szövege és a Pesti Hírlapban (PH) napvilágot látott szöveg eltérései arra utalnak, hogy MK a szedés után, korrigálás közben még csiszolta elbeszélése szövegét (ld. pl.: ekkor alakult ki hőse végleges neve 149 : 1; 149 : 13; árnyalta a stílust: 149 : 8, 149 : 16, 149 : 21, 151 : 29—30, 153 : 14—15). A sajátkezű korrigálás ellenére nem vett észre néhány olyan szedési hibát, amelyet a nyomdász a nehezen olvasható K miatt hibásan szedett. E helyek a következők: 150 : 16, 150 : 34, 150 : 37, 153 : 38. A rosszul szedett szavakat a kézirat alapján javítottuk (szövegszerű felsorolásukat ld. alább).

A K további érdekes tanulsága az írói alkotómunkával kapcsolatos. MK folyamatosan, egyszerre írta meg elbeszélését, de nagyszámú törlése arra mutat, hogy gondosan választotta meg a legjobbnak tűnő fordulatot, a szörend kialakítása is sok javításra készlette. Néhány helyen nagyobb szövegrészt törölt, ill. fogalmazott újra. Ezek közül a 150 : 32—33 sor között törölt részlet arra utal, hogy írás közben alakult ki a végleges alaphelyzet. Ti. e helyen feleséget vett hősenek, aki fokozódó értetlenséggel figyeli az orvos ház-eladási tevékenységét. A végső megfogalmazásban az orvos nőtlen ember marad. A másik két nagyobb törlés stíláriis értékű: az 149 : 14—15 sor között áthúzott rész a párbeszéd jobb megformálását szolgálta, míg a 151 : 32—37 sor többszörösen javított, majd végül újra letisztázott részlete egy írói gondolat alapos kiérlelését jelzi. Az ehelyen végzett javítás annál érdekesebb, mivel egy olyan gondolatról van szó, amely

MK későbbi műveiben is felbukkan (felsorolásukat ld. a *Tárgyi magyarázatok* között). A jelen esetben a többszöri változtatás arra utal, hogy e fordulatok nem kész sémaként éltek az íróban, hanem egy szituáció idézte elő az újra meg újra való közlésüket.

A jelen Krk a PH szövegét közvetíti, de a fentiekben jelzett szövegkorrekciókat végrehajtva. A K-ban található változatokat zárójelben közöljük:

Lap Sor

- 149 : 1 *Dr. Kniep* gyakorló (K: *Dr. Kípek* <...> gyakorló)
 3 hogy magtalanul elhalt (K: hogy <wi. örökösök nélkül> magtalanul elhalt)
 6 expediáltam a hivatalos (K: expediáltam <az ért> a hivatalos)
 8 hónapra beállított egy *hórihorgas*, *de gyenge* kinézésű (K: hónapra rá beállított egy *vézna* kinézésű)
 11 Teréz (K: Terézia)
 13 *Kniep* (K: *Kípek*)
 14 megtekinteni (K: <megné> megtekinteni)
 14—15 sor között az alábbi törölt rész olvasható:
 <— Látta már a hagyatékot?
 — Láttam — mondá savanyú arccal. — Egyetlen házikó maradt nagynéném után. Igaz, hogy szép vad venyigével befuttatva.
 — Csinos házacská — mondtam.>
 15 felelém (K: feleltem)
 18 ház (K: ház<ikó>)
 20—21 sor között törölt szavak:
 <Kelletlen...>
 21 Arca *elhalványodott*, s szemei (K: *Egész arca elsavanyodott*, s szemei)
 „ 22 Föld nincs (K: Föld <nem is volt> nincs)
 150 : 1 Természetesen nagy város (K: <És a ház Városka Város> Természetesen nagy város.)
 7 — Hogyan? — förmedt (K: Hogyan — <Kiáltott fel> förmedt)
 7 Csak talán (K: Csak <nem ingyen> talán)
 8 akarja *ezzel* mondani (K: akarja *ön* mondani)
 10 mert akinek ott (K: mert *ott* <mindenkinek van saját háza> akinek ott)
 10 annak háza (K: annak <mindenkinek> háza)
 12—13 rázta a fejét (K: <csóválta> rázta a fejét)
 15 fogadott, Galabocsra (K: fogadott <s oda...> Galabocsra)
 16 K, Krk négy ablakával (PH: *nagy* ablakával)
 19 volt a (K: volt <egy> a)
 21 lehet venni (K: lehet <adni> venni)
 24 Ah, ugyan (K: <De> Ah ugyan)
 26 mániája lett, hogy értékesíteni fogja, s a (K: mániája <vé volt> lett, hogy <ó a háznak> a *galabocsi házat* értékesíteni fogja s a)

- 150 : 28 lerajzolta. Ezentúl (K: lerajzolta <és minden ?alkalommal?> Ezentúl)
- 29 A galábocsi (K: A <szegény> galábocsi)
- 31 mégsem (K: <nem> mégsem)
- 32–38 sorok között a köv. törölt részlet olvasható:
 <— Tönkre tesz bennünket ez a ház (. . .) — figyelmeztette pirongatta a felesége, egy szelíd arcú bajor asszony. — Már egy emeletes házat építhettünk volna azon az áron, amibe eddig került.
- Utoljára is elhatározta, hogy az még sem>
- 34 K, Krk: az mégsem (PH: az sem)
- 34 vegyem. Ha nem (K: vegyem. <Mert egészen elveszni . . .> Ha nem)
- „ 37 sor előtt olvashatatlanul törölt szavak találhatóak!
- „ 37 K, Krk: hivatalunkba (PH: hivatalba)
- „ 39 Mi van (K: <Nos> Mi van)
- 151 : 1 tegnapelőtt. Most (K: tegnapelőtt <Ezután galábocsi> Most)
- „ 11 ember. Kutya (K: ember <uram köztünk> Kutya)
- „ 13 látszik. A természet (K: látszik <a vidék, szép az erdők> A természet)
- 17 szolt fejt (K: szolt a <kis> vézna emberke fejt)
- 20 érezze magát (K: érezze <. . .> magát)
- 25 dzsentrí hí, és az orvosnak (K: dzsentrí hí: <de az is csak olyan orvost hí amelyik vele pertu v> az orvosnak)
- 26 ismerkedni (K: ismerkedni)
- 27 akkor az (K: akkor <a gentry> az)
- 29 gavallér nem (K: gavallér <ember> csak nem)
- 29–30 cimboráját pénzzel apró szolgálatokért (K: cimboráját a másik gavallér<t> embert pénzzel, <miért az> apró szolgálato<t> kért <tett>)
- 30 látni a doktor (K: látni <tőle> a doktor)
- 32–37 sort MK először igen sok javítással fogalmazta, majd az egészet áthúzta. A rekonstruálható szöveg a következő:
 <Ami pedig a parasztokat illeti annak ellenben ott <<nyiln>> nőnek az orvosszerei a mező[n]. Mindent a föld <<ad>> hoz még a patikát is. A bodzafa héja, a tormalevél . . . bodzafa héja, a marmancs mind csodaszerek, más baj ellen segít (De hisz az . . . is így van!) a belső orvosságai, <<ami pedig a ? holtat ? illeti>> mert vagy segít vagy nem, ha pedig a lába tőri ki vagy ilyesmi azt majd helyrerángatja <<az ?ortályosi ? molnár>> a zelenai molnár
- : 33 marmancs megannyi (K: marmancs <a belső orvosságai> meg annyi)
- „ 34 orvosság, ami (K: orvosság <amely> ami)
- „ 37 meg nem (K: meg <aztán> nem)
- „ 38 sortól 153 : 10 sorig terjedő rész kézirata elveszett!
- 153 : 10 Hova lesz (K: Hova <megyünk mi> lesz)
- 11 Orsódra (K: <Bo>Orsódra)

- 153 : 14—15 ümmögött belerejtözve a bundába (K: ümmögött *a doktor* s <<úgy belebur[olódzott]>> <befúrta magát> belerejtöz-
ködött a bundába)
- 15 künn, mialatt (K: künn <'s elábrándozva ott a rut bűnök?)
mialatt)
- 25 szeretném. Hisz (K: szeretném <szegénykét> Hisz.)
- 26 nekem kihajigálni (K: nekem <doktorokra> kihajigálni)
- 26—27 sor közt a köv. törölt sorok találhatóak:
<— No, semmi, semmi, megfogja [!] gyógyulni.
— Csak a reggelt érje meg.>
- 29 bundában, Kátyi (K: bundában <csak> Kátyi)
- 28—29 mereven nézett a lovak elé. A (K: mereven <nézte az . . .
az utat> nézett a lovak elé. A)
- „ 29 széna barnállott (K: széna <volt> barnállott)
- „ 30 és ugrándozó (K: és <ugráló> ugrándozó)
- „ 31 meg. Hát (K: meg <<Hát egyszer>> <Mik> Hát)
- „ 33 kalapjába (K: kalapjába <és krákgova tovább>)
- „ 36 tartva kezében (K: tartva <vörös kez> kezében)
- „ 38 K, Krk: fagyott-e még meg? — (PH: fagyott e meg?)
- 154 1 Nyilván álmodozásba merült, félébren (K: *A doktor* <egész>
álmodozásba merült <csak és észre sem> félébren)
- 2 sem vette, hogy a zelenai (K: vette <<mikor a ze>> hogy
mikor> hogy a zelenai)
- 2 magaslaton három (K: magaslaton <hogy szembe jövő>
három)
- 3 szemben. Csupa orsódi gazdák (K: szemben. *Borsodi* <paraszt>
gazdák)
- 6 mert már (K: mert <baj van> már)
- 8 Meghalt, egy órára (K: Meghalt <mihelyt elmen> egy órára)
- 10 aztán szilajon (K: aztán <nyersen> szilajon)
- 12 mintha nadragulyát (K: mintha <.> nadragulyát)
- 14 Az orsódi (K: Az <borsódi> orsódi)
- 15 zúgott, a világ (K: zúgott <az agyveleje forogni kezdett mint
a megkevert ímártás?) a világ)
- 21 fölserkent, hogy azok (K: fölserkent, hogy <mit kiabálhattak
valjon utána> azok)
- 22 imént. De mit? (K: imént. <Hátha csak tréfáltak> De mit?)
- „ 24 olyanformán (K: ilyenformán)
- „ 28 azután megfogta (K: azután <megfordította> megfogta)
- „ 31 doktort magammal (K: doktort <haza> magammal)
- „ 31—32 vigyem magammal (K: vigyem <haza> magammal)
- „ 34 Mit csináljak? Hova (K: Mit csináljak <Mit csináljak> Hova)
- „ 35 leugrott róla (K: leugrott <a szekérről> róla.)
- „ 37 lovakat, nézett (K: lovakat <mlg majd odament> nézett)
- 155 6 neki nyersen (K: neki *Kátyi* nyersen)
- 7 magát? (K: magát <Hol>)
- 9 S mivel a (K: <S hogy> S mivel a)
- 12 szekérré, egyet (K: szekérré <közibe vágott a lo> egyet)

Lap Sor

- 155 : 18 megfagyva a derékig (K: megfagyva a <nyakig> derékig)
„ 21 Galábocsról (K: <onnan> Galábocsról)
„ 22 és remélem (K: és <talán> remélem)
„ 22 német is, a mi (K: német is <közöttünk> a mi)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 150 : 30 *Csillag Anna hosszú haját* — utalás a korabeli újságokban hirdetett hajápoló szerre, amelynek szövege így kezdődött: „Én, Csillag Anna . . .” és a reklám szöveg mellett egy földet süprő hajú női alak volt látható.
- 151 9—10 *Halnak, de maguktól.* — *Majd hozzászoknak apródonkint az orvosi segélyhez.* — MK-nak ez a csípős orvos-ellenes megjegyzése szerves összefüggésben van életművét átszövő érzéseivel. Bisztray Gyula *A fekete kakas* c. nagyobb elbeszéléséhez írott jegyzeteiben részletesen foglalkozik e kérdéssel (ld. Krk 12. köt. 214—126. l.).
- 26—31 a dzsentri és a pertu — ez az anekdotikus fordulat az ügyvédi honorálás módjára már az 1877-ben írt *A vármegye rókjájában* (Krk 1. köt. 119. l.), majd a *Nemzetes uraimékban* (Krk 2. köt. 92. l.), az orvosi praxisra vonatkoztatva pedig a *Beszterce ostromában* merül fel (Krk 6. köt. 55. l.).
- 152 : 2 *Doktor mokor!* — orvos-csúfoló gyermekszójáték.
- 154 : 12 *nadragulya* — a burgonya rokonságába tartozó mérges növény (*Atropa belladonna*). MK szóhasználatában a lovak fdegenségét óhajtja érzékeltetni.
- 16 *gömbörcdött* — a köd gomolygását kifejező tájszó MK más műveiben is felbukkan (ld. Rubinyi M.: MK stílusa és nyelve. 1910. 152. l.).
- „ 17 *lángliszt* — szitált finom liszt, a liszt legjava.
- 155 : 14 *Szappertol!* — teringtét!

KÓHALOM

- M. I. *Magyar Ifjúság.* (Fel. szerk. Kürthy Emil.) 1885. augusztus 2., 2. évf. 16. sz. (270—271. l.) *Teljes névjelzéssel.*
- II. *Magyarország lovagvárai regékben.* Bp. 1890. Révai Testvérek kiad. 6—10. l.
- III. a) *Magyarország lovagvárai.* Bp. 1894. Révai Testvérek kiad. *MKm* 11. köt. 83—86. l. [Megelőzi *A kis primás* c. regény 1—80. l.]
- b) 3. kiad 1901. ua.

IV. a) *Magyarország lovagvárai regékben.* Bp. 1903. Révai Testvérek kiad. 3—6. l.

b) 5. kiad. 1905. ua.

V. *Hi 15. köt. 1917. Magyarország lovagvárai regékben.* 1—3. l.

Forrása

A várregék keletkezéséről és forrásfelhasználásáról ld. részletebben Krk 35. köt. 280—281. l.

MK a jelen várrege írásakor feltételezhetően Orbán Balázs Köhalom című értekezését forgathatta (*Magyarország és a Nagyvilág*, 1868. szept. 13. 37. sz. 440—441. l.). Írónk által megemlített történelmi adatok és tények a jelzett cikkben sokkal részletezőbben megtalálhatók, továbbá a vár bástyáján felakasztott vasbilincsről szóló legenda is megtalálható Orbán Balázs cikkében. De itt a fogoly királybíró neve Hedwig, míg MK Helvig Károly-nak nevezi. A bűbájos darabant neve mindkét helyen Meneges. Orbán Balázs leírásában a királybíró különös szabadulása után boldogan él családjá körében. A mikszáthi interpretálásban az ördög segítsége súlyos következményeket támaszt. Feltételezhető, hogy ez a végkifejlés a rege más változatában előbukkan, de az is lehetséges, hogy MK írói képzeletének szülötte ez a fordulat.

*

A vártörténetek keletkezéséről és forrásairól adott általános tájékoztatónkban részletesen kifejtettük (ld. Krk 35. köt. 277—280. l.), hogy MK forráskezelését figyelembevéve a várregékhez nem fűztünk Tártyi magyarázatokat, mert nem feladata a jelen Krk-nak az író által felhasznált különböző adatok történelmi hitelének ellenőrzése, ill. kiegészítése.

Szövegváltozatok

A jelen Krk a rege 1890-ben megjelent kötetkiadásának szövegét közvetíti. Zárójelben közöljük a Magyar Ifjúságbeli első változat szöveg eltéréseit.

Lap Sor

156 : 19 helyütt *az* (MI: helyütt *ez*)

„ 24 Károly *király*bíró (MI: Károly bíró)

„ 37 Meneges (MI: Menengez)

„ 34 bilincseket (MI: bilincseit)

157 : 13 *vára* (MI: vár)

A NAGYANYÁM FÜVE

K. OSzK Kézirattára Fol. Hung. 2169/1 3—4 folio.

M. I. *Pesti Hírlap* (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1885. augusztus 5., 7. évf. 213. sz. (1—2.1.) A *Pesti Hírlap* tárcáját rovatban. Névjelzés: S-n.

II. *Hí 13. köt.* 1917. *Anekdoták II. köt.* 6—9. l.

Keletkezéséről

A szülői házból hozott kis történetet MK nagyanyja személyéhez köti. De a ránk maradt fogalmazás ezt kétségessé teszi, mivel — mint ez alább a *Szövegváltozatok* számbavételekor kiténik — az elbeszélés címében és szövegében a nagyanya helyett az »édesanyám«, ill. »nagynéném« szó szerepel. A kézirat javításait alaposan szemügyre véve kiténik, hogy legelőször az »édesanya« szerepelt, csak az írás közben változtatta meg előbb a »nagynéném« majd a »nagyanyám« szóra. Ez az ingadozás a kézirat első negyede után megszűnt és a továbbiakban már mint a nagyanyjával történt esetet adja elő az író, így szerepel már színhelyként az ebecki kastély (158 : 29) és ennek megfelelően alakította ki a befejezésben a csattanót is.

Az említett tények csupán a történet főalakjának személyét módosítják, az élmény forrását nem érintik. Ma már nem tudjuk megállapítani, hogy mi késztette MK-t e változtatásra, talán az írói megformálás kerekdedebb tétele érdekében hajította végre ezt az átalakítást.

Az elbeszélésben előforduló káposzta-vásárlás is a személyes élménye lehetett: a messze földről érkező és káposztát vásárló tótok alakja az 1884-es évben írt *Az isten hóna alatt* c. elbeszélésében is felmerül, a kis történetben szereplő Pálfalva meggazdagodásának forrásaként (ld. *Krk* 35. köt. 34—37. l.).

A jelen történetbeli helységnevek is eredeti nevükön szerepelnek: nagyszülei a balassagyarmati járásban levő Ebecken laktak, a káposztát vásárló parasztok pedig tiszovnikiai voltak. A helységnev mögött a korabeli Nógrád megye gácsi járásának Alsó- vagy Felsőtiszovnik kisközsége ismerhető fel.

Szövegváltozatok

A kézirat eredetileg 2 kéziratlapból állott. A 1. 45,5, a 2. 33 cm hosszú és 15 cm széles ún. szerkesztőségi kutyanyelvekre íródott. A nyomdában a kéziratot szétszabdalták és a kéziratseleteket két ceruzával IV—XI. római számmal jelölték. A kézirat elején a számozást végző két ceruzával a köv. nyomdai utasításokat jegyezték fel: »Első tárcsa és a betűtípus jelzése: »garm.« A IX., X., XI. szelet szétvágásakor az eredeti kézirat-lap megconsunkult, helyel-közzel MK törölt kéziratából is levágtak.

A K papírja azt jelzi, hogy MK a szerkesztőségben írta a kis történetet. A nyomdába adott K szövege és a Pesti Hírlapban (PH) napvilágot látott szöveg között levő eltérések arra utalnak, hogy MK a szedés után maga korrigálta a szöveget és ekkor szüntette meg az »édesanya«, »nagynéném« és »nagyanyám« szavak felemás elfordulását (157 : 4, 158 : 2, 158 : 12, 158 : 20, 158 : 25), ezen kívül még több stílus-csiszolást is eszközölt (158 : 5–6, 158 : 7, 159 : 24, 159 : 36, 160 : 8). De emellett nem vett észre olyan szedési hibát, amelyet a nyomdász a nehezen olvasható K miatt rosszul szedett: a 159 : 8 sorban a K-ban »Táttra *legtetején*« szavak olvashatók, míg ezt a nyomdász »Táttra *hegy tetején*« szintagmának olvasta. MK ezt a hibát nem vette észre, a jelen kiadásban ezt az értelemtorzulást javítottuk.

A jelen Krk a PH szövegét közvetíti, zárójelben közöljük a kéziratban található javításokat és szövegváltoztatásokat.

Cím: K A<<z édes anyám>> <<nagynéném?>> nagyanyám füve

Lap Sor

- 157 : 1 venni; buja (K: venni <a falunkba> buja)
 2 a határban (K: a <...> határban)
 2 darabon a hegyi (K: darabon <a magas hegyek közt> a hegyi)
 3 élnek-halnak a káposztáért. (K: élnek-halnak <mert a tótnak csak egy eledele van a krumplin kívül a káposzta. Ennek a levét isez reggelire> a káposztáért.)
 3–4 sor között a K-ban a következő törölt szöveg olvasható:
 <Gazán súlyos istencsapása rajtuk, hogy éppen az nem terem meg az ő földjükön, amit legjobban szeretnek.>
 4 Nagyanyámtól megvettek (K: <<Anyámtól>> Nagynéném^től megvettek)
- 158 : 5 kivagdosták (K: kivag<dott>dosták)
 2 maradtak; abban állapotok meg *nagyanyámmal* (K: maradtak <megalkudtak> abban állapotok meg *édesanyámmal*)
 3 beszedik otthon (K: beszedik <összel> otthon)
 5 Elmúlt az (K: <? Eltelt?> az)
 5–6 de *csak nem jöttek a tótok* (K: de *a tótok nem jöttek*)
 6 a pénzzel, nem volt (K: a pénzzel <Bez arra> nem volt)
 7 elküldeni a szolgálot (K: elküldeni a *Zeuzska* szolgálot)
 9 ígérték, ha (K: ígérték <hogy> ha)
 12 E sornak kétszer is nekikezdett MK:
 <<Hát erre aztán nem lehetett mást tenni>>
 <<No ezt <...> már tisztá dolog>>
 12 *nagyanyám* K: *nagynéném*
 16 nagyatyám (K: nagyatyám)
 19 nyakukba, amire (K: nyakukba <.....> amire)
 20 jöttek egy nap (K: jöttek *el nagynénémhez* egy nap)
 22 aki dült (K: aki <könnyezve> dült)
 25 nagymama (K: nagy <néném> *anya*)
 30 többet ér. Úgy (K: többet ér <még az> Úgy)
 33 *Nagyanyám* K: *Nagymamám*

Lap Sor

- 158 : 33 nézte könnyein (K: nézte a könnyein)
34 turógomolynyi K: egy (? burgonya?) turógomolynyi)
35 ki a verébnyelv (K: ki a <fülemile> verébnyelv)
37 nagymama K: nagyanyám)
38 csodafű, melyet (K: csodafű <amit> melyet)
38–39 használni. Az ennek a tulajdonsága, hogy (K: használni
<Mikor ezt elfűteti a tekintetes asszony.... terebélyes
lesz>. Az ennek <a tulajdonsága.....> hogy)
159 : 2 ér? Minden (K: ér? <A gyökere olyan lesz ennek> Minden)
4 És aztán (K: <Hát> És aztán?)
6 asszony, olyanná K: asszony (s ha állatnak) olyanná)
6 s ha beteg (K: s ha <embernek> beteg)
7 dugnak, okvetlenül (K: dugnak <beteg embernek pedig a
kezibe> okvetlenül)
8 K, Krk Tátra legtetetjén (PH: Tátra hegy tetején)
9 kérem a (K: kérem *alásan* a)
10 hadd boldoguljon (K: hadd <legyen béke> boldoguljon)
13–14 sor között a köv. törölt szöveg olvasható:
<A fű megnőtt és terebélyes gyökeret eresztett észre.
<<Olyan volt a gyöke>> olyannak mintha a török császár
aláírását akarná utánozni. Az egész falu a csodájára járt,
hogy mi lesz hát belőle.>
14 a nézésére (K: a <csodájára> nézésére)
16 azt hajtották (K: azt <mondták> hajtották)
17 parasztok: „No (K: parasztok <„Medicinás üvegek. Biz
isten> No)
18 üvegek keletkeznek (K: üvegek <fu nőnek> keletkeznek)
24 valamelyik megbetegedjék, azt (K: valamelyik állat megbete-
gedett <ann> azt)
25–26 sor között a köv. kihúzott szavak olvashatók:
<Az emberek is egész>
27 amelyik pedig (K: amelyik <meg> pedig)
27 meg, azon már (K: meg <hát> azon <meg> már)
29 nagymamám sok-sok (K: nagymamám <egész holta napjáig>
sok-sok)
31–32 sor között a köv. törölt szavak olvashatók:
<Egy <<nap mert>> éjjel mert semmi sem tarthat)
36 Szegény öregasszony, egész (K: Nagyanyám szegény, egész)
37 de hiába (K: de <nem találta> hiába)
„ 38 hogy kutassam (K: hogy <keressem> kutassam)
160 : 1 volt, tudakozódtam (K: volt, <jártam> tudakozódtam)
4 nem a herbáriumokat nézegetem, de (K: nem a <herbáriumo-
kat nézem> herbáriumokat nézegetem <hanem> de)
6 eszközöket kísérem (K: eszközöket <figyelem> kísérem)
8 A fűvet hát a (K: A fű hát <már most megvolna> a)
10 Isten neki, jó helyen van, ahol van. Mert (K: <?Hiszen? ahol
van ott jó helyen van>. Isten neki, jó helyen van, ahol van.
Mert)

AZ ELTÉVESZTETT VÁROSO K

K. OSZK Kézirattára Fol. Hung. 2169/1 6—7 folio

M. I. *Pesti Hírlap.* (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1885. augusztus 7., 7. évf. 215. sz. (1. l.) »A Pesti Hírlap tárcája» rovatban. Névjelzés nélkül.

II. Hi 13. köt. 1917. *Anekdoták II. köt.* 9—11. l.

Az anekdotikus történet eredetét ma már nehéz megállapítani. Lehetséges, hogy az 1885 áprilisában megnyílt országos kiállítás szervezése során megtörtént eset adhatta a témát MK-nak. Mindenesetre az angol és a francia észjárás szembeállításával szembeállított érzékelteti azt a légkört is, amely a hazai kiállítás-rendezők gondolkozását jellemezte.

Szövegváltozatok

A kézirat eredetileg 2 kéziratlapból állott. Az elsőt 45,5, a másodikat 13 cm hosszú és 15 cm széles ún. szerkesztőségi kutyanyelvekre írta MK. A nyomdában a K-ot 6 darabra vágták és a kézíratszeleteket kék ceruzával I—VI római számmal jelölték. A K elején a számozást végző kéz kék ceruzával felírta a végleges címet: »Az eltévesztett városok». A nyomdai szedés-utasítás MK kezérelésével: „garmond” — található a K legtetején.

A K papírja arra utal, hogy MK a szerkesztőségben írta a kis anekdotát. Szokatlan módon a cím csak a történet megírása után alakult ki véglegesen. A nyomdába adott K szövege és a Pesti Hírlapban kinyomtatott szöveg között levő eltérések azt jelzik, hogy a kiszedett levonatot az író korrigálta, és az első megfogalmazáshoz viszonyítva hét helyen változtatott.

A jelen Krk a PH szövegét közvetíti, zárójelben közöljük a K-ban található javításokat és szövegváltozatokat.

Cím: <<Egy kiállítási . . .>> <<Az elcsereált szavak>>

Lap Sor

160 : 4—5 nevezetesebb *újságról* és *litératorait* (K: nevezetesebb *embereit*)

7—8 sorok között a köv. törölt szavak olvashatók:

<No ha odaérsz>

10 bőkezűség, szívesség (K: bőkezűség és szívesség)

14 meghívottakhoz, biztassa (K: meghívottakhoz <» hogy sehogyse hagyja otthon a becses vendégeket> biztassa)

15 őket mézes szavakkal (őket <mondja meg azt is, hogy az utazás nem kerül semmibe> mézes szavakkal)

20 — Uram — így szólt (K: — Uram — <mondja> így szólt)

21 országunk ég a vágytól, hogy önt (K: országunk <látni óhajtja> ég a vágytól, hogy önt)

21—22 uram. Külön (K: uram <Ingyen> Külön)

161 : 2 eszébe ? *Mennydörgöttét*, uram (K: eszébe ? <Nekem ilyeneket mondani> *Teringettét*, uram)

- Lap Sor
- 161 3 időm *céltalan* utazásokat (K: időm <hogy> utazásokat)
 3 tenni. Én (K: tenni. <Nekem az időmet használni kell>) Én
 4 bolondot. (K: bolondot!)
- 6 meghívásnak, senki (K: meghívásnak <és az ingyen vonatnak>), senki)
- 8–9 megy. Bizonyosan (K: megy, <bizonyosan sértve érzik magukat az ingyen vonat által>). Bizonyosan)
- 13–14 mely hú (K: mely <...> hü)
- 15 meg. Biztosítom (K: meg <?most? ott mert> Biztosítom)
- 18–19 sorok között a köv. törölt mondat olvasható:
 <No hiszen csak az «kéne» kellene még, hogy a nagy francia nemzet önöktől menjen tanulni. Hát>
- 20 önök? Fogjon (K: önök. <Bánjuk is mi az önök iparát — Aláz'szolgája>) Fogjon)
- 28 mindenütt. (K: mindenütt!)
- 31 körülményesen, hol (K: körülményesen, *hogy* hol)
- 32 felelték amazok (K: felelték <?neki?> amazok)
- 33 invitálni. (K: invitálni, <de az sem használt>)
- 33 sor után a köv. törölt szavak olvashatók:
 <Oh, te bolond! — kiáltá>
- 36 szólt közbe (K: <rikkantott> szólt közbe)
- 162 : 1 mondtál, azt (K: mondtál *el*, azt)
- 2 elmondani, és viszont. Siess (K: elmondani, <a párisi mondókát pedig Londonban> és viszont. <Menj csak> Siess)
- 2–3 és majd meglátod, célt érsz (K: és <ekképen cselekedjél> majd meglátod <hogy> célt érsz.)
- 5 sürgönyözte (K: sürgönyzél)

A DZSENTRI-FÉSZEK

- K. OSzK Kézirattára Fol. Hung. 2169/1 8–13 folio
- M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1885. *augusztus* 30., 7. évf. 237. sz. (9., 10. l.) Rovaton kívül. »Elbeszélés« alcímmel. *Teljes névjelzéssel*.
- II. *Urak és parasztok*. Bp. 1885. [A borítólapon: 1886]. Révai Testvérek kiad. 129–146. l.
- III. *Képes Néplap és Politikai Híradó*. (Szerk. Nagy Miklós.) 1885. december 13., 20., 27. 13. évf. 50., 51., 52. sz. *Teljes névjelzéssel*. Három folytatásban, az alábbi részletezés szerint:
1. dec. 13. 50. sz. (410–411. l.) Elejétől »No, amiatt csak nem...« kezd. szakaszig.
 2. dec. 20. 51. sz. (422–423. l.) A jelzett résztől »A csengők most is vígan szóltak...« kezd. szakaszig.
 3. dec. 27. 52. sz. (434–435. l.) A jelzett résztől végig.

- IV. a) *Urak és parasztok*. [2. kiad.] Bp. 1891. Révai Testvérek kiad. *MK*m 6. köt. 122—139. l.
- IV. b) 3. kiad. 1894. ua.
 c) 4. kiad. 1900. ua.
 d) 5. kiad. 1902. ua.
 e) 6. kiad. 1904. ua.
- V. *Jk* 27. köt. *Kisebb elbeszélések* IV. köt. 95—109. l.

Fordítások

- Német nyelven: *Das Heiratsnest*. Nach dem Ungarischen von Robert Tábori. Leipzig—Budapest, 1886. Zwischen einst und jetzt.
Das Adelnest. Aus dem Ungarischen übersetzt von Carl Langsch. Leipzig [é. n.] »Gesammelte Erzählungen Bd. I.« 84—94. p. Universal Bibliothek Nr. 3463.
- Francia nyelven: *Le nid à mariages*. Traduit par E. Horn. Paris, 1887. »Le Temps« 27e année No. 9432/33.
- Román nyelven: *Un cuib de »gentry«*. În românește de Ioan Lupu. București, [1926] Ed. Adevărul. (Lectura Nr. 90. 1—19. p.)
- Olasz nyelven: *Il castello dei Boróth*. Traduzione de Ignazio Balla e A. Bergomanori. Milano, 1931. „Novellieri Ungheresi” 167—180. p.
- Angol nyelven: *The Family Nest*. Translated unknown. Budapest, 1937. »Hungarian Quarterly« Summer Vol. III. Number. 2. 347—357. p

Keletkezés

A jelen történet a *Nemzetes uraimék* után az első terjedelmesebb MK-elbeszélés, amely a dzsentri életforma felszínesebb jelenségein túl lépve a magatartás alapjait érinti. A megelőző években keletkezett rajzaiban és elbeszéléseiben a dzsentri válságtünetek: a felelőtlenség, a költekező életmód, a könnyű boldogulás keresése, az elherdált birtok, a képviselő mandátum után folytatott hajsza stb. már motíválták történeteit. Az igazi »svihákság« azonban *A dzsentri-fészekben* vált központi témává. A lynkei és boróti Boróth-família nem Sáros megyéből »származott«, de nagystílű szélhámosságukkal méltán váltak közvetlen elődeivé a Sáros megyéből származó mikszáthi figuráknak. A felosztatlanul hagyott birtok-örökséget fortélyosan kamatoztatták: a kis birtokkal elkápráztatták és becsapták a feleségül kiszemelt leányok tapintatosan érdeklődő hozzátartozóit.

A dzsentri-fészek előfutára az 1890-es évektől egyre élesebb és keserűbb dzsentri bírálathoz, közvetlenebb rokona — mint erre a

Krk 8. kötetében Bisztray Gyula is rámutatott (310—311. l.) — *A gavallérok* című 1897-ben keletkezett nagyobb elbeszélés Sáros megyei svihákjainak. De míg ott erőteljesebb az önámítás, a felszínes-ség, a látszathoz való ragaszkodás frói leleplezése és a szemfényvesztés-sel csak önmagukat áltatták és csapták be, addig *A dzsentri-fészek* sviháksága kevésbé ártatlan: furfangos fortélyal szerzik meg a módosabb dzsentri-lányok kezét és így oldják meg a maguk módján a kortársadalmi követelményét, azt, hogy a házassághoz éléskamra is kell.

MK a Boróth-család házassági történetét úgy adja elő, mintha saját maga tapasztalta volna, önmaga gyanútlan látogatásaival ismerte volna fel a Boróthok praktikáját. Ez a megformálás azonban az író gyakorta alkalmazott művészi fogásai közé tartozik. A személyes élményként előadott történet a maga álnaivitásával, a tapasztaltakra való rácsodálkozásával kissé a művészi ítéletet is helyettesíti. Itt még — ellentétben *A gavallérok*kal — a tények beszélnek önmagukért, az író nem is kutatja a svihákság eredményét, csak a módszert leplezi le.

Az elbeszélés színhelye: Gerely és a köré csoportosított helységek (uszolai országút, luborcai pagony, Kérfalva, Háncsi) mind-egyike az író által alkotott földrajzi név.

Szövegváltozatok

A kézirat MK által megszámozott tizenegy lapból áll. A kézirat-lapok mérete (21 × 17 cm) arra enged következtetni, hogy az író 34 × 21 cm-es kézirati papírlapokat vágott felébe, és ezekre írta elbeszélését. A K-on kék ceruzás feljegyzések találhatók: a szedőteremben MK számozásával azonosan újra beszámozták kék ceruzával és nagyobb arab számjegyekkel a kéziratlapokat 1—11-ig, továbbá nyomdai utasítások is találhatók: az »Elbeszélés« alcím után »(petit)«, az »Írta: Mikszáth Kálmán« megjelölés után »(versal)«, és a K-ban előforduló alcímek után »(cursiv)« nyomdai utasítás olvasható. — Minthogy az általánosan kialakult szokástól eltérően ennek az elbeszélésnek K-át a gyorsabb szedés érdekében a nyomdában nem szabdalták kisebb darabokra, feltételezhető, hogy MK nem közvetlenül a megjelenés előtt írta elbeszélését, hanem néhány nappal korábban és a K-át átadta a nyomdának, ott ki is szedték és ún. állószedésként bizonyos ideig félretették.

A K és a Pesti Hírlapban (PH) megjelent szöveg között levő eltérések arra utalnak, hogy MK a nyomdai levonaton néhány apróbb stiláris javítást eszközölt (pl. 164 : 9, 164 : 24—25 stb.).

A PH-beli első közlés után az *Úrak és parasztok* 1885-ös kiadásának sajtó alá rendezésekor MK az elbeszélés szövegén — két szöveg-részlet elhagyásán kívül (163 : 22, 164 : 27, 165 : 31, 167 : 24) — csak kisebb javításokat hajtott végre.

Az 1885-ös kötetkiadás után a Képes Néplap és Politikai Híradó (KN) újból megjelentette az elbeszélést *Az úri fészek* címen. E közlés-kor az idegen szavakat megmagyarázták, a dzsentri szó helyett úr,

úri, ill. urak szavakat illesztették. Azt ma már nem tudjuk eldönteni, hogy e változtatás MK beleegyezésével történt-e vagy sem. A KN különben az 1885-ös kiadás szövegét vette alapul.

A jelen Krk az MKm 1891-es kiadásának szövegét közvetíti, néhány értelemzavaró interpunkciós hiba kijavításával.

Cím KN: Az *úri* fészek
alcím: K: <Humorisztikus> elbeszélés

Lap Sor

- 162 : 1 (K <az> összes)
2 *nexus* (KN: *összeköttetés*)
2 voltam Kovács (K: voltam <mindig> Kovács)
3 pedig távoli (K: pedig <ugyan> távoli)
4–5 volt három (K: volt <vagy> három)
10 ember, aki (K: ember <volt> aki)
10 lynkei (K, PH, KN, 1885: ilyinkei)
11 *dzsentri-gyerek* (KN: *úri-gyerek*)
11–12 ivott, lovagolt, kártyázott (K: ivott <...> szépen) lovagolt <szerecsésen> kártyázott)
19–20 feleségét? – S mert (K, PH: *a* feleségét <folytatá? Kérlek?... röstelkedve> S mert)
- 163 : 4 gondolkodnék (K: gondolkoznék)
5 repül (K, PH, KN, 1885: röpül)
6 Minek is (K: <hogy> Minek is)
14 nem öltögetem (K: nem <?bonyolított?) öltögetem)
16 ugyanaz (a K-ban aláhúzva, PH-ban ritkítva)
16 csak a Milike (K: csak a <felperes> Milike)
16–17 Károly. A bepillantás (K: Károly. <Az anyagi> A bepillantás)
18 a *dzsentri* (NK: az *urak*)
21 keresni (K <meg> keresni)
22 megvoltunk (K: elvoltunk)
22 bezzeg aztán (K: bezzeg *Kassán* aztán)
23 mikor a fuvarosok közül egyik (K: mikor a <fuvarost keres-tük, aki gerelyre vigyen, de> a fuvarosok közül egyik)
29 Hallottad-e hírt (K: Hallottad-e <valaha> hírt)
34 kézzel (no (K: kézzel <valóságos> (no)
35 keze s Gerely (K: keze <s a következő <ilyen> aláírással> s »Gerely)
37 hívták (K, PH, KN, 1885: hítták)
38–39 ösmert, s a gazdájáról (K: ösmert s <mindenkinek> a gazdájáról)
- „ 39 K, PH, KN, 1885; Krk: mulatságosat (1891-Jk mulatságost)
- 164 : 3 kassai cigánybandát (K: kassai <ban> cigánybandát)
- „ 4 bolond! (K: bolond.)
- „ 7 Nincs már se (K: Nincs <ökelmének> már se)
- „ 9 moret... (K, PH: moret... *Ilyen bolond vér van ezekben a mi urainkban!*)
- 10 A luborcai pagony végén csinos mezei lakot értünk, mely

- (K: <Egy> A luborezai pagony végén egy csinos mezei lakot értünk <a luborezai pagony szélén> mely)
- 164 : 15 még ott (K: még itt)
- „ 19 csak a szegény ember (a K-ban e szavak aláhúzva, PH-ban ritkítva)
- 22 mondta káromkodva (K: mondta <mély keserűséggel> káromkodva)
- 23 armális (K: ármális)
- 24–25 istenkém! *Mikor álltad már meg a szaladozó földeket!* (K, PH: istenkém! *Milyen família <volt itt> ezek a Bodolóczyak! Mennyi jószágaik voltak! Ahogy gyűtt, úgy elment. Királyok adtak, királyok visszaszedték.*
— *Hogyhogy?*
— *Hát a makk király, meg a zöld király, kérem alássan)*
- „ 27 völgyhajlásnál, mődön (K: völgyhajlásnál, miután)
- „ 28 az útmutató tábla (K: az <a hivatalos> útmutató tabló)
- „ 28 és jobbra (és <helyre> jobbra)
- 165 : 1 többé. De ki az ördög látott ilyet, hogy (K: többé. <Szomorú világ ez> De ki az ördög látott ilyet, hogy)
8 célzás, mintha (K: célzás <hogy in hoc signo ez a signum> dült az ősi birtok fölött) mintha)
- 18 Hanem akitől (K: Hanem <a juhász> akitől)
- 19 szélén. (K: szélén <botjára támaszkodva>)
- 20 ez, hej? (K: ez <atyafi?> hej?)
- 30 épületből szürke (K: épületből <egy> szürke)
- 31 agastyán ugrott (K: agastyán csoszogott)
- 31–32 mely olyan duzzadt volt, mintha üveget fújna vele, majdnem egészen benőtte a szőr (K: mely olyan <piros volt? mint? a kupos torzonborz fehér bajusz ékesítette>)
- „ 36 Nincs az idén (K: Nincs <és nem is lesz> az idén)
- 166 : 5 közepén az eperfa (K: közepén <a villás> eperfa)
- „ 5 közt takaros (K: közt <szép> takaros)
- „ 7 össze volt (K: összevissza volt)
- „ 12 elszaladok érte (K: elszaladok én érte)
- „ 14 aki megörült, mikor meglátott, megölelt (K: aki <úgy> megörült <madarat lehetett volna vele fogatni. Bevezetett,> amikor meglátott, megölelt)
- 22 Károly eközben ezerféléit kérdezett. Hogy (K: Károly <ezalatt egész láncot fűzött a kérdésekből> eközben ezerféléit kérdezett. Hogy)
- 23 medaliont (KN: medaliomot)
- 26 csodálatosan elevenedni (K: csodálatosan <megelenedett> elevenedni)
- 27 nyíltak, csapódtak (K: nyíltak <?csukódtak?> csapódtak)
- 28 csörömpöltek, szolgálók (K: csörömpöltek <odakünn> szolgálók)
- „ 32 feltálaták! (K: feltálaták?)
- 167 : 6 csinálnak. Meglesznek (K: csinálnak. <El lesz> Meglesznek)

Lap Sor

- 167 : 7 maguk (K: magok)
9 Antos Márton (K: Antos <Ferenc> Márton)
11 szépen — kacagott (K: szépen — <felelte> kacagott)
14 semmibe, pajkosan (K: semmibe <a fiülébe> pajkosan)
15—16 sor között a köv. törölt sorok olvashatók:
 <— Hol?...
 — Ott hagytuk el — felelte jámborul>
22 No, emiatt (K: No amiatt)
24 Természetesen megtörtént a (K: *Meg is történt a*)
25 múlva. (K: <s én azután Pestre származtam, az új házások felől csak annyit hallottam>)
29—30 magamat, hogy hipp-hopp a gereyi kastélyban termek, meglepem őket. (K: magamat, hogy <hipp-hopp, meglepem őket, s hipp-hopp ott termek> hipp-hopp a gereyi kastélyban termek, meglepem őket.)
30 lett. Egy reggel (K: lett. <Kassáról hajnalban indulva> Egy reggel)
31 plédemmel és a táskámmal (K: plédemmel és <pakktáskám> a táskámmal.)
,, 34 urak alkalmasint (K: urak <még> alkalmasint)
168 : 5 maguknál (K, PH, 1885: magoknál)
6 már egyesztendeje (K: már <egy évvel.múlt?> egyesztendeje)
15 kiáltott (K: *kikiáltott*)
26 hogy *is* tetszik (K: hogy *azt* tetszik)
26 Bocsánat, uram, de ez... *miképp is fejezzem ki magamat?* Hiszen az (K: Bocsánat uram de ez *rossz tréfa*. Hiszen <a Károly> az)
32 ismerem (K: *ösmérem*)
33 személyesen. Én (K: személyesen. <Igen, igen van egy Baróth Károly de nem tudom, hol van és micsoda.> Én)
,, 39 *Hamar* székét (K. *Nosza* székét)
169 : 2—6 A »Mária nostra« szavaktól »—No látod« kezd. bekezdésig levő rész a KN szövegéből hiányzik.
,, 14 se többet (K: *sem* többet)
,, 16 lettek. (K: lettek...)
,, 19 Megvetted a (K: Megvetted *talán* a)
,, 21 ebből? *Apropó*. Pesten (KN: ebből? Pesten)
,, 30 Antos számtartó (K: Antos *Ferenc* számtartó)
,, 31 nosztelen (K: *a* nosztelen)
,, 36 Gyuri fejét (K: Gyuri *a* fejét)
170 : 1 Azután *is* előhoztam (Jk: Azután előhoztam)
1 néhányszor (K: *néhányszor*)
2 de mindig (K: de *Gyuri* mindig)
3 Mária *nostra* egyszer (KN: Mária egyszer)
8 itt hallgatagon (K: itt <csendesesen> hallgatagon)
10 hölgyek meg (K: hölgyek <pedig> meg)
12 Úgy jöttem (K: <Mint id> Úgy jöttem)
13 mint százesztendő (K: mint <?valami?) százesztendő)

- Lap Sor
- 70 : 23 külföldre (K: <a> külföldre)
 23 magyar *dzentri*vel (KN: magyar *úrral*)
 „ 24 találkoztam sehol (K: találkoztam *többé* sehol)
 „ 26 egy *dzentri* kaszinó (KN: egy *úri*-kaszinó)
 „ 27 mindig (K: mindig)
 „ 27 a *szocietas*ból (KN: a *társaság*ból)
 „ 31 Csetei *Feri* (K: Csetei *Miska*)
 „ 33 beérkezésén (a K-ban e szó aláhúzva; a PH-ban ritkítva)
 171 : 1 ily (K: ilyen)
 1 melynek (K: <a> melynek)
 9 asszonyok mosogatták (K: asszonyok <dézsákból> mosogatták)
 „ 11 ült, a (K: ült <ho> a)
 29 s a markomba (K: s *azt* a markomba)
 172 2 a virágpadokat (K: a <pad> virágpadokat)
 12 beszélünk? Emlékszem (K: beszélünk? <Aha tudom> Emlékszem)
 25 eredeti ötlet (K: eredeti <gondolat. Persze magam is rájöttem volna, szegény Milike!> ötlet)
 32 mélabúsan. — Az (K: mélabúsan — <Bánom is én!> Az)
 33 én, hogy (K: én <mikor> hogy)
 34 Nagy (K: <Mikor> Nagy)
 173 2 alatt. (K: alatt. <Ki volt zökkentvé a kerékvágásából>)
 3 személyesen! — dadogta (K: személyesen — <mondta élénken> dadogta)
 8 Belezökkent a' (K: <Mint a lokomotív> Belezökkent <etem> a)
 8 kerékvágásába (K: kerékvágányába)

Tárgyi magyarázatok

- Lap Sor
- 163 : 15 *ügyvédi keresetlevél* — az az írás, amellyel a polgári peres eljárást megindítják, amelyet a felperes a bírósághoz bead.
 29 — *Hallottad-e híré a svihákoknak?* — MK az 1877-ben megjelentetett *A svihák* című rajzában leírja a svihákok természetrajzát és itt megjegyzi, hogy legeredetibb példányai Sárojs megyében vannak. (Krk 29. köt. 209—212. l. és Bisztray Gyula jegyzeteit 315—317. l.)
 164 : 1—9 a magát süketnek tettető elszegényedett dzsentri — az itt villanásnyira felbukkanó helyzet a korábbi *Urak és cigányok* c. rajz alaphelyzete (Krk 35. köt. 69—71. l.), de felmerül *A klub* c. nagyobb elbeszélésben is (Krk 35. köt. 239. l.).
 14—20 a honvédlovat kölcsönző dzsentri — ez a motívum *A gavallérokban* újból visszatér, a lakodalomra érkezők kincstártól kölcsönzött lovakat vesznek igénybe (Krk 8. köt. 229—231. l.).

Lap Sor

- 164 : 22–23 a *borókaág uralkodik már, nem az armális* — célzás a boróka pálinkára, azaz a pálinkafőzésre; a kép feloldása azt jelenti, hogy új urak jönnek a régi nemesek helyére.
- 165 9 *signum* — jel, jelvény
- 169 : 2, 4 *Mária nostra; Mária mea* — lapos szójáték, am. a mi Máriánk, az én Máriám.
- 170 : 24 *Budapesti Közlöny* — a hivatalos lap. Tartalma kizárólag hivatalos közleményekből, rendeletekből állott. MK már az 1875-ben írt *Az újsággaló* c. zsánerképében így jellemezte: »Ez a legdrámaibb tartalmú lap.« Az olvasó megtudhatja, hogy »hány ismerőse ellen van elrendelve árverés.« (Krk 28. köt. 51. l.)
- „ 27 *szocietas* — itt: társadalmi csoport, az »előkelőségek« társasága.
- 171 : 29 *tubus* — itt: hallócső jelentéssel.

Irodalom

Várdai Béla (MK. Bp., 1910. 119. l.) szembeállítja az elbeszélést *A Balóthy dominium* cíművel és megállapítja, hogy ebben az írásban MK a »dszentrinek vakítására dolgozó svihákságát rajzolja szinte bohózatos, még rokonszenvező vidámsággal«. Megjegyzi, hogy a téma nagyobb arányú »szatirikus kidolgozását« *A gavallérokban* fogja megírni MK.

Király István (MK. 1952. 78. l.) az elbeszélésről szólva megállapítja, hogy »olykor már a későbbi nagy Mikszáth-művek mondani-valója is benne rezeg, továbbá, »ami az évek során testet kapott, elmélyült, kiszélesedett, itt néhány vonással felrajzolt, sejtettó vázlat maradt csupán«.

A HALUSKA JÁNOSOK

M. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1885. szeptember 13., 7. évf. 251. sz. (1–2. l.) »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. Névjelzés nélkül.

Kötetben itt először.

A kis rajz kétségtelenül MK írása. Rubinyi Mózes Bibliográfiájában is számba veszi (120. l.), de MK szerzőségét bizonyítja az a tény is, hogy az író a Gondúzó 1885. szept. 20-i számában megkezdett *A képviselet ház karzatáról* c. ciklusának XIII. darabjaként hasonló címmel 1885. november 29-én újból közzétette.

A jelen történetet azonban nem tekinthetjük a Gondúzóbeli közlés első változatának, mivel itt a kiállítás meglátogatására érkező vidéki választók kalauzolása adja meg a történet fonalát, míg *A kép-*

viselőház karzatáról című ciklusban a politikai karcolat jellemző vonásait állítja előtérbe az író. Ez a ciklus később is megjelent *A t. Ház.* c. kötetben. Így tehát az elbeszélésnek a Pesti Hírlapban közzétett szövegét a Krk „Elbeszélések” ciklusában, a Gondfőzőben megjelent szövegét pedig majd a Krk „Cikkek és karcolatok” c. ciklusában tesszük közzé. Itt említjük meg, hogy Rubinyi Mózes a Bibliográfia említett helyén jelzi ezt a szövegeltérést, megjegyezve, hogy a Krk jelen kötetében közzétett szöveg »Némileg eltér *A t. Ház* c. kötetben megjelent formájától».

Az elbeszélés alapötletét az országos kiállításra érkező vidékiek fővárosba özönlése nyújtotta MK számára. Ehhez hasonló néhány hónappal korábban keletkezett *Falusi vendégek* c. írása is, de míg ott képviselő hőse a kiállításon kalauzolja végig a vidéki választóit, addig itt a választók figurája és a képviselőnek a velük szemben tanúsított magatartása kerül középpontba.

A Haluska János név annyira fogalomná vált, hogy MK nemcsak parlamenti kapcsolataiban, hanem más szépirodalmi alkotásaiban is alkalmazza minden kommentár nélkül. Így pl. *A galamb a kalukkában* c. regényében is felbukkan nevük (ld. Krk 4. köt. 50. l.). — Az egyébt utalásokról a *Tárgyi magyarázatok* nyújtanak felvilágosítást.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 173 : 22—177 : 2 *a vidéki választók a képviselőjük szálló vendégei* — Hasonlóan írja le a választók gondolkodását MK a korábbi *Falusi vendégek* c. karcolatában (vö. a Krk jelen kötetében 89. l.).
- 174 : 22 *Nathalie királyasszony* — Milán Szerbia királyának felesége, egy orosz ezredesnek volt a leánya.
- 23 *Milán* — 1882—1889 között Szerbia királya volt.
- 25 *Matlekovits Sándor* — (1842—1925) államtitkár, képviselő, az 1885-ös országos kiállítás rendezője.
- 26 *Kremsier* — ma Csehszlovákiához tartozó morva város, 1885. augusztus 25-én itt találkozott Ferenc József és az orosz cár.
- 175 : 19 *Lüttke pezsgő* — híres pezsgő-márka.
- 176 : 37 *Széchenyi Pál* — (1838—1901) politikus, 1882—1891 között földművelésügyi miniszter.
- 177 : 6 *osztályülés* — a korabeli parlament különböző szakbizottságainak megbeszéléseit, tárgyalásait nevezték osztályülésnek.

KÉT TITKOS ÜGYNÖK

- M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1885. szeptember 19., 7. évf. 257. sz. (1., 2., 3., 4. l.) »A Pesti Hírlap tárcájá» rovatban. Névjelzés: *Scarron*.
II. *Jk* 20. köt. *Az én kortársaim*. I. 232—240. l.

Keletkezés

A jelen elbeszélésben elöadott két történet a Berlinben működő Allgemeiner Deutscher Schulverein tevékenységével függ össze. Az 1881-ben alakult szervezet célja az volt, hogy a Németországon kívül élő németeket »összefogja», minden erejével azon fáradozzon, hogy hozzásegítse őket ahhoz, hogy meg tudjanak maradni németeknek. Ennek a célnak az elérésére német iskolák és könyvtárak felállítását szorgalmazták, a német tanárokat támogatták. E szervezet tevékenysége része volt a német expanziós törekvéseknek, és több hasonló jellegű szervezet egyike volt.

A Schulverein által kiküldött két szervező kalandos útjáról szól MK jelen elbeszélése. Az első, a »nyugtás német» története tulajdonképpen egy Beöthy Aldzsi által szervezett nagyarányú »stikliké. (A Beöthy-történetekről és azoknak MK-féle feldolgozásáról *A tréfák királyai* című frással kapcsolatban már korábban szölkünk. Ld. a *Krk* jelen kötetében a 311. lapon.) A megszerzett »félrevezetés» kudarca, a nemzetiségi szónokok ellen alkalmazott főispáni önkény *A Noszty fiú esete Tóth Marival* című regény lapjain húsz év múlva visszatér (*Krk* 21. köt. 42—54. l. és ezzel kapcsolatos jegyzeteinket *Krk* 20. köt. 274—275. l.). Azt ma már nem tudjuk megnyugtatóan eldönteni, hogy a Beöthy-féle »nyugtás német» utaztatása és a megyegyűlésen alkalmazott erőszakos nemzetiségi elhallgattatás összefüggött-e vagy csak a Mikszáth poénkeresése kapcsolta össze a két történetet. A második ügynök története is anekdotikus jellegű, a szász nemzetiségekkel szemben a kemény kéz politikáját űző alispán alakját ma már nem áll módunkban az esetleges élő mintaképpel azonosítani.

A két történetben az írói állásfoglalás csak a sorok között bujkál, érzelmileg inkább az alispán által képviselt magatartás állhatott közelebb MK-hoz. De mindkét történetet kissé gúnycs falhang színezi.

A szövegről

A Pesti Hírlapbeli (PH) első közlés után csak a *Jk* sajtó alá rendezésekor illesztette kötetbe MK az elbeszélést. Mindössze két apró változtatást eszközölve a PH szövegén. A jelen *Krk* a *Jk* szövegét közvetíti, a szövegváltoztatást zárójelben közölve:

Lap Sor

179 : 7 nsgs (maga)

181 : 36 mentémet (e szó a PH-ban ritkított szedéssel kiemelve)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 177 : 2 *szeparatizmus* — különválásra, elkülönítésre irányuló törekvés.
 4 *gravamen* — sérelem, panasz.
 6 *pomerániai* — Pomeránia egykorú hercegség, Németország Keleti tengeri részénél levő tartomány.
 „ 18 *Angol királyné* — szálloda volt a Deák Ferenc utcában.
 178 : 4 *Ostende* — város és híres tengeri fürdő Nyugatflandria belga tartományban.
 8 *tartó* — magyar kártyával kettesben játszható kártyajáték.
 9 *Krajcsik Ferenc* — ügyvéd, országgyűlési képviselő. 1884-től 1892-ig a privigyei kerület szabadelvű párti képviselője.
 19 *Quart felsőig!* — azonos színből négy — felsőig terjedő — lap (tehát: IX—X—alsó—felső) van a játékosnál.
 22 *quint és egy terc!* — quint 'öt', tero 'három'. A kifejezés arra utal, hogy három azonos színből álló egymásután következő lap van a játékosnál.
 180 7 *gróf Bethlen Gábor* — (1837—1897) 1875—1890-ig Nagy-Küküllő vármegye főispánja, az erdélyi szászokkal szemben erőteljesen a magyar állameszmet képviselője, az EMKE elnöke. — Alakjáról nevének említése nélkül MK *Nem igaz a korrupció* c. rajzában írt (Krk 35. köt.).
 „ 26 *orátor* — szónok.
 181 : 6 *injúria* — jogtalanság, sérelem.
 „ 21 *re bene gesta* — dolgát jól végezve.
 „ 23 *kvietancia* — nyugta.
 182 : 14 *mecklenburgi* — alsószász tartomány Németország északi részében.
 18 *istenfélő Wolf szerkesztő* — Wolf Károly (1849—?) hírlapíró, országgyűlési képviselő. 1885 végéig a Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt szerkesztője volt.

Irodalom

Várdai Béla (MK. Bp., 1910. 123. l.) az elbeszélésről szólva megjegyzi, hogy az erőszakos főispáni elnöklést MK később *A Noszty fiú esete Tóth Marival* c. regényében is fordulatok nagy gazdagságával feltűve még alaposabban kidolgozta.

Karácsony Sándor (A cinikus Mikszáth. Bp. 1944. 48. l.) példaként említi az elbeszélést, amelyben MK az erdélyi szászokkal kapcsolatban nyilatkozik pozitív formában a nemzetiségi problémáról.

A PETŐFI-KERESŐK

- M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1885. szeptember 22., 7. évf. 260. sz. (9. l.) Rovaton kívül. Névjelzés: Scarron.
 II. *Jk 30. köt. Apró vázlatok és rajzok II. köt.* 155—160. l.

Német fordításban

Die Petöfi-Sucher, Budapester Tagblatt. (Fel. szerk. Grecsák Károly) 1885. szeptember 22., 2. évf. 260. sz. [A fordító nevének feltüntetése nélkül].

Keletkezése

MK elbeszélése Petőfi Sándor holttestének felkutatására irányuló egyik legjelentősebb vállalkozással kapcsolatban keletkezett. A költő halála óta eltelt évtizedek során több legenda támadt: ezeknek egy része azt a hitet melengette, hogy Petőfi Sándor túlélte a segesvári csatát (ld. részletesen Dienes András: *Petőfi a szabadságharcban*. Bp., 1958. Akadémiai Kiadó. 277–391. l.). Az egyik nagy érdeklődést kiváltó legenda 1877-ben kelt szárnyra, amely szerint Petőfi orosz fogságba esett, és egy szibériai ólomhányában raboskodik. Ezt a történetet egy magát Manasses Dánielnek valló csaló terjesztette, akiről kiderült, hogy sohasem volt Szibériában, közönséges bűnöző. A közvéleményt foglalkoztató eset MK-nak két 1877-es elbeszélésében a *Muszka vendégezeret* és *A Sz . . . Tamás doktora* címűekben utalás formájában felbukkan (Krk 29. köt. 91., 121. l. Bisztray Gyula jegyzete 280–281. l.).

A jelen elbeszélés dr. Török Aurél antropológusnak a segesvári csatátér tömegsírjaiban tervezett kutatásai idején látott napvilágot.

Török Aurél Farnos Dezsőnek és Meltzl Hugónak javaslatához kapcsolódott, amelynek az volt a célja, hogy a segesvári csatátérén állítsanak fel egy óriási méretű sziklatömböt és erre véssék rá a költő nevét. Török Aurél e javaslatot azzal bővítette ki, hogy tárják fel a tömegsírokat és a megtalált csontmaradványokat helyezzzék el egy külön e célra emelt méltó kivitelű épületben, egy nagyméretű ossariumban. A sírok feltáráásával kapcsolatban azt is remélte, hogy esetleg meglelik Petőfi Sándor testereklýeit. E cél elérésére emlékbizottságot hívott létre, amelynek Pulszky Ferenc és Jókai Mór voltak az elnökei, ő az alelnöke és Váli Béla a titkára. A Fővárosi Lapokban felhívást tett közzé Petőfi eltűnésére és külsejére vonatkozó adatok beküldését kérve, előbb Váli, majd szeptember második felében Török Aurél vizsgálatokat folytatott a segesvári csata színhelyén.

Török Aurél vizsgálatai idején jelent meg MK írása, amely mindenekelőtt arra utal, hogy maga MK is úgy volt értesülve, hogy Török Aurél csakis Petőfi maradványainak megtalálása vezet. Érdemes idézni a Fővárosi Lapok híradását Török Aurél elutazásáról. Ez is arra mutat, hogy az akció a közvélemény és az újságírók tudatában egyet jelentett Petőfi tetemeinek felkutatásával. A hír szövege a következő: »Petőfi hamvai. A Petőfi hamvait kutató bizottság tagjai, dr. Török Aurél egy. tanár vezetése alatt elutaztak Segesvárra. Meg fogják tekinteni a helyeket, ahol állítólag Petőfi tetemei nyugosznak, s ki fogják hallgatni mindazokat, akik a színhelyen Petőfi elesteről és sírjáról valamit tudnak. A bizottság tagjai elutazásuk előtt megláto-

gatták Jókai Mór elnököt. Jókai, hír szerint, kijelentette, hogy az ásatások megkezdésekor jelen akar lenni a segesvári mezőn, mert ő rögtön rá fog ismerni Petőfi koponyájára. A bizottság egy hetet tölt Segesvárott. (Fővárosi Lapok, 1885. szept. 15. 218. sz. 1401. l.)

MK elbeszélése a segesvári kutatások idején jelent meg, saját maga és a közvélemény szkepszisének adva hangot. A Török-féle akció további alakulása bizonytalanság homályába vezetett. Dienes András jelzett munkájában megjegyzi, hogy »Török egy hétig tartó segesvári időzéséről jegyzőkönyvek után hiába kutattam«. (I. m. 337. l.) A nagy feltűnést keltő akció 1885 novemberében végképp zátonyra jutott: a Fővárosi Lapokban a halottak napján, november 1-én »Egy nagy halott kutatása« címmel egy (Sz.) szignós írás látott napvilágot (Dienes András megállapítása szerint Vadnai Károly volt a cikk szerzője), amely éles támadást intézett az egész mozgalom ellen: »... E vitézek és e nagy lángelme sírjait most meg akarják háborítani, hogy ne nyugodhassanak békében a halottak... Minket régóta bánt a törekvés, de nyugtalanságunkat elnémtottuk máig, mígnem most, halottak napján, kitör az belőlünk...« Majd egy fordulattal Török Aurél ellen irányítja a támadást: »... Nem is kis antropológus dicsőség volna, ha valaki összeköthetné nevét a Petőfi koponyájával! Ezt elismerjük. De akkor szaporodnék még csak meg a hitetlenek száma, ha látnának egy koponyát, melyre harminchat év múltán azt mondták: ez a Petőfi!...« (Fővárosi Lapok, 1885. nov. 1. 265. sz. 1751—1752. l.).

Török Aurél tíz nap múlva válaszolt a támadásra. Cikkében a Fővárosi Lapok támadása és MK-nak Scarron néven jelzett korábbi írása között kapcsolatot lát. Az ellenérveket megkísérlí elhárítani, de mint a megfogalmazásából is érezhető, önmaga is tisztában van a kezdeményezés kudarcával: »... Legelőször a Pesti Hírlap szeptember 22-i, azután a Fővárosi Lapok november elsejei számában léptek föl többé-kevésbé határozott módon az egész terv ellen...« — írja válaszcikkében Török Aurél, majd a továbbiakat fejtegette: »... Tehát voltaképpen, ha mi (ti. mi „Petőfi-keresők”, amint egy elmés író minket élcelődve elnevezett) nem is bolygatjuk a segesvári csatatér helyén... amúgy hevenyében eltemetett vagy föld alá takart honvédek tetemeit, föl voltak azok már többször forgatva s szentül is föl lesznek... Én úgy gondolom... éppen a kegyelet szolgálatában lesz az: ha mi ez alkalommal megpróbáljuk föl kutatni a Petőfi tetemeit. A megtalálásnak megvan a *lehetősége*, habár magának a megtalálásnak a *valószínűsége* igen csekély. (Én e tekintetben sokkal kevesebb reményt táplálok, mint mások.)...« (Török Aurél: Mivel tartozik önönmagának a nemzet Segesvárt? Fővárosi Lapok, 1885. nov. 11. 275. sz. 1824—1826. l.). A vita záróakkordjaként a Fővárosi Lapok nov. 18-i számában Boér Miklósnak »A Petőfi-keresőkhez« című verse látott napvilágot, amely versbe öltöztetve utasítja el a további kutatást...

Végezetül újból megemlíttjük, hogy a Török Aurél-féle kutatásról legújában Dienes András idézett műve tájékoztat a 333—342. lapokon fejtegetettéssel. Dienes MK írását nem tekinti a kutatást

gátló akcióval kapcsolatot tartó megnyilatkozásnak, véleménye szerint MK elbeszélése szatíra volt, a törekvést és a törekvésben való kételkedést egyaránt kikarikírozta: „magyar bors”: megköhögтет, megnevetet, kicsit könnyeztet is, de nincs szándékában elgáncsolni a kutatómunkát.† (I. m. 338. l.).

Szövegváltozatok

A Krk jelen kötete a Jk-ban közzétett szöveget közvetíti. MK az első közlés szövegén keveset változtatott, jobbára csak az újságbeli ritkított kiemeléseket szüntette meg. Az újsággazdálkodás eltéréseit zárójelben közöljük:

- Lap Sor
- 184 : 11 gondolni (a szó a PH-ban ritkítva)
 „ 30 mióta (amióta)
- 185 : 12 Aurél fel (Aurél úr fel)
 „ 20 akarják csontjait (akarják a csontjait)
 „ 30 dr. Farkas (a dr. Farkas)
- 186 : 4 lengyel hősnek (e szavak a PH-ban ritkítva)
 30—31 éppen azt a keresztbe nőtt fogát (e szavak a PH-ban ritkítva)
- 187 2 Egyformaság (a szó a PH-ban ritkítva)
 3 ösmertető (ismertető)
 33—35 sorok a PH-ban ritkítva.

Tárgyi magyarázatok

- Lap Sor
- 184 : 14—15 *Egyetlen egyszer írtam igazat a trónörökös konferenciájáról, és mindjárt jött a demenci.* — MK az 1885. júl. 19-én a Pesti Hírlapban megjelent *Konferencia a királyfinál* című cikkével kapcsolatos vitájára utal. Jókai Mór a következő nap, 1885. júl. 20-i *Nyilatkozatát*-ban cáfolta a Nemzet hasábjain a MK cikkében foglaltakat, erre MK a Pesti Hírlap júl. 21. számában *A Jókai helyreigazításáról* címen írt viszontválaszt.
- „ 15 *demenci* — visszavonás, meghazudtolás.
- „ 18—19 *tertium non datur* — harmadik lehetőség nincsen.
- „ 30 *konfundálódik* — zavarba kerül, megzavarodik.
- 185 : 3 *kremsieri találkozás* — a mai Csehszlovákia területén levő morva városban 1885. aug. 25-én találkozott Ferenc József és az orosz cár.
- 30 *dr. Farkas László* — (1846—?) a Rókus kórház sebészfőorvosa. MK-t a későbbiekben baráti szálak fűzték Farkas Lászlóhoz, akitől nem egy orvos-történetet hallott s fel is dolgozott (ld. Bisztray Gyula jegyzetét Krk 12. köt. 215—

Lap Sor

216. 1.). 1908-ban, Farkas László királyi tanácsossá való kinevezése alkalmával MK meleghangú cikkben »búcsúztatta a gyakorló orvost. (Ld. Hátrahagyott munkák MKmR-Fr 20. köt. 146—151. 1.)
- 186 : 18—19 *ha mindjárt két koponyát hozna Török úr; egyet a Petőfi gyermekkorából, egyet pedig a férfikorából* — cspós gúny az antropológusokkal és archeológusokkal.

A NAGY EMBERBARÁT

- M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1885. szeptember 26., 27., 7. évf. 264., 265. sz. A Tárca rovatban. *Teljes névjelzéssel*. Két részletben, az alábbi tagolás szerint:
1. szept. 26. (264. sz. 9—10., 11 l.) Az elejétől az »— Isten csodája! — ordított fel a babonás...« kezd. bekezdésig.
 2. szept. 27. (265. sz. 9., 10., 11. l.) a jelzett szakasztól végig.
- II. *Képes Néplap és Politikai Híradó*. (szerk. Nagy Miklós.) 1885. október 4., 11., 18., 13. évf. 40., 41., 42. sz. *Teljes névjelzéssel*. Három folytatásban, az alábbi részletezés szerint:
1. okt. 4. (40. sz. 326. l.) Elejétől »Ennyi volt, nem több...« kezd. bekezdésig.
 2. okt. 11. (41. sz. 334. l.) a jelzett résztől »Hanem volt is elég ok...« kezd. bekezdésig.
 3. okt. 18. (42. sz. 342—343. l.) a jelzett résztől végig.
- III. *Hi 11. köt. 1917. Dekameron IV. köt. 51—64. l.*

Keletkezéséről

A hozzáférhetetlen erdőből való jótékonykodás motívuma MK több írásában felbukkan. Az alaptörténetet a másfélévvel korábban keletkezett *A litvai erdő* c. elbeszélésében írta meg MK (Krk 35. köt. 7—9 l.). Az ehhez az elbeszéléshez fűzött jegyzetben (uo. 269. l.) jeleztük, hogy a jelek szerint *A litvai erdő* közvetlfti leginkább az író eredeti élményét, mivel ott az elszegényedő dzscentri-család bemutatásának eszköze a hasznavehetetlen erdőből való adományozás. A későbbi előfordulásokban így a *Kozsibrowszky üzletet köt* c. elbeszélésben (Krk 17. köt. 148—149. l.) és *A Noszty fiú esete Tóth Marival* c. regényben is (Krk. 20. köt. 64. l.) a motívum a jelen elbeszélés alaphelyzetéhez hasonlóan a jótékonykodás látványos, de ugyanakkor semmi anyagi áldozatot nem igénylő formájának eszköze csupán.

A jelen elbeszélés hőse a rátarti és nagyravágyó Dákos Mihály szabómester, aki nemeslányt vett feleségül, és a juss várásán kívül

mással szinte nem is foglalkozott. Nem is volt munkája, mígnem egy rátartiságból elkövetett cselekedete meg nem alapozta szerencsését: a Bach-korszakbeli megyefőnök ruhájából úgy távolította el a pecsétet, hogy ollójával kivágta a piszkos részeket. A pecsét eltávolításának ez a módja az ugyancsak az 1885-ös évben keletkezett *A beszélő köntösben* már felbukkant (Krk 3. köt. 169. l.), de ott csupán Lestyák szabómester hóbortjának jellemzéseként, míg a később írt *Az eladó birtok* c. műben (Krk 5. köt. 94—95. l.) hasonló módon cselekedett Kutlik József szabó: ugyancsak ollóval távolította el a Bach-korszakban a megyefőnök kabátjából a zsírpecsétet és e tetteivel — ugyanúgy mint a jelen elbeszélés Dákos Mihály — népszerűséget és sok megrendelést szerzett magának. Bisztray Gyula az 1874-ben keletkezett *Garibaldi butéliái* c. elbeszélés Garibaldi rajongó szabóhőséről, Kutlik Józsefről megjegyzi, hogy »húsz év múlva ismét találkoznunk nevével *Az eladó birtokban*«, majd megállapítja, hogy »Kutlik József kétségtelenül élő alak volt, s alighanem eredeti nevével együtt vonult be Mikszáth írásaiiba«. (Krk 28. köt. 232—233. l.) E feltételezést valószínűsíti a jelen elbeszélés azonos anekdota-magva, vagyis az, hogy a diákkorban hallott történet nem váratott magára 20 évig, hanem közben felmerült az író emlékezetében és felhasználta, csak hősét helyezi más milióbe és ruházza fel más névvel.

Így megállapítható, hogy a jelen elbeszélés két anekdotikus történet összefűzéséből keletkezett: a rátarti szabó pecsét-kiszedési műveletéből és az elérhetetlen helyen levő erdő fáiból való jótékonykodás anekdotájából. Ezeket színezik apróbb motívumok, amelyekre a *Tárgyi magyarázatok* között utalunk.

Szövegváltozatok

A jelen kiadás a Pesti Hírlap-ban megjelent változatot közli, mivel a néhány nappal később a Képes Néplap és Politikai Híradóban (KN) megjelent szöveg — az eltéréseket figyelembevéve — a PH-beli közlés utánközlése, néhány olyan eltéréssel, amely arra utal, hogy az író nem láthatta a nyomdai szedést. Az utóközlés eltéréseit zárójelben közöljük az alábbiakban:

Lap Sor

188 : 13 alapszabályaiban, melyek (alapszabályaiban, *hogy* melyek)
 „ 15 Egyszerű (a KN-ben e szó tördelési hiba miatt kimaradt)
 190 10 állapítva (alapítva)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

190 : 37—38 *Volt esze a Csathóknak a honfoglaláskor, hogy a legjobb helyet válasszák ki.* — Hasonló fordulattal dicséri birtokát *A Balóthy-dominium* hőse is (ld. a Krk jelen kötetében a 17. lapon).

Lap Sor

- 195 17—22 az *iparos-nyelv stílus fordulatai* — MK műveiben gyakorta visszatér a nyakatekerten okoskodó iparosok beszéd-módjának visszaadása. Ld. *A nemzeti uraimék* csizmadiájának szavait (Krk 2. köt. 117. l.), *A beszélő köntös* Lestyák szabómesterének fordulatait (Krk 3. köt. 225. l.), *A körtvélyesi csíny* Munczy szabójának jellegzetes nyelvezetét (Krk 9. köt. 137—138., 146—147. l.) stb.

A KRUSEVICAI ÜTKÖZET

- K.** OSzK Kézirattára Fol. Hung. 2169/4 184—185 folio.
M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1885. október 20., 7. évf. 238. sz. (1—2.l.) »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. Névjelzés: S.
II. *Urak és parasztok*. Bp. 1885. [A borítólapon 1886]. Révai Testvérek kiad. 169—175. l.
III.a) *Urak és parasztok*. [2. kiad.] Bp. 1891. Révai Testvérek kiad. *MKm* 6. köt. 153—159. l.
b) 3. kiad. 1894. ua.
c) 4. kiad. 1900. ua.
d) 5. kiad. 1902. ua.
e) 6. kiad. 1904. ua.
IV. *Jk 27. köt. Kisebb elbeszélések IV. köt.* 121—125. l.

Német fordításban

Krieg auf der Balkanhalbinsel. Budapester Tagblatt
(Fel. szerk. Grecsák Károly) 1885. október 25., 2. évf. 293. sz.
[A fordító nevének feltüntetése nélkül].

*

MK a boszniai felkelésről szóló történetet hét évvel az Osztrák—Magyar Monarchia 1878-ban végrehajtott okkupációja után írta. Feltételezhetően a boszniai megszállásban résztvevőtől hallhatta a történetet, de a kor sajtója is igen behatóan foglalkozott az ottani katonai helyzettel.

A jelen történet a megszállás előtt kirobbant bosnyák fegyveres felkelés időszakából származik. A XV. század végétől török megszállás alatt élő bosnyákok helyzete a nemzeti és a vallási elnyomás következtében egyre súlyosabbá vált, a nép ellenállása a XVIII. századtól egyre nagyobb méreteket öltött. A XIX. században a lakosság több ízben fogott fegyvert a földesurak és a török uralom ellen (1833, 1853—1858, 1875—1878). Az 1875—78-as felkelés szerepet játszott az 1877—1878-i orosz—török háború kitörésében. Az azt követő berlini kongresz-

szus (1878) felhatalmazta az Osztrák—Magyar Monarchiát Bosznia megszállására, bár jogilag megtartotta a török szultán uralmát a két tartomány felett.

Szövegváltozatok

A kézirat eredetileg három lapból állott. Az 1. és 2. 33×21 cm nagyságú, a 3. 15×21 cm nagyságú szerkesztőségi kutyanyelvre íródott. A kéziratot a nyomdában szétszabdalták és a kéziratseleteket kék ceruzával I—XIV. római számmal jelölték.

A K papírja arra utal, hogy MK az elbeszélést a szerkesztőségben írta. A nyomdába adott K és a Pesti Hírlap (PH) szövegét összevetve kitűnik, hogy az író a levonat javítása közben még csiszolta a szöveget. Az *Urak és parasztok* 1885-ös első kiadásának sajtó alá rendezése alkalmával MK néhány apró javítást eszközölt a szövegen, és ezt vette át az MKm 1891-es kiadásába is. A jelen Krk az 1891-es kiadás szövegét közvetíti, két interpunkciós torzulást a K alapján javítva (199 : 4, 199 : 12).

Lap Sor

- 197 : 24 annyi a (K: annyi az a)
 24—25 körülbelül negyven-ötven (K, PH: körülbelül *szinte* negyven vagy ötven)
 29 még buzogánnyal (K: még <...> buzogánnyal)
 30 ólomdarabka nem (K: ólomdarabka <éppen a> nem)
 31 erősek. (K: erősek !)
 35 emberi egészségnek (K, PH: ember egészségének)
 36 Szikla *böven jutott* töröknek (K, PH: Szikla *minden embernek jutott böven, töröknek*)
 „ 39 ha *valamennyi* a szikla (K, PH: ha *minden ember* <a> szikla)
 199 : 4 kiabálta a bosnyákság (K: kiabálta <k> a bosnyák(ok)ság)
 6 K. Krk: vagytok! (PH-Jk vagytok.)
 7 *harsogták* (K: *kiabálgatták*)
 10 *Bezzeg* nagy vitézek (K: *Akik* nagy <vitézetek> vitézek)
 12 K, Krk: mögül? (PH-Jk mögül.)
 13 kiabálhattak a (K: kiabálhattak <azok> a)
 14 bosnyákok *közü*l nem (K: bosnyákok nem)
 16 tájék *felett* (K: tájék *mellett*)
 17 nagy kőtömegek meredeztek hallgatagon. ÉrdekeseK (K, PH: nagy *szürke* kőtömegek meredtek *rá* hallgatagon *az emberre*. ÉrdekeseK)
 20 pozíciót! (K, PH: *bolond* pozíciót.)
 23 — *Nem volna-e jobb a nyílt csata?! (K: <— Csináljunk már valami okosat.> Nem e <kellene inkább> volna jobb egy nyílt csata?; PH: ... egy nyílt csata)*
 24 A törökök *megnyitották* erre egymás (K: A törökök *elkezdték* <ugyanazt> erre egymás)
 30 legkényelmesebb. (K. legkényelmesebb *dolga*.)

Lap Sor

- 199 : 31 Egy óra eltelt (K: <Órák eltelték> Egy óra eltelt)
33 volt az (K: volt <asztán> az)
34 eredmény (K, PH: eredménye)
35 Egyelő erő ellen (K: Egyenlő erő <egyenlő erő> ellen)
36 Aki hamarább (K: A <melyik tábor> aki hamarább)
37 előjön, s ha előjön (K: előjö: az <vagy pedig> s ha előjön)
38 mögött éhen. Legalább (K: mögött éhen. <Hát az is jó> Legalább)
- 200 : 4 Pasics —, koplaljunk (K: Pasics — <Éhezzünk> koplaljunk)
6—7 mindnyájának száraz lett a gégéje, és korgott a hasa (K: mindnyájának elkezdett a hasa korogni)
11—12 sorok között, a köv. törölt szavak olvashatók: <Búsan bágyadtan fekdtek a kövek>
14 verekesznek (K: verekszenek)
17 csütörtök estéig, amikor is (K: csütörtök estig. <Eleget megfeküdt> amikor is)
„ 19 Cudar egy idő volt, Pásics (K: Cudar egy idő volt <nem érdemes, nem szokás ilyenkor a természetben gyönyörködni> Pásics)
21 Ozmanbegovics, he! (K: Ozmanbegovics !)
29 Tudod, legjobb lenne — felelte Ozmanbegovics (K: Tudod — felelte Ozmanbegovics — legjobb lenne)
„ 30 Mit csinálnánk (K: <Én már> Mit csinálnánk)
„ 31 Hát te mire gondolsz, Stevo (K: <Ahogy gondold, Stevo> Hát te mire gondolsz, Stevo)
„ 37 Stevo. Ha (K: Stevo <Akkor> Ha)
„ 38 hogy a félóra alatt (K: hogy <azalatt> a félóra <múlva> alatt)
- 201 : 2 Úgy, úgy — hagyta (K: <Az az> Úgy-úgy — hagyta)
3 semmi. (K: semmi!)
4 persze — toldotta (K: persze! <Hisze[n]> toldotta)
4—5 hiszen úgysis (K: hiszen <asztán> úgysis)
7 megadván (K: megadták)
8 puskalövés nélkül, vig énekléssel oszlottak el az esti (K: puskalövés eloszlottak az esti)
10 ért (K: ére)
10 krusevicai ütközet, anno 1877. (K: inlevucai ütközet)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 197 : 2 Zagorje — község az egykori Modrus-Fiume vármegye ogulini járásában.
198 : 14 hercegovcok — a volt Hercegovina lakosainak neve. A tartomány Bosznia, Novibazár, Montenegro és Dalmácia között terült el, lakosságának száma 1897-ben 189 000 volt.

A KEMÉNY GÁBOR ELŐDJE

- M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1885. október 24., 7. évf. 292. sz. (1., 2. 1.) »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. Névjelzés nélkül.
II. *Hí 13. köt. 1917. Anekdotalak II. köt.* 16—20. 1.

A névjelzés nélkül megjelentetett rajz kétségtelenül MK alkotása. Erre utal az a tény is, hogy Rubinyi Mózes az írást közzétette a *Hi* jelzett kötetében, de ezt bizonyítja a megírás módja és különösen a történetnek az Akadémia ellen irányuló tendenciózus és szellemes fordulata.

Keletkezése

MK-nak ez az anekdotikus írása sajátos vegyülete az életrajzi tényeken alapuló megemlékezésnek és a tudatos írói céllal megkomponált történetnek.

Hőse, Balla Károly, élő személy volt, 1792-ben született, 1873. május 16-án halt meg. Írói és közírói pályáját a reformkorszakban kezdte, versei jelentek meg többek között az *Aurorában*, *Urániában*, *Regélőben*, vegyes tárgyú értekezéseit a *Tudományos Gyűjtemény*, a *Társalkodó* és politikai lapok közölték. A Magyar Tudományos Akadémia 1839-ben levelező tagjává választotta. Az 1840-es évektől kezdve inkább politikai, közgazdasági és természettudományi, különösen meteorológiai tanulmányokat folytatott és e tárgykörökből jelentetett meg cikkeket, tanulmányokat. 1846-tól Pótharaszton levő birtokára vonult vissza és ott is halt meg (ld. Szinnyi J.: *Magyar írók élete és munkái*. I. köt. Bp. 1891. 427—428. 1.).

A MK által megírt történet csattanója az Akadémia ellen irányul. Ennek a célnak megfelelően formálja hőse élettörténetét. Mindenek előtt az életkörülményeket változtatta meg. Forrásaink szerint Balla Károly sohasem volt debreceni lakos, így a bevezetőben leírt hangulatos helyzetkép az írói képzelet alkotása. Az viszont tény, hogy Balla élete utolsó négy évtizedében meteorológiai megfigyeléseket folytatott, de az Akadémia nem e tevékenységéért, hanem reformkorbéli szép- és közírói munkásságáért választotta 1839-ben levelező tagjává. MK előadása azt sugallja, hogy a megválasztás 1859 körül történhetett, és kudarcát is MK ehhez a dátumhoz köti.

Felmerül a kérdés, hogy miként alakulhatott ki a MK által előadott történet. A történet csattanója némi fényt derít: »Így beszélték el nekem ezt a történetet — írja MK —, s én azt a tanulságot merítem belőle, hogy a mi Akadémiánkban még a tudós is tudatlanná válik.« Ezek szerint elbeszélés alapján hallhatott a különös élettörténetről. Balla Károly halála után a Vasárnapi Újság —á—r [Szász Károly] szignós megemlékezésében méltatta az elhunytat (Vasárnapi Újság 1873. jún. 8. 23. sz. 271—272. 1.), de itt meteorológiai vizsgálódásairól alig esik szó, inkább írói, közírói tevékenységéről írtak.

De majd egy évtized múlva Hoitsy Pál ugyancsak a Vasárnapi Újság hasábjain »Balla Károly iratai« címmel hosszabb cikket írt, amelyben a tudós meteorológiai vizsgálatait és eredményeit ismertette a fennmaradt és általa áttanulmányozott kéziratok alapján (Vasárnapi Újság 1881. márc. 13., márc. 20, 11., 12. sz. 166—167., 182—183. l.). Hoitsy Pál cikkében részletesen felidézte Balla vizsgálódási alapelveit, megfigyelési módszerét, majd leírta, hogy Balla Károly eredményeit egy terjedelmes műben, az »Időtan«-ban foglalta össze. Mint akadémikus szerette volna az Akadémiával kiadatni munkáját, de az alapszabály előírta előzetes bírálatra nem volt hajlandó kiadni kezéből a kéziratot, félt, hogy illetéktelenül elsajátítják eredményeit. A mű így nem jelent meg nyomtatásban. De Balla kutatásai eredményeit úgy próbálta »hitelesíteni«, hogy időjósolatokat jelentetett meg a hazai és ausztriai napilapokban. E tevékenységéről Hoitsy a következőket írja: »Jóslatai csodálatos módon sikerültek . . . Megmondta, hogy az Antillákon ezen és ezen a napon iszonyú vihar fog pusztítani, s ereje a napnak ebben vagy amabban az órájában lesz legnagyobb. Onnan pótharaszti magányából, hol egészen elszigetelten élt a világtól, megírta a pesti és bécsi lapoknak, hogy az Adrián két hónap múlva milyen szelek fognak dühöngeni, vagy hogy a calais-i csatornán mikor fog kitörni egy-egy erősebb zivatar. És a nagyközönség két vagy három hónap múlva tapasztalta, hogy milyen igaza volt, midőn megjöttek a hírek, hogy az előre megjelölt napon az Adrián ennyi és ennyi hajót pusztított el a vihar, vagy az angol királyné kertjében London mellett milyen iszonyú károkat okozott a zivatar . . .« Hoitsy Pál a sikerek mellett Balla Károlynak egy kudarcát is feljegyzi: »Csupán egy esetet tudok, midőn Balla jóslata nem teljesedett, s akkor a dolog annál feltűnőbb volt, mert a viharnak Magyarországot kellett volna meglátogatnia. Semmi nyoma nem mutatkozott. De midőn Balla még egyszer utána nézett számításainak, akkor vette észre, hogy az akadémia csillagászati naptárában van a hiba, mely azt hirdette, hogy a Hold a Föld közelében tartózkodik, pedig ellenkezőleg pályájának éppen ellentétes oldalán állott . . .« (I. h. 182. l.)

Hoitsy Pál cikkéből vett idézetek MK történetének alapjára fényt derítenek: az ebben a cikkben foglaltak nyújthatták számára a témát, az idézett tényeket formálta át írói eszközökkel. Az első részlet lehetett az alapja az angol hadügyminiszternek frott levelében foglaltaknak és az angliai nagy viharnak, amely »Windsorban a királyné kertjéből az ős fák felét tövestől kiszaggatta«. A Hoitsy-cikkből bemutatott második részlet pedig MK tollán tragikomikus színezetet ölt: a kudarc a meteorológus teljes hitelvesztéséhez vezetett és hátralevő éveiben a hibaforrást kereste, amelyet csak halálos ágyán tudott megfejtetni.

Ma már nem tudjuk eldönteni, hogy MK miként merített Hoitsy Pál cikkéből. Lehetséges, hogy valami okból újra átlapozta a Vasárnapi Újság négy évvel korábbi évfolyamait és így bukkant rá Balla Károly történetére, de az is elképzelhető, hogy beszélgetések során hívták fel figyelmét a különös sorsú magyar tudósra, talán éppen maga Hoitsy Pál mesélhetett MK-nak Balláról.

A cím utalása ma már homályos, nem tudjuk eldönteni, hogy milyen összefüggésben említi meg MK Balla Károllyal Kemény Gábort. Kemény Gábor (1830–1888) e rajz megjelenése idején közmunka- és közlekedésügyi miniszter volt.

A Krk jelen kötete a Pesti Hírlap szövegét közvetíti.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

202 : 28 *Wanderer* — Bécsben megjelenő hetilap. Szinnyei bibliográfiája (I. köt. 428. hasáb) megemlíti, hogy Balla Károly itt is megjelentetett írásokat.

203 : 11 *urbi et orbi* — világgá kiált, köztudomásra hoz.

EGY MODERN KISASSZONY ANTIK KÖNTÖSBEN

M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1885. október 26., 7. évf. 294. sz. (1, 2., 3. l.) A Pesti Hírlap tárcáját rovatban. Névjelzés nélkül.

II. *Hi* 7. köt. 1914. *Dekameron II. köt.* 190–198. l.

A névjelzés nélkül megjelent elbeszélés kétségenkívül MK alkotása. Ezt nemcsak az a tény bizonyítja, hogy Rubinyi Mózes beillesztette a *Hi* jelzett kötetébe, hanem az is, hogy az elbeszélés főhőse, Kovács Borcsa által feltett négy találókérdés — mint az alábbi fejtegetésekből kitűnik — MK életművében többször visszatér.

Keletkezése

A jelen elbeszélés romantikus hajlamú hajadona találókérdéssel akarja megállapítani kérői szellemi képességét. Az első kérőnek, egy vasúti hivatalnoknak feltett kérdése az, hogy egy vasúti vonalon végighaladva hány szembejövő szerelvényt találkozik, ha a másik végpontról naponta két vonat indul. A második kérő egy hadnagy volt, a neki feltett kérdés katonai jellegű: ha egy félkarú ember levágja ép kezét azt hiúságból vagy bátorságból teszi-e. A harmadik kérő tudósember volt. A leány neki a Matschaker Hof elnevezés álmagyarázatát adja elő, míg a negyedik gavallér író volt, neki egy furcsa lovaglás történetét mondja el, hogy találékonyágát próbára tegye. A kérők mind felsülnek.

A négy történet egyike-másika visszatér MK életművében, de az 1907-ben írt *Az ebecki délutánokban* a fent bemutatottak közül az elsőt kivéve a többi három együtt található, mint az író anyai nagyanja által elmesélt történetek, amellyel a kis diák MK szellemi fejlődését

dését óhajtotta ellenőrizni (MKmR-Fr 20. köt. *Emlékezések, tanulmányok*, é. n. 39—48. l.). MK az 1907-es elbeszélésében e történetek forrásáról is szól: a nagyanya »földjei egy részét úgy adta ki bérbe a parasztnak egyenlő darabokban, hogy húsz napszám, húsz mese a bért (i. h. 40. l.). A bemutatott történeteket vizsgálva, úgy tűnik, hogy azok eredetüket tekintve inkább a társaséletben szokásos találókérdések csoportjába tartoznak, mint a nép köréből származó mesék vagy anekdotikus történetek rétegébe. E kérdést azonban ma már nem lehet eldönteni.

A jelen elbeszéléshez hasonló funkcióban — a kérő elfogadásának kritériumaként — merülnek fel a találókérdések a *Különs házasság* c. regényben (Krk 13. köt. 70—72. l.). Itt az öreg Horváth vizsgáztatja történeteivel a kérő-jelölteket. A Matschaker Hof és az egy útvonalon szembetalálkozó postakocsik száma a tét. Két kérő sül fel vele. A regénybeli megoldás kissé hasonló a jelen elbeszéléséhez: Horváth Rózsika, akinek a harmadik kérő, egy huszártiszt nagyon megtetszett, maga avatja be a kérdések helyes megoldásába a fiatalembert, aki így elnyeri kezét.

A későbbi történetek megoldásától eltérően az *Egy modern kisasszony antik köntösben* c. elbeszélés hősnője a négy találókérdésre válaszolókat nem világosítja fel tévedésükről, hanem röviden végez velük, így MK e kompozíciós megoldással olvasói figyelmét és kíváncsiságát is felcsigázza és csak a történet második felében, a vénülő Kovács Borcsa ügyes férjfogási manővere során tudják meg a helyes megfejtést.

Az elbeszélés alaphelyzetével, a rejtvényt feladó leány alakjával György Lajos is foglalkozik (Tárgytörténeti jegyzetek Mikszáth anekdotáihoz. Bp. 1933. 33. l.), megállapítva, hogy »Mikszáth elbeszélése modern szemléletű humoros feldolgozása a rejtvényt feladó királyleányt képviselő Turandot-típusnak, amely a *Petit de la Croix Mille et un jours* (1710) meséje alapján terjedt el, »hol komoly felfogással, hol tréfás formában világszerte elterjedt népmesei figura és az alaphelyzet.

A jelen Krk a Pesti Hírlap szövegét közvetíti.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 207 : 24 *Teleki díj* — Teleki József végrendeletében 12 000 forintot hagyott az Akadémiára azzal a kikötéssel, hogy kamatait az év legjobb drámája írójának adják. A pályázat titkos volt.
- 208 : 28 *Damen-Wahl* — a táncmulatságban a hölgy-válasz.
- 210 : 2 *Bartók szerelmes versei* — Bartók Lajos (1851—1902) költő, író. Politikai tárgyú versei az általa szerkesztett élelapokban (Bolond Istók, Urambátyám) jelentek meg, szerelmes költeményeiben a Kárpátok vidéke elevenedik meg. MK több ízben írt róla és méltatta költészetét, egy darabig együtt szerkesztette vele az Urambátyám c. élelapot.
- 11 *modus* — mód; itt: megoldás, módszer.

PROPTER FORMAM

- K.** OSzK Kézirattára Fol. Hung 2169/1 39—41 folio
M. I. *Pesti Hírlap.* (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1885. október 28.,
7. évf. 296. sz. (1., 2., 3. l.) »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban.
Névjelzés nélkül.
II. *Hí 13. köt. 1917. Anekdoták II. köt. 20—26. l.*

A szerzőséget a fennmaradt kézirat bizonyítja.

MK személyes élményként adja elő az árverés történetét. Szerzői voltát azzal méginkább homályba borította, hogy beleszótta a foglalás időpontját is: 1884. jún. 25., és hozzáfűzte, hogy a kiszállás kilenc hónap múlva következett be (211 : 15). Tehát a történet időpontja 1885 márciusa lenne. Így ezzel az írói fogással azt a látszatot keltette, mintha egy fiatal ügyvédségét írta volna meg tapasztalatait.

A végrehajthatatlan foglalási eset valószínűleg az író ifjúkori emlékeiből származik, de a jelen időbe való helyezése a dzsentrif gazdasági csődjének, az eladósodott kismemes felelőtlensége érzékeltetésének írói eszközévé vált.

Szövegváltozatok

MK az elbeszélést eredetileg három 45×15 cm nagyságú, ún. szerkesztőségi kutyanyelvre írta. A kéziratot a nyomdában 14 darabra vágták és kék ceruzával I—XIV. római számokkal jelölték meg.

A K papírja arra utal, hogy MK elbeszélését a szerkesztőségben írta. A nyomdába adott K és a Pesti Hírlap (PH) szövegét összevetve kitűnik, hogy az író a levonat javítása közben még csiszolta szövegét (pl. 211 : 9, 212 : 5, 212 : 37, 213 : 14 stb.).

A jelen Krk a PH szövegét közvetíti, zárójelben közöljük a K-on tett javításokat és eltéréseket.

Cfm: <Mikor a gentryt exequalják>

Lap Sor

- 211 nem kell szövetkezeteket (K: nem kell <testületeket...
?interesseket?) szövetkezeteket)
5 egészen rendjén is megy, mert (K: egészen <rendben> rendjén
is <van> megy, mert)
6 többségben, természetes (K: többségben, *egészen* <.....>
természetes)
8 Ez idén tavasszal (K: <A múlt> Ez idén tavasszal)
9 mely egy dzsentrif családon ;(K: mely egy *jó nevű* gentry
családon)
9—10 megejtendő. Név szerint tekintetes (K: megejtendő.
<Nagyságos> Név szerint tekintetes)
13 süldő ügyvédségédnek (K: süldő <joggyakornoknak> ügyvéd-
ségédnek)
15 mely még (K: mely <Jun> még)

- Lap Sor
- 211 15 jún. 25-én kelt. Tehát már (K: jun 25-én <tehát már thuszor-négy?) kelt. Tehát már
 16—17 sor között a köv. törölt szó található:
 <Betanul>
 17 tudtam az egészet (K: tudtam <utoljára, hogy mi van lefoglalva> az egészet.)
- 212 1 — Az ám — mondá (K: <— Igaz> — Az ám — mondá)
 5 Lesz ott ember (K: Lesz ott *egy pár* ember)
 7—8 sor között a köv. törölt szavak találhatóak:
 <Tehát vegyük elő>
 8 maga kedélyesen vette (K: maga <egészen> kedélyesre vette)
 9 s eseteket beszélt (K: s <adomákat> eseteket beszélt)
 11 Három vagy négy (K: Három <négy> vagy négy)
 12 mindössze. (K: mindössze. <Akkor>)
 17 legelőbb a kazal szénát (K: legelőbb a <széna> kazal szénát)
 31 padlásra, skisvártatva óriási (K: padlásra s <darab idő múlva> kis vártatva <valami> óriási)
 35 flegmával Hebeley. (K: flegmával Hebeley <úr miközben ?Zimay ? Lászlónak>)
 37 mind a *tizennégy*. (K: mind a *nyolc*.)
- 213 38 — Megdöglöttek? (K:— Megdöglöttek.)
 4—6 sorok hiányoznak a K-ban!
 13 termésből venni (K: termésből <keresni> venni)
 14 kinyitott egy csúrt (K: kinyitott *előttiünk* egy csúrt)
 14 néhány kéve (K: néhány <csomó> kéve)
 15—16 sor között a köv. törölt szó található:
 <— Tessék!>
 28 semmi *sem* (K: semmi se)
 29 terem? (K: terem.)
 30 mégis meghozza (K: mégis <csak> meghozza)
 33 Ki látta azt ilyen (K: ki <látott> látta azt ilyen)
- 214 35 úr élt folyvást (K: úr <folya> élt folyvást)
 13 szobákba (K: szobába)
 17 sajnálkozó *hangon* Hebeley (K: sajnálkozva Hebeley.)
 26 — *Ít* a jegyzőkönyv (K: *Így* a jegyzőkönyv)
 27 szekrényből (K: szekrénykéből)
 28 Hirtelen átfutottam (K: <— Úgy van> Hirtelen átfutottam *a jegyzőkönyvet*.)
 31 Úgy tetszik (K: Úgy *látszik*)
 33 feljegyzé (K: feljegyezte)
 35 forintot — mondám (K: forintot <vág> mondám)
- 215 : 38 ezért (K: azért)
 1 Kamócska (K: Kapocska)
 7 Kamócska (K: Kapocska)
 12—13 zúgott, arcomat elfutotta a szégyenletes pirosság, szidtam magamban a törvényt (K: zúgott, <szívem háborgott, szidtam> arcomat elfutotta a szégyenletes pirosság, szidtam magamban a törvényt)

Lap Sor

- 215 : 14 mesterségemet, de propter (K: mesterségemet <s minden> de propter)
15 nevetnék meglehetősen (K: nevetnék <a hely> meglehetősen)
20 mit? . . . *Mim is van?* — szólt kacagva (K: mit? — szólt kacagva)
21 Elzongorázom önnek ebéd előtt a nótámat! (K: Elzongorázok önnek ebéd előtt *egy nótát!*)
23—24 sor között az alábbi törölt változatok találhatók: <Ilyen formán csak az ki mikor a gentryt. Így tanultam én meg>

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- Cím: *propter formam* — a forma miatt, a forma (a látszat) kedvéért.
212 : 13 *licúáns* — az árverésen résztvevő, ráigérő.
30 *híjju* — (gyakoribb formája: hiju) a tető és a menyezet közti üres tér, azaz padlás.
213 : 22 *species* — faj, fajta; itt: megszemélyesítve: alak, figura.
32 *pozsonyi mérő* — régi magyar űrmérték, száraz anyagok (pl. búza) mérésére használták. A pozsonyi mérő nagysága 62,5 liter volt.
215 : 23 *Zimay László* — (1833–1900) zeneszerző, dalokat, kórusműveket és magyaros zongoraműveket írt.

A KÉPMELLÉKLETEKRŐL

- I. A Jog c. folyóirat 1885. jan. 4. 1. számának fejléce és részlet MK Leveles menyecskék c. elbeszéléséből.
- II. Ismeretlen szerzőtől származó illusztráció a Selmec vára c. várregéhez. Magyar Ifjúság, 1885. jan. 4. 17. l.
- III. A Budapester Tagblatt 1885. jún. 21. számának fejléce és részlet MK A túlvilági utas c. elbeszélésének német nyelvű fordításából.
- IV. MK Az egyetlen német c. elbeszélése első lapjának kézirata. Az OSzK Kézirattára Fol. Hung 2169/4 jelzetű kötetének 180. folioja.
- V. MK A nagyanyám füve c. elbeszélése első lapjának kézirata. Az OSzK Kézirattára Fol. Hung 2169/1 jelzetű kötetének 3. folioja.
- VI. MK Propter formam c. elbeszélése első lapjának kézirata. Az OSzK Kézirattára Fol. Hung. 2169/1 jelzetű kötetének 39. folioja.
- VII. MK *A tekintetes vármegye* c. kötete 1885-ös kiadásának címlapja. Mannheimer Ágost kompozíciója.
- VIII. A Bolond Istók c. élclap karikatúrája MK *A tekintetes vármegye* című kötetének megjelenése alkalmával. (1884. nov. 30. 48. sz. 7. l.)

E KÖTET NOVELLÁINAK CÍMVÁLTOZATAI

(A lapszám említésük helyét jelöli)

- MAGYAR FOTOGÁFIÁK (281. l.) ld. A kaszát vásárló paraszt és
Az ügyesbajos ember
- A MINISZTER ÖTLETEI (306. l.) ld. A tanácsúr furfangja
- TIZENEGY ÉJSZAKA (308. l.) ld. A bölcs király és a két gyűrű és
A romlott férfiak országa

TARTALOM

(Az első szám a szövegre, a második a jegyzetekre utal)

1884

Egy jó asszony	5	250
A Balóthy-domínium	16	253
Az íróasztal morzsái	19	255
A Kállayak fehér asszonya	22	266
Megint megkerült a Csákó	25	257
Kinek mi kell ajándékba?	28	259
A jus gladii	31	259
Leveles menyecskek	36	261

1885

Selmec vára . .	41	264
A becsukott könyv .	43	265
Aki rosszkor született .	47	266
Csicsóvár	49	267
Török Jánosnak való történetek	52	268
Ne nyitogassuk a történelmet	59	270
A halál után .	62	274
A csodálatos parlament	67	277
A kaszát vásárló paraszt	70	281
Az ügyesbajos ember	75	288
Ajnácskó	78	292
A rendjelek	79	293
Intra dominium	82	295
Városunk atyái	86	297
Falusi vendégek	89	298
A paraszt Zirzabella	93	299
Az utolsó oligarcha	95	300
A túlvilági utas	102	302
A Marcsa öcsém	106	304
A tanácsúr fufangja	110	305
A bölcs király és a két gyűrű	117	308
A romlott férfiak országa	120	308
Az ország ostobája	123	311
A jus primae noctis	125	311

A tréfák királyai	134	313
A málna	139	314
A tekintetes árvaszék	143	316
A magyarok istenéről	147	317
Az egyetlen német	149	318
Kóhalom.....	155	323
A nagyanyám füve	157	325
Az eltévesztett városok	160	328
A dzsentrifészek	162	329
A Haluska Jánosok	173	336
Két titkos ügynök	177	338
A Petőfi-keresők	184	339
A nagy emberbarát	188	343
A krusevicai ütközet	197	345
A Kemény Gábor elődje	201	348
Egy modern kisasszony antik köntösben	204	350
Propter formam	211	356

JEGYZETEK

Rövidítések	218
Bevezetés a jegyzetekhez	219
»A tekintetes vármegye« és az »Urak és parasztok« c. kötetek kritikai fogadtatása	219
Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött Mikszáth-kéziratokról	247
Az elbeszélések jegyzetei	250
A képmelléletekről	355
E kötet novelláinak címváltozatai	355

33596

